دادگاییکردنی فرانس ڤان ئانرات و دەرئەنجامەکانی

نووسین و کۆکردنەوەی:

عەلی مەحموود محەمەد

١

وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان
بەڕێوەبەرایەتی گشتیی رۆژنامەنووسی وچاپ وبڵاوکردنەوە
بەڕێوەبەرایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر

ناوی کتێب: دادگاییکردنی فرانس ڤان ئانرات و دەرئەنجامەکانی/ بەرگی یەکەم
نووسین و کۆکردنەوەی: عەلی مەحموود محەمەد
پیتچنین: نووسەر
نەخشەسازی ناوەڕۆك: سامی عەلی بندیان
چاپ: چاپخانەی ڕۆشنبیری — هەولێر/٢٠١١

لەبەڕێوەبەرایەیتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١١١٤) ساڵی(٢٠١١)ی پێدراوە

⋆ مافی چاپکردنی پاێزراوە بۆوەزارەتی رۆشنبیری ولاوان و خاوەنی کتێبەکە
⋆ ئەم کتێبە و کتێبەکانی وەزارەتی رۆشنبیری ولاوان لەسەر ئەم سایتە بخوێنەوە
www. Kurdchap. Com

پێشکەشە

بەهەموو ئەو بەرێزانەی ڕۆڵیان لە سەرخستنی دادگایەکەدا هەبوو،بـە هـەوڵ و کۆشـشیان ئانرات هێنرایە بەردەم دادگا و بە زیرەکیان تاوانەکانی ئاشکرا کـران, سـکاڵاکەر، شـایەد، دادوەر،پۆلیس, پـارێزەر، بەشـداریکەرانی خۆپیـشاندانەکان، پێـشکەشکەرانی دۆکۆمێنـت، ڕۆژنامەنووسان، وەرگێڕەکان، هەموو ئەوانەی کاریان کـرد و ڕەنجیـان دا، لـە پێـشیانەوە خوشك و برا هۆڵەندییەکان، ئەوان نەبوونایە تاقە کوردێك نەبوو پێشتر ناوی ئانراتی هەر بیستبێت.

پێشکەشە بە هەمووو ئەوانەی بۆ خزمەتکردن بە مرۆڤایەتی و وەك ئەرکێکی ئەخلاقی ڕەنجیان بۆ سەرخستنی ئەم کەیسە دا و کەسیش ناویانی نەبیست.

پێشەکییەکی زۆر کورت

دادگـاییکردنی فـرانس ڤـان ئـانرات لـە لایـەن حکوومـەتی هۆڵەنـدی و ڕۆڵـی ڕاگەیاندنی هۆڵەندی لە ئاشکرا کردنی تاوانەکانی گرنگی تایـەتی خـۆی هەیـە، تـەنها لەبەر ئەوە نا فرانس ڤان ئانرات یەکەم بێگانە بوو بە تاوانی بەشـداریکردنی لـە تـاوانی جەنگ (١٦,٥) ساڵ حوکم دراوەو بڕیارەکـانی دادگـای هۆڵەنـدی دەبێتـە بڕیـاری سەرجەم یەکێتی ئەوروپا، بەڵکە گرنگی لەوەدایە بە دوای ئانراتەکانی دیکەشدا بگەڕێین و بیانخەینە بەردەم دادگا کە ئێستا ژمارەیەکی زۆریان لە ئـەوروپادان، هـەروەها بـوونی ناوەندێکی دۆکۆمێنتی نەتەوەیی لە کوردستان زۆر گرنگە بۆ دادگاییەکانی تاوانکـارانی دیکە، لەو کاتەی ئانرات دادگایی کرا وەك ئێستا بڕیارەکانی دادگای باڵای تاوانـەکان لەسەر (٤) کەیسی کورد دەرنەچووبوو بەشێوەی ئێستا لە ڕێگای دادگاوە تـا ڕادەیـەك ئەو تاوانانە بە ئەرشیف نەکرابوو هەرچەندە لە خولی پێداچوونەوە لە لایەن بەندەوە سی دی دادگای ئەنفال درا بە دادگا و چەندین بەڵگەنامە بەکار هێنـرا لـە دادگاکـە، بـەڵام دەکرا کاری زیاتر و بەڵگەنامەی زۆرتر بخرایەتە بەر دەست دادگا بۆ ئەوەی هەڵوێستیان لەسەر حەقیقەتەکان بگۆڕیایەو بە جینۆسایدیان بناساندایە، بۆ نموونە کاتێـك داواکـاری گشتی مینکس داوای وەفاتنامەی قوربانیانی نوگرە سەلمانی لێم کـرد نـەمتوانی پەیـدای بکەم، بۆیە ئەرشیفێکی نەتەوەیی بۆ دادگاکانمان لە داهاتوو و ناساندنی ئەو تاوانانـە بـە جیهان زۆر گرنگ دەبێت.

ئەوەی شایانی باسە ئـەم کتێبـە دووجـاری دیکـە بـە نـاوی ((بازرگـانی مـەرگ)) بڵاوکراوەتەوە، دیارە چاپی دووەم زۆر بابەتی تێدا بوو لە چاپی یەکەمدا نەبوو، ئێستاش ئەم چاپە جگە لە بابەتەکانی پێشوو بڕیارەکانی داگای هۆڵەندیشی تێدایـە بـە هـەردوو زمانی ئینگلیزیوهۆڵەندی، کە زۆر گرنگە بۆ کورد لە داهاتوودا وەربگێڕدرێتە سـەر زمانی کوردی و بڵاوبکرێتەوە.

ع.م.م

لە جیاتی پێشەکی

لە نامەی هەڵەبجەییەکی دڵسۆز بۆ شارەکەی جوانترمان دەست ناکەوێت بیکەین بە پێشەکی بۆ ئەم پەرتووکە،کە پڕاو پڕە لە چیرۆکی قوربانیان و گێڕانەوەی حەکایەتی تێکۆشانی دژ بە بازرگانانی مەرگ.

سوپاسنامەی هەڵەبجەییەك بۆ سەنتەری هەڵەبجە (چاك)

دانا هەڵەبجەیی

زۆر دەمێکە بە ناوی هەڵەبجەوە لێرەو لەوێ، شین و شەپۆر ئەگێڕن، تورەکەی سواڵ ڕائەخرێت و بازرگانی پێوە ئەکرێت. دەمێکە هەڵەبجە ئەکرێتە ترش وخوێی نوسینی نوسەرانی ماستاوچی و گوتاری سیاسەتبازنی دووڕوو.

جاران کە ناوی هەڵەبجەمان ئەبرد،کەسانێکی زۆر بوون کە ئەیانووت (ناوچەگەرییەتی عەیبە بۆکەسێکی کوردستانی).

هەنوکەش کە شارەکەم بووەتە تایتلی دەمی تەقیوی دیپلۆماسیی سەفیر و وەزیرە ورگ زلەکان، لە زام کولانەوە زیاتر، هیچیان بە هەڵەبجە پێشکەش نەکرد.

بۆ یەکەم جار کە وەك مرۆڤێك ئاسودە بوم، ئەو کاتە بوو کە سەدام گیرا، ئەمڕۆ کە وەك هەڵەبجەییەك لە شادیدا گریام، ئەو کاتە بوو کە دادوەری دادگای لاهای داوای ١٥ ساڵ زیندانی بۆ ئەو پیاوە کرد، کە چەکی کیمیایی بە سەدام فرۆشبوو.

لێرەوە پڕ بە دڵ سوپاسی کاك ئەمیر قادر و کاك عەلی مەحمود ئەکەم، دەستی یەك بەیەکی هەڵسوڕێنەرانی سەنتەری هەڵەبجە (چاك) ئەگوشم. بەراستی دڵی هەڵەبجەتان خۆش کرد، بۆ یەکەم جار جینوسایدی کوردتان خستە ناو یاسای سزای نێونەتەوەیی.

بە هیلاکی و شەونخونی ئێوە بوو، بە هەڵڵەرزینی ئێوە، لە شەقام و مەیدانە ساردەکانی ئەوروپا بوو، بە دڵسۆزی و بێگەردی خەباتی مرۆڤدۆستانەتان بوو، کە دادگا ئەو بڕیارەی خولقاند.

داليا عەلی، ئەی ئەو هونەرمەندەی کە بە سۆزی دەنگت، بە گێڕانەوەی ئازارەکانی جەستەی کیمیاخوردەت، گریانی دایکانی هەڵەبجەت گەیاندە دادگای جینۆسایدی کورد، سەلماندت کە دەنگت نوێنەرایەتی هەڵەبجە ئەکات.

چی شك نابەم کە پێشکەشتان کەم، لە ڕێز و سەرنەویکردن نەبێ بۆتان. بەڵام دڵنیام لەوەی کە ئێوە سەربەرزیتان بۆ خۆتان لە دڵی هەڵەبجە و گەرمیان، تۆمار کرد. ئێوە سەرقافڵەی خەباتی بە دنیا ناساندنی جینوسایدی کورد بوون.

لەبەر ئەوەی لە دادگای لاهای جینوسایدی کورد سەلمێندرا، ئەگەر هەموو عەرەبیش ببێتە پارێزەری سەدام، ناتوانی لە سزای مەرگ قوتاری بکات.

هەر خۆش مژدە بن خەباتکارانی (چاك).

دە با ئەو کەسانەش کە گومانیان لە دڵسۆزی ئێوە هەیە، با لە باتی ڕاپۆرت نوسین بۆ ئاغاکانیان، با

بەشێك لە کۆمپانیای حوتەکانی کوردستان بگوێزنەوە بۆ ئەوروپا بۆیان، چونکە بەرمیلە بۆشەکان وا خەریکە سەر ئاو ئەکەون لە کەشتییە گەندەڵەکانیان.

دیسان سوپاس، دەستان ئەگوشم

لاهای ٠٧-١٢-٢٠٠٥

فرانس ڤان ئانرات کێیە؟

فرانس ڤان ئانرات ناوی تەواوی فرانسیسکۆس کۆرنەلیس ئەدریانۆس ڤان ئانراتە لە ٩ی ئۆگستی ١٩٤٢ لە شاری دەنهەڵدەری هۆڵەندا لە دایك بووە، لە ساڵی ١٩٧٣ چۆتە ژنێفی سویسرا، ژنێکی پۆڵۆنی هێناوەو کوڕێکی ٣٥ ساڵی لێ هەیە.

لە حەفتاکان بۆ یەکە مجار سەردانی بەغدای کردووە، بۆ ماوەی ٣ ساڵ بۆ نووسینگەیەکی ئەندازیاری سویسری – ئیتاڵی بە ناوی Ingeco کاری کردووە، لە سەرەتای دەستپێکی شەڕی ئێران- عێراق ئەو نووسینگەیە کارەکانی ڕاگرتووە.

ئانرات بازرگانێکی هۆڵەندییە تاوانبارە بەوەی کەرەستەی بەرهەمهێنانی چەکی کیمیاوی فرۆشتووە بە ڕژێمی پێشووی عێراقی، ئەو زانیوییەتی ئەو کەرەساتنە بەکاردەهێنرێن بۆ درووستکردنی چەکی کیمیاوی، ئەم چەکانە بەکارهێنراون دژ بە ئێران لە جەنگی ئێران-عێراق و کوردەکان لە کوردستان.

لە ڕێکەوتی ٢٣-١٢-٢٠٠٥ بڕیاردرا ١٥ ساڵ زیندانی بکرێت بە تاوانی هاوبەشیکردن لە ئەنجامدانی تاوانی جەنگ، وەلێ بڕیاری ئەوە درا دەستی نەبووە لە ئەنجامدانی جینۆساید.

دادگای پێداچونەوە بۆ هەردوولایەنی قەزییەکەی ئیستئناف کردەوە " ئانرات و وزارەت "، وزارەت داوای ئەوەی کرد کە ئانرات پشکدارە لە ئەنجامدانی ژینۆساید. لە خولی ئیستئنافدا لە بەرواری ٩-٥-٢٠٠٧ دا دادگا ١٧ ساڵ زیندانی بۆ بڕییەوە، لێ لە بڕیاری قەرەبووکردنەوەی قوربانیان پاشگەز بوەوە، هاوکات ناوبراوی تۆمەتبارکرد بە هاوبەشی لە ئەنجادانی تاوانی جەنگ، دادگای باڵا لە بەرواری ٣٠-٦-٢٠٠٩ دا ١٧ ساڵ زیندانییەکەی کردە ١٦,٥ساڵ.

پرسی ژینۆساید پێویستی بەوەبوو وزارەت لە ئاستێکی بەرزتر لە ڕوی یاساییەوە لێکۆڵینەوەیەکی یاساییان لە سەر بکردایە, پێش ئەوەی حوکم بدرێت بە بەشداری لە ژینۆساید.

بۆچی لە دەنهاخ دادگاییکرا.

هەموو ئەو کەسانەی تاوان دەکەن لە دەرەوەی هۆڵەندا، بەمەرجێك کەسی تاوانبار لە هۆڵەندا بژێت، ئەوا بە پێی ئارتکلی ١٥ لە یاسای تاوانی نێودەوڵەتی دەتوانرێت لە هۆڵەندا تاوانبار دادگایی بکرێت.
هەموو کەسێك کە گومانی ئەوەی لێبکرێت بەشداری تاوانی نێونەتەوەیی کردبێت و پێی بنێتە سەر خاکی ئەم وڵاتە، بۆی هەیە دوای بکەون و لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا بکرێت.
هۆڵەندا بۆتە شوێنی خۆشاردنەوەی کەسانی لەم چەشنە (مەبەست تەنها هۆڵەندا نییە)، تا ئێستا ٣ ئەفغانی دادگاییکراون، ٢ لە بەردەستدان، یەکیش لە ڕواندا وە.
جگە لەمانەش دوو کەسی دیکە هەن هۆڵەندین " Van A, Guus K " بەشدارن لە تاوانی ناردنی چاك بۆ لیبریا لە نێوان ساڵەکانی (٢٠٠٠-٢٠٠٣).
هەوڵدرا ئانرات بە بەشداری لە ئە نجامدانی تاوانی جینۆساید بەرامبەر بە گەلی کورد سزا بدرێت، مخابن سەری نەگرت، تەنها بە ئە نجامدانی بەشداری لە تاوانی جەنگ سزا درا، لێرەدا دەتوانرا لە پێناسی بەشداری ئانراتەوە لە پرۆسەی جینۆساید، جینۆسایدی کورد بە فەرمی لە دادگایەکی ئەوروپی بناسرێت، لەوێوە بڕیارەکە دەبووە بڕیاری هەموو وڵاتانی ئەوروپی.

له دادگا چی گوزه‌را

به‌سه‌رهاتی ڕۆژه‌كانی دادگا

دادگایه‌كی دوورو درێژ حه‌وسه‌ڵه‌ی ده‌ویست هه‌موو ڕۆژه‌كان بتوانیت ئاماده بیت، من و هاوكارم مام عه‌لی ڕه‌حیمی (ئه‌و ته‌نها رۆژێك به هۆی سه‌كته‌ی دڵه‌وه ئاماده نه‌بوو) هه‌موو رۆژه‌كانی ئه‌و دادگاییه تا دوا چركه ماینه‌وه، به دیار وه‌رگێڕه‌كانه‌وه، گوێبیستی چیرۆكه تاڵه‌كانی قوربانیان و حه‌كایه‌تی شایه‌دحاڵه‌كان بووین، ئه‌زموونێكی پڕ به‌هامان له خودی دادگاییه‌كه‌و جه‌كایه‌ت و چیرۆكه‌كانی ناو دادگاكه وه‌رگرت.

١

ئەمڕۆ سەدام لە لاهای لەبەرامبەر تاوانی هەڵەبجە دادگایی کرا

دادوەری گشتی

ئەمڕۆ ٢٣-١١ سێیەم ڕۆژی دادگایی فرانس ڤان ئەنرات بوو لە شاری لاهای هۆڵەندی، ئەوەی زۆر دڵخۆشی کردم لە دادگاییەکە ئەوەبوو یەکەم دۆز کە هاتە پێشەوە، هەڵەبجە بوو، دوجەیلێك دیکە لێرەش لێمان قیت نەبوەوە، هەموو نیگاکانی دادگاییەکە بۆ خۆی بەرێت، هەڵەبجەو ئەنفال و فەیلی و بارزانیی ئێمە بە پەراوێز بکات.

لە سەرەتاوە دادوەر(ڤان ڕۆسۆم) بەو شایەدییانە باسەکەی کردەوە، لە دادگای بەلجیکا پێشکەش کرابوون دژ بە سەدام حوسێن لە پێش ڕوخانی ڕژێمی عێراقی. حامد جبوری یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی عێراق و دواتر باڵوێزی عێراق لە سویسرا، شایەدییان لەسەر تاوانی هەڵەبجە داوە، بە وتەی ئەو، ئەو تاوانە بە بڕیاری سەدام حوسێن ئەنجام دراوە، عەلی حەسەن مەجید و حوسێن کامل ئاگاداری وردەکارییەکانی ئەم تاوانە بوونە.

کەسێکی دیکە کە شایەدی لەسەر سەدام دابوو لە بەلجیکا وەفیق سامەڕائی بوو، بە کورتی لە دانپێنانەکەی وتوویەتی:: دوای هەموو کردەیەکی سەربازی بە نیو کاتژمێر هەواڵەکە گەیشتۆتەوە بە مەجلس قیادەی سەورە (سەرکردایەتی شۆڕش)، بۆیە سەدام و هەموو ئەندامانی ئەو مەجلسە ئاگاداری وردە کارییەکانی ئەو تاوانە بوونە، ئەوان بۆیە کوردیان بە کۆمەڵ کوشتووە، چونکە بە لایەنگری ئێرانییان زانیووە.

یەکێکی دیکە لەشایەدحاڵەکان، سائیب ناجی لیوای عەسکەری و فەرماندەی فەیلەقی ٥ بوو. ناوبراو وتوویەتی: گولەی پڕکراو لە کیمیاوی بۆمان دەهات، ئەگەر بەکارمان نەهێنایا سزا دەدراین، لەو کاتەی لە هەڵەبجە دراوە عەلی حەسەن مەجید لە بارەگای دواوە بوو(خلفی)، تاوانبارە بەرامبەر بە کارەساتی هەڵەبجە، هۆکاری لێدانی هەڵەبجە، هاوکاری کوردەکان بوو لەگەڵ ئێران، لە ڕۆژی ١٦-٣-١٩٨٨ هەڵەبجە داندرا بە بەشێك لە ئێران، لەو تاوانە (سەدام – عەلی کیمیاوی – عزەت دووری – حسێن و سەدام کامل، تەها یاسین) ئاگادارن.

شایەدحاڵێکی دیکەی کارەساتی هەڵەبجە ڕۆژنامەنووسێکی سویدی بوو، پێشتر هاوڕێیەتی لەگەڵ کوردەکانی دانیشتووی سوید پەیدا کردبوو، ١٩-٢٠-٣ فلیمێکی ڤیدیۆیی لەسەر کارەساتی هەڵەبجە ئامادە کردووە، بە گشتی ٧٠٠-٨٠٠ کوژراوی کوردی سڤیلی لەم کارەساتە بە چاوی خۆی بینیوە، ناوبراویش لە بەلجیکا شایەدی لەسەر تاوانباری سەدام داوە.

ئیحسان عەلی عەبدوالعەزیزیش یەکێکی دیکەیە لەوانەی لە بەلجیکا شایەدی داوە، ناوبراو باسی لەوە کردووە، دوانزەی شەو قایمقامی هەڵەبجە کۆبونەوەی کردووە، ڕۆژی دواتر هەڵەبجە بۆردومان کراوە، چاوی بەچەکی کیمیاوی تووشی سوتانەوە بووە، بە بڕوای ئەو خەڵکی مەدەنی بۆردومان کراوە.

ئەوەی ناوبراو باسی لێ نەکردووە، گرتنی هەڵەبجەو ڕۆڵی بزووتنەوەی ئیسلامی لە جەنگەکەو سوپای ئێران بووە لەو شەڕە.

بەڵام شەهید شەوکەتی حاجی مشیر، لە چاوپێکەوتنی خۆیدا باس لەوە دەکات لە ڕۆژانی ١٣-١٤-٣ ئێران گردەکان دەوروبەری هەڵەبجەی هەموو گرت، ١٥-٣ پێشمەرگە چوونە ناو شارەوە (یەکێتی – پارتی- سۆسیالست)(هێزی هاوبەشی ئێران و پێشمەرگە).

بە گوێرەی وتەی دادوەر، نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارەی قوربانیانی هەڵەبجەی بە٥٠٠٠ دیاریکردووە، بەڵام ئێران بە ٣٥٠٠٠ کەس، لەمەدا دەردەکەوێت ئێران زیانەکانی سوپای خۆی بە بەشێك لە قوربانیانی هەڵەبجە دیاری دەکات، لەمەشدا دەیەوێت ڕوی ڕاستی کارەساتەکە بشێوێنێت، ئەمە لەکاتێکدا لە کارەساتی هەڵەبجە دەستی خۆی سورە بە خوێنی ٧٥ پێشمەرگەی قارەمانی گوردانی شوان.

مەوسم عەسکەری سستەری ئێرانی، شایەدحاڵی ژمارە ٨٠، لەو کاتەی لە هەڵەبجە دراوە، ئەو لە نێوان خورماڵ و هەڵەبجە سستەر بووە، کە پێشتر لە ناوچەی خورەمشەهر کاری کردووە، باس لەوە دەکات پێش ئەوەی لە هەڵەبجە بدرێت، شارەکە لە ژێر دەست ئێراندا بووە.

شایەد حاڵێکی دیکەش کە لە ئێرانەوە هاتووە، لە خوڕەمشەهر و هەڵەبجە هاوکات بریندار بووە.

بەڵام قەیسی فڕۆکەوانی ئیحتیاتی عێراقی لە ساڵی ١٩٨٥، دەڵێت: بڕیارەکە لە عەلی حەسەن مەجیدەوە دەرچووە، ئەو خاوەند هەموو بڕیارێك بووە.

لە هێزی ئاسمانی عێراقی بە گولەی کیمیاوی دەوترا: گولەی تایبەتی، ئەو یەکە سەربازییەی بەو کارە هەڵسا، یەکەی ژمارە ٣٧ بوو، بڕیار وا بوو هەموو شار بۆردومان بکەن، ئەو گازەی بەکار هاتووە لە کارەساتی هەڵەبجە لە نزیك دەریاچەی سەرسار بەرهەم هێنراوە.

ئەمانەو وتەی ژمارەیەك زۆر دان پیانانی شایەد حاڵە کوردەکان خرایە ڕوو، کە قوربانی کارەساتی هەڵەبجە بوون.

ئەوەی لەهەموو زیاتر قسەی لەسەر کرا، ئەو پزیشکەی دانیای چارەسەرکردووە لە ئێران، هەروەها دانیا لە وتەکانی دا وتوییەتی: دەستم لە تۆزە سپییەکە دا، وەلێ باپیرم بە پەلە لێی کردەوە، ئەم بڕگەیە پارێزەری ئانرات بە دواداچوونی وردی لەسەر کرد.

دۆزی زێوەو گۆپتەپەو سەردەشت و فرجینی دواتر گفتوگۆیان لەسەر کرا.

لێرەدا پرسیارێك سەر دەردێنێت، ئایا دەبێت لە ترسا نەبووبێت، کورد پەلەی نەکردبێت لە دادگایی کردنی سەدام حسێن لە بەرامبەر بە تاوانی بارزانی و هەڵەبجەو ئەنفال ؟ ئەوەی ئەمڕۆ دەرکەوت پێشمەرگەو پاسدار پێکەوە لە هەڵەبجە بریندار بوونە. ترسی ئەوەم هەیە پارتە سیاسییەکان نەوێرن داوای دادگایی سەدام بکەن ؟, ئەوەی بوبێتە قوربانی خەڵکی سڤیلی کورد بێت، کەس نەوێرێت لێی بپرسێتەوە، لێ دادگایی ئەنرات هەموو مەلەفە نهێنییەکان ئاشکرا دەکات، هەموو کۆدەکانیش دەکاتەوە، لە چاوەڕوانی دادگایی سەدامین لە بەرامبەر تاوانی بارزانی و ئەنفال و هەڵەبجە زیاترمان بۆ ئاشکرا ببێت.

٢

تاوانی گوندی زێوه,

بارەگای پێشمەرگەکانی حیزبی شیوعی عێراقی" سیخۆی ڕوسی بۆ گیان شیوعی ڕوسی"

یەکەم دۆز دوای کارەساتی هەڵەبجە، لە سێیەم ڕۆژی دادگای فرانس ڤان ئەنرات هاتە پێشەوە و قسەی زۆری لەسەر کرا، زۆرترین ژمارە شایەدییان لەسەری داوە، بۆردومان کردنی بارەگای پێشمەرگەکانی حیزبی شیوعی عێراقی بوو لە گوندی زێوەی سەر بە ناوچەی ئامێدی نزیك بە زێی گەورە، ئەوەی جێی سەرنج بوو لەم دۆزە هەرچەندە قوربانی تەنها ئەبو فوئاد ناوێك بووە لەگەڵ ٤٨ بریندار ، بەڵام دەیان کەس شکایەتیان تۆمار کردووە لە بەرامبەر ئەم تاوانە، کە بە ٣٦ بۆمبی فڕۆکەی ڕوسی ئەنجام دراوە، ژمارەی ئەوانەی بوونە بە شایەد حاڵ لەسەر کیمیابارانکردنی زێوە، زیاتر بوو لە هەر ناوچەیەکی دیکەی کوردستان، ئەمە بۆخۆی کەمتەرخەمی کورد دەردەخات بەرامبەر بە کارەساتەکانی، زۆربەی ئەوانەی شایەدییان داوە کورد نیین، لێ بە وەفاداریی بۆ ڕابردوو لێدوانییان داوە، هەموو لە خزمەت بە جینۆساید ناساندنی قڕ کردنی کورد تەواو دەبێت، دیارە ئەو نانەی دوێنی لە کوردستان خواردویانە هێشتا تامی لە سەر زمانیان ماوە و وەفایان بۆ ئازارەکان ماوە.

لەو کارەساتەدا کوردی باشوور، کوردی ڕۆژهەڵات (مهاباد (دەباغییەکان)- بانە)، ئەرمەن، کلدان، عەرەب بەشدار بوون لە شایەدی دان، هەموویان شایەدییەکەیان یەکە لەسەر ئەوەی ئەو فڕۆکانەی بۆردومانی بارەگاکەیانی کردووە، لە بەرواری ٥-٦-١٩٨٧، لە کاتێکدا خەریکی یاری فوتبوڵێن بوونە، فڕۆکەی سیخۆی ڕووسی بوونە، لە کاتێکدا یەکێك لەو بارەگایانەی بەر لێدانە کیمیاوییەکە کەوتووە، ناوی مۆسکۆی لێنراوە، دنیایەك سەیرە، فڕۆکەی مۆسکۆ بۆ گیان ئەو بارەگایەی بە هەموو شانازییەکەوە ناوی مۆسکۆی لێنراوە، بۆ ئەو پێشمەرگانەی تا سەر مۆخ و بە

شـــانازییەوە داکۆکییـــان لـــە بیروباوەڕەکـــانی مۆســـکۆ دەکـــرد و هەنـــدێك جـــار سیاسەتەکانیانیان کوێرانە بەڕێوە دەبرد.

ئـەو خەڵکـەی لەوکاتـەدا لـەو بارەگایـەدا بوونـە، هـەموو ئـاوارەی دەسـتی وڵاتـانی ستەمکاری ناوچەکە بوونـە(عێـراق– ئێـران)، هیـچیان خـەڵکی ئـەو ناوچـەیە نەبوونـە، دادوەر پرسیارێکی جوانی ئاراستەی ئەنرات کـرد و وتـی: حەزدەکـەم ئـەنرات بزانێـت زێوە لەسەر نەخشە کەوتۆتە کوێوە ؟. ئەم پرسیارە قورس بوو بۆ ئەنرات، لە کاتێکدا ئەنرات لەسەر نەخشەش نازانێت زێوە کەوتۆتە کوێوە، بەڵام بە چەکی ئـەو خـەڵکانێك دەبنە قوربانی، لەبەر نەبوونی دیموکراسییەت لە وڵاتەکانیان هانایان بۆ ئـەو ناوچـەیە بـردووە، خـەڵکانێك بەشـی زۆریـان زمـانی هاووڵاتیـانی ناوچـەکەش نـازانن، ئەمەیـە بازرگانی بێویژدان، کارگاو کارخانەی بێویژدان.

تێبـینی: ژمارەیـەکی زۆر لـە پێـشمەرگەکانی حیزبـی شـیوعی وەك شـایەدحاڵ بەشداری دادگایان کرد، کەیسی کیمیابارانکردنی بارەگـای زێـوە لـە پـاڵ تاوانـەکانی هەڵەبجە و گۆپتەپە و فرجینی بووە کەیسی سەرەکی دادگا لە باشووری کوردستان.

٣

شێخ موعتەصەم بەرزنجی لە پرۆسەی دادگایی فرانس ڤان ئەنرات لە لاهای بە تاوانی ئەنفالکردن دادگایی کرا

ئەمڕۆ ٢٥-١١-٢٠٠٥، لە پێنجەم ڕۆژی دادگایی ئەنرات دا، لە ژێر وێنەی مەلیکەی هۆڵەنداو بە ئامادە بوونی ٧ دادوەر و داواکاری گشتی بەڕێز فرید تەیڤن (ئەو کەسەی خۆزگەم لە ڕابەرایەتی کوردیدا ١ مرۆڤی وا دڵسۆز بۆ دۆزی جینۆسایدی کورد هەبوایە، ئەوجا بێشك ئەمڕۆ نە پاشماوەی قوربانییان وەك ئێستا سوکایەتییان پێ دەکرا، نە ژیانیشیان وا دەبوو, بە پێ خۆشخاڵییەوە توانیم سوپاسی پاشماوەی قوربانییانی کوردستانی پێ بگەیەنم بۆ ئەو هەموو کۆششەی بۆ گەلە بێکەسەکەمان ئەنجامی دەدات).

دادوەر نەیتوانی بوو وشەیەك بە باڵای جاشدا دابڕێت لە زمانی هۆڵەندی، بۆیە بە ناچاری هەر وشەی جاشی دەخوێندەوە، کە بەلای هۆڵەندییە ئامادەبووەکانەوە سەیر بوو، لێرەوە وشەی جاش چووە ناو فەرهەنگی زمانی هۆڵەندییەوە، هەرچەندە پارتە سیاسییەکان کوردستان بە تایبەت دوو دەسەڵاتدارەکە، زۆر هەوڵیاندا ئەم وشەیە لە فەرهەنگی زمانی کوردیدا کاڵ بکەنەوە، چونکە داهێنەران و پاڵەوانانی ڕاستەقینەی ئەم دەستەواژەیە، بۆ خۆیان هەموو بوون بەخاوەندی ڕاپەڕینی جەماوەر و کرانە قارەمانی شۆڕش و شوێنی شایستەیان لە ڕیزەکانیان گرت.

چ تراژیدیاکە کە باس لە کارەساتی سەرهەد ڕەحیم کرا، ئەم چیرۆکە ڕیالیستییە یان فلیمی هۆلیود، ئەو جوتیارە کوردەی خەڵکی گوندی تۆپخانەی ناوچەی قادر کەرەمە، ئەوەندە پەیوەندی ڕوحی بەهێز بووە لەگەڵ خاك و گوندەکەی، لە کاتی هێرشی جاش و سوپای عێراق بۆ سەر گوندەکەیان لە ناو خانووەکەی مابوەوە، بۆیە خانوەکەیان بە سەریا ڕوخاند, دوایی شەهیدکردنی تەرمەکەشیان نەدایەوە بە کەس و کاری، ئاخر جوتیار لە گوند و زەوی دابڕدرێت دەبێتە جەستەیەکی نا ئەکتیفی سارد و سڕ، نازانم

ئێستا خانووەکەی سەرهەد مەزارگای قارەمانانە یان زبڵدانی گوندە وەك خانووەکەی عومەر خاوەر ؟.

کاك ن خەڵکی ناوچەی قادر کەرەم لە شایەدی دانەکەیدا باس لەوە دەکات ٢٥ کەس چوینە لای ف تاکو ناسنامەی جاشێتیمان بۆ دروست بکات، بەڵام نەیتوانی، ڕۆژی دوایی کاتژمێر ١٠ سەرلەبەیانی چووین بۆلای شێخ معتەسەم بەرزنجی، بردیانیین بۆ گوندی عالیاوە، ٣٠٠٠–٤٠٠٠کەسی دیکە لەوێ بوون، ئێمەشیان خستە ناو ئەو خەڵکەوە، ١٠٠ پاسی ٢١ نەفەرییان بۆ هێناین و بردمانیان بۆ تۆبزاوە.

لە تۆبزاوە پێش مەرگ ئەشکەنجەی سەخت دراین، خوێن بە دیواری هۆڵەکانیەوە بوو، نەریتێك هەیە لە کوردستان، پێش سەربڕینی هەر ئاژەڵێکی سەربڕاو تێر دەکرێت، لێ لە تۆپزاوە پێش مەرگ مرۆڤەکان ئەشکەنجە دراون، بە برسێتی و تێنوییەتی بردران بۆ سەربڕین، ئەمە فەرهەنگی بەعس و فاشییەکانە.

ناوبراو لە وتەکانی بەردەوام دەبێت و دەڵێت: هەر ٣٥ کەس لەناو ئۆتۆمۆبێلێك بردمانیان بۆ گولە باران کردن، بە جامانەو پشدێنی خۆمان چاومانیان بەستەوە، دوو دوو گولەبارانیان کردین، من بە ڕێکەوت بەرم نەکەوت و ڕزگارم بوو، هاوڕێکەم لە کاتی گولە بارانکردن ئامۆزایەکم بوو.

ئەم سەربازانەی گولەبارانی ئێمەیان دەکرد، جنێویان بە کورد دەدا، بەرگی سەوزی تۆخی ئیستخباراتیان لەبەردابوو. لەو شوێنە، لەگوندەکەی ئێمە ٢٥ پیاو کوژرا، دوایی زانیم ئەو ناچەیەی ئێمەی تێدا گولەبارانکراین دەکەوتە پارێزگای ڕومادییەوە.

بە داخەوە نەمتوانی پرسیارێك لە دادوەرەکان   بکەم و پێیان بڵێم: موعتەسەم بەرزنجی کە سەدان مرۆڤی کوردی وەك کاك ن ی بە ئەنفالکردن داوە، ئەگەر لە تەنیشت ئەنرات لە ناو قەفەسی دادگا بوایە، چ بڕیارێکتان بەسەریدا دەسەپاند؟، هیوادارم دادوەرێکی کورد جورئەت بکات و ئەم وەڵامە بداتەوە.

له دادگاکه که وشەی جاش دەهاتە پێشەوە، به قێزەوە باس دەکران، هەموو هێڵنجیان پێی دەهاتەوە، له پرۆسەی دادگایی ئەنراتدا درندەیی و بێ ڕەوشتی ئەم توێژە خیانەتکارە بەرامبەر بە نەتەوەکەی خۆیان زیاتر خرایە بەر باس، کاروانی شۆفرلێت و بەرازیلییە سورەکانیان له کاتی هێرشەکان بۆ سەر گەلەکەی خۆیان بە درێژی باسیان لێکرا، لەوانەیە وزارەتی دادی هۆڵەندی به لایانەوە سەیر بێت، ئەگەر پێیان بڵێین ئەو خیانەتکارە درندانەی ناویان لێ نرابوو جاش، ئێوە وا بە قێزەوە باسییان لێ دەکەن، ئایا دەزانن بەشی زۆریان ئێستا له کوردستانی ئەنفال و بارزانی و هەڵەبجەدا بەرپرسن ؟, مانگانە دیوەخانانەو سەرۆك هۆزانەیان دەدرێتێ، تەنانەت لە مۆرە هەرە ناسراوە تاوانبارەکانیان، دەتوانن سەیری لیستەکانییان بکەن.

له ڕاپۆرتی ڤان دەرستول دا، ئاوا لەسەر جاش هاتبوو کە دادوەر خوێندییەوە: ((جاش هاوکاری زیاتریان پێ دراوە، هەموو تاڵانەکان بۆ جاشەکان بووە, کاتی دیکەش جگە له ئۆپەراسیۆنی ئەنفالەکان تاڵان بۆ جاشەکان بووە، جاش سەربازی هەڵاتوییان دەگرت به پێشمەرگەیان دەدایە قەڵەم و پاداشییان لە بەرامبەری وەردەگرت، ڕژێم ئیمکاناتی زۆری دەبەخشییە جاشەکان، جاشەکان پشوی زیاتریان دەدرایا و هەموو ئیمتیازاتێکیان هەبوو))، بەم شێوەیە وەك دز و خیانەتکار و تاونبار باسیان لێکرا.

ئەوەی من لێرەدا دەمەوێت زیادیبکەم ، تەنها لیستی بەشێکی بچووکە لە ناوی ئەنفالچییەکانە، چونکە تاکو ژمارەکە هەموو پڕ نەکرێتەوە لە ناوی ئەو کەسانەی ۱۸۲۰۰۰ له کەس و کاری ئێمەیان داوەبەدەستەوە، لیستەکە بە ناتەواوی دەمێنێتەوە، مەگەر دادگای بەغدا له کۆتاییدا ئەو لیستە تەواو بکات.

باشە دەبێت ئەم قارەمانانە ئێستا لە کوێ بن، کەی دەبێت دەسەڵاتدارییەتی کوردی نەك سزایان بدەن، بەڵکە تەنها لێپرسینەوەی زانیارییان لە گەڵدا بکەن، بەرامبەر بەو تاوانانەی ئەنجامیان داوە .

حکومەتی هۆڵەندا لەکاتێکدا دەیان ملیۆن ئیرۆ (٤٠) خەرج دەکات لە دادگایی فرانس ڤان ئەنرات، کە تەنها هاووڵاتیی وڵاتەکەیەتی و تاوانی بەرامبەر گەلێکی وەك کورد ئەنجام داوە، کەچی کوردیش سەدان تاوانباری لە ئەنرات گەورەتری هەیە، لە بەرامبەر خیانەتکردن لە گەلەکەی خۆیان، نەك دادگاییان ناکات، تاکو سزای تاوانەکانی خۆیان وەربگرن، بەڵکە پاداشتیان دەکات و دەرگای کوردستان بۆ بەرگ سەوزەکان و فڕۆکەوان و هەموو جۆرە تاوانباران و جاشەکان دەخرێتە سەر گازی پشت تاکو لە کوردستان ژیانییان پارێزراو بێت و بەهێمنی بژێن.

٤

دادگای فرانس ڤان ئەنرات، هەنگاوێك بەرەو بە فەرمی ناسینی جینۆسایدکردنی گەلی کورد

دەتوانیین دادگایی ئەنرات بە سەرەتای بە فەرمی ناسینی جینۆساید کردنی گەلی کورد بدەینە قەڵەم لە ئاستی جیهانی. لە پێنجەم ڕۆژی داگایی ئەنرات لە بەرواری ٢٥-١١ بە ئامادە بوونی ٧ دادوەر و داواکاری گشتی ئەنجام درا، کۆمەڵێك بابەتی گرنگ وەك ئەنفال، بارزانی، قەڵادزێ، تەعریبکردنی کەرکووك و کیمیابارانکردنی کوردستان، قسەو باسی گەرمیان لەسەر کرا، لە بەشی کۆتاییدا دادوەر بە پرسیارێك وەك بۆمب هەمووی بەدەم و چاو ئەنرات و پارێزەرەکەی دا تەقاندەوە.

بە گوێرەی بەڵگەنامەیەك، لە کۆبونەوەیەکی تایبەتی سەدام لەگەڵ مەجلس قیادەی سەورە, کە کەسێکی بەرپرس لە سەرۆکایەتی کۆمار ئەو بەڵگەنامەیەی دەرکردۆتە دەرەوە و داویەتی بە داواکاری گشتی، لە سەر زاری سەدامەوە باس لەوە کراوە:

((ئەو ئامێرانەی هەمانە مادەی کیمیاوی بەرهەم دەهێنن، بە گوێرەی پێداویستی سوپا)).

((ئەو مادانەی پەیوەندییان هەیە بە مادەی کیمیاوییەوە، دەبێت داهێنانی تازەیان تێدا بکرێت، داهێنانی تازە بێتە ئاراوە)).

((بە گولەی کیمیاوی بڵێن گولەی تایبەتی، نەڵێن گولەی کیمیاوی)).

ڕایان گەیاندووە، تەنها لە ساڵی ١٩٨٨ دا، نزیك بە ١٠٠٠ تەن مادەی کیمیاوییان پێویست بووە بۆ چالاکییەکانیان، کە هەر گولەیەك ٨٠ کیلۆ کیمیاوی پێویست بووە.

لە پرۆسەی داگاییەکەدا، ژیان و مەرگەساتی خەڵکی ئۆردوگاکانی جەژنیکان، قادرکەرەمییەکان, بەرحوشتر و چیرۆکی پڕ تراژیدیای، تەیمور و وێرانکردن و

خاپورکردنی ٤٥٠٠ گوند و سەدان مزگەوت، کیمیابارانکردنی سوێسنانی قەراغ و ٧٠-٩٠ شەهیدی ئەو کارەساتە، سەر لە نوێ هاتنە پێشەوە.

فینك خەڵکی سویسرایە و هاوکاری ئەنراتی کردووە، ئامادە نییە بێت بۆ دادگا تاکو شایەدی لەسەر ئەنرات بدات، بەڵام داواکاری گشتی ئامادەیە بچێت بۆ سویسرا بۆ ئەنجام دانی لێکۆڵینەوە لە گەڵی.

بە پەلە لە ڕێگەی تەلەفۆنەوە داواکاری گشتی پەیوەندی بە فینکەوە دەکات.

لە بەشێکی دیکەی ڕاپۆرتەکەی دادوەری گشتی ڤان ڕۆسۆم، ڕاپۆرتی ڤان دەرستول دێتە پێشەوە، لەو ڕاپۆرتەدا ئاماژە بەوە دراوە کە کورد جینۆسایدکراوە، هەرچەندە ئێمەی کورد بۆ خۆمان تاکو ئێستا هەستمان بە جینۆسایدکردنی خۆمان نەکردووە.

تەعریبی کەرکوك، چۆڵکردنی ناوچە سنورییەکان، تەرحیلکردنی ١٠٠٠٠٠ کورد لە کەرکووك، کوشتنی بارزانییەکان بە بەهانەی هاوکاری پارتەکەی ڕێزدار مەسعود بارزانی لەگەڵ ئێران لە بەرەی جەنگی حاجی ئۆمەران، خاپورکردنی گوندەکان، ترسناکترین بڕیاریش لەسەری هەڵوێستە کرا، ئەو بڕیارە شۆفینییە بوو دژ بە کورد بوون درابوو (بڕیاری ١٦٠) لە پرۆسەی ئۆپەراسیۆنی ئەنفالەکان.

بە درێژی باس لە هەر هەشت ئۆپەراسیۆنی ئەنفال و شیکردنەوەی سورەی ئەنفالکرا، کە مرۆڤەکان بە بێ دادگایی و واژۆی سەرەك کۆمار بڕیاری لە سێدارەدرانییان بەسەردا درا.

دادوەر باسی لەوە کرد زانیاری زۆر بە دەستەوەیە بە بەڵگەوە لە سەر تاوانی پرۆسەی ئەنفال، بە تایبەت لە دوای پرۆسەی ئەنفالی سێیەوە.

لە فرجینی گۆڕ هەڵدراوەتەوە و توێژینەوە لەسەر لاشەی قوربانییان کراوە، بەو مادانە ئەو مرۆڤانە کوژراون ئانرات فرۆشتوییەتی بە سەدام.

لە نگرە سەلمان مرۆڤ وشکەوە بووە لە تێنا و لە برسان، هەزاران کەس بەم شێوەیە کوژراون.

٥

قوربانیانی چەکی کیمیاوی کوردستان زۆربەی هەرە زۆریان بە گازی فرانس ڤان ئەنرات قڕ کراون

هەنگاوێك بۆ تێوە گلانی هەموو ئەو کۆمپانیایانەی چەکەکانیان لە هێرشی کیمیاوی بۆ سەر کوردستان بەکار هاتووە.

لە شەشەم ڕۆژی دادگایی فرانس ڤان ئەنرات، لە ڕۆژی دووشەممە ٢٨-١١-٢٠٠٥، بەڕێز(ڤۆلتەر بیك) ی هۆڵەندی پسپۆڕی چەکی کیمیاوی بانگ کرا بۆ بەخشینی زانیاری، کە بەڕێزی لە تیپی پشکنینی نەتەوە یەکگرتووەکان (یونسکۆم) لە عێراق کاری کردووە، وەك پسپۆڕی چەکی کیمیاوی، خۆی کەشفی چەکە کۆکوژو کیمیاوییەکانی عێراقی کردووە، بەڕێزی وەڵامی چڕو پڕی پرسیاری دادوەرەکانی دایەوە و، بە شایەدێکی یەقین لەسەر تاوانەکانی ئەنرات بەرامبەر بە خەڵکی کوردستان دادەنرێت، کەسێکی بە تەمەن کامڵ، تا بڵێی ڕوخۆش، تا بڵێیت جدی و دادپەروەر.

ئەوەی لە پرسیارەکانی دادوەر سەرنجم دا، زۆر بۆیان گرنگ بوو بزانن، نەك تەنها سەرچاوەی چەکە کیمیاوییە کۆکژەکان کوێیە ؟؟، بەڵکە بە چ جۆرە چەك و فڕۆکەیەکیش بەکار هێنراون، ئەمەش هەنگاوێکە بۆ تێوە گلاندنی هەموو ئەو وڵات و کۆمپانیایانەی چەکیان بە عێراق فرۆشتووە، چەکەکانیان بەشداری لە ئەنجامدانی هێرشی کیمیاوی کردووە بۆ سەر خەڵکی کوردستان. ئەمە بەشێکی گەورەی داخوازی ئێمە وەڵام دەداتەوە، کە دروشمی (با ڕابردوو لە یاد نەکەین بۆ ئەوەی لە داهاتوو قڕ نەکرێینەوە) (بە خوێنی قوربانیان نەوەکانی داهاتوومان دەپارێزین) مان بەرز کردۆتەوە.

دادوەر پرستەی ((ئاوڕشێن کردنی خەڵك بە خەرتەل))ی بەکار دەهێنا لە پرسیارەکانیدا، ئەم ڕستەیە چۆن لێی بکۆڵیتەوە و بیخوێنیتەوە، مانای ئەنجام دانی کۆمەڵ کوژی و جینۆساید دەگەیەنێت.

بەڕێز دادوەری گشتی لە سەرەتاوە زۆر تەئکیدی لە سەر بەکارهێنانی جۆری چەك و فرۆکە کردەوە لە هێرشە کیمیاوییەکان (مێك– سیخۆ– میراج)، بە تایبەت هەڵوێستەی زۆر، لەسەر بەکار هێنانی کۆپتەر (کورد کوژە) لە هەشتاکان بە دواوە کرایەوە لە سەرکوتکردنی گەلی کورد، باسی لەوە کرد کۆپتەر لە هێرشی کیمیاویش بەکارهاتووە، شایەد حاڵێك باس لەوە دەکات لە یەکێك لە هێرشەکاندا، گوێی لە دەنگی پەروانەی کۆپتەر بووە بەسەر ناوچەکەدا خولاوەتەوە.

ئایا دەبێت ئەمە دەستپێکی سزا دان و دادگایی کردنی هەموو ئەو وڵات و کۆمپانیایانە نەبێت کە چەکیان بە عێراق فرۆشتووە ؟، لە داهاتوودا هەموو داگیرکەرانی کوردستان تێوەی بگلێن !.

دادوەر پرسی: بەڵگە نامەلە بەردەستدایا بۆ سەلماندنی ئەوەی عەلی کیمیاوی فەرمانی کیمیابارانکردنی دابێت ؟.

وەڵام ڤۆلتەر بیك: ((زۆر جار ئەم فەرمانانە بە تەلەفۆن ئەنجام دراون، هەندێك بەڵگە نامە هەیە بەڵام بە دەست نوسراونەتەوە، هەشە چاپکراوە، بەڵام ئەو بەڵگە نامانەی دۆزراونەتەوە زۆریان لە قۆناغی خۆ ئامادە کردندا بوونە بۆ لێدانی چەکی کیمیاوی و بەکارهێنانی.

مادەی سەرەکی لە دروستکردنی خەردەل مادەی **TDG** یە، دوو جۆرە کارگای کیمیاوی لە عێراقدا هەبووە، یەکەمیان گازی خەردەلی دروستکردووە و بەرهەمی هێناوە، دوەمیان بۆ پڕ کردنی گولە بووە بە چەکی کیمیاوی ، لە عێراق ٤ کارگا کاریان پڕ کردنی گولەی کیمیاوی بووە.

تاكو ساڵی ١٩٨١ به كه‌می گازی كیمیاوی به‌رهه‌م هێنراوه، لێ له ساڵانی ١٩٨٦-١٩٨٧ ه‌وه به‌رهه‌م هێنانی به‌رفراوان بووه.

ئه‌م ماوه‌یه‌ش ڕێك ئه‌وكاتانه‌یه، كیمیاوی دژ به خه‌ڵكی كوردستان به‌كارهێنراوه.

له به‌رئه‌وه‌ی ڕاپۆرته‌كانی ڕژێم ساڵانه بوونه، بۆیه نازانراوه ڕۆژانه چه‌ندیان له گازی خه‌رده‌ل و گازه‌كانی دیكه به‌رهه‌م هێناوه.

بۆمبه‌كان جیاواز بوونه له قه‌باره‌و كێشدا، بۆمب دۆزراوه‌ته‌وه ٣٠٠ لتر قه‌باره‌كه‌ی بووه.

ئه‌و مادانه‌ی ئه‌نرات پێشكه‌شی كردوون ٨٠٠ ته‌ن ماده‌ی كیمیاوی خه‌رده‌لی پێ دروستكراوه و له به‌ره‌ی جه‌نگدا هه‌مووی ته‌قێنراونه‌ته‌وه.

ئه‌مه سه‌رباری ئه‌وه‌ی بۆمبی كیمیاوی له ئه‌سپانیاو (بۆمبی كیمیاوی نه‌مساویش به‌كار ده‌هێنرا له كوردستان – له منه‌وه‌یه) هه‌روه‌ها وڵاتانی دیكه‌ش كڕاوه، به‌ڵام به به‌راورد له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی خۆیان به‌رهه‌میان هێناوه زۆر كه‌مه.

دادوه‌ری گشتی ده‌پرسێت: ئه‌گه‌ری ئه‌وه هه‌یه ماده‌كانی ئه‌نرات به‌كار هێنرابێت له دروستكردنی گوله‌كان ؟.

ڤۆلته‌ر بیك به‌ڵێ وایه به بێ گومان.

دادوه‌ری گشتی: ئه‌و مادانه‌ی له ناوه‌ڕاستی هه‌شتاكانه‌وه له جه‌نگ به‌كار هاتووه، ده‌توانین بڵێین ئه‌وانه‌ی ئه‌نراتن ؟.

وه‌ڵام: TDG موسته‌ر گازی لێ دروست ده‌كرێت، به‌شێكه له‌و مادانه‌ی ئه‌نرات ته‌سلیمی كردووه.

ئه‌و كارخانانه‌ی چه‌كی كیمیاوی لێ به‌رهه‌م هێنراوه دوای جه‌نگ كران به كارگای سڤیل.

خەردەل لە مادەکانی ئەنرات بەرهەم هێنراوە، ئەنرات ١١٠٠ تەن مادەی TDG ی فرۆشتووە بە عێراق، بەم برە دەتوانرێت لە نێوان ٥٠٠–٨٠٠ تەن خەرتەلی لێ بەرهەم بهێنرێت.

ساڵی ١٩٨٧ و ٧ مانگی یەکەمی ١٩٨٨ لە هەموو کات زیاتر کیمیاوی بەکار هاتووە، واتە ماوەی ئەو ٢٠ مانگە (ئەمەش مێژووی کیمیابارانکردنی چڕو پڕی کوردستانە).

ئەو بەرمیلە ٢٥ کیلۆییانەی مابونەوە لە دوای جەنگ، ژمارەیان ١٩٠٠ بەرمیل بوو، لە کارخانەی کیمیاوی موسەنا، لەوانەی ئەنرات نین، ئەوانەی ئەنرات هەموو بەکار هێنراون. لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٨٧ ەوە ئەو مادانەی بەکار هاتوونە لە دروستکردنی چەکی کیمیاوی هەموو هی ئەنراتە و ئەو فرۆشتونییەتی بە عێراق.

دادوەر: لە چ مانگێکەوە ئەو مادانەی ئەنرات فرۆشتوییەتی بە عێراق ئەگەری بەکارهێنانیان هەیە لە کردارە سەربازییەکان، هەرچەندە ئەمە پرسیارێك گرانە.

وەڵام: ئەنرات ١١٠٠ تەن TDG ی فرۆشتووە بە عێراق، وا دا بنێ هەمووی بەکار هاتووە، بە گوێرەی ئەو لێکۆڵینەوانەی ئێمە کردوومانە. هەر چۆنێك لێکدانەوەی لەسەر بکەین، هیچ گومانێك نییە لە مانگی ٧ – ١٩٨٧ مادەکانی بەکار نەهێنرابێت، واتە لەو مێژوە بە دواوە هیچ گومانێك لە بەکارهێنانی نییە، ئەگەری بەکارهێنانی لە پێشتریش هەیە.

بە کاغەزی گومرگی وڵاتانی دەوروبەر برە مادەکەمان زانیووە.

مانگی ٨ –١٩٨٨ کارگاکان عێراق داخران.

دادوەر پرسیاری ئەم مانگانە دەکات لێی:

٢–١٩٨٦

٤–١٩٨٧

ئایا هیچت هەیە لەسەر ئەم مێژووانە؟.

دادوەر مادەکانی مانگی ٤ ی ١٩٨٧ دەبێت لە مادەی ئەنرات بـەکار نـەهێنرابێت ؟ (بە بڕوای من بۆیە باسی ئەم مانگە دەکات شێخ وەسانان لەم مێژووە بۆردومان کرا).

وەڵام: ئەگەری ئەوە هەیە لە مـانگی ٥ بـەکار هاتبێـت، چـونکە لـەم مانگـە مـادەی کەسی تر نەماوە تەنها هی ئەنرات نەبێت.

لە نێـوان مـانگی ٤ و ٥– ١٩٨٧، ٢٠٠ تـەن لـە مادەکـان ئـەنرات بـەکار هـاتووە بـۆ بەرهەم هێنانی کیمیاوی.

پرسیار: کاغەز هەیە بۆ دیاریکردنی بەکار هێنانی مادەکان ئەنرات.

وەڵام: نا تەنها گریمانەیە.

کەواتە زۆربەی زۆری قوربانیانی کوردستان بەو گازە کوژران ئەم بازرگانە تاوانبـارە بۆ عێراق دابینی کردووە، ئەگەر وایە بۆچی ڕاگەیاندنی کـوردی و پارتـە سیاسـییەکان گرنگی بە دادگایی ئەنرات نادەن؟، خـۆ ئـەو چۆرەگەی ئێـستا دەسـتیان کـەوتووە و دەیخۆن، هەموو پاداشـتی خـوێنی قوربانییانـە، ئـەوەی ڕوونـە شـتێك خۆیـان بیکـەن، میروله بێت دەیکەن بە فیل.

شەڕی هاوبەش لە گەڵ ئێران و ئۆتۆنۆمی کارتۆنی و جاش وەزیرە کوردەکان ڕێگرییەکانی بەردەم بە فەرمی ناسینی جینۆساید کردنی گەلی کورد

لە حەوتەم دانیشتنی دادگایی فرانس ڤان ئەنراتدا، ڕۆژی چوارشەممە کاتژمێر ١ ی پاش نیوەڕۆ لە بەرواری ٣٠-١١-٢٠٠٥، بەڕێز شۆڕش حاجی وەك بەشداربوییەك، لە نوسینەوەی راپۆرتی هیومان رایتس وۆچ و کەسایەتییەکی سیاسی و پێشمەرگەیەکی بەشدار بوو لە بزاڤی چەکداری کوردستان لە سەرەتای ساڵانی هەشتاوە لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا ئەنجام درا، تاکو ببێت بە شایەدحاڵ بەسەر گومانلێکراو ڤان ئەنرات، کە دادگاییکردنەکەی هەنگاوی یەکەمە بۆ بە فەرمی ناسینی جینۆسایدکردنی گەلی کورد.

سەرەتا دانیشتنەکە بە پێناسی پێشمەرگە دەستی پێکرا، ئەگەر وشەی جاش لە شێخ موعتەسەمەوە هاتبێتە ناو فەرهەنگی زمانی هۆڵەندییەوە، ئەوا لە ڕێگەی کاك شۆڕش حاجییەوە، وشەی پێشمەرگە وەك دەستەواژەیەکی بە تەواوی دژ بە دەستەواژەی جاش، چووە ناو فەرهەنگی زمانی هۆڵەندیەوە.

ئەم دەستەواژەیە ناشرینی جاش بوونی بەشێکی گەورە لە کوردی سرپییەوە، کوردی وەك گەلێك ناساند هەست بە چەوساندنەوە دەکەن و دژ بە هەموو نایەکسانی و کۆیلەکردنێکن بەسەریاندا بسەپێنرێت لە لایەن داگیرکەرانەوە، کەسانێك لە جیاتی تاڵان و کوشت و بڕ ئامادەن لە پێناو بەدەستهێنانی مافەکانیان گیان بەخت بکەن، ئەم پێناسەیە بۆ پێشمەرگە کرا لە لایەن بەڕێزییەوە. هەرچەندە پێناسەکەی شۆڕش حاجی پێناسی کات و سەردەمی خۆی بوو، کات و سەردەمێك خەمی گەورەی شۆڕش حاجییەکان تێرکردنی سکی هەژاران و ڕەتکردنەوەی کۆیلەداری بوو.

بەڕێز حاجی لە وەڵامی پرسیاری دادوەری گشتیدا، باسی لە لاسەنگی نەتەوەیی و پارسەنگی هێزی نێوان لایەنە کوردییەکان و حکومەت و سیاسەتی شۆفینیستانەی

بەعس و سەرکوتی کورد لە ساڵی ١٩٦١ ەوە کرد، باسی لە بەمیوان زانی کورد لەسەر خاکی خۆی، سەرکووت و قڕ کردن، دەرکردن و تەرحیلی کرد، ئامانجەکانی خەباتی چەکداری ڕونکردەوە، ڕووی فاشییانەو شۆفینانەی بەعسی دەرخست.

لە وەڵامی پرسیاری: ئایا پارتەکانی دیکەش هەمان چەکی ینك بیان هەبووە، بەڕێزی وتی: نا لەبەر ئەوەی ئێران نەیدابوو پێیان.

دادوەر پرسیارێك قورسی ئاراستەی ڕێزدار حاجی کرد و وتی: کاتی وا هەبووە گروپە کوردەکان لەگەڵ ئێران پێکەوە شەڕیان کردبێت دژ بە عێراق ؟.

لە وەڵامدا شۆڕش حاجی، کە لە ئاوازی وشە دەربڕینەکانیدا، هەستی پێ دەکرا، وەڵامی بەڵێی زۆر پێ ناخۆش بوو، لێ نایەتوانی لێی هەڵێت، لەبەر ئەوەی لە ڕاپۆرتی هیومان ڕایتس وۆچ، کە لەبەر دەست دادوەردا بوو نووسرابوو، بۆیە بە ناچاری وتی: بەڵێ جاری وا هەبووە.

دادوەر کە گوێی لەو هەموو تاوانانە گرت ڕێزدار حاجی دژ بە کوردبوون هەژماردی، هاوکات باسی پەرچەکرداری کورد و ئەو هەموو قوربانییەی داوییەتی، لە پێناو کۆتایی هێنان بە ستەمی نەتەوایەتی لە لایەن شۆڕشەوە گوێ لێ بوو، پرسیارێك سەیری کرد، ئەویش ئەمە بوو:

ئایا مرۆڤ دەتوانێت ببێت بە کورد ؟.

دادوەر دەیەویست بیسەلمێنێت، کورد مامەڵەی جیای لەگەڵدا کراوە، سەلماندنی ئەم خاڵە، پێویستە بۆ بە فەرمی ناسینی جینۆسایدکردنی گەلی کورد، بەڕێز حاجی بە هەموو توانایەکییەوە، هەوڵی خۆی دا بۆ سەلماندنی ئەم خاڵە.

وشەیەکی دیکە ئەو ڕۆژە زۆر قسەی لەسەر کرا، وشەی ئەنفال بوو، بە ماناو کردارەوە شیکرایەوە، هەر لە هاتنیەوە لە ناو قورئان، تاکو دەگاتە قوربانییەکانی لە بیابانەکانی عەرعەر.

داواكاری گشتی پرسیاری ئەوە لە بەڕێز حاجی دەكات: نەخشەیەك هەیە لە ڕاپۆرتی هیومان ڕایتس ۆچ سەبارەت بە كردەی ئەنفال، تۆ دەڵێیت: دەوڵەت ویستوییەتی هەموو ناوچەكانی دەرەوەی شار وێران بكات، لێ لەم نەخشەیە هەندێك ناوچە دەبینین دەستیان لێ نەدراوە و ئەنفال نەیانی گرتۆتەوە, هۆی ئەمە چییە ؟.

لە وەڵامدا بەڕێز حاجی تەنها باسی لە ناوچەی زاب و سورچیایەتی كرد كە بەهۆی جاشبونیانەوە دەست لە گوندەكانیان نەدراوە (هەرچەندە زۆر گوندی دەشتی حەریر و خەیلایەتی و دەشتی موصلێ و شێخان و بەڕانەتی و زرارەتی و هەركیایەتی و....... دەستیان لێ نەدرا – لە منەوە).

ئایا دەزانن مانەوەی ئەو گوندانە باجی زۆری سیاسی زۆری لەسەر دراوە ، ئەمڕۆ هەست بە زیانە سیاسییەكانی جاش بوون دەكەین، جاش بوون بە مانای ڕازی بوونی بەشێك گەورە لە كوردە بە سیاسەتەكانی بەعس و ڕەتكردنەوەی جیاكاری.

بەڕێز حاجی لە وەڵامی پرسیارێكی داواكاری گشتی دا، كە باس لە جیاوازی كۆمەڵ كوژی لە ناوچە جیاجیاكانی كوردستان كراوە وتی: ئەم پرسیارەم لە وەفیق سامەڕائی كرد لە وەڵامدا وتی: كاكە شۆڕش بۆ عێراق گرنگ نییە لە زاخۆ كورد هەبێت یان نا، بەڵام لە كەركوك منداڵێكی كورد بكوژرێت بۆ عەرەب باشە.

پاش ئەوەی هیومان ڕایتس ۆچم ئاگاداركردەوە لەم هەڵوێستەی وەفیق، ٢ كاتژمێر چاوپێكەوتنمان لەگەڵیدا ئەنجام دا، بۆ ئەوەی هەمان وەڵامی جاری پێشوومان بۆ دوبارە بكاتەوە، بەڵام لەبەر ئامادە بوونی كامیرا نەیكردەوە.

ئەمە ئەو وەفیقەیە كورد گەیاندی بەو پلەیەی ئەمڕۆكە، ئاخۆ دەبێت نهێنی چەند تاوانی لابێت؟؟، چەند منداڵی كوردی بەو بۆچوونەوە لە خاك نابێت ؟؟.

داواكاری گشتی لە پرسیارێكی دیكەدا، باسی لە ژیانی پاشماوەی ئەنفال و قوربانییانی هەڵەبجە كرد، لە وەڵامدا بەڕێز حاجی ڕاستگۆیانە باسی ژیانی پڕ لە مەرگەساتی پاشماوەكانی كرد.

هــەموو جیهــان ئاگـــادارە لـــەگوزەرانی پاشمـــاوەی ئـــەم قوربانیانـــە، تـــەنها دەسەڵاتدارییەتی کوردی نەبێت.

پارێزەری ئانرات پرسیار دەکات: گوایە کردەی ئەنفال بەهۆی ئەوەوە ئەنجام دراوە، کوردەکان لەگەڵ ئێران بە هاوبەشی دژ بە عێراق جەنگاون ؟.

بەڕێز شۆڕش حاجی لە وەڵامدا وتی: عێراق پەلاماری سعودییەو کۆیتی دا، لێ ئەوان پشت و پەنای عێراق بوون لە جەنگی ئێران – عێراقدا، چۆن ئیتر پەلاماری کورد نادات ؟.

پرسیارێکی دیکە لە پارێزەرەکەی ئەنرات لە بەڕێز حاجی دەکرێت: ئایا وەزیری کورد لە حکومەتی عێراقدا هەبوو ؟.

ئەم پرسیارەی بۆ ئەوە بوو بیسەلمێنێت حکومەتی عێراق جیاکاری دژ بە کورد ئەنجام نەداوە، بەڵگەش بوونی کوردە لە باڵاترین پلەی دەسەڵاتدا.

بێشك جاشەکان تا پلەی دەسەڵات و ئاستی خوێندنییان بەرزتر بووبێت، زیانی گەورەتریان گەیاندووە بە گەلەکەیان.

پارێزەر بۆ جارێکی دی: چەند گروپێکی کورد هەن پێکەوە لەگەڵ ئێران دژ بە عێراق جەنگاون، هەر یەکەیان مەبەستی خۆیان هەبووە، پێمان نالێیت مەبەستەکان چی بووە ؟.

بەڕێز حاجی: نموونە یەکێتی دەترسا عێراق بڕوخێت لە جەنگدا، ئێران بە بەشێك لە حکومەتی عێراقی بدەنە قەڵەم.

پارێزەرەکەی ئەنرات: جارێکی دی پرسیار دەکەمەوە، مەبەست لەم ئامانجە جیاجیایانە چییە ؟.

جارێکی دیکە پارێزەرەکەی ئەنرات: ئێستاش نەتووت ئامانجی ینك چی بوو لە کردەی هاوبەش ؟؟ تا ئێستا وەڵامەکەت ڕوون نەبووە ؟.

دادوەری گشتی هەمان پرسیار ڕوون دەکاتەوە.

بەڕێز حاجی: بۆ ئەوەی بە هاوکاری ئێران عێراق بڕوخێنێت و مافی خۆی وەربگرێت.

پارێزەری ئانرات: ئامانجتان ئۆتۆنۆمی بوو بۆ کوردستان ؟.

حاجی: بەڵێ ئۆتۆنۆمی و نەمانی جیاکاری لەگەڵ نەتەوەی عەرەب و بەشداریکردن لە بڕیار لە ناوەندی دەسەڵات.

دوا پرسیاری (دادوەری گشتی): ئەگەر زمان و مافی کورد دانی پێدا بنرێت، ئیمکانی هەیە لەگەڵ نەتەوەکانی دیکە بژێت.

حاجی: بەڵێ.

ئەوەی ئەو ڕۆژە گوێی لەو لێکۆڵینەوەیە بوایە، هەرچەندە بەڕێز حاجی بە زمانێکی پاراوو، دەوڵەمەندی لە ڕوی زانیاری، دوور لەبیرکردنەوەی تەسکی پارتایەتی، هەموو توانای خۆی بەکارهێنا، بۆ سەلماندنی ئەوەی کورد لە عێراق جیاکاری لەگەڵدا کراوە، تەنانەت لە هەموو کوردستان، زۆرجار باسەکان دەهاتە سەر کوردستانی گەورە، بەڵام شەڕی هاوبەش لەگەڵ ئێران و ئۆتۆنۆمی کارتۆنی و جاش وەزیرەکان، ڕێگرییەکان بەردەم باسەکەی ئەو ڕۆژەمان بوون، وەك چقڵ لە ڕێگەی کورد هەڵتۆقیبوون.

٧

بەسەر هاتی ئەو عومەر خاوەرەی لە سەردەشت نەمرد

ناسر لە تەبرێز و ماڵماڵ لە تاران شەهید بوون

مام قادر باوکی تاکە کیژە ئەنفالکراوەکەی سەردەشت

داخوا سەردەشت چەند چیرۆكی كچكراوی وەك چیرۆكی بەسەرهاتی قادری مەولان پووری تەمەن ٥٩ ساڵەی تێدا بێت، هەموو ئازارەكانی بە كچكراوی لە سینەی خۆیدا تاكو ئەم چركە ساتە زیندانی كردبێت، چاوەڕوانی ڕۆژێك بكات هەمووی هەڵڕێژێت ؟، دەردی سەردەشت بە بارستایی گیاڕەنگ و زەنزیران بەرزە، قینێكی قول لە مەرگ، ئاخر گیا ڕەنگ شاخی ژیانە نەك مەرگ.

پیاوێكی بەخۆ، بە بەرگی كوردی و كڵاو جامانەوە، بە حەمەدۆكە باڵا بەرزەكەی سەردەشتی دەكرد، ڕاستگۆیی و دڵ پاكی كوردییانە لە سیمای دەباری، لەبەر دەم دادوەری گشتی و دادوەركان دیكە، بە دورایی مەترێك لە ئانراتی تاوانبار لەسەركورسییەك دانیشت.

كاتێك دادوەری گشتی لێی پرسی: بە كوردی قسە دەكەیت.

لە وەڵامدا وتی: لە كوردی زیاتر چی دی نازانم.

دادوەری گشتی: كارت هەیە.

وەڵام: كارگەری دەكەم.

ڕاوەستایە سەر پێ و دوو پەنجەی ڕوو لە ئاسمان بەرز كردەوە، بە دوای دادوەردا وتی: خودا یارمەتیم بدات لە حەقیقەت زیاتر ناڵێم.

بە بێ سوێند دانیش هەر ڕاستی دەووت، ئەم جۆرە مرۆڤانە درۆ نازانن.

ئەو ڕۆژە ساماڵەی ئاسمان لەبەر شینایەتی خۆی و تیشكی خۆرەتاو ئاوی چاوی دادەهێنا، چاوە تیژەكانیش نایانتوانی ڕوو لە ئاسمان خۆیان بەرز بكەنەوە، نیگا بخەنە سەر ڕوپەڕی ئاسمانی شینی بێگەرد، كاك قادر كە یەك مانگ بوو لە پێشمەرگایەتی گەڕابوەوە، خەونەكانی خەباتی چەكداری زیندەبەچاڵ كرد تەنها بۆ ئەوەی بتوانێت منداڵەكانی بژێنێت، هەر لەو مانگەدا برایەكی، كە پێشمەرگەی

دیموکرات بوو لە چیای قۆچی پشت گوندی مارۆغان شەهید ببوو، بە ناچاری درێژەی بە ڕێبازی براکەی نەدا، خۆی تەحویل دەداتەوە، بۆ ئەوەی هاوسەرەکەی و ٣ منداڵەکەی شەرافەتمەندانە بەخێو بکات.

دەوروبەری کاتژمێر ٤ ی پاش نیوەڕۆ، لە بەرواری ٢٨-٦-١٩٨٧، لە وەرزی پڕ بەرەکەتی درەو، ٤ فڕۆکەی عێراقی لە ئاسمانی سەردەشت وەك وێشومەی سەرە خۆرە دەردەکەون، دەنگێك نزم لە گوندی ڕەشە هەرمێوە دێت، ئەو گوندە ٢٢ ماڵییەی تەنها ١ کم بەلای ڕۆژئاواوە لە شارەوە دوورە.

منداڵەکانی لەو کاتەی لە دەم چەم لەبن دارگوێزێك خەریکی شیو لێ نان دەبن، ئەویش لە گوندی مەرەغان کاری خۆی دەکات ، فڕۆکەکان بە بەرچاوییەوە ڕقی فاشیانەی خۆیان بەسەر ڕەشە هەرمێ و شاری سەردەشتدا دادەبارێنن ، ئەو تاوانەی تا ئەو کات هیچ چاوێك نەیبینیوە دەخولقێنن. تاوانێك گەورەتر لە سەری بڕاوی قارنێ و شەڕی ٣ مانگەی سنە و ێنەی ئیعدام کراوەکانی مەریوان و مهاباد.

قادر قەت دڵی بۆ ئەوە نەچوو بوو ئەو زرمەیە، کۆتایی هێنابێت بە هەموو خۆشی و ئاوات و ئامانجێکی، دوا چرکەی خۆشی ئەو بوو بێت لە هەموو ژیانی، ژیانێك هەموو دەم کورد بوون هەژاربونەکەی ڕێگر بوونە لەبەردەم گەیشتن بە حەزەکانی، ئای هەژاربوون و کورد بوون چ نەگبەتییەکی گەورەن بۆ ئەم مرۆڤانەی ئەم دەڤەرە کە ناوی کوردستانە !.

منداڵەکانی بەر کیمیاوی دەکەون، یەکیان بۆ سەبوری دلی مام قادر بۆی ڕزگاری نابێت, کوێر بونەوەی ماڵ ئەمەیە، بەسواری ولاخ منداڵەکانی بۆ دەهێنن بۆ گوندی مەراغان، عومەر خاوەر ئاسا پەلاماریانی دا، وەلێ ئەمان نە یەك نە دوو نە سێ چووار بوون, پڕ بە گەروی بۆنیانی کرد، ئەمی هەڵدەگرت ئەوی دی دادەنایەوە، یەك بە یەك دەیانی نا بە هەناسەیەوە، پڕ بە گەروی بۆنیانی دەکرد، هەناسەکەیانی هەڵدەمژی و قووتیانی دەدا، تامێکی خۆشی دەدا بە جەستە پەککەوتە بێ ئاواتەکەی، نایەزانی

چۆن هەناسەیان هەڵمژێت بۆ ئەوەی بۆنی لە لوتی و خۆشییەکە لە جەستەی تا دوا چرکەی ژیان بمێنێت .

ئاخر ئەو بەختەوەرترین کاری خۆی کە پێشمەرگایەتی بوو واز لێ هێنا، تەنها بۆ ئەوەی نان بۆ منداڵەکانی پەیدا بکات (ناسر و ماڵماڵ ی تەمەن ٨ ساڵانەی جمکانە _ شاهێنی کچە گەورەی ٩ ساڵانە، ژنەکەشی زگی پڕ بوو لەسەر مانگ و ڕۆژی خۆی بوو).

دوای یەك مانگ لە گەڕانەوەی بۆ ناو خێزانەکەی، هێشتا تێر بۆنیانی نەکرد و لە باوەشی نەنان، وا بە برینداری ئێستا لە بەردەمیدان، بوونە بە جەستەیەکی هەنجن هەنجن کراو، تەنها بە هەناسە ماون بە جەستە هەموو گۆڕاون، ناسر و ماڵماڵی قوربانی چەکەکەی ئانرات لە کوێ، ئەوانەی پێش کاتژمێر ٤ لە کوێ ؟، دەبێت عومەر خاوەر چیرۆکی کاك قادری نەبیستبێت ؟، بەو شێوەیە پەلاماری زارۆکەکەی دابێت ؟.

کە دەگەنە لای ئاوا دەیان بینێت کە بۆی گێڕاینەوە وتی: تووشی ((سەرەگێژە، ڕشانەوە، بەلادا دەهاتن)).

بە پەلە دەیانبات بۆ سەردەشت، لەوێوە دەیانگەیەنێتە بانە.

لە بانە داوای لێ دەکەن لە گەرماو بیانشوات، ئەویش بە دەستی خۆی دەیانشوات، بەهۆی مناڵەکانییەوە نەخۆش دەکەوێت، چاوی کەوتە ئێشان و گیانیش کەوتە خوران، بەڵام جەرگ حەژمانی لێ بڕیبوو، بە ناچاری بە دوای سەفەری چاکبونەوەی مناڵەکانی درێژە بەگەشتی ژیان دەدات بۆ تەبرێز، لەبەر ئەوەی شارێکی کوردی نییە شوێنی مرۆڤ چاککردنەوەی تێدا بێت لە کوردستان.

ناسر لە تەبریز دەمرێت و

ژیانی کچیشی کە هەر نەیبینی ئەنفال دەکرێت

کە دەگەنە تەبریز، ئەو شارە خۆشە بۆیان دەبێت بە دۆزەخ، پێستی جەستەیان ئاوی مەرگی لێ دەچۆڕایەوە، هەموو ببون بە بڵقی گەورە گەورە، لەبەر ئێشی جەستەو چاویان هاوارو ناڵە ناڵیان بوو.

لە تەوریز پزیشکەکان دڵیان سار دەکەنەوەو دەڵێن چاریان لێرە نییە !.

مام قادریش تلۆقی سەر دەستی هەر لەبانەوە دەستی کرد بە گەورە بونەوە.

ژنەکەی لە تەوریز ژان دەیگرێت، نازانێت بۆ ئێشی جەستەی هاوار بکات یان ژانی منداڵەکەی، دەڵێن ژانی ژن دیاری خوایە بۆ ژنان، ئەدی دوو ژانی ئەم ژنە دیاری کێیە ؟ پاش ئێش و ئازارێکی زۆر منداڵەکە لە دایك دەبێت.

بە ژنەکەك دەڵێت چیمان بوو ؟.

ئەویش لە وەڵامیدا: کچێکمان بوو.

ناوی دەنێین ژیان !.

کاك قادر هەموو دەم یاخی لە زوڵم و چەوساندنەوەو نا یەکسانی، باوەڕ بە ژیان، بە کرێکاری و ڕەنجبەری لە منداڵییەوە شەرافەتمەندانە ژیاوە، پاروی سەربەرزانە نەبێت تامی نەکردووە، چۆن فێری زمانی فارسی ببێت، جگە لە سەرکوت و داگیرکاری هیچی دیکەی بە دیاری نەهێناوە بۆخۆی و گەلەکەی.

ئەویش وەك هاوچین و بەشی زۆری هاونەتەوەکانی خۆی، نە زمانی داگیرکەران فێر بووە، نە توانیوییەتی بچێتە قوتابخانە و دوو کلاس بخوێنێت، ئاخر ئەو منداڵەکانی وا نەبونایە، قەت بە نیاز نەبوو ڕێی بکەوێتە ئەم ناوە، ئەو بن بەرد و چیای دەڤەرەکەی خۆی هەموو شارەزایە، ناوی هەموو لوتکەو دارو بەردەکانی دەزانێت، هەرچی گیاو بنجی سۆسنایەتی هەیە دەناسێت، ئاشنایەتی لە گەڵ باڵندەو ئاژەڵەکانی هەیە، ئەو کوڕە چیاییەکەی مەلا ئاوارەو سلێمانی مەعینییە.

پەرستیارەکان پێی دەڵێن: ئێوە بڕۆن بۆ تاران، ١٠ ڕۆژی دیکە منداڵەکەتان بۆ دەنێرینەوە.

ئەو منداڵەم بەجێ هێشت بۆ ئەوەی ئەوانەی دیکەم ڕزگار بکەم.

چوین بۆ فرۆدگا بۆ ئەوەی بچین بۆ تاران.

دادوەری گشتی لێی دەپرسێت: قەت منداڵەکەت نە بینییەوە.

وەڵام: نا نەمبینیەوە قەت، هەر نەمبینی بە چاو، دوایی دووجاری دیکەش چوومەوە بۆ تەبرێز بە دوایدا، هەر نەمتوانی بیدۆزمەوە.

لە فرۆدگا ناسر داوای ئاوی کرد، پێش ئەوەی ئاوی بدەینی لەوێ تەواو بوو، منداڵانی کورد ئاوی سادەشیان لە دوا چرکەی ژیان دەست ناکەوێت، ناسرمان لە تەبرێز لە ناو یەخچاڵ بە جێ هێشت.

دەڵێن مردووان ڕۆژیان تەواو دەبێت، چاوەڕێ دەکەن منداڵێکی دی شوێنیان بگرنەوە، لێ ناسر کیژۆڵەیەك شوێنی گرتەوە، کەچی ئەویش یەکسەر ئەنفالکرا، دەبێت ژیان ئێستا کچی کێ بێت ؟، ئەویش با لە پاڵ ١٨ پاکیزەکەی میسر بێت.

ماڵماڵ و شاهێن و دایکیان لە تاران هەموو مردن

کە گەیشتینە تاران، بەمنبوایا فڕۆکەکە لە بان نەخۆشخانەکە بنیشتایەتەوە، ڕۆژی دواتر لە تاران ماڵماڵیش تەواو بوو، بەڵام ئەو بە ئاواتی چۆرە ئاوێك سەری نەنایەوە.

ئاگام لە خۆم نەمابوو، نامزانی هانا بۆ کوێ بەرم، تاکو سوڕاینەوە هەفتەی دی شەهێن و دایکیشی هەموو مردن، هەرسێ تەرمەکەم هەڵگرت و گەڕامەوە تەبرێز، ژەهرەکەی ئانرات ئەوەندە کاریگەر بوو هیوای ژیانی بۆمان نەهێشتەوە.

داخوا مام قادر چەندە بیری کردبێتەوە، ناوێك بۆ ئەو دووانەیەو شەهین هەڵبژێرێت، چەندە دڵی بە ناسروماڵماڵ خۆش بووبێت، چ سوارچاك و قارەمانێکی بۆیان لە هەستی خۆی وێنا کردبێت ؟، ئێستا وێشومەی مەرگ بە سانایی هەموویان برد. فریای ئەوە

نەکەوت ژیان بکات بە ناوی کچە ئەنفالکراوەکەی، ئاخۆ ژیان ئێستا دەزانێت کچی عومەر خاوەر و حەمەدۆکەکەی سەردەشتە.

تەرمەکان دەهێنێتەوە ڕەشە هەرمێ

تەرمی ٢ منداڵ و خێزانەکەی لە تارانەوە دەهێنێتەوە بۆ سەردەشت، ناسریشی لەتەبرێزەوە بۆ ڕەوان دەکەنەوە بۆ سەردەشت، لێ کچە زیندووەکەی لێ زەوتەکەن و دەیشارنەوە، مردوی دەدەنەوە، زیندووش بۆ خۆیان دەبەن.

٤ تەرمەکە دەهێنێتەوە لە ڕەشە هەرمێ دەیان نێژێت، ئێستاش دوایی ١٨ ساڵ لەو کارەساتە جەرگبڕە، هەموو هەفتەیەك مام قادر غەم و ئازارەکانی لەسەر گۆڕی ناسرو ماڵماڵ بەتاڵ دەکاتەوە، لە گریان زیاتر هیچی دی لە دەست نایات .

ئەو پیاوە بە شەهامەتە ئازایە، دەیان جار لە مەرگەوە بە موو دور بووە، لەبەردەم دادوەر دەستی کردە گریان، هەموو ئامادەبوانیش لە گەڵیدا بە دادوەریشەوە، ئاخر ئەم ناسر و ماڵماڵەی مام قادر ئەفسانەی هەڵبەستراو نییە، چیرۆکی ڕیالیستی دیرۆکی کوردییە، کێ هەیە چیرۆکە ڕاستییەکانی ئەم گەلە ستەمدیدە بێکەسە ببیستێت ناگرێت.

لەو گوندە ٢٢ ماڵییە بچوکەی ڕەشە هەرمێ، کە لەسەر هیچ نەخشەیەك دیار نییە، ئەو دوا نیوەڕۆیە، بە چەکی ئەنرات کە لە دووری یەك مەترییەوە گوێی قوڵاخ کردبوو بۆ ئەم چیرۆکە تراژیدیایەی مام قادر، جگە لە ٣ منداڵ و خێزانەکەی ئەو، ٣ قوربانی دیکەش هەبوو:

—مەولەد زینێ.

—قادر زینێ.

—مەلا حوسەین.

ئەم پیاوە سیما کوردی چاو شینە ددان شاش و واشە سەروجامانە لەسەرە، لە شاری لاهای سیمای کوردییانەی خۆی نەگۆڕی، یەکەم کورد بوو لە مێژوودا، بە بەرگی کوردییەوە شایەدی لە سەر تاوانبارێك بدات، تاوانبارە بە جینۆساید، ئەمڕۆ سەلماندی ئەوانەی بە چەکی ئەنرات کوژراون هەموو ئەم بەرگەیان لەبەردا بووە، بۆیە دادگایی ئانرات تۆڵەی ئەم مرۆڤە بێکەسانەیە.

ئێستا مام قادر ژنی دووەمی هێناوەتەوە و ٦ منداڵی هەیە. هەرچەندە تەنگە نەفەسەو گیانی دەخورێت (بە وتەی خۆی خورشتی هەیە)، دەستی بە تەواوی کاری پێ ناکرێت، لێ بۆ پەیدا کردنی نانی خانەوادەکەی، دەبێت ڕۆژانە هێزی کاری لە بازاڕدا بە هەرزانترین نرخ بفرۆشێت، سەر هەموو هەفتەیەکیش چەند ساتێك تەرخان بکات بۆ گریان بۆ ڕومەتی ئاڵ و واڵی ناسر و ماڵماڵ و شاهێن و خێزانەکەی، ئەوەشی ئاشقی چیرۆکی ناسر و ماڵماڵە با گوێ لەو بگرێت، بزانێت چۆن ڕوحی منداڵەکانی دەکات بە بەردا.

وتی: کار نەکەم نان نییە خۆم و ماڵ و منداڵەکەم بیخۆین، مەجبورم هەموو ڕۆژ بچم بۆ سەر کار (ئەم ژیانە پڕ مەرگە ساتەی مام قادر، تەنها لە توانای مارکسدا هەیە گوزارشتی لێ بکات و ڕێگا چارەی بۆ دابنێت !).

ئەو شوێنەی کە منداڵەکانیتییدا بەر گازی کیمیاوی کەوتن، هیچکە نە سەوزایی لێ ڕوایەوە، نە قەبوڵی ژیانیش دەکات، دار گوێزەکەش کە ژوانیان لەگەڵدا هەبوو، لە خەفەتی ناسرو ماڵماڵەکەی قادر ڕەشی پۆشیووە و بڕیاری داوە نەژێتەوە، دەبێت نەوەکانی داهاتووی گیاڕەنگ، حەج نەهێننە ئەم قەد پاڵەو لێرەوە هەموو شەیتانە مرۆڤەکان ڕەجم نەکەن ؟؟.

کاتێك پارێزەری ناوەندی هەڵەبجە (چاك) پەرتووکی قوربانیانی سەردەشتی بۆ هێنا، وێنەی یەکێك لە قوربانییانی پێ نیشان دا وتی: ئەمە ناناسیت ؟.

دای لە پڕمەی گریان و وتی: ئەمە شاهێنە چی دەکات لێرە ؟.

دادوەری گشتی ڕوی لە ئامادە بووان کرد و وتی: کەس پرسیاری هەیە؟.

کەس پرسیاری نەبوو بە پارێزەری ئەنراتیشەوە، کە یەکەمجار بوو یەکێك ئیزن بدەن بێ پرسیار کردن، ئاخر چ شەیتانێك دەتوانێت گومان لەوە بکات ئەم چیرۆکە تاوانی جینۆساید نییە، ئەمڕۆ تەنها عومەر خاوەرمان کەم بوو لەدانیشتنەکەمان.

دادوەر لە کۆتاییدا وتی: چی داواکارییەکت هەیە ؟.

قادر: داواکارم لە دادگا تاوانبار بە سزای خۆی بگات.

دادوەری گشتی: ئێمەش ئەم داواکارییەمان هەیە.

ئەمە کارەسات و سەرگوزشتەی کەسێك بوو، تاکو پێش مانگێك بەر لە دەستدانی منداڵەکانی پێشمەرگەی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوو، بەڵام چەند ڕۆژە لە لاهای کەوتووە، تاکە یەك کەسی کۆنە پارتەکەی سەریان بەو دادگایەدا نەکرد، حیزب لە خەیاڵێك گەلیش لەخەیاڵێك تر.

٨

شایەدحاڵە گرنگەکەی دادگا، ئەو کەسەی ملی سەدامیش دەکات پەتا تەناکا بە ٧٨ ساڵ تەمەنییەوە, دەیان هەزار کم دەبڕێت بۆ شایەدی دان لەسەر ئانرات.

بەڵام بەرپرسانی کورد لەبەر کاری تایبەتی خۆیان ناتوانن لە دووری ١ کمەوە ئامادەی دادگا بن

ئیشیرۆ تەناکا لە دایك بووی بـەرواری ۱۱-۱۲-۱۹۲۷ ی شـاری ئۆسـاکاوای ژاپـۆنی، پاش ڕێزلێنانێکی ژاپۆنیانە، بە سوجدە بردنەوە بۆ وەرگێر (دەربڕی ئەوپـەڕی ڕێـزو ستایـشی مرۆڤـی ژاپۆنییـە بـۆ یـەکتر) لەسـەر کورسـیەکە دانیـشت. هەرچـەندە شیرپەنجەی پرۆتستاتی هەیە و بە وتەی خۆی لە بیرچونەوە غەدری لێ دەکات، بـەڵام هێشتا بە گوێرەی ئەو تەمەنە بەخۆیە، هەرچـەندە سـەرو ڕیـشە مـاش وبرنجییـەکی بەلای سپیدایایە، بەڵام هەمیشە دەم بە خەندەیە. تاکو ئێستا لە کۆمپانیایەکی ژاپۆنی کار دەکات، وەك تایبەتمەندی هەر مرۆڤێکی دیکەی ژاپۆنی کاری خـۆش دەوێـت، بـە سانایی کۆڵ نادات، پێوەی دیارە دەردی نەبوونی نەچەشتووە. هەرچەندە هاوپیـشەو کۆنە هاوڕێی ئەنراتە، بەڵام سڵاوی لێ نەکرد. ویستم وێنەیـەکی لەگـەڵ بگـرم و نامـەی لێبوردنی پێ بنووسم بۆ پاشماوەی قوربانییان، بەڵام پۆلیس بە توندی ڕێگر بوون لـە هەر ئاخاوتنێك لە گەڵی.

ڕۆژی ٢-٦-٢٠٠٥، دادگای ئەنرات تایبەت بوو بە لێپرسینەوە لەگـەڵ ئـەم دەڵاڵـەی بازرگانی چەکی کیمیاوی، کە شایەدحاڵێکی گرنگیشە لەسەر بازرگانی کردن بە چـەکی کیمیاوی لە لایەن ئەنراتەوە و بەکارهێنانی ئەو چەکە لە لایەن حکومەتی عێراقەوە، لە وڵاتە یەکگرتووەکان لەسەر ئەم پیشەیە ٢٨ مانگ زیندانی کراوە " کوردیش بێئاگا ". ٤ جار بۆ ئەم مەبەستە و تایبەت بەگرتنی فرانس ڤان ئەنرات لەگەڵ پۆلیـسی ئۆسـاکا گفتوگۆی لەگەڵدا کراوە، بۆ یەکەمجار لە بەرواری ٢٢-٦-٢٠٠٥.

لە دەستپێکدا دادوەری گشتی لێی پرسی: فرانس ڤان ئەنرات دەناسیت.

تەناکا: بەڵێ لە ساڵی ١٩٨٤ ەوە دەیناسم.

دادوەر: لە کام مانگەوە.

تەناکا: لە مانگەکانی ٤-٥ ی ١٩٨٤ ەوە.

تەناکا ٥ جۆر مادەی کیمیاوی بە ئەنرات فرۆشتووە، کە بریتیین لە (ئەگەر هەڵە نەبم لە سپێڵەکانی) (pdl٣_poc_HF TDG-TMP).

دەوڵەتی ژاپۆن لە بەرواری ٢٦-٧-١٩٨٤, یاسایەکی دەرکردووە بۆ قەدەغەکردنی فرۆشتنی ئەم مادە کیمیاوییانە، بە وڵاتانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بە گشتی عێراق و ئێران بە تایبەتی، سەرباری وڵاتانی کۆمۆنیست، لێ بۆ وڵاتانی ئەورووپای خۆرئاوا فرۆشتنی ئازاد بووە.

تەناکا کۆی گشتی ١٤٠٠ تەن مادەی **TDG** دروستکراوی (ژاپۆن – ئەمەریکا)ی فرۆشتووە بە ئانرات ((پێکهێنەری سەرەکی گازی کورد کوژەی (خەردەل)) کە ناسراوە بە بۆمبی ئەتۆمی هەژاران.

لە ژاپۆنەوە بۆ بەندەری ترێستی ئیتاڵیای ڕەوانی کردووە، لە ئەمەریکاشەوە بۆ بەندەری بەناوبانگی ئەنتوێرپن لە وڵاتی بەلجیك و ڕۆتەردام لە هۆڵەند.

تەناکا زانیویەتی کیمیاویەکە بۆ عێراقە

تەناکا لای پۆلیسی ئۆساکاوا دانی بەوەدا ناوە، زانیوییەتی ئەنرات ئەم مادەی کیمیاوییەی ئەم بۆی دەکڕێت دەینێرێت بۆ بەغدا.

تەناکا فاکسی پیشان داوە، ئەوە دەردەخات لە ساڵی ١٩٨٤ ەوە، دووجار لە ڕێگەی ئیتاڵیاوە مادەی کیمیاوی ناردووە بۆ عێراق.

لە ساڵی ١٩٨٤ ەوە ئەنرات پێی وتووە: ئەم مادانە بۆ عێراقە. واتا فێڵیان لە کۆمپانیاکانی ژاپۆنی کردووە، بەوەی بە ئەوانییان وتووە ئەو مادانەی لەوانی دەکڕن بۆ ئیتاڵیای دەنێرن.

گوایا تەناکا لە کاتی خۆی بە ئانراتی وتووە: دەتوانم تاکو ئیتاڵیا بۆت بنێرم. ئەبێت خۆت ڕەوانی بکەیت بۆ شوێنی دیکە، ئەوە کاری من نییە.

دادوەر پرسیار دەکات لە تەناکا: ئایا ئەنرات ئەمەی بە تۆ ووتووە: ئەم مادانە دەچێت بۆ بەغدا با بە نهێنی بمێنێتەوە ؟.

تەناکا: بەڵێ پێمی وتووە.

هەروەها لە ساڵی ١٩٨٤ پێکەوە چوونە بۆ کۆمپانیاکان، لەوێ کۆمپانیاکان پێیانییان وتووە: ئەم مادانە لە دروستکردنی چەکی کیمیاوی بەکاردێت.

فاکس بە مێژووی ١-٩-١٩٨٤ نووسراوەو لە ٩-٩-١٩٨٤ نێردراوە بۆ ئەنرات، تەناکا تیایدا نوسیوییەتی: دەتوانێت TDG-TMP بفرۆشێت بە ئەنرات.

ئەنرات زانیوییەتی ئەم مادانە بۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی بەکار دێت

دادوەری گشتی لە تەناکای پرسی: تۆ چۆن گومانت نییە لەوەی ئەم مادانە بەکارهێنراوە لە دروستکردنی چەکی کیمیاوی ؟.

لە وەڵامدا تەناکا وتی: لەبەر ئەوەی ئەو کارخانانەی ئەم مادە کیمیاویانەیان بەرهەم هێناوە، پێمانیان وتووە کە ئەم مادانە بەکاردەهێنرێت بۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی.

خودی کۆمپانیاکە لە ئەنراتیان پرسیووە: ئایا ئەم مادەیە بەکار ناهێنرێت بۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی؟.

لە بەرواری ١٢-٣-١٩٨٤ بڕیار لە حکومەتی ژاپۆنییەوە دەرچووە، کە فرۆشتنی چەکی کیمیاوی بە عێراق و ئێران یاساغە، ئەم بڕیارە بە گوێرەی ویست و داخوازی یو ئێن، وڵاتی ژاپۆن دەریکردووە.

دوای دەرچوونی ئەم بڕیارە، کۆمپانیاکانی ژاپۆنی ڕەزامەندیان لە وزارەت وەرگرتووە، ئەوجا ئەم مادانەیان فرۆشتووە.

تەناکا دەڵێت: من زانیاریم نییە لەسەر مەوادی کیمیاوی، بەڵام کۆمپانیاکان ئەوەیان زانیووە. ئەم بڕیارەشیان بە ئەنرات وتووە، کە فرۆشتنی ئەم مادانە بە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست قەدەغەیە.

دادوەری گشتی: تۆ ئاگاداریت کە ئەم بڕیارە بە ئەنرات وترابێت.

تەناکا: بەڵێ ئاگادارم.

دادوەری گشتی: ئەمە بۆ ئێمە زۆر گرنگە.

بروسکەیەکی دیکە لە چارلییەوە هاتووە (ناوی تەناکایە)، تیایدا نووسراوە: زۆر کۆمپانیا هەیە مادەی کیمیاوی بفرۆشێت، بەڵام گرنگ ڕەزامەندی حکومەتی یابانییە،

دەتوانرێت ئەم مادانە بنێردرێت بۆ دەرەوە، جگە لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کە یاساغە حکومەتی یابانی مادەی کیمیاویان پێ بفرۆشێت.

تەناکا: بە پێکەنینەوە بەڵێ ڕاستە.

دادوەری گشتی: ئانرات ئەم فاکسەی پێ گەیشتووە.

تەناکا: خۆم بۆم نارد.

دادوەری گشتی: وەڵامت پێ گەیشت.

تەناکا: لە یادم نەماوە.

لە بروسکەیەکی دیکەدا کە سکرتێرەکەی ئانرات لە سەنگافورەوە ناردوییەتی بۆ تەناکا لە بەرواری ١٥-١١-١٩٨٤, تیایدا ئاماژە بەوە دەدات:

لە یابانەوە بروسکەیەك نێردراوە بۆ ئانرات، تیایدا داوا دەکەن بزانن ئەو مادە کیمیاویانە، لە کۆتاییدا بۆ کوێ دەڕوات.

دادوەری گشتی: ئایا ئەم بروسکەیە دراوە بە ئەنرات ؟.

تەناکا: بەڵێ بێ گومانم پێی دراوە.

من و ئەنرات پێکەوە چووین بۆ کۆمپانیاکە لە ئۆساکاوە، ئەمە وەڵامەی پێمان وت.

دادوەری گشتی: کەواتا ڕۆژێك لە ڕۆژان گفت و گۆ کراوە لەگەڵ ئەنرات لەبارەی ئەوەوە، کە فرۆشتنی ئەم مادانە، بە وڵاتانی عێراق و ئێران یاساغە ؟.

لە بروسکەیەکی دیکەدا کە لە بەرواری ٢٢-٦-١٩٨٤ نێردراوە، تیایدا نوسیووتە:

من دەمزانی ئەم مادە کیمیاوییانە بۆ عێراقە.

تەناکا: بەڵێ ڕاستە.

لە ساڵی ١٩٨٤ ەوە زانییوتە ئەم مادە کیمیاوییانە دەفرۆشرێت بە عێراق.

تەناکا: بەڵێ ڕاستە.

دادوەری گشتی بەڵام ئەنرات وتوویەتی: دەبێت ئەمە بە نهێنی بێت.

تەناكا لە ساڵی ١٩٨٤ ەوە ئەنرات دەناسێت

تەناكا و ئەنرات لە ساڵی ١٩٨٤ ەوە یەكتر دەناسن، لە كۆتایی ساڵی ١٩٨٤ ەوە ئەنراتی بینیووە، لە مانگی ٥-٦-١٩٨٤ ەوە گفتوگۆیان لەگەڵ یەكتردا كردووە لەسەر بازرگانی كردن بە چەكی كیمیاوییەوە.

دادوەری گشتی: چەند جار ئەنرات هاتووە بۆ لات لە یابان ؟.

تەناكا: دووجار، جارێكیان لەگەڵ ژنەكەیدا.

بەندەرەكانی ئیتاڵیا دەروازەیەك بۆ ڕزگاربوون لە دۆزەخ، دەروازەیەك بۆ گوزەركردنی ژەهر

ئاواتی گەنجی كورد گەیشتن بوو بە بەندەرەكانی ئیتاڵیا، بۆ ڕزگاربوون لە دۆزەخێك، دەسەڵاتداران و نەریتی باوی كۆن و گەندەڵی دروستیان كردووە. بۆ گەیشتن بەم جیهانی دیلمۆنە, هەزاران لاوی كورد گیانیان بەخشی.

ئێستا دەبینین ئەم بەندەرانەی ئیتاڵیا، دەبن بە دەروازەیەك بۆ ناردنی چەكی مەرگ بۆ عێراق، واتا بەهەشت و مەرگ هەردووك لە بەندەرەكانی ئیتاڵیاوە بۆمان هاتووە.

تەواوی ئەو مادە كیمیاویانەی، ئەنرات لە ژاپۆن كڕیویەتی، قۆناغی یەكەمی ئیتاڵیاو بەندەری ترێست بووە.

تەناكا دەڵێت: كۆنتراكتی من ناردنی مادەی كیمیاویی بووە لە ژاپۆنەوە بۆ بەندەری ترێستی ئیتاڵیا، كۆمپانیای **FOP** بۆ گواستنەوە مادە كیمیاوییەكان، ئەم كارەی ئەنجام داوەو پێی هەڵساوە.

حکومەتی یابان ڕەزامەندی دەربڕیبوو، کۆمپانیای FOP مادەکانی بۆ بیگوازێتەوە بۆ ئیتاڵیا، لە بەندەری ترێستەوە، بازرگانانی مەرگی دیکە ئەم مادانەیان گواستۆتەوە بۆ تورکیا و لەوێشەوە بۆ دیداری گۆپتەپەو هەڵەبجە.

کیمیای بۆ کارگای قوماش کڕیوە، کەچی کوردی پێ کوشتووە

کۆمپانیاکانی ژاپۆنی بە ئەنراتیان وتووە: بۆچی ئەم مادانە بەکار دەهێنیت ؟؟؟.
ئانرات لە وەڵامدا وتوییەتی: بۆ کارگەی قوماش و پێستە لە ئیتاڵیا، لە دروستکردنی جل و بەرگ بەکار دەهێنرێت.

هەڵبژاردنی وڵاتێکی ڕۆژئاوایی، بە تایبەت وڵاتی ئیتاڵیا کە لە جیهاندا بە ناوبانگە، بە پیشەسازی چەرم و جل و بەرگ، هەموو گومانێکی شاردۆتەوە، بە تایبەت کەسێکی وەك ئانرات بەو بازرگانییە هەڵساوە، بۆ خۆی بە ڕەچەڵەك قژ زەردی چاوشینی ڕۆژئاواییە.

لە بروسکەیەکی دیکەدا، کە لە سەنگافورەوە نێردراوە، دەڵێت: کڕیارەکانی ئێمە لە سویسران، لەوێوە مادەکان بۆ شوێنی دیکە دەڕوات.

تورکاش شەریکە بەشە لە تاوانەکە

دادوەر بروسکەیەك دیکە بە تەناکا نیشان دەدات، کە لە پاڵاوگەی نەوتی عێراقەوە نێردراوە بۆ ئەنرات، تیایدا باس لەوە کراوە مادەی کیمیاییەکە بگاتە ئیتاڵیا، لەوێوە بۆ تورکیا ڕەوان بکرێت، پاشان بە بارهەڵگر بگوازرێتەوە بۆ عێراق.

تەناکا: بەسەر لەقاندنەوە: من ئەم بروسکەیەم بینیوە، بەڵام نەمزانییوە چی تێدا نوسراوە.

داوەری گشتی: لای پۆلیس باست کردووە کە ئەنرات پێمی وتووە: ئەم مادەیە دەچێت بۆ ئیتاڵیا، لە ئیتاڵیا بۆ تورکیا، لە تورکیاشەوە بە ئۆتۆمۆبێلی بارهەڵگر دەگوازرێتەوە بۆ عێراق.

ئانرات تەنها یەکێك لەو بازرگانانەیە چەکی کیمیاوی و چەکی قەدەغە کراوی کۆمەڵکوژی بۆ ڕژێمی فاشی کڕیووە، داخۆ دەبێت چەندی دیکە بە دەروازەی تورکیایا چەکی کۆکوژیان گەیاندبێتە ڕژێم ؟، تورکیا دەبێت ئاگای لەمە نەبێت ؟.

تەناکا دەڵاڵی خۆی لە ئەنرات وەرگرتووە، بەڵام ئەنرات فێڵی لەویش کردووە

دادوەر لە تاناکا دەپرسێت: تۆ بەشی خۆتت وەرگرتووە، لەو مادانەش کە لە ئەمەریکاوە کڕدراوە و ناردوتە بۆ بەندەری ئەنتوێرپن لە بەلجیکا.

تەناکا: بەڵی بەشە دەڵاڵی خۆمم لە ئەنرات وەرگرتووە.

دادوەر: ئەگەر هەمووی بژمێریت لە ژاپۆن و ئەمەریکاوە ١٤٠٠ تەن TDG ت فرۆشتووە بە ئانرات.

تەناکا: بەڵێ ڕاستە.

دادوەری گشتی: ئەمە مانای ئەوەیە ئەم مادانە هەموو گەیشتونەتە ترێست و ئەنتوێرپن.

تەناكا: من لەبارەی ترێستەوە دەزانم، كۆنتراكتم تا ترێست بووە.

دادوەر: بەڵام دەڵاڵی كاتێك وەردەگرترێت، كە مادەكان بگەنە شوێن خۆیان ؟.

تەناكا: من لە بەرامبەر پێ فرۆشتن پارەم وەرگرتووە، لەگەڵ باركردندا دەڵاڵی خۆمم وەرگرتووە، نەك گەیشتنی بەجێی خۆی.

پارێزەری ئەنرات: تەناكا تۆ باسی زیانی ١١٠٠٠٠ دۆلارت كردووە.

تەناكا: بەڵێ پارەی ئەو بارهەڵگرانەی دام بۆ گواستنەوەی مادەی كیمیاوییەكە، نەیگەڕاندەوە بۆم.

ئەنرات شارەزای لە زانستی كیمیا هەبووە

بە وتەی تەناكا بێت، ئەو هیچ شارەزاییەكی لە زانستی كیمیا نەبووە. هەرچی ئەنراتە شارەزایی زۆری لەبارەی زانستی كیمیا هەبووە (هەروەك لە ژیان نامەكەیدا ئاماژەی پێدراوە)، دیارە بەهۆی ئەم شارەزاییەوەیە ئەم كارەی هەڵبژاردووە.

تەناكا دەڵێت: لە كاتی قسەو باسمان لەگەڵ كۆمپانیاكان، ئانرات بەزمانی كیمیاوی پاراو گفتوگۆی لە گەڵیان كردووە.

جگە لە تەناكا، ئەنرات چوار هاوكاری ژاپۆنی دیكەشی هەبووە (ئەتاكا، ئیراتا، تیراكا، هیراتا). ئیراتاش چەشنی ئانرات شارەزایی باشی هەبووە لە زانستی كیمیا.

دوا ژوانیان لە ئەمەریكا بووە

به وتەی تەناکا، لە ساڵی ١٩٨٨ بۆ دواجار، لەگەڵ ئەنرات بە یەکەوە بە تەلەفۆن گفتوگۆیان کردووە. پێشتر چەند جارێك لە نیورۆك و پاڵمچی کالیفۆرنیا یەکترییان بینیووە.

زۆربەی پەیوەندییەکانیان بە تەلەکس ئەنجام داوە نەك نامە گۆڕینەوە، ئەو کۆنتراکتانەشی کە کردوییانە، هەموویانی واژۆ کردووە.

تەناکا لە ڕۆژنامەوە بیستوییەتی لە هەڵەبجە دراوە

داواکاری گشتی لە ڕێگەی پرسیارێکەوە، پەیامی دادگا و هۆ و ئامانجی بانگ کردنەکەی بە تەناکا ڕاگەیاند، کاتێك لێی پرسی: کەی بیستت لە هەڵەبجە درا ؟.

تەناکا: لە ڕێگەی ڕۆژنامەوە بیستم لە ساڵی ١٩٨٨.

داواکاری گشتی: ئەی کەی بیستت ئەنرات گیرا لە لایەن ئەمەریکاوە.

تەناکا: بە تەلەفۆن بیستم.

٩

هەڵەبجە دادگای لاهای هەژاند

لە دادگایی فرانس ڤان ئەنرات: هەوڵەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران شکستی هێنا.

دادگا بووە نمایشی دەردو مەینەتییەکانی کورد لە هەموو پارچەکانی کوردستان

لە رۆژی دەیەمی دانیشتنی خولی کۆتایی دادگایی فرانس ڤان ئەنرات، کە لە بەرواری ٥-١٢-٢٠٠٥ بەسترا. لە سەرەتادا پارێزەری ناوەندی چاك، کە پارێزەری قوربانیانە، باسی لەوە کرد قوربانیانی کورد دەیان هەزارن، لێ ئەمرۆ لە دادگا تەنها ١٥ لە قوربانیان ئامادەن. ئەمانەی لێرەن قوربانی جینۆساید و تاوانی جەنگن، مافی خۆیانە قەرەبووی زەرەرو زیانەکانیان بۆ بکرێتەوە.

بە دورو درێژی باسی هەردوو یاسای قەرەبووی هۆڵەندی لە ئامادەکردنی (گرۆن هاوس) و یاسای تاوانی جینۆسایدی نێونەتەوەیی کرد، کە بە گوێرەیان سەلماندی دەتوانرێت گومانلێکراو سزا بدرێت.

لە بڕگەیەك لەوتەکانی ئاماژەی بەوە دا، کردەی جینۆسایدکردن کۆن نابێت، بۆیە ئەوەی بەشداری لە ئەنجامدانی دەکات، هەموو کات ئامادەیە بۆ لێپرسینەوەو سزادان.

هەروەها وتی: کوردەکان بۆ خۆیان ئەوانە چاك دەناسن چەکی کیمیاویان دژی بەکارهێناوە، هەروەها ئەوەش دەزانن چۆن ئەو چەکە کیمیاوییانەیان پەیدا کراوە و چۆنیش بەکارهاتووە، قوربانیانی چەکی کیمیاوی مافی خۆیانە بەشێوەی یاسایی داوای مافەکانی خۆیان بکەن.

خاتوو زێخ فێڵد داوایکرد بەگوێرەی یاسای هۆڵەندی قەرەبووی قوربانیان بکرێتەوە، سێ لە قوربانیان ناسنامەی هۆڵەندیان هەیە(عەلی ڕەحیمی– دانیا– ڕێباز). لەبەر چەند هۆیەك دەبێت یاسای هۆڵەندی بەکاربهێنرێت:

–ئەنرات هاووڵاتییەکی هۆڵەندییە و ئێستا لە هۆڵەندەیە.

–لەبەر ئەوەی جینۆساید دژ بە گەلی کورد ئەنجام دراوە، بەم هۆیەوە نابێت یاسای عێراقی بەکاربهێنرێت.

سەرباری یاسای هۆڵەندی بۆ قەرەبووی قوربانییان، دەبێت یاسای نێونەتەوەیی جینۆسایدیش بەکاربهێنرێت.

بۆیە ئێستا داوای حوکمێکی قورس و قەرەبوو دەکەین بۆ زیان لێکەوتووان. ئانرات دەبێت گەورەترین و توندترین سزا بدرێت، هاووڵاتییەکی هۆڵەندییەو تاوانبارە بە جینۆساید، بە گێرەی یاسا نێو دەوڵەتییەکان سەبارەت بە ئەنجام دانی جینۆساید سزا بدرێت.

ئەو قوربانیانەی لێرەن هەموو کێشەی تەندروستیشیان هەیە، ئەنرات دەبێت تەحەمولی ئەمەش بکات.

مردووەکان نرانە چاڵ و ڕزگاربوانیش بە دەردی خۆیانەوە دەتلێنەوە

قوربانیانی چەکی کیمیاوی ڕژێم ژمارەیان دەیان هەزارە، زۆر ناوچەو شوێن هەر نەچونەتە ناو بەڵگە نامە جیهانییەکانەوە، بەهۆی کارنەکردن لە سەریان، بەڵام کۆماری ئیسلامی ئێران لە بەرژەوەندی خۆی، تەواوی ئەو شوێنانەی کەوتونەتە بەر هێرشی چەکی کیمیاوی بە دۆکمێنت کردووە.

قوربانیانی ئامادەبوو لە هۆڵی دادگا بریتی بوون لە:

حەسەن عەلی موختار لە پالاوگەی ئاوی کرماشان، لە ساڵی ١٩٨٧ بە چەکی کیمیاوی بریندار بووە، لەوساوە سەرباری هەموو دەردوو مەینەتییەکان لە (تەنگەنەفەسی، نەخۆشی پێست، کۆکە، نەخۆشی چاو.....) کە هاوبەشە لە هەموو قوربانیان، ئەم سەرباری ئەوانە پیاوەتی خۆشی لە دەست داوە.

گوندی ئاڵوەتانی بانە لە یۆنی ١٩٨٦ کیمیاباران کراوە، ٣ کەس بوونە بە قوربانی، ٢ کەسییان خێزان و منداڵێکی خەلیل سەعید پوور بوون، کاك خەلیل بە بەرگی کوردییەوە ئامادەی دادگا بوو، سەر لەنوێ خێزانی پێکەوە ناوە،هاوسەرە نوێکەی یەکێکە لە قوربانیانی چەکی کیمیاوی، وەلی منداڵە تازەکەیان دڵی تەواو نییەو مێشکی نەخۆشە.

– چیمەن سەعید پوور تەمەن ١٩ ساڵانە، کچی کاك خەلیلە، لەو کاتەی گوندی ئاڵوەتان کیمیاباران کراوە، ئەو ٦ مانگان بووە، دایکی نەناسیووە لە دەستی داوە، ئێستا یەکێك لە گرێکانی ژیانی ئەوەیە، ئاشنایەتی لەگەڵ دایکی پەیدا نەکردووەو بەجێی هێشتووە، لە کاتێکدا وێنەی دایك و خوشکەکەی پیشان دەدرا لەسەر شاشە گەورەکە، بە دەم گریانەوە وتی: کە بیر لە ژیان دەکەمەوە دڵم تەنگ دەبێت، هیوام بە ژیان نەماوە، داوام کرد چاوم بگۆڕن، هەر چارەسەر نەبوو، ڕۆژ بە ڕۆژ توانای بینینم کەم دەبێتەوە، ژیانم بۆ چییە بینین و خەو خواردن و هەناسە دانی تێدا نەبێت، سەرباری ئەوەی دەبێت خزمەت ماڵەوە بکەم کە توانام نییە.

پارێزەری قوربانیان داوای کرد ڕێگەی پێ بدەن، فلیمێکی ١٢ دەقەیی لەسەر کارەساتی سەردەشت پێشکەش بکات، بەڵام پارێزەرانی ئەنرات دژی وەستانەوەو وتیان: بەهۆی ئەوەی شایەدحاڵ زۆرە لەسەر کارەساتی سەردەشت، بۆیە پێویست بە لێدانی ئەم فلیمە ناکات، بەڵام دادوەری گشتی داواکەی ڕەتکردەوەو ڕەزامەندی لەنمایش کردنی فلیمەکە دەربڕی.

حەسەن کەریمی خەڵکی شاری سەردەشت، پاش ئەوەی چووە بۆ مهباد بۆ چارەسەر، بە داواکاری پزیشك دووشیکردووە، بەڵام بە دووشکردن بینایی لە دەست دەدات، خێزانەکەی سکی پڕ بووە، لە نێوان ژن و منداڵەکەی سکی، کە لە ناو مانگ و ڕۆژی خۆی بووە، بە وتەی خۆی: پزیشك داوای لێمکرد یەکیان هەڵبژێرم لە نێوان هاوسەرەکەی و منداڵەکەی ناو سکی، کەچی دوایی هەردووکییانم لە دەست دا. لە خێزانی خۆم و براکەم ٩ قوربانیمان هەیە بە چەکی کیمیاوی.

کە قسە دەکەم شتێك لە دەممەوە دەرەچێتە دەرەوە، بۆیە شەرمە کەم لەگەڵ خەڵکدا گفتوگۆ بکەم.

عەلی ڕەحیمی گۆڵەکەی خۆی کرد

عەلی ڕەحیمی کارمەندی بەنج لە نەخۆشخانەی سەردەشت، هاووڵاتی هۆڵەندی و هەڵسوڕاوی چاك، وتی: من کەسێکی سیاسی بووم و ٣ ساڵ زیندانیم بینیووە، داکۆکیم لە مافی مرۆڤ و مافی کورد کردووە.

ئەم ڕستەیە نوێنەرانی کۆماری ئیسلامی هەژاند، چونکە ئەوان خۆیان بە خاوەند کێشەی کیمیابارانکردنی شاری سەردەشت دەزانی، کەچی ئێستا چالاکانی سیاسی و کەسو کاری شەهیدانی لایەنە سیاسییەکان قوربانیان پێك دەهێنن.

عەلی ڕەحیمی نەبوایە سەردەشت لە یاد کرابوو و هاووڵاتیانی کوردستانی خۆرهەڵاتیش نابوونە شایەدحاڵ لەم دادگایە، بۆیە دەبێت هەوڵەکانی بەرز بنرخێنرێت.

ساڵەح پور ئەقدەمیش دەردی کۆماری ئیسلامی گرانتر کرد

کاتێك به زۆر نوێنەرانی کۆماری ئیسلامی به فارسی قسەیان به شایەدەکان دەکرد، دەڵێن له ئیسلامدا جیاوازی له نێوان نەتەوەکان نییه، بەڵام سەرباری ئەوەی یەك پۆلی خوێندن له کوردستانی ڕۆژهەڵات نییه، لەناو هۆڵی ئەو دادگایه که دەیان هەزار کم لە تارانەوه دوور بوو، داوا له قوربانیان کرابوو بـه فارسـی قـسه بکـەن، لـێ ساڵەح پـور ئەقدەم وتی: وەرگێڕی کوردیم دەوێت. ئەم داواکارییـه تـەنها قـسه کردنـی ئـەو چـەند ڕستەیه نەبوو به کوردی، بەڵکـه دەربـڕی ئەوەیـە ئـەم قوربانیانـەی لێـرەن دڵیـان لای کورده و تاکێکن له گـەلێك ناویـان کـورده و لەگـەڵ قوربانییـانی پارچـەکانی دیکـەی کوردستان هیچ جیاوازییەکیان نییه، ئەو ئاڵای کوردستانەی لەبەردەم دادگای هۆڵەندی هەڵدرابوو کۆیان دەکاتەوه له نیشتمانێکی هاوبەش.

ساڵەح پوور وتی: دوای ١٨ ساڵ هەستمان کرد و زانیمان شـوێنێك هەیـه لـەم تاوانـه گەورەیه دەپرسێتەوه.

کیامـەرز حوسـێن خـەڵکی گونـدی زەردەی کرماشـان، کـه تێـی دەڕوانـی ڕۆسـتەمی زاڵەکەی کرماشانه، له بەرواری ٢٢-٧- ١٩٨٨ له کاتێکدا خـەڵکی گونـد لـه جـەژنی قوربان به دیداری کەس و کاری شارنشینییان شـاد ببونـەوه، هێـرش بـۆ سـەر گونـدی زەردەی ١٧٠٠ دانیشتووان ئەنجامدرا، ٩ بۆمب، ٨٠ شەهید و ٦٠٠ برینداری لێکەوتەوه. کاك کیامەرز ئەو زەلامه به هەیبەته بەدەم قوڵپی گریانەوه چیرۆکی له دەسـت دانـی ٢١ کەس له خانەوادەکەی گێڕایەوه، باوك و ٥ برای تێدابوو، خۆی و براکـەی بـه ٢ ڕۆژ ئەوجا توانیان گۆڕ بۆ ئەو ٢١ قوربانییه لـێ بـدەن و بیانـشارنەوه، دوایـی شـاردنەوەی قوربانییان ئەوجا هەستی بەوه کردووه بۆ خۆشی بریندارە.

سەعدوڵڵه عوسمانی تەمەن ٢٩ ساڵە، لەساڵی ١٩٩٣ ەوە کوێر بووه، هەناسـەدان و خەوو خۆراك و بینینی لەدەست داوه، یەکێکی دیکه له قوربانییانی گوندی زەردە بوو.

شێخ حوسێن بەرزنجی باسی له کیمیابارانکردنی شاری شنۆی کورد نشین کرد، که له جەرگەیدا نزیك به ٢٠٠٠ بریندار هاووڵاتی بریندار ببونه. هەرچەنده له سەرەتاوه کەس

نەمردووە بە بۆمبابارانکردنە، بەڵام لەبەر ئەوەی دەوڵەت هیچ کۆمەکێکی پێشکەش بە برینداران نەکردووە, دواتر دەیان لەو قوربانییانە مردوونە.

لەیلا مەعروف زادە کارمەندی بنەماڵەی شەهیدان و پەرستیار باسی لەو جەهەنەمە کرد ئەو٤ فڕۆکەیەی عێراق لەو پاش نیوەڕۆیەی بەرواری ٢٨-٦-١٩٨٧ لە شاری سەردەشت خولقاندیان، لەگەڵ دەنگی فڕۆکەیا بە دوای براکەیدا وێڵ دەبێت، لەناو شار دەیدۆزێتەوە، کە شار بۆردومان دەکرێت پەلاماری براکەی دەدات و خۆیان فڕێ دەدەنە ناو چڵکاوەوە، تا براکەی لە وێشوومەی مەرگ ڕزگار بکات.

دوای کارەساتەکە دەچێتە نەخۆشخانە، دەڵێت:

لەبەر ئێش و ئازار برینداڕەکان هاواریان دەکرد: لەیلا وەرە بمکوژە.

لەبەر ئەوەی هەموو برینداڕەکان دەناسێت، بۆیە بەرگی دژ بە چەکی کیمیاوی بەکار ناهێنێت، بەم هۆیەوە تووش دەبێت، کاتژمێر ٣ شەو چاوەکانی لە بینین دەکەون.

لەکاتی قسەو باسەکانیدا دەرمانەکەی دەردێنێت و دەیخوات، ئانراتیش سەیرێکی دەکات و سەری شۆڕ دەکات.

پارێزەری قوربانیان خاتوو د. زێخ فێڵد: کورد جینۆساید کراوەو نیشتمانەکەی دابەش کراوەو مافی پێك هێنانی دەوڵەتی سەربەخۆی هەیە.

بە تاوانی جینۆساید کردنی گەلی کورد لە عێراق داوای قەرەبووکردنەوە دەکەم، ئەنرات تاوانبارە بە کردەی جینۆساید. دوژمنانی کورد دەیان ویست هەموو کورد قڕ بکەن.

قوربانییەکان من هەموو کوردن، لە ڕوی یاساییەوە کردەی جینۆسایدی بەرامبەر بە کوردی شیکردەوە و بەراوردی کرد بە یاسا نێو دەوڵەتییەکانی جینۆساید، سەلماندی ئەوەی دژ بە کورد ئەنجام دراوە جینۆسایدێکە پشت بە پێستی تاوانەکە.

وتی: کورد له ناوچەکه بەسەر ٤ وڵاتدا دابەشکراون، هەموو گەلانی ناوچەکه وڵاتیان بۆ خۆیان دروستکردووه تەنها کورد نەبێت.

قوربانییانی پرۆسەی ئەنفال ٥٠٠٠٠–١٠٠٠٠٠ مرۆڤەو ٢٠٠٠٠ قوربانی چەکی کیمیاوییه.

ئێستا داوا دەکەم فلیمێکی ١٥ دەقیقەیی لەسەر کارەساتی هەڵەبجە پیشان بدرێت. پارێزەری ئەنرات نەیتوانی هیچ ناڕەزایەتییەك دەربڕێت (ئەم فلیمه له ئامادەکردنی مارتین بوو).

١٥ دەقه هەموو دادگا بەدیار وێنەی عومەر خاوەرەکانەوه گریان، عومەر خاوەرەکەی سەردەشت له هەموویان زیاتر، تاوانی هەڵەبجه ناو هۆڵی دادگای لاهای کرد به ڕۆژی حەشر، ئەنرات له پێشەوه دانیشتبوو، دەیڕوانییه ئەو کارەساتەی چەکەکەی ئەو لەو شاره ڕەنگینه خولقاندبووی، کاتێك فلیمەکه کۆتایی هات چرکه ساتێك هۆڵ هەر کپ و بێدەنگ بوو، کەوتبوونه ناو قوڵایی ئەو کارەساته دڵتەزێنەوه .

دانیا محەمەدی هونەرمەند،
ئافرەتە بە هەڵوێستەکەی هەڵەبجە

دانیای هونەرمەند شین و گریانی خەڵکی هەڵەبجەی لەکاتی لێدانەکە هێنایە ناو هۆڵی دادگاییەکەوە، مرۆڤم دەویست لەکاتی قسەو باسەکەی چاو بەفرمێسک و قورگ پڕ لە گریان نەبوبێت.

ئاخر ئەوەی دانیا بناسێك دەزانێت چەندە مرۆڤێکی بەرز و کەسێکی بەهەڵوێستە، گوێ لە نەخۆشی و نەبوونی ناگرێت، لە هەموو چالاکییەکی شاری هەڵەبجەدا ئامادەیە، هەر بە هەق مافی خۆیەتی لە مردن و ژیاندا نوێنەری شارەکەی عومەری خاوەر و گۆران بێت.

دانیای دەنگ زوڵاڵ ئاواتی ئەوەیە کۆکەی نەمێنێت و وەك مرۆڤێکی ئاسایی بژێت، ئاواتی خواست دەنگی خەڵکی هەڵەبجە بێت لە دادگاییەکە.

سەرباری ئەو ڕۆژە حەشرەی بە چەکی ئانرات لە هەڵەبجە خولقا، هونەرمەندە ناسکە مرۆڤ دۆستەکەی هەڵەبجە داوای دادگایەکی دادپەروەرانەی بۆ تاوانبار خواست، ئەمە پلەی بەرزی مرۆڤ دۆستی و هەستی بەرزی ناسکی هونەرمەندانەیە.

ڕقی ڕێباز قوڵە و سزای قورسی دەوێت

ڕێباز قادر لەکاتی کیمیابارانکردنەکە تەمەنی ٥ ساڵ بووە بە هۆڵەندییەکی بێ گرێ وتی: ئەنرات تاوانێکی گەورەی کردووە کە چەکی کیمیاوی داوە بە عێراق، داوا دەکەم حوکمێکی گرانی بدەن.

ئاخر ئەو جگە لە دەست دانی خێزانەکەی، بۆ خۆشی ئومێدی بە ژیان نەماوەو تەنانەت نەیتوانی نامەکەی بخوێنێتەوە، چۆن ئەو ڕقە قوڵە هەڵناگرێت.

دادگا لە بەرژەوەندی کورد تەواو بوو

هەرچەندە کۆماری ئیسلامی دەیان کەسی لە ئێرانەوە بۆشایەدی هێنا، ڕۆژانەش نوێنەرانی ئامادە بوون، دەیانەویست کورد لە گەمەکە دەرکەنە دەرەوە، بەڵام زیرەکانە بەهۆی شێلگیری نوێنەرانی چاك ڕۆژانە کۆنترۆڵی قسەو باسی شایەدەکان دەکرا، توانرا ڕەوتی دادگاییەکە لەبەرژەوەندی کورددا بشکێنرێتەوە، چ بەوەی قوربانیان هەموو لە پشت ئاڵای کوردستانەوە بۆ ڕاگەیاندنەکان هۆڵەندی و جیهانی دووان، یاخود پارێزەری قوربانیان، کوردستانی بە وڵاتێکی پارچەپارچەکراو ناساند و مافی پێك هێنانی دەوڵەتی بە سادەترین مافیان زانی، یاخود شایەدان قسەیەکیان نەکرد خێری بۆ کۆماری ئیسلامی ئێران تێدا بێت.

١٠
ئانرات هاوبەشە لە جینۆسایدکردنی گەلی کورد ١٥ ساڵ لە زیندان دەیباتە سەر، ئەی بەشداربووانی ڕاستەوخۆ کەی سزای خۆیان وەردەگرن ؟؟

یانزەهەمین دانیشتنی، خولی کۆتایی دادگایی کردنی گومانلێکراو فرانس ڤان ئـەنرات ((بازرگانی مـەرگ))، لـە بـەرواری ٧-١٢-٢٠٠٥، لـە دادگـای شـاری لاهـای هۆڵەنـدی بەڕێوە چوو. سەرەتا دادوەری گشتی دادگا، داوای لـە داواکـاری گـشتی دەوڵـەت کـرد داوای سزا بکات بۆ تاوانبار.

لێرەدا بەش بەش لە وتەکانی داواکاری گشتی (فەرید تەیفین) بڵاو دەکەمـەوە، ئـەو بەشانەی گرنگی زیاتریان بۆ پرۆسەکەو دۆزی بە جینۆسایدناسینی قڕکردنـی کـوردەوە هەیە زیاتر هەڵوێستەیان لەسـەر دەکـەم، لـە هەنـدێك شوێنیـشدا پـەرەگراف و وشـەی زێـدەی خـۆمی دەخەمـە سـەر، تـەنها بـۆ ڕونکردنـەوەی زیـاترە نـەك گـۆڕینی واتـا و بۆچونەکان.

ئانرات پەشیمان نییە لە کردەوەکانی

زۆربەی قوربانیانی ئاوڕشـێنکردنی کورد بـە مـادەی کیمیـاوی مردوونـە، ئەوانـەی دیکەش بە دەست نەخۆشییەکانییەوە دەتلێنەوە، نەخۆشی پێست، کوێربوونی چاو و سوتانەوەی، شێرپەنجە، تەنگە نەفەسی،...... دوای بیست ساڵ لەو کارەساتە هێشتا قوربانیان بە ئێش و ئازارەوە دەناڵێنن.

قوربانیەکانمان خەڵکی هەڵەبجە، سەردەشت، گۆپتەپە، زەردە، ئاڵوەتان، ڕەشە هەرمێ، شنۆ و عەبادانن، ئەم شوێنانە بەشێوەی دڕندانە بۆردومان کراون بە چەکی کیمیاوی، بەشێك زۆر کەم لە قوربانیان لە دادگا ئامادە بوونە، لەوانە بەشێکیان وەك ڕۆژانی ڕابردو بینیتان کاریگەری چەکی کیمیاوی لەسەریان بوو، پێیانەوە دیاربوو چەکی کیمیاوی چ کاریگەرییەکە لەسەر ژیانیان داناوە.

چەندین چیرۆکی سەیرو سەمەرەی تراژیدیا ئامێز نوسراونەتەوە، هێشتا باسی جینۆسایدی کوردمان نەکردووە، ڕژێمی عێراقی لادێکانیانی وێرانکردووە، چەکی کیمیاوی تەنها یەکێك بووە لەو چەکانەی دژیان بەکار هێنراوە.

قوربانیان پاش ئەو ڕوداوە، لە چرکە ساتێکدا، ژیانیان بە تەواوی گۆڕاوە، نەگەڕاونەتەوە سەر دۆخی ئاسایی خۆیان، تەنانەت پاش ٢٠ ساڵ لەم کارەساتەش هەروا بەدەست ئەم کارەساتەوە دەتلێنەوە.

ئانرات قەت پەشیمانی خۆی لەوە دەرنەبڕیووە، کە بە هۆی چەکی ئەوەوە ئەم خەڵکە وایان بەسەر هاتووە.

کۆمپانیای بێگانە چەکی کیمیاوییان داوە بە عێراق، بە فڕۆکەی بێگانەش بۆردومان کراوە کوردستان، ئەمانە هەموو بەرپرسن لەو تاوانە.

هەر لەسەرەتای جەنگی عێراق – ئێرانەوە، بڵاو بوەوە عێراق چەکی کیمیاوی بەکاردەهێنێت. کەسێك لە ئەسپانیا و چەند ژنێك لە هۆڵەند، بە نامەیەك داوایان لە سەرەك وەزیرانی هۆڵەندا کرد، پێش بگرێت لە بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی بەرامبەر بە کورد. هەموو کەس زانیوییەتی کورد قڕ دەکری تەنها ئانرات بێ خەبەر بووە.

ئانرات گوایە نەیزانیووە لە مادەکانی چەکی کیمیاوی دروست دەکرێت

هەڵسەکەوتی دەسەڵاتدارانی عێراق بۆ هەموو لایەك ڕون و ئاشکرا بووە کە چەکی کیمیاوی لە بەرەکانی جەنگ بەکار دەهێنێت و بە هەموو شێوەو شێوازێك گەلی کورد سەرکووت دەکات.

لەگەڵ ئێران جەنگی هەبووە، لەو شەڕەدا گازی کیمیاوی بەکارهاتووە، ئەمەش بۆتە هۆی کوشتاری دەیان هەزار مرۆڤ، لەوانە هەزاران کەس کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە جەنگەوە نەبووە، خەڵکی سڤیلی ناوچەکانی جەنگ بوونە، بوونە بە قۆچی قوربانی.

کەچی ئانرات وتویەتی: من نەمزانیوە شتەکان من بەکار دەهێنرێت بۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی، نەمزانیوە گرنگترین کەس بوومە لە پڕۆژەی چەکی کیمیاوی عێراقی دا.

گوایە لە دوای هەڵەبجە هەستی بەوە کردووە لە ئەنجامی کارەکانی چی ڕوویداوە ؟، خۆی باسی کردووە ڕاوەستاوە لە بازرگانیکردن بە مادەی کیمیاوی، بەڵام ئەوەندە کاغەزمان هەیە بیسەلمێنین درۆ دەکات.

هەروەها وتوییەتی: تاکو ساڵی ١٩٨٦ نەمزانیووە تی دی جی مادەی کیمیاوی لێ دروست دەکرێت، بەڵام تەناکا دانی بەوەدا نا، لە ساڵی ١٩٨٤ کۆمپانیاکان پێیان ڕاگەیاندووە ئەم مادەیە بەکاردەهێنرێت لە دروستکردنی چەکی کیمیاوی.

له دوای بینینی تراژیدیای هەڵەبجەش مادەی کیمیاوی پەیدا کردووە بۆ عێراق

تاوانکار دەیەوێت بڕوا بە دادگا بهێنێت ڕاچەڵەکیوە   کاتێك هەڵەبجەی بینیـووە لـە شاشەی تەلەفزیۆنەوە، لەو کاتەی بە چەکی کیمیاوی بۆمباران کراوە، کەچی دەبینیین پاش لێدانی هەڵەبجەش دەستی لە بازرگانی کردن بـە چـەکی کیمیـاوی هەڵنـەگرتوە، مادەی پێیان فرۆشتووە و   کەل و پەلی بۆ دەزگای بەرهەم هێنانی مـادەی کیمیـاوی مارخانەی موسەنا دابین کردووە.

لە جەنیوەری ١٩٨٩دا، لە کاتی گیرانیدا لە ئیتاڵیا، پارچەیەك ڕۆژنامە لە گیرفانی گیراوە، سەردێری وتارەکەی ناوی، لەسەر چەکی کیمیـاوی عێراقـی بـووە، نەخـشەی دەزگای موسەناشی لەسەر بووە. ژنەکەی ئەنرات شایەدی لە سەر دەدات بەوەی ئەم ڕۆژنامە ئیتاڵییە بەردەوام ئانرات خوێندێتیەوە، ئەمەش دەربڕی ئەوەیە ئـانرات ئاگـای لە هەموو هەواڵەکان عێراق و جیهان هەبووە.

ئـانرات لـە تەلـەفزیۆنی نۆڤـا(هۆڵەنـدی) وتویـەتی: پـاش بینـینی لێـدانی کارەسـاتی هەڵەبجە، وازم هێناوە لە بازرگانی کردن بە مادەی **TDG** ەوە.

بەڵام ئەو زانیاریانەی ئێمە لامانە، بە بەڵگەوە دەریدەخەن ناوبراو تاکو پێش گرتنی لە ساڵی ١٩٨٩، هەر خـەریکی ئـەم کـارە بـووە. مانگـەکانی ٩ بـۆ ١١ ی سـاڵی ١٩٨٨ خەریکی پەیداکردنی مادەی **TDG** بووە بۆ عێراق.

کەسـی تاوانبـار ٢٠ سـاڵە لـە لێپرسـینەوە خـۆی شـاردۆتەوە، یاسـای هـەناردەی ئەمەریکی پێشێل کردووە.

تەلاڵ سەرسام ڕێکخەری پەیوەندی بووە لە نێوان ئەنرات و کۆمپانیاکـانی عێراقـی، شایەدی لەسەر داوە . بەڵگەمان هەیە ئانرات تاکو ئابی ١٩٨٨ بـە دوای مـادەی تـی دی جی دا گەڕاوە.

٣٤ هەمین کاروانی کیمیاوی ئانرات بۆ عێراق، له بەرواری ٢٠-٤-١٩٨٨ گەیشتۆته جێگای خۆی، پاش زیاتر له مانگێك له کارەساتی هەڵەبجه.

له بەرواری ٨-٦-١٩٨٨ بروسکەیەك ڕەوان دەكات و تیایدا دەنوسێت: دوو کاروان تی دی جی له عەقەبه ماوه، له ٢١-٦-١٩٨٨ ئەم بارانه له عەقەبه دەکەونه رێ بۆ عێراق. له بەرواری ١٨-٨-١٩٨٨ کۆمپانیایەکی ئۆردنی ڕایگەیاندووه، ئەو ٢ کۆنیتەره له ٢٢-٦-١٩٨٨ به لۆری نێردراوه بۆ عێراق که عەلی بدێر گواستویێتیەوه. له بەرواری ٤-٨-١٩٨٨ له سویسراوه هەواڵ گەیشتووه، دراوەکه گەیشتۆته دەستمان.

له دوای کارەساتی هەڵەبجه کۆمپانیای ئەلکۆلاکی ئەمەریکی، داوایان له ئانرات کردووه، زانیاریان بداتێ له سەر ئەوەی، ئەو مادانه بەرەو کوێ دەچێت، ئەنرات له وەڵامیاندا وتوویەتی: کاغەزەکان ڕێك دەخەم بۆتان.

دوای چەند مانگێك پەیوەندی به ئەنراتەوه دەکەن، له ١٠-٥-١٩٨٨ له وەڵامدا نوسیوییەتی بۆ لیبریای دەنێرێت، بەڵام کۆمپانیاکه باوەڕی پێ ناکەن.

دوایی کۆمپانیایەك وەهمی نوێ دروست دەكات، تاکو بڵێت مادەکان بۆ ئەوروپا دەنێرێت، لەبەر ئەوەی فرۆشتنی ئەو مادانه بۆ وڵاتانی ئەوروپای خۆرئاوا یاساغ نەبوو.

بەڵگه له بەردەستماندایه له بەرواری ١٠-٥-١٩٨٨، واتا دوو مانگ دوای کارەساتی هەڵەبجه، ئانرات خەریکی بازرگانیکردن بووه بەچەکی کیمیاوییەوه.

له بەرواری ١١-٥-١٩٨٨ کۆمپانیایەکی تازه له مەنرۆڤیا دەکاتەوه، ئەو کۆمپانیایه ٦٥٠ تەن کیمیاوی گواستۆتەوه، گوایه ئەم مادەیه بەکار دەهێنرێت له کارگای قوماش.

له نامەکانی تاناکاش باسی ئەوه کراوه، ئەم مادانه زۆر قازانجی هەیه، ئەمه به بەڵگه نامەوه لەبەردەستماندایه به مێژووی ٢٢-٣-١٩٨٨.

له ١٤–٧–١٩٨٨ تەناكا وتوییەتی: مـن تاقـەتم نییـە هیـچکە کـاتی خـۆم بـەم کـارە چەپەڵەوە بە فێڕۆ بدەم.

له بەرواری ٢٨–٧–١٩٨٨، له میوانخانەی ڕەشیدەوە، فاکسی ناردووە بـۆ سویـسرا تیایدا داوایکردووە شوێنەکەی بەنهێنی بمێنێتەوە.

لەبەرواری ١٨–٨ –١٩٨٨ پەیوەندی بە تاناکاوە دەکـات و باسـی تـی دی جـی لـە گەڵدا کردووە، بە تەناکاشی وتووە: شوێنەکەی بەنهێنی بمێنێتەوە.

له ناوەڕاستی جەنیوەری ١٩٨٩ باسی مادەی تی دی جی کردووە لەگەڵ کۆمپانیای کۆلاك، بەڵام هەردوولا لەسەر دیاریکردنی نرخ ڕێك ناکەون، به کۆلاکی وتووە: دەتوانم ببم بە نوێنەرتان له ئەورووپا ؟, وتوییەتی: سویسرا و سەنگافورە دوا وێـستگەی مـادە کیمیاوییەکانە. بەم شێوەیە دەبینین تاکو پێیکرا بازرگانی بە گازی مەرگەوە کردووە، ئێستاش دەڵێت هەڵەبجە کاری تێم کردووە، ئەمەیە بازرگانی مەرگی ڕاستەقینە.

بازرگانە ئازاکەی سەدام

حکومەتی عێراق گرنگیان بەم پیاوە داوە، خانویان لە شوێنی گرنگ (شەقامی حەیفا) بۆ دابین کردووە، ئەو شەقامەی خۆشترین و ئارامترین شەقامەکانی بەغدایە.

بـەهۆی ئـەوەی دەزگاکـانی ڕاگەیانـدن زۆر گرنگیـان پێـی داوە، بۆیـە حەسـانەوەی نەبووە، بە گوێرەی وتەی شایەدحاڵەکان، ناوبراو پەیوەندی بە کەسـانی بـەهێزی نـاو دەسەڵاتدارییەتی عێراقییەوە هەبووە، ناسنامەی عێراقییان پێی بەخـشیووە، ناویـان ناوە پیاوە ئازا شمەك فرۆشەکە (فارس بزاز).

سەرچاوەی بەڵگەنامەکان

گـەڕاوین بـەدوای دادگـاییکردن و شـێوازی تاوانبـارکردن بـە تـاوانی جینۆسـاید و تاوانکارانی جەنگ لـە کـون و کەلەبـەری دادگاکـانی جیهـان، زۆربـەی بەڵگانەمـەکانمان لەدەرەوەی وڵات پەیدا کردووە، لە زۆربەی وڵاتان فەرمانڕەوایان بـە گـەرمی وەڵامیـان داوینەتەوە و هاوکاریمانیان کردووە.

((بە وتەی پارێزەرانی ئانرات ٢٥٠ فایل ئامادە کراوە (لە داهاتوودا ئەم هەموو فایلـە ئەگـەر بخرێتـە سـەر کاغـەز و بکرێـت بـە پـەرتووک، کـە بڕیـار هەیـە لـە دۆسـتێکی هۆڵەندییەوە بە ئەنجام بگەیەنرێت، دەبێتـە هـەنگاوێك بـەرەو بـە دۆکۆمێنـت کردنـی جینۆسایدکردنی گەلی کورد)).

دەیان قوربانی و شایەدحاڵ بەشداریان کردووە لە لێکۆڵینـەوەکان، دەیـان فلـیم و کاسـێت و بەڵگەنامـەی بانـك و ڕاپـۆرتی کۆمپانیـا و دەوڵـەتان لـە بەردەسـتدایە، سەرباری چەندین پەرتووك و ڕاپۆرتی دیکـە لـە لایـەن ناوەنـدە جیهانییەکانـەوە لـە ساڵانی ١٩٨٠ بە دواوە دەرچوونە لەسەر پێشێلکارییەکانی ماڤی مرۆڤ لە عێراق.

کۆمپانیاکانی دیکە چیان لێ دەکرێت

پارێزەرانی ئانرات باس لەوە دەکەن هەردوو کۆمپانیای مێخەڵبی و کەی بی سی هۆڵەندیش چەکی کیمیاویان فرۆشتووە بەعێراق، بۆچی ئەوانیش ناهێننە پای دادگاییکردن، بەڵام دوای لێکۆڵینەوە بۆمان دەرکەوتووە لە دوای ساڵی ١٩٨٤ەوە، ئەم دوو کارخانەیە هیچیان بە عێراق نەفرۆشتووە.

تاکو ساڵی ١٩٨٤ تی دی جی لە لایەن کۆمپانیای کەی بی سی یەوە فرۆشراوە بە عێراق، مێڵغەمبیش بەهەمان شێوە تاکو سەرەتای ١٩٨٤ تی دی جی فرۆشتووە بە عێراق، لە دوای ئەو مێژوەوە فرۆشتنی تی دی جی یان ڕاگرتووە بەم وڵاتە. بە هەمان شێوە (فینك) یش لە سویسرا ناتوانین ڕۆڵی بەراورد بکەین بە ئانرات.

بۆیە ئەمڕۆ ئانرات بە تەنها لەبەردەم دادگایە، داهاتووش تاوانباری دیکەمان بۆ دەدۆزێتەوە.

بە کام یاسا دادگایی بکرێت؟

یاسای نێودەوڵەتیمان هەیە بۆ دادگایکردنی ئەنجامدەرانی جینۆساید، لەبەر ئەوەی کردەی جینۆساید، لە وڵاتێکدا ئەنجامدراوە، خودی وڵاتەکە خۆی ئەنجامدەرێتی، بۆیە ناتوانین لەم بوارەدا کەڵك لە یاسای عێراقی وەربگرین، لە ڕوی یاساییەوە ئاساییە بە یاسای هۆڵەندی سزای تاوانبار بدەین، لە مێژوودا نموونەمان هەیە بۆ ئەم کارە سودی لێوەربگرین. هەڵوێست و ڕوانگەی ئێمە بۆ یاسای نێو دەوڵەتی نوێ نییە، لە زۆر شوێن یاسای نێونەتەوەیی بەکار دەهێنرێت، لە کاتێکدا ئەگەر یاسای ناوخۆیی چارەسەری کێشەکە نەکات.

بۆ ئەم کێشەیە پێویستە سەیری هەندێك بڕیار بکەین کە دادگا نێو دەوڵەتییەکان ئەنجامیان داوە لە ڕابردوودا، نموونە دادگا نێو دەوڵەتییەکانی ڕواندا و یوغسلافیا. گرنگ ئەوەیە پایەی یاسایی بدۆزینەوە بۆ سزادانی کەسێك هاوبەشیکردووە لە ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید و جەنگ. یەکێك کە هاوبەشی دەکات لە ئەنجامدانی جینۆسایدکردنی کۆمەڵێك، دەبێت بزانێت ئامانجی چی بووە لەم کارەیدا. بە بڕوای حکومەتی هۆڵەندی کەسێك بە یاسای نێو نەتەوەیی سزا بدرێت، دەوڵەتی هۆڵەندیش هەمان بڕیاری دەبێت لە سەری.

ئامانجی تاوانبارانی سەرەکی جینۆسایدکردنی کوردی عێراق بووە، ئانرات ناتوانێت چاو بنوقێنێت، بە بەهانەی ئەوەی گوایە نەیزانیووە دەوڵەتی عێراقی کورد جینۆساید دەکات، بەرگری کردن لە قڕکردن ئەرکی هەموو حکومەتەکانی جیهانە.

هەرچەندە یاسای نێونەتەوەیی دژ بە جینۆساید، تاکو ئێستاش بۆشایی زۆری تێدایە و چارەسەری هەموو کێشەیەك ناکات، پێویستە لە لایەکەوە ئەو یاسایە دەوڵەمەند بکرێت، هاوکات لە لایەکی دیکەوە بکرێت بە یاسای نیشتمانی وڵاتەکان.

مادەکانی ئانرات لە نێوان ساڵانی ١٩٨٦–١٩٨٨ داوییەتی بە عێراق، تاوانی جینۆسایدی پێ ئەنجام دراوە، کەسێك تاوانبار ناکرێت ئەگەر چەقۆیەکی بچووکی پێ بێت و بیدات بە کەسێك سێوێکی پێ پاك بکات، بەڵام ئەمە وا نییە، ئانرات چەکی کۆمەڵ کوژی داوە بە عێراق، تاوانبارانی سەرەکی جینۆساید، زانیویانە ئەنرات بەشدارە لە تاوانەکەیان، بۆیە لە ساڵی ١٩٨٩ ەوە داڵدەیان داوە و پاراستویانە، تاکو ئەوکاتەی دەسەڵاتەکەیان ڕوخاوە.

ئانرات ڕێنوێنی عێراقی کردووە بۆ دروستکردنی دەزگای کیمیاوی. لەبەر ئەوەی چەکی کیمیاوی پێشتر دژ بە ئێران بەکار هاتووە، پێشبینی کراوە ڕۆژێك لە ڕۆژان دژ بە کوردیش بەکاربهێنرێت. کەواتە ئانرات یارمەتی دروستکردنی چەکی کیمیاوی داوە، بۆیە بەشدارە لە ئەنجامدانی تاوان.

ئایا ئانرات له حكومەتی عێراقی نەپرسیووه ئەم ماده كیمیاوییه چی لێ دەكرێت ؟ ئەگەر نەشی پرسی بێت ئەوا عەمدەن تاوانباره.

ئانرات زانیوییەتی به چەكی ئەو كورد قڕ دەكرێت

هەموو ئەو ماده كیمیاوییەی ئانرات فرۆشتوییەتی به عێراق، هەر هەمووی بەكارهێنراوه، ئەو زانیوێتی ئەم مادانه، له دروستكردنی چەكی كیمیاویدا بەكار دەهێنرێت، بەكارهێنانی چەكی كیمیاوی بەرامبەر خەڵكی كوردستان، بەشێكه له ئەنجامدانی تاوانی جینۆسایدكردنی گەلی كورد، بۆیه ئەنرات تاوانباره به بەشداریكردن له ئەنجامدانی جینۆسایدكردنی گەلی كورد.

ئانرات دەبێت زانیبێتی ئەم ماده كیمیاویانه دژ به كورد بەكاردەهێنرێت، زۆر بەڵگەمان به دەستەوه هەیه، كه له مانگی ٣ ساڵی ١٩٨٨ ەوه دەیزانی سەدام و عەلی كیمیاوی و حسێن كامل نەخشەی لەناودانی كوردییان داڕشتووه. پێش تاوانی هەڵەبجەش ئەنرات تاوانباره به تاوانباری جەنگ، لەبەر ئەوەی زانیویەتی ئەو مادانەی ئەو له جەنگی ئێران – عێراق بەكار دەهێنرێت. به پەیداكردنی مادەی سەرەتایی كیمیاوی و كەلوپەلی بەرهەم هێنانی، عێراقی هان داوه بۆ بەرهەم هێنانی مادەی كیمیاوی.

یەكێك تاوانبار بێت به جینۆساید، كەسێك نییه هەموو ڕۆژێك له دادگاكان ببینرێت. ئەمەش دەربڕی ئەوەیه دەبێت به زوویی سزاو دادگایی بكرێت.

چۆن باوەڕمان هەیه یوگسلافیا بەشێك لەخەڵكی بۆسنەی لەناوبردووه، بەهەمان شێوه، عێراقیش هەمان كاری وای كردووه بەرامبەر به كوردەكان، هەروەها چۆن له ڕواندا ڕێگه گیراوه له گەیشتن به داوو دەرمان به هاووڵاتیان، له كوردستانیش هەمان

کار ئەنجام دراوە، هەردوو نموونەی یۆگسلافیاو ڕواندا لە کوردستان پێکەوە بە ئاشکرا دەبینرێن.

توانای عێراق لە بەرهەم هێنانی گازی خەردەل لە ساڵی ١٩٨٧ ڕۆژانە ١٠ تەن بووە، کاتی واش هەبووە توانای ٨تەنها تەن بووە.

نامەی فەرمی دەوڵەتی عێراقی هەیە، تیایدا دەڵێن: چەکی کیمیاوی باشترین ڕێگایە بۆ پاککردنەوەی گۆڕەپانی جەنگ ((ئەمەیە بۆمبی ئەتۆمی هەژاران)).

دوای ڕوخانی سەدامیش ویستویەتی بازرگانی گومان لێکراو بکات

لە ڕاپۆرتەی گومرگەکانی ئەمەریکاوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت، کە ئانرات زانیوییەتی شوێنی کۆتایی مادەی کیمیاوییەکە بەغدایە، بۆیە هیچ گومانێکمان لەمەدا نییە.

لە دوای لێدانی هەڵەبجە، کە گوایە کاریگەری لەسەر داناوە، ٣ کاروانی دیکە مادەی کیمیاوی ناردووە بۆ عێراق، لەوانە ٢ یان بۆ سامەڕا بوونە.

تەلال سەرسام و سەعدوالله فەتحی لە نێوان ئەنرات و کارگا کیمیاوییەکان عێراق هێڵی پەیوەندی بوونە، بۆ ئەم مەبەستە کۆمپانیایەکی وەهمیان دروست کردووە بەناوی سورخییەوە، وەك بەیەك گەیەنەرێك لە نێوان ئانرات و کارگا کیمیاوییەکان عێراق.

لە دوای ڕوخانی بەعسەوە لە ساڵی ٢٠٠٣ کە گەڕاوەتەوە هۆڵەند، ئەو تەلەفۆنەی بەکاری هێناوە لەژێر کۆنترۆڵ و چاودێریدا بووە، هێشتا وازی نەهێناوە ویستوییەتی بەشێوەی پێچ و پەنا بازرگانی بکات.

چەندی بە عێراق فرۆشتووە؟ ئەگەر ئەم تاوانە بەرامبەر بە هۆڵەندە ئەنجام بدرایا چی دەقەوما ؟

ئانرات کۆی گشتی ١١١٦ تەن مادەی تی دی جی فرۆشتووە بە عێراق. بۆ یەکەمجار ١٦٣ تەن لە مەوادەکەی بەکارهێنراوە. لە هەردوو مادەی تی دی جی و سی ئێل ٢ گازی خەردەل دروست دەکرێت. ئەم گازە لە خورمال شەهر و هەڵەبجە بەکارهێنراوە.

پێشبینی ئەوە بکەن لەم وڵاتە، ئەم هێرشە کیمیاوییە ئەنجام بدرێت، لە پڕ خەڵك فڕۆکە لە ئاسمان ببینێت، پاش تەقینەوە چاویان بە دوکەڵ بکەوێت، خەڵك نەیزانیووە بۆنەکە دەبێتە هۆی مردییان، دەبینیین منداڵەکان چاویان خراپ دەبێت و گیانیان دەخورێت و پێستیان بلّق دەردەهێنێت، هاوار دەکەن ڕابکەن، هەموو ڕادەکەن، شار بەجێ دەهێڵن، کاتێك شار بەجێ دەهێڵن، دەبینن لەسەر ڕێگاکان خەڵك کەوتوونە و مردوونە، ئایا ئەمە پێشبینی دەکرێت لەم وڵاتە ؟.

خەڵك بە درێژی باسی ژیانی خۆیان کرد لێرە، باسی هەموو دەردو مەینەت و نەخۆشی و زیانەکانی خۆیان کرد، بە داخەوە ڕۆژە خۆشەکان زوو دەڕۆن، بەڵام ڕۆژە ناخۆشەکان پاش دوو دەیە شوێنەواریان هێشتا بە بێ چارەسەرکردن ماوەتەوە.

پیشاندانی فلیم

هاوکات لەگەڵ خوێندنەوەی ڕاپۆرتی ئامادەکراوە، فلیمێکی دۆکۆمێنتیش ئامادە کرابوو، ئەم فلیمە سەرباری ئەوەی هەموو بەڵگەکانی پێشتر ئامادەکرابوون، ٤٠ هەزار ئیرۆی تێچوو. لە نمایشی فلیمەکەوە دەرکەوت مامەڵە کردن لەگەڵ مادەی کیمیاوی، دابەش کراوە بەسەر چوار قۆناغدا. لەسەرەتادا چەند ڕستەیەك لە سەر زاری ئەنراتەوە بڵاو دەکاتەوە:-

ئانرات: منیش نەمفرۆشتایە یەکێکی دیکە دەیفرۆشت.

ئانرات: کاتێك دیمەنی هەڵەبجەم بینی پێی ڕاچەڵەکیم، من بەرپرس نیم بەرامبەری.

- قۆناغی یەکەم کڕینی مادەی یەکەمین.

ئانرات لە کڕینی مادەی کیمیا درۆی کردووە لەگەڵ کۆمپانیاکان، گوایە شوێنی کۆتایی سویسرا یان میسرە، لێ لە ڕاستیدا بەغداو عێراقە، هەروەها لە بەکارهێنانیشی درۆی لەگەڵ کارخانەکان کردووە، نموونە وتویەتی بۆ باشترکردنی بەنزین بەکاردەهێنرێت، سەرباری مادەی کیمیاوی کەل و پەلی دیکەشی ناردووە کە کارگای کیمیاوی پێ دروستکراوە، یاخود بەکارهێنراوە بۆ پاشەکەوت کردنی بەرهەمی کیمیاوی. ئانرات کۆی گشتی ٣٤ بار مادەی کیمیاوی ناردووە بۆ عێراق.

مادەکان بریتی بوونە لە (LGS TMP-POCL٣-PD٣-HF-TDG).

- گواستنەوە.

لە گواستنەوەی مادەی کیمیاوی و کەلوپەلەکان، دەیان بانك و کەس و دەزگا و کۆمپانیای گواستنەوە و گەیاندن بەشداربوونە، نموونە فینك هاووڵاتی سویسرا، بەشداری کارای هەبووە، لە جێبەجێکردنی کارەکان لە ڕێگەی بانکەکانی سویسراوە.

لە لایەن حکومەتی عێراقەوە، کۆمپانییایەکی وەهمی ساختە دروستکراوە، بۆ پەیوەندی بە ئانراتەوە، بەناوی کۆمپانیای سورخییەوە.

نموونە کاروانی ژمارە ٧ ی، لە ژاپۆنەوە ناردووە بۆ ترێستی ئیتاڵی، لەوێشەوە بە نهێنی نێردراوە بۆ بەغدا.

لە بەلتیمۆری ئەمەریکاوە بۆ ڕۆتەردام لە هۆڵەند، لەوێوە بۆ بەندەری عەقەبە، دوایی نێردراوە بۆ بەغدا.

٤ کاروانی دیکە لە بەلتیمۆرەوە، لە ڕێگەی ڕۆتەردامەوە نێردراوە بۆ بەغدا.

ئانرات کۆمپانیایەکی وەهمی دروستکردووە، بۆ گەیشتنی پارە و ڕەوانکردنی کەرەسەو مادەکان بۆ عێراق، بە ناوی (Compuinies Inc.sa) . هەموو دراوەکان بە ساختەو نهێنی دەهاتنە سەر ژمارەی بانکەکان، هەندێك جار لە ڕێگەی لۆکسمبۆرگەوە ئەنجام دراوە.

ئەو دوو کۆمپانیا ژاپۆنی و ئەمەریکیەی ئانرات زۆر مادەی کیمیای لێ کڕیوون بریتین لە:

SORG ژاپۆنیی، Alcolac ئەمەریکییە.

کۆمپانیای ئەلکۆلاك ئەم مادانەی فرۆشتووە بە ئانرات، بڕیار وا بووە بۆ کارگای قوماش بێت، کەچی لە کارگای سوتاندنی مرۆڤەکانی هەڵەبجە بەکاری هێنراوە.

دوای لێدانی هەڵەبجە بە ٥٠ ڕۆژ، لە بەرواری ٧-٥-١٩٨٨ لە بەندەری عەقەبەوە، کاروانی مادەی کیمیاوی نێردراوە بۆ عێراق، لە سویسرا پارەکەی دراوە.

- دروستکردنی.

لە عێراق ١٠ کۆگای هەڵگرتنی چەکی کیمیاوی هەبووە.

هاوکات دوو جۆر کارگای چەکی کیمیاویش هەبووە، ئەوانیش بریتین لە کارگای دروستکردنی چەکی کیمیاوی، کارگای پڕکردنی گولەکان و ئامادەکردنی.

کارلێکردن و ئاوێتە کردنی مادە کیمیاویەکان، بۆ بەرهەم هێنانی خەردەل، هاوکێشەکەی بەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

TDG ١+Socl٢ ١ = Mostergas ١

TDG ١ + Pcl٣ ١= Mostergaz ١

ژمارەی ١ = ١بەرمیل.

کارگاو دامەزراوە کیمیاوییەکان زۆر شاراوەو نهێنی بوونە، تەنانەت کەسە نزیکەکانی دەسەڵاتداریەتیش بۆیان نەبووە لێی نزیك بنەوە، نموونە فڕۆکەوان قەیسی باسی ئەوە دەکات، بۆ ئێمەش یاساغ بوو بەسەر کارگا کیمیاوییەکان بفڕین، نموونە ناوچەی حەبانییە ناوچەی دژە فڕین بووە.

- بەکارهێنانی.

پیشاندانی ئەو شوێنانەی لە لیستی تاوانەکاندان لە پێشەوەیان فڕۆدگاکانە. ئەو فڕۆدگایانەی فڕۆکەیان لێوە هەڵساوە بۆ بۆمبارانکردنی کوردستان، ئەوانەش بریتین لە: فڕۆدگاکانی (ئەلحوریە – ئەل بەکر – ئەل ڕەشید – ئەل تەقەدوم، ئەل حەبانییە).

فڕۆکەی میراجی فەرەنسی و سیخۆی ڕوسی بەکارهێنراون و بەشدارییان کردووە لە قەلاچۆکردنی خەڵکی کوردستان و ئەنجامدانی هێرشە کیمیاوییەکان بۆ سەر کوردستان، سەرباری بەکارهێنانی خومپارەو تۆپ و کاتیۆشا و کۆپتەر.

سەدای شێخ وەسانان تەنها لێرە دەبیستریێت

لە بەرواری ١٦-٤-١٩٨٧، گوندی شێخ وەسانان کەوتە بەر پەلاماری چەکی کیمیاوی، ئەوانەی یەکسەر نەبوون بە قوربانی، بە تراکتۆر و ئۆتۆمۆبێل و بە پێ هەڵدێن، خۆیان دەگەیەننە نەخۆشخانەی هەولێر، شەوی دووەم لە نەخۆشخانە، لە کاتێکدا هێشتا برینەکانیان تۆمار نەکراوە، لە لایەن هێزەکانی ئاسایش و هەواڵگرییەوە بردراون و بە کۆمەڵ کوژراون، لە دوای ڕاپەڕین لە گۆڕی بە کۆمەڵ بە هۆی جل و بەرگەکانیانەوە ناسرانەوە.

عەلی حەسەن مەجید جەلادەکەی گەلی کورد

عەلی حەسەن مەجید لە بەرواری ٢٠-٦-١٩٨٧ بڕیاری ژمارە ٤٠٠٨ ی دا، بە گوێرەی ئەو بڕیارە، هەموو ئەو گوندانەی پێشمەرگەی تێدایە لە بوونی خەڵك و هەموو جۆرە زیندەوەرێك پاك دەکرێتەوە، بوونی مرۆڤ و ئاژەڵ لەو گوندانە یاساغ ڕاگەیەنرا.

فەرمانی ئەوە جاڕدرا، فەرماندەکان ئازادن لەوەی هەر کاتێك بیانەوێت بۆردومانی ئەو ناوچانە بکەن و زۆرترین ژمارەی خەڵك بکوژن. هەموو یاسایەك ڕاگرترا (هەرچەندە خۆی نەبووە)، عەلی حەسەن مەجید لە سەروی یاساوە دانرا.

قڕکردنی کورد دواتر لە ژێر ناوی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال بەشێوەی دڕندانەتر بەردەوام بووە. لە قۆناغی ئەنفالدا بڕیار وابووە، هەرکەسێك لەو ناوچانە بگرترێت دەبێت لە ملی بدرێت.

هەڕەشەکانی عەلی حەسەن مەجید بە دەنگی خۆی بەڵگەی ئاشکراو هاشا هەڵنەگری جینۆسایدکردنی گەلی کوردە، ئەمەش مشتێك لە خەرواری ئەو هەڕەشانە ((هەموویان

کیمیاباران دەکەم، هەمویان بگوازنەوە، بە کیمیاوی لێیان بدەن، هەموو دەکوژم، نێودەوڵەتی چی دەڵێن ؟, جەلال تاڵەبانی ویستوییەتی ١ ڕۆژ مفاوەزاتی لەگەڵدا بکەین, تاکو خۆی وەك ڕزگارکەر بە کورد نیشان بدات، بەڵام ئەو شانسەمان نەدا پێی.....)).

لوغمیش چەکێکی قەدەغەکراوی دیکەی قڕکردنی کوردە

تەقاندنەوەی کانییەکان، خانوڕوخاندن، سوتاندنی دارستان و ڕەزوباغ، لوغم ڕێژکردنی گوندەکان کارنامەی بەعس بوو لە کوردستان.

حکومەتی عێراقی بەملیۆنان لوغمی لە دەوروبەری ناوەندە سەربازی و گوندەکان چاند، لە ساڵی ١٩٩١ بە دواوە کێشەی گەورەی دروستکرد، بە تایبەت بۆ جوتیاران، ئەمەش بە تاوانێکی گەورە دەژمێردرێت بەرامبەر بە خەڵکی سڤیل. هاوکات بۆ خۆی ڕێگریشە لە بەردەم ئاساییکردنەوەی ژیان لە لادێکان، تاکو ئێستا قوربانی زۆری لێ کەوتۆتەوە.

کەمپەکان دۆزەخی خەڵك

ئاماری ساڵی ١٩٨٧، بۆ ئەوە ئەنجامدرا، خەڵکی گوندەکان لە ئۆردوگاکان نیشتەجێ بکەن، ئەوانەی خۆیان نەدا بە دەستەوە لێپرسینەوەیان لەگەڵدا کرا، یاخود بەر شاڵاوی ئەنفالەکان کەوتن، پاش خاپوور کردنی هەزاران گوند، سەرجەم دانیشتوانەکەیان لە ئۆردوگاکان کۆکردەوە ، لەو ئۆردوگایانە ژیان زۆر سەخت بوو.

ئۆردوگاکانی شۆڕش، کەمپەکانی گردەچاڵ –جێژنیکان – بەرحوشتر سەربازگای مرۆڤەکان بوون.

ئۆردوگاکانی ناوچەی هەولێر باری ژیان تیایدا خراپتر بوو لە ئۆردوگاکانی ناوچەی سلێمانی، بای ساردی ئۆردوگای گردەچاڵ، هەر ١٠٠ خێزان ١ ئاودەستیان بەر دەکەوت، ئەمە لە شێوەی سەربازگەی مەرگی نازییەکان بوو.

جەژنیکان زیاتر لە نیوەی گۆڕەکانی، قەبری منداڵان بوو، ئەمەش دەربڕی ئەوەیە، منداڵان بە کۆمەڵ مردوونە لەم ئۆروگایانە, بەهۆی خراپی ژینگەی ژیان و خۆراکەوە.

ئۆردوگاکا بە تەلەبەند دەورە درابوون، نەخۆشی و هەژاری و بێکاری بە بەرفراوانی بڵاو ببوەوە لە ناویان، سەربازگاو ڕەبایە دەوری ئۆردوگاکانیان تەنی بوو، بارەگای حیزبی بەعس و ئاسایشیش لە ناوی ، منداڵانی دانیشتووی ئەم ئۆردوگایانە، بەهۆی کەم خۆراکی و سەرماوە بە زۆری دەمردن.

تاوانی هەڵەبجە

بە گوێرەی شایەدحاڵێکی ئەفسەری هێزی ئاسمانی، سەدام لە کاتی هێرش بۆ سەر هەڵەبجە، هاتە بارەگایەك لەبەرەی دواوەی جەنگ، دوایی چووە سولەیمانی تەلەفۆنی بۆ سوپای عێراق کرد وتی: ئێمە سەر دەکەوین ؟.

ئەم وتەیە دەربڕی ئەوەیە، نهێنییەك هەیە بۆ سەرکەوتنیان، ئەو نهێنیەش چەکەکانی ئانرات بوو کە بە سەدامی بەخشی بوو.

سەدام لە بەرامبەر کوردەکان وتی: دەبێت بە چەکی کیمیاوی لێیان بدەین. ئەو فڕۆکانەی بەشدارییان کرد لە لێدانی هەڵەبجە، لە فڕۆدگای کەرکوکەوە هەڵساون.

ڕاستە کوردەکان و ئێران پێکەوە هێرشیان کرد بۆ هەڵەبجە، بەڵام سوپای ئێران لە دەرەوەی هەڵەبجە بووە، ڕۆڵی ئێران کاریگەر نییە لەم بارەیەوە.

کێشەی کورد و عێراق ناوخۆییە، کێشەی ئێران و عێراق نێونەتەوەییە,

پێش لێدانی هەڵەبجە بە چەکی کیمیاوی، عێراق بە خەڵکی سڤیلی شارەکەیان نەگوتووە چۆڵی بکەن و خۆیان ڕزگار بکەن، ئەمە ئەرکی ئەو بووە، پاشان پاشماوەی ئەو خەڵکەیان لە ئۆردوگا سەربازگەییەکان کۆکردەوە کە ژیانیان مەرگە سات بووە.

کورد مرۆڤی نمرە دوو، رەگەزی ئەنجامدانی جینۆساید

کورد نەتەوەیەکە زمان و کولتور و جوگرافیای خۆیان هەیە، بەشێك لە ناسنامەکان لێیان نووسراوە کوردن، کوردستان دابەشکراوە بەسەر ٤ پارچەدا، کوردی عێراق ساڵەهای ساڵە لە لایەن ڕژێمەکانی عێراقەوە قڕدەکرێن.

لە ساڵی ١٩٨٠ ەوە، ژمارەیەکی زۆر کورد لە عێراقدا کوژراون، بە گوێرەی ڕاپۆرتی نەتەوە یەکگرتووەکان، پێشێلی بێ ئەندازەی مافی مرۆڤ کراوە لەم وڵاتە (تەرحیل، زەبروزەنگ، کیمیابارانکردن، ئەنفال) لە ڕاپۆرتەکاندا تۆمارکراون.

کورد مرۆڤی نمرە ٢ بووە لە عێراقدا، بە نەخشەوە جیاکاری لەگەڵدا کراوە لە لایەن دەوڵەتەوە.

لە ساڵی ١٩٧٥ەوە تەعریبی کوردستان کراوە، بە تایبەت شاری کەرکوك بە عەرەبکراوە، باشترین بەڵگە وتەکانی عەلی حەسەن مەجیدە، گۆڕینی باری نەتەوەیی باشترین بەڵگەیە، بۆ ئەنجامدانی جیاکاری نەتەوەیی لە نێوان دانیشتوانی یەك وڵاتدا.

زەقترین جیاکاری نەتەوەیی لە شاری کەرکوك پیادەکراوە، بە تایبەتی لەو سەردەمەی عەلی حەسەن مەجید کرا بە فەرمانڕەوای یەکەم لە ناوچەکە، ئەو نەیهێشتووە کورد لە کەرکوك کاریان دەست بکەوێت.

لە کاتی شەڕی ئێران – عێراقدا، ناوچەی قەدەغەکراو لە کوردستان زیادکراوە، هەموو گوندەکانیان بە بلدۆزەر ڕوخاندووە، کانیەکانیان تەقاندۆتەوە، خەڵکەکانیان گواستۆتەوە بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان.

ئەمە سیاسەتی ڕەگەزپەرستانە بووە، هەموو ئەمانە وایان کردووە کورد دواڕۆژی نادیاربێت لەو وڵاتە و بە مرۆڤی پلە دوو دیارییبکرێن.

ناوچەی قەدەغەکراو

له بڕیارێکی سەرۆکایەتی کۆماری عێراقیدا بۆ دەزگاکانی ئاسایش لە مانگی ١١-١٩٨٥ دا هاتووە: بڕیارماندا کەس و کاری پێشمەرگە بنێرین بۆ ئەو ناوچانەی ئەوانی لێن. ئەوانەشی توانای چەك هەڵگرتنیان هەبوو، هەموویانیان زیندانی کرد. ئەمە مانای چییە ؟ ئەو پیرو پەکەوتانەیان ناردووە بۆ ئەو ناوچانەی پێشمەرگەی لێ بووە، کە پێشتر بڕیاریان دابوو،ناوچەکانی پێشمەرگە بۆردومان بکەن، کەواتە ئەمە جگە لە بڕیاری مەرگ هیچی دیکە نییە.

لە بەرواری ٢٠-٦-١٩٨٧ بڕیار دەردەچێت لە لایەن حکومەتەوە، یاساغە خواردەمەنی بچێت بۆ ئەو ناوچانەی بە ناوچەی سەربازی قەدەغەکراو دیاریکراوە، سەرۆکی یەکەکانی سەربازی ئاگادار دەکاتەوە، دەبێت بە چەکی تایبەتی ((کیمیاوی)) لەو ناوچانە بدەن، تاکو زۆرترین ژمارەی خەڵك بکوژن، ئەوانەی دەگرترێن تەمەنیان لە نێوان ١٥-٧٠ ساڵە دەبێت لە سێدارە بدرێن، ئەم بڕیارانەیان هەمووی بێ کەموکوڕی جێبەجێ کردووە. بە گوێرەی بڕیارێك ئەو کەسەی لە ناوچەی قەدەغەکراو ببینرێت خائینە، خائینیش جگە لە مەرگ هیچ یاسایەك نایگرێتەوە.

بڕیاریان داوە ناوچە کشت و کاڵییەکانیان ئاوڕشێن بکرێت بە مادەی کیمیاوی، کیمیایەك بۆ کشت و کاڵ نا بۆ چاندنی مەرگ.

ئۆپەراسیۆنی ئەنفال

ئەنفال ئەو کردە سەربازییە بەرفراوانە بوو لە ٨ قۆناغدا ئەنجامدرا، لە هەموو قۆناغەکانی، هەموو شتێك هاتۆتە بەردەستیان خاپوریان کردووە.

لە جەرگەیاندا کیمیابارانکردن ئەنجام دراوە، پاش کوشتاری خەڵکەکە، ئەوەی بە زیندویی ماوەتەوە گواستویانەتەوە بۆ ئۆردوگا زۆرە ملێکان. چەکی کیمیاوی بۆ خۆبەدەستەوە دان بەکاردەهێنرا. ئاوارەکانی تورکیا دەترسان بگەڕێنەوە نەوەك بکوژرێن و بکەونە بەر هێرشی چەکی کیمیاوی. لە ئەنفالی یەکەم ژمارەیەکی زۆر خەڵك

له   سەرمان ڕەق بونەوە، لە ئەنفالی سێ کارەساتی مرۆیی خولقاوە، ناوچـەی داودە کە دەکەوێتە سنووری ئەم ئەنفالەوە کەسی لێ دەرنەچووە.

لە جەرگەی ئەنفالدا چەند نموونەیەك هەیە تیایدا کوشتنی بە کۆمـەڵ ئـەنجام دراوە، بۆ سەلماندنی ئەمە شـایەدحاڵمان زۆرە، چـیرۆکی حەشـری تـۆبزاوە کـە زیندانییـەکان ناوی نان و ئاوی کەمیان داونەتێ، ئاودەست خانـەیان نـەبووە، زیندانـەکان زێرابیـان نەبووە. نگرە سەلمان یەکێکە لە زیندانە هەرە پیسەکان، ئەوەی بیستراوە و بینراوە، ئەنفالەکانی بۆ بردراوە، خەڵکی زۆری بە نەخۆشی و کەمخۆراکی لەم زیندانە مردوونە.

دۆکۆمێنت زۆرە بۆ سـەلماندنی جینۆسـایدی گـەلی کـورد بـە تایبـەت ئۆپەراسـیۆنی ئـەنفالی ٣. بەسـەرهاتی ڕزگـاربوونی تـەیمور، لـە دادگـای لاهـایش ئامـادە بـوو، وەك نموونەیەك لە دەیان هەزار تاوان بە فلیم نمایش کرا.

ئەم دادگاییە بۆ کوردەکان گرنگە

کوردەکان ئەم دادگایەیان بەلاوە گرنگە، بۆیە لە هۆڵەندە کوردەکان زۆر گرنگی بـە دادگاییەکە دەدەن، بەردەوام خۆپیشاندان لەبەردەم هۆڵی دادگا سـاز دەکـەن، ئەمـە وتەی داواکاری گشتی بوو.

((بەڵام ئایا بـە هـەق ئـەو دادگایـە لای کـورد گرنگـی پـێ درا ؟؟، گرنگـی کـورد لـە ئاست کاری بەرفراوانی زیاتر لە ساڵێکی وزارەتی داد و پارێزەرەکـەی ناوەنـدی چاك بوو ؟، بێشك نا)).

بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی و کردەی جینۆساید

بەکارهێنانی مادەی کیمیاوی بەرامبەر بە خەڵکی سڤیلی کوردستان، لە نێوان ساڵانی ١٩٨٧–١٩٨٨ کردەیەکی تەواو جینۆساید بووە.

هەزاران گوند خاپور کراوە، دانیشتوانەکەی کەوتنە بەر هێرشی چەکی قەدەغەکراوی کیمیاوی، زیاتر لە ١٠٠٠٠ کەس شەهید بوونە بە چەکی کیمیاوی، دەیان هەزاریش هەڵاتوونە بۆ تورکیا، سەرباری دەیان هەزاریش ئاوارەی ئێران بوونە.

سەدام حسێن و عەلی کیمیاوی و حسێن کامل ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە جینۆسایدی کوردەوە هەیە، بەرامبەر بە بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی.

سەدام و عەلی کیمیاوی پەیوەندییان بە بڕیاری بەکارهێنانی چەکی کیمیاوییەوە هەبووە، حسێن کاملیش بەرهەمی هێناوە، ئەنراتیش بە دابین کردنی مادەی سەرەتایی و ئامرازەکانی بەرهەم هێنان بەشداربووە لە کردەی جینۆسایدکردنی گەلی کورد. یەکێك لە شایەدحاڵەکان باس لەوە دەکات کە حسێن کامل بەرپرس بووە لە بەرهەم هێنانی مادەی کیمیاوی.

جینۆسایدکردنی گەلی کورد بووە بە بڕیار

دۆکۆمێنت زۆرە بۆ سەلماندنی جینۆسایدی گەلی کورد، بە تایبەت لە قۆناغی ئەنفالی ٣. هەموو کات جەنگی ناوخۆیی زەمینەی جینۆساید دەخولقێنێت، لە ٢٠–٦–١٩٨٧ ەوە، لە لایەن ڕژێمی عێراقەوە، نیازی جینۆسایدکردنی کورد لە ئارادا بووە.

ئەو ناوچانەی کوردستان دیاریکراوە بە ناوچەی خاڵی لەژیان، ناوچەی نەتەوەی تایبەتی، ئەم ناوچانە جیاکراونەتەوە لە ناوچە کوردییەکان تر و ناوچەکانی دیکەی عێراقی.

ڕژێم ویستوییەتی ئەو خەڵکە قڕ بکات کە کەوتوونەتە ناوچەی تایبەتیی خاڵی لە ژیانەوە، نموونەی ئەو کوردانە زۆرە کە ویستویانە گوندەکانیان بەجێ بهێڵن، بەڵام ڕێگایان لێگیراوەو پێشیان پێگیراوە، بە کۆمەڵ گیراون، کۆمەڵ کوژی گشتی منداڵ و ژن و پیرو پەککەوتەشی گرتۆتەوە، ئەمە بۆ خۆی جینۆسایدکردنی گەلی کورد بووە.

وێرانکردنی دێهات و بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی و لوغم ڕێژکردنی لادێکان و وێرانکردنی سەرچاوەی ئاوەکان، هەموو شێوەو شێوازی جینۆسایدن.

هەرچەندە هەڵەبجە بەشێك نەبووە لە ئەنفال، بەڵکە ئەنجامی کردەی سەربازی بووە لە نێوان عێراق و ئێران.

خەڵك پرسیاری ئەوەیان کردووە, ئەوە کردەی جینۆسایدە یان نا ؟. کورد تاوانبارکراوە بە هاوکاریکردنی ئێران، بەڵام ئەوان پەلاماری خەڵکەکەیان داوە بە چەکی کیمیاوی، پاشماوەکەیان بردووە بۆ ئۆردوگاکان، پاشماوەی خەڵکی هەڵەبجەش هەمان مامەڵەی پاشماوەی ئەنفالیان لەگەڵدا کراوە، پسپۆران و شایەد حاڵەکان باسی ئەوە دەکەن، حکومەتی عێراقی ویستویەتی هەموو کورد لەناو ببات. هەندێك پێیان وایە ئەوە جینۆساید نییە، بەڵکە ویستوییەتی تەنها هێزی چەکداری لە ناو ببات.

بەڵام هەموو بەڵگەو شایەدەکان دژ بەو بۆچونەن، گوایا خەڵکە سڤیلەکەیان گواستۆتەوە بۆ پاراستنیان.

پێناسی جینۆساید ئەوە نییە هەموو کورد لەناو ببەن، ئەوان ویستویانە بەشێکی نەتەوەی کورد لەناو بەرن، ویستویانە هێزی چەکداری کوردی لەناو بەرن بۆ ئەوەی جارێکی دیکە سەر هەڵنەداتەوە.

مەنمەنە دەڵێت حکومەت ویستویەتی هێزی چەکداری کورد لەناو ببات، بۆ ئەم مەبەستە ویستویانە بەشێك لە کورد لەناو بەرن، ئایا ئەمە بە جینۆساید دەژمێردرێت ؟.

ویستویانە کورد لە چەند شوێنێك کۆبکەنەوە، ئەنفال حکومـەتی بـەرەو سـەرکەوتنی یەکجاری بردووە، دوایی زەبروزەنگ پەرەی سەندووە، گەیشتووە بە کۆمەڵ کوژی و قڕکردن، لێپرسنەوەو پەرچەکردارەکان وردە وردە گرانتر بوونە.

زۆربەی ئەوانەی لە ناودراون خەڵکی سڤیل بوونە، تاکو نەتوانن هاوکاری پێشمەرگە بکەن، بڕیاری چۆڵکردن و نە ژیان لەو ناوچانە، بۆ خۆی کردەی جینۆسایدە.

جاش جارێکی دیکە، بەڵا بۆ کورد

بەکارهێنانی یەکەی جاش، لە لایەن سوپاوە, لە سەرکوتی گەلی کورد، نەخشەیەکی ڕەگەزپەرستانە لـە پـشتییەوە بـووە، جاشـەکان لـە ئەنفالـدا خـەڵکیان گرتـووە، ئـەو جاشانەی بەم کارە هەڵساون، پاڵنەری تایبـەتی خۆیـان هـەبووە، کـە تـرس بـووە لـە ناردنیـان بـۆ بـەرەکانی جـەنگی ئێـران –عێـراق. سـەرۆك جاشـەکان پـارەی زۆریـان وەرگرتـووە بـۆ ئـەوەی خـەڵك بکـەن بـەجاش، تـاکو نـەبن بـە پێـشمەرگە. حکومـەت کوردەکانی بەکارهێناوە تـاکو ئامانجـەکانی خـۆی پـێ بپێکێـت. لـە مێـژوودا هاوکـاری حکومەت لە لایەن نەتەوەی زۆرلێکراوەوە نموونەی زۆرە، تەنها ئەمە لەناو کورددا نییەو شاز نییە لە جیهاندا.

لە شریتەکان عەلی حەسەن مەجیددا باسی ئەوە کراوە، ئەگەر جاشەکان پێتان بڵێن گوندەکانیان بپارێزن، ئەوە پێیان بڵێن ناتوانین، من لە ناوچەکانی ئـەوان دەدەم بـە چەکی کیمیاوی، پێیان بڵێن بگوازنەوە دەنا هەمووتان دەکوژین، یاسـای نێودەوڵـەتی چی دەڵێت با بڵێت.

تەنها كوردی لە ناو نەداوە

ڕژێم یەزیدی و كریستانەكانیشیان بە كۆمەڵ لەناو داوە، مەتی پێشمەرگەی حیزبی شیوعییە و بە ئاین كریستانە، باسی لەوە كردووە زێوە ناوچەیەكی قەدەغەكراو بووە هێرشی كراوەتە سەر، تەنها هێرش نەكراوەتە سەر پێشمەرگە، بەڵكە دژ بە هەموو جەماوەری ناوچەكە بووە، كە هاووڵاتیانی كوردی تێدا ژیاوە.

پێشمەرگەی حشع تەنها ٢٠٪ بیان كورد بوونە، ئەوانی دیكە پێك هاتوونە لە عەرەب و كریستان و ئەرمەن و.....

حكومەت یەزیدی و كریستانیان كردووە بە عەرەب، ئەوانەی دژ بەو بڕیارە بوونە بە هەڵاتویان ناساندوون، بڕیاریان داوە بیانكەن بە نیشانە، تاكو ئەو دیاردەیە دوبارە نەبێتەوە، هەموو ڕازی بن بە عەرەب بوونەكەیان.

لیژنەی دژ بە ڕەگەزپەرستی و جینۆسایدی سەر بە نەتەوە یەكگرتووەكان، داوایانكردووە دیاریكردنی نەتەوە لە ناسنامە بسڕنەوە، تاكو لەم دەست نیشانكردنەوە جینۆساید نەكرێن.

بەڵام ئەمەش چارەسەر نەبووە، ڕێگایەك نەبووە بۆ ڕزگار بوونی كورد لە جیاكاری، چونكە كوردەكان لە جوگرافیایەكی دیاریكراو دەژێن خەڵكەكەی ١٠٠٪ كوردن.

ئانرات ئارەزووی لە هەواڵی وەرزشییە

ژنەكەی ئانرات دەڵێت: ئانرات زۆر گرنگی بە هەواڵی عێراق داوە، لەبەر ئەوەی عێراق بەشێك بووە لە ژیانی، ئینگلیزی، ئیتاڵی، ئەڵمانی، فەرەنسی، هۆڵەندی زانیووە و

قسەی پێیان کردووە. بەڵام ئەنرات بۆ خۆی وتوویەتی: تەنها هەواڵی وەرزشیم خوێندۆتەوە. بەمەش دەیەوێت لە ڕێگەی وەرزشەوە خۆی لەوە بشارێتەوە، کە زانیبێتی چەکی کیمیاوی لە لایەن ڕژێمەوە بەکارهێنرابێت.

ئانراتیش ئاگای لە شەڕی براکوژی هەبووە !

ئەو زانیوییەتی مامەڵەی دڕندانە لەگەڵ کوردەکان کراوە، بە ئەنقەست بەشداری کردووە لە کۆمەڵ کوژییان، بۆیە پێویستە بەرامبەر بەم تاوانە سزا بدرێت، ئەمە پێویستی بە سەلماندنی هاوبەشی کردنی ناکات لە کردەی جینۆساید.

ئەگەر تاوانبارە سەرەکییەکانی جینۆسایدی گەلی کوردیش دەست نەکەوتن، ڕێگر نییە لەبەردەم ئەوەی ئەم سزای خۆی وەربگرێت.

ئانرات تاوانبارە بە هاوبەشیکردن لە ئەنجامدانی جینۆساید، عەمدەن بەشداری کردووە لەو تاوانە، چونکە زانیوییەتی ئەو مادە کیمیاوییەی ئەو پەیدای دەکات بۆ عێراق، بۆ قڕکردنی گەلی کورد بەکاردەهێنرێت.

گروپێك کەس تاوانبارن بەرامبەر بەم تاوانە، هەموو ئەو تاوانبارانەی ئەم تاوانەیان ئەنجام داوە، هەرکەسەیان دەتوانرێت بە تاك و بە جیاجیا تاوانبار بکرێن.

لە کاتێکا ئانرات وتوییەتی نازانم بارودۆخی ناوخۆیی عێراق چۆنە، کەچی بەرامبەر بە کورد وتوییەتی: کوردەکان لەناو خۆیاندا خەریکی شەڕو ئاژاوەن. باشە ئەگەر ئەو ئاگاداری گروپ و شەڕی ناوخۆیی بێت، چۆن ئاگای لە مامەڵەی عێراق نەبووە بەرامبەر بە گەلی کورد؟.

حکومەتی عێراق بۆ کار کوردی گواستۆتەوە بۆ باشوور

حکومەتی عێراقی باسی لەوە کردووە، بۆیە کوردەکان دەگوازینەوە، چونکە لە شار کاریان بۆ دەدۆزینەوە، لە باشوور کار زۆرە. هەموو کەس ئاگای لەوە هەبووە، هەڵوێستی عێراق چۆن بووە بەرامبەر بە کورد جگە لە ئانرات.

بڕیاری قڕکردنی پارتی و یەکێتی و شیوعی

سوپا لەسەرەتادا توانای ئەنجامدانی جینۆسایدی نەبووە، ئەو کاتەی حکومەتی عێراق بڕیاری داوە، هەموو کورد دوژمنی عێراقە پێویستە لەناو بدرێت.
بڕیار دەرچوو پارتی و یەکێتی و شیوعی لەناوببردرێن، ئەم ٣ گروپە چونکە لەگەڵ سوپای ئێران هاوکاریان کردووە و هێرشی هاوبەشیان کردۆتە سەر عێراق (شیوعی ئەم جۆرە چالاکییەیان نەکرد). هەموو کات ئەم ٣ پارتەی بە سیخوڕ و جاش ناو بردووە. بەرواری ٢٠-٦-١٩٨٧ مێژووی یەکلاکەرەوە بوو لەگەڵ بزاڤی چەکداری و هەڵگەڕانەوە لە بڕیارەکانی بەعس.
٢٠-٦-١٩٨٧ دەتوانین بە دەستپێکی جینۆسایدکردنی کورد دابنێین.
ئێمە وەك شکایەتکاری دەوڵەت ئەم مێژووە ٢٠-٦-١٩٨٧ بە سەرەتای جینۆسایدکردنی گەلی کورد دەزانین، کاتی کۆتایی ناتوانین دیاری بکەین، لە مانگی ٨-١٩٨٨ ئۆپەراسیۆنی قڕکردنی کورد بەردەوام بووە، تەنانەت وێرانکردنی کوردستان تاکو پاش لێبوردنەکەی ٦-٩-١٩٨٨ بەردەوام بووە، دەتوانین بڵێین تاکو ساڵی ١٩٩٠ بەردەوام بووە.

دەست بەسەر سەروەت و سامان وماڵەکەیدا بگرترێت

لــە مــاوەی ٢ ســاڵی ڕاپــەڕینی دوودا، گوێمــان لــە تەلەفۆنــەکانی بــووە بــە هــۆی کۆنترۆڵکردنییەوە، بۆمـان دەرکـەوتووە سـەرمایەیەك زۆری هەیـە، بـەڵام تـاکو ئێـستا نازانیین لە کوێیە.

داوا دەکەین دەست بەسـەر ماڵەکەیدا بگـرن. ئێمـەو پـارێزەری قوربانیـان وەڵام بـە داخوازی قوربانیان دەدەینەوە بە داوای قەرەبوو بۆ زیانلێکەوتووان.

ناتوانیین بە یاسای کۆن داوای زیاتر لە ٦٨٠ ئـیرۆ بکـەین بـۆ قوربانیـان, جگـە لـەم قوربانیانە زۆر کەسانی تریش هـەن زیانیـان لێکـەوتووە، نموونـە تەناکایـە کـە ١١٠٠٠٠ دۆلاری لای ئانراتە.

ئانرات خۆی لە کامیرا دەشارێتەوە

کاتێك دادوەر بڕیاری دا کامیرا ئامادە دەبێت لە کاتی خوێندنەوەی داواکەی داواکاری گشتی، ئانرات داوای ئەوەی کرد وێنەی نەگرترێت و لە چاوی کامیراوە دوور بێت، پەردەیکیان بۆی هێنا تاکو لە چاوی کامیرا بشاردرێتەوە، بەم شێوەیە ئانرات خۆی خستە پشت پەردەی شەرمەزارییەوە، لە کاتێکا لە ڕابردوو عاشقی ڕاگەیاندن بووە.

داواکردنی سزا بۆ ئانرات
داوای دانیا محەمەد داوای داواکاری گشتی و هەموو کوردە

داواکار: ئێمە وادەزانیین بە بەڵگە سەلماندمان ناوبراو هاوبەشی کردووە لە جینۆسایدکردنی گەلی کورد، هەروەها بەشداری کردووە لە تاوانی گەورەدا.

بەهۆی ئەو پێشنیار و ڕێنوێنیانەی بۆ عێراقی کردووە، دەیان هەزار کەس لەو وڵاتە مردوون، مادەی کیمیاوییەکەی لە جینۆسایدکردنی کورددا بەکار هێنراوە. هەزاران کورد ئیعدام کراوە، کوشتنی بە کۆمەڵ، دەرکردنی زۆرە ملێی بە کۆمەڵ، وێرانکردنی لادێکانیان، لوغم ڕێژکردنی خاکەکەیان، کیمیبارانکردنی ناوچەکانیان، کە بە هۆیەوە دەیان هەزاریان لێ کوژراوە.

مادەی سەرەکی بۆ بەرهەم هێنان و دروستکردنی مادەی کیمیاوی دابین کردووە بۆ عێراق، کەلوپەلی بۆ بەرهەم هێنانی پەیدا کردووە, ١١٠٠ تەن تی دی جی داوە بە عێراق. لە دوای ساڵی ١٩٨٧ەوە تاکە کەس بووە ئەم مادانەی بۆ عێراق دابین کردووە.

بە شوێن فیلّ و ساختەکارییەوە بووە، ئادرەسی هەڵەی داوە تاکو مادەکانی بگوازێتەوە، کۆمپانیاکان نەیانزانیوە ئەو مادانەی پێیان فرۆشتووە بۆ کوێ دەچێت،

له ساڵی ١٩٨٤ەوە ئاگاداربووەو زانیوییەتی ئەم مادانەی دەچێت بۆ عێراق له بەرهەم هێنانی چەکی کیمیاوی بەکاردەهێنرێت، لێ چاوی خۆی له ئاستی نوقاندووە.

زانیوییەتی کورد بێ بەری کراوە له مافی ژیان، تاکو بەرواری ٣-١٩٨٨ زانیوییەتی مادەکانی هاوبەش بوونه له جینۆساید، له مانگی ٣ کارەساتی هەڵەبجەی بە چاوی خۆی بینیووە، خۆی وتوویەتی: ڕژێم هێرشی کردۆتە سەر ئەو شوێنە، که ئەو مادەی سەرەکی ئەو چەکەی فرۆشتووە بە عێراق.

سەرەڕای ئەمەش ڕانەوەستاوە له بازرگانی کردن بە مادەی کیمیاوییەوە، لە ساڵی ١٩٨٨ چەند جارێك چووە بۆ عێراق، تاکو مانگی ١٢-١٩٨٨ له عێراق بووە.

له ئۆگەستی ١٩٨٨ مادەی کیمیاوی بە عێراق فرۆشتووە، له ساڵی ١٩٨٩ بۆ جارێکی دیکه ویستویەتی مادەی کیمیاوی بەرێت بۆ عێراق.

گوێتان له قسەی شایەدەکان بوو، دانیا عەلی محەمەد داوای حوکمی دادپەروەرانی لێتان کرد، داواکەی ئەو داوای هەر کەسێکە بەر چەکی کیمیاوی کەوتبێت و بۆ خۆی قوربانی چەکی کیمیاوی بێت.

ئەنرات وتوییەتی: من ئەو کەسە نەبوومە فەرمانی بەکارهێنانی چەکی کیمیاویم دابێت. هەفتەیەکە سەیر ئەم خەڵکە دەکات، هەست بە بەرپرسی ناکات، بەو چەکەی فرۆشتوییەتی بەشداری کردووە لە ئازاردانی خەڵکی کورد لە عێراق، ئەنجامی تاوانەکەی ئازاری خەڵکی داوە.

له یاساکانی حکومەتی هۆڵەندی ئەوە هاتووە، ئەم جۆرە تاوانانە کۆن نابن، ساڵی ١٩٨٩ ڕای کردووە له لێپرسینەوە، تاکو ئەو کاتەی سەدام نەڕوخابوو له عێراق بووە. لەبەر ئەوەی پاسەپۆرتی هۆڵەندی هەیە بۆیە دەبێت له هۆڵەندە دادگایی بکرێت.

یاسای ساڵی ١٩٥٢ باسی سزای ٣٠ ساڵ کراوە بەرامبەر بە تاوانبارانی سەرەکی لە ئەنجامدانی جینۆساید، ئەوانەشی هاوبەشیان کردووە، سزای ١٥ ساڵیان بۆ دیاریکراوە،

یاسای نوێش هەمان سزای دیاریکردووە. داوا دەکەین سنورێك بۆ ئەو بازرگانە بێ ویژدانانە دابنرێت.

چی بڵێین بۆ تاوانبارێك دوای کارەساتی هەڵەبجە مادەی کیمیاوی ((تی دی جی)) فرۆشتووە بە عێراق. لە کاتێکدا وڵاتان ویستوییانە جینۆسایدکردنی گەلی کورد ڕابگرن، کەچی ئانرات لەو کاتەدا بازرگانی کردووە بە مەرگەوە.

ڕژێمی عێراق سەدان هەزار کوردی بە زیندویی زیندە بەچاڵ کردووە، بۆیە ئانرات تەنها زیندان جێگەیەتی، داوا دەکەین ١٥ساڵ حوکمی بدەن بەرامبەر بە هاوبەشی کردنی لە جینۆسایدکردنی کورددا، داوا دەکەین ١٥ ساڵ سزای زیندانی بدەن.

هەمان ڕۆژ بە دوری چەند کم یێك لەولای شوێنی دادگاییەکەی ئانراتەوە، میروسلاف برالۆی کرواتی، بە تاوانی پەلامارو کوشتن سزای ٢٠ ساڵ زیندانی بۆ بڕایەوە.

١١

پێویستە وەڵامی پارێزەرانی ئانرات بە هەند وربگرین بۆ کارەکانی داهاتومان

لە دوانزەهین ڕۆژی دانیشتنی خولی کۆتایی دادگایی ئانرات، کە لە بەرواری ٧-١٢-٢٠٠٥ لە دادگای شاری لاهای بەڕێوە چوو، تەرخان کرابوو بۆ داکۆکی پارێزەرانی ئەنرات لە گومانلێکراو، فایلی داکۆکیان لە ١٣٠ لاپەڕەی فۆلسکاپی ئەی٤ پێك دەهات، لەو داکۆکییەدا لە ئەیەوە تاکو زەدی داواکەی داواکاری گشتییان ڕەتکردبووەوە.

کە گوێم لە وتەکانیان بوو، گومانم لە پیشەی پارێزەری پەیدا کرد و هێڵنجم پێی هاتەوە، بۆم دەرکەوت بەشێك لە پارێزەران ئامادەییان هەیە لە پێناوی دەسکەوتدا، هەموو ناشرینیەکانی کۆمەڵگا جوان بکەن، هەموو قسەیەك لە پێناو داخوازی

(مشتەری) یەکەیدا بکات، هەموو بەلگەو چیرۆکێك بهێنێتەوە لە پێناو پڕکردنی گیرفان، چەندە قێزەونە پارێزەرانێك بۆ بەدەست خستنی دراو، نەك ئامادەن بڕیاری زیندانی کردنی گومان لێکراو کەمبکەنەوە، بەڵکە بەهەموو شێوەیەك بە دوای بەلگەدا دەگەڕان بۆ ئەوەی بە فەرمی ناسینی جینۆسایدکردنی گەلی کورد ڕەت بکەنەوە، جینۆسایدێك کورد لەوەتەی قڕ دەکرێت، خەون دەبینێت بە فەرمیکردنی لە ئاستی نێو دەوڵەتی، نازانم دەبێت چ دوژمنایەتییەك لە نێوان پیشەی پارێزەری و سەری بڕاوی کورددا هەبێت، بەڵام وێنەکە هەموو ناشرین نییە، پارێزەرییش هەمووی چاویان لە گیرفان نییە، لە بەرامبەردا پارێزەری قوربانیان و داواکاری گشتی و..... زۆری دیمان هەیە.

ئەگەر ڕێکەوت وا بوایا، هەر خودی ئەم پارێزەرانە داکۆکییان لە قوربانییان بکردبایە، ئەوا ئێستا بە ١٨٠ پلە دژ بە ئێستای خۆیان قسەیان دەکرد.

ئەمەش بەشێك کەم لە وتەکانی پارێزەرانی ئانرات:

تاوانبارانی دیکەش پێویستە دادگایی بکرێن

هەل و مەرجەکانی سالانی هەشتاکان و پەیوەندییە نێو دەوڵەتییەکان لەو کات، بەتەواوی جیاواز بووە لە گەڵ ئێستا، بۆیە نابێت لەسەر پێشێلییەکانی ئەو کات، ئەمڕۆ تاوانبار سزا بدرێت.

لەو کاتەدا عێراق هاوڕێی ڕۆژئاوا بووە، کۆمپانیاکانی ڕۆژئاوا هاوکاری عێراقیان کردووە، زۆر کۆمپانیا قازانجیان کردووە لە فرۆشتنی چەکی کیمیاوی بە عێراق.

ئەگەر داواکاری گشتی، ئانرات تاوان بار دەکات، بە هاوبەشیکردن لە ئەنجامدانی جینۆساید و تاوانی جەنگ، ئەوا ئانرات تەنیا نەبووە، پێویستە هەموو ئەو کۆمپانیا و دەوڵەتانەی بەشدار بوونە لەو تاوانانە ڕاکێشرێنە دادگا. ئەم وەك تاکە کەس بەرپرسیارکراوە، ئەو مادانەی بەهۆی ئەوەوە گەیشتوونە، ڕۆڵێکی بچوکیان هەبووە لە سەرجەم عەمەلیەکە، کارگا و کارخانەو خەڵکانی دیکە، هۆیەکانی گواستنەوە،

فرۆکەی دروستکراوی وڵاتان، لە دورو نزیکەوە پەیوەندییان هەیە بە کێشەکەوە، هەموو بەکارهاتوون بۆ جینۆسایدکردنی گەلی کورد. فیشەکی ڕوسی و میسری بەکار هاتوون بۆ بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی، فرۆکەی ڕوسی و فەرەنسی بەکار هێنراون لەم ئەنجامدانی ئەم تاوانانە.

وڵاتانی فەرەنسا و ئەمەریکا و ڕوسیا تاوانبارن، چونکە چەکی کیمیاویان داوە بە عێراق، عێراق لە سودان کارگای بەرهەم هێنانی چەکی کیمیاوی هەبووە، ئەگەری ئەوە هەیە عێراق بۆخۆی کیمیاوی بەرهەم هێنابێت.

بۆمان دەرکەوتووە شوێنی خەڵکی ئاسایی بەشێوەی دڵتەزێن بۆردومان کراوە، ئەمەیان ڕاستە، بەڵام تی دی جی لەپاڵ بەکارهێنانی لە بەرهەم هێنانی گازی خەردەل، بۆ پیشەسازی مەرەکەب و قوماش و پلاستیکیش بەکار دەهێنرێت، PCL٣ یش لە پیشەسازی سابون و نەوت و قەڵاچۆکردنی مێش و مەگەزی زیان بەخش بەکار دەهێنرێت، بۆیە مەرج نییە مادەکانی ئانرات لە بەرهەم هێنانی گازی خەردەل بەکارهێنرابێت.

پسپۆرەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان ٨ ساڵ لە عێراق بوون، هێشتا نەیانتوانی هەموو چەکە کۆکوژەکانی دەستنیشان بکەن، عێراق بە نهێنییەکی زۆر ئەم کارانەی ئەنجام داوە، کەس سەری لە نهێنیەکانی دەرنەکردووە، عەلی بدێر کۆمپانیای گواستنەوەو گەیاندنی هەبووە، باسی ئەوە دەکات، ئەو مادەو کەرەستانەی کە لە عەقەبەوە گواستۆێتیەوە بۆ بەغدا، لە ناو بەغدا بە شۆفێرەکانیان وتووە بۆ کوێی بەرن، تا ناو بەغدا نەیان زانیوە بارەکانییان لە کوێ دادەگرن.

چەند کەس مادەی کیمیاوی بردووە بۆ عێراق هەموو تاوانبارن، ڕژێمەکانی ژاپۆن و ئیتاڵیا بەشدارن لەم تاوانە نەك تەنها ئانرات. ئەمەریکا بە سەتەلایت زانیاری داوە بە عێراق دەبێت بدرێتە دادگا، هەموو ئەو کارگایانەی چەك و

تەقەمەنی تێدا دروستکراوە و لە تاوانی قڕکردنی گەلی کورد بەکارهێنراون دەبێت بدرێنە دادگا.

بە یەکسانی سەیری هەموو تاوانباران نەکراوە (تەناکا – سەرسام – فینك) لێپرسینەوەیان لە گەڵدا نەکراوە، وەك گومانلێکراو سەیر نەکراون.

هەروەها ڕاچێتەی بانکەکان گومانییان لە سەرە. بۆیە لیستی تاوانەکان پێویستە ڕەتبکرێتەوە لە لایەن دادگاوە.

دادگا توانای سزای ئانراتی نییه!

ئەو ماوەیەی تاوانەکانی تێدا ئەنجامدراوە لە عێراق   لە نێوان ساڵانی ١٩٨٦-١٩٨٨، زۆر شت لەو وڵاتەدا ڕوی داوە, ناتوانیین داکۆکی لێبکەین.

هاوبەشی و پێکەوەبوون لە کاتی ئەنجامدانی تاوان، زۆر بە کەمی سزا دەدرێت، دادگای ئێوە توانای ئەوەی نییە بڕیار لەسەر ئەمە بدات. کێشەکە ئەمەیە ئەگەر تاوانبارە سەرەکییەکان،   تاوانەکەیان لە سەر نە سەلمێنرابێت، ناتوانیین هاوبەشی کەر بهێنینە دادگا و سزای بدەین.

کێشەی بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی کێشەی تاکە کەس نییە، بەڵکە کێشەی جەنگە، بەڵام کێشەی بینۆتشە کێشەیەکی کەسییە, دەتوانیین لەم دادگاییە کەڵکی لێ وەربگرین بۆ دۆزی ئانرات.

ئەگەر ئانرات دادگایی بکرێت، کەواتە پێویستە لە بەرامبەر یۆگسلافیا، سەرەك وەزیران و وەزیری بەرگری ئەوکاتی هۆڵەندا دادگایی بکرێن.

ئەم کێشەیە کۆن بووە، ٢٠ ساڵ بەسەریدا تێپەڕیووە، کاتی یاسایی هەیە بۆ لێپرسینەوە لە هەر تاوانێك. هاوکات ئەم کێشەیە ئابورییە، نەك کێشەی تاوانی نێودەوڵەتی، وزارەت دەڵێت ئانرات تاوانبارە، بەڵام تاوانەکەی کۆنە, هەروەها تاوانی ئابوری نابێت بە تاوانی نێو دەوڵەتیی.

جولەکە هەموو جینۆساید کراون، لە ئەڵمانیای نازی دژ بە هەموو جولەکە جیاکاری کراوە، بەڵام کورد بەرامبەر بە بەشێکی جیاکاری کراوە، بۆیە ناتوانیین بەراوردی بکەین بە دۆزی هۆلۆکۆست. لە هەمان کاتدا کارگا کیمیاویەکان سەردەمی نازییەت لێپرسینەوەیان لەگەڵدا نەکراوە.

ئەو کارگایانەی چەکی کیمیاویەکەیان جولەکەی پێ قڕ کراوە، دواتر نەتوانراوە لە دادگا ئەو کارگایانە تاوانبار بکەن، هەرچەندە ئەوان زانیاریان داوە بە هتلەر بۆ ئەوەی کاریگەری مادەکانیان زیاتر بێت بۆ لەناو دانی جولەکە (دادگای نۆرنبێرگ).

بەهەمان شێوە ناتوانیین کەڵك لە دادگاییەکانی یوغسلافیا و ڕواندا وەربگرین، چونکە هەموو کورد قڕ نەکراوە.

پێویستە یاسا هەمووان بگرێتەوە، خەڵك هەیە لەبەرامبەر ئەم تاواتە نەگیراوە. تەناکا تاوانبار بوو سزا درا لە ئەمەریکا لە سەر ئەم کێشەیە، بۆیە دەشێت ئانرات لە جێگەیەکی دیکەو بە یاسایەکی دیکە دادگا بکرێت .ناتوانرێت لە عێراق دادگایی بکرێت، چونکە لە بەغدا پارێزەر دەکوژرێت.

نابێت حکومەتی هۆڵەندی زانیاری لەسەر ئەم کێشەیە بدات بە عێراق، لەبەر ئەوەی لە عێراق سزای هەڵواسین هەیە. ئانرات بچێتە دەرەوەی ئەوروپا، ئەگەری ئەوە هەیە بگرترێت، لە دەرەوەی وڵاتانی شنگن ژیانی پارێزراو نییە.

دەوڵەت هەموو ئیمکاناتێکی بۆ پارێزەرانی ئانرات دابین کرد لێ هەر ناڕازین

لە کاتێکدا دەوڵەت بە هەموو قورساییەکییەوە لەگەڵ دادگایی ئانرات و سزادانیەتی، چونکە ئەوان پێیان نەنگییە، کەسێکی بە ڕەگەز هۆڵەندی، بازرگانی بە گازی مەرگەوە بکات و تاوان بەرامبەر بە گەلێکی وەك کورد ئەنجام بدات، وزارەتی داد هاوکات هەموو ئیمکاناتێکی دابین کرد بۆ پارێزەرانی ئانرات بۆ داکۆکی کردن لێی ، ئەمەش تەنها لە پێناو ئەوەی دادگا بە شێوەی دادپەروەرانە، بچێتە پێشەوەو ڕەوتی دادپەروەرانە بگرێتە بەر.

ئەمەی خوارەوە بەشێکی کەم لە گلەیی و گازندەی پارێزەرانی ئانراتە:

توانامان نا هاوسەنگ بووە لە بەرامبەر وزارەت، تاکو ڕۆژی پێش دادگا، ئەوان شتی نوێیان هێناوەتە ناو فایلەکەوە.

لەبەر ئەوەی شایەدمان نەدۆزییەوە لە بەرژەوەندی ئانرات، بۆیە دادگا دادپەروەرانە نەبووە.

نەمانتوانی وتوێژ لەگەڵ فائیز شاەن بەڕێوەبەری کارگای کیمیاوی بکەین، ئەو بابەتە بۆ ئێمە زۆر گرنگە. بەهۆی ڕاگەیاندنەوە وا نیشاندرا، قسەکانی داواکاری گشتی سەلمێنراوە.

پیشاندانی فلیمەکەی داواکاری گشتی، مافی ئانراتی بە پێوەری مافەکانی تاکی ئەوروپی پێشێلکردووە.

((لە کاتێکدا ئەم ڕەخنانە دەگرن، چەندین گەشتی لێپرسینەوەیان بۆ دابین کراوە بۆ دەرەوەی هۆڵەندا، لە زۆربەی گەشتەکانی وزارەتی داد بەشدار بوونە)).

وزارەتی دادی هۆڵەندا نابێت یارمەتی ئێران بدات، چونکە بڕیاری لە سێدارەدان جێبەجێ دەکات

لە نێوان هۆڵەندا و ئێران پەیوەندی یاسایی نییە، کەچی دادوەری گشتی چووە بۆ ئێران و لەوێ هاوکاری کراوە، ئێران ناوی خراپە لە پەیوەندی نێودەوڵەتی، بۆ بەرژەوەندی خۆی هاوکاری وزارەتی دادی کردووە. حکومەتی ئێرانی بە وزارەتی دادی هۆڵەندای وتووە: وەرن بۆ ئێران، دەبێت هۆڵەندە یارمەتی هیچ وڵاتێك نەدات بڕیاری ئیعدامی تێدا بێت.

ئەوانەی شایەدییان داوە، ئەندامانی ڕێکخراوەکانی دژ بە جینۆسایدیان تێدایە

بەشـێك لەوانــەی شـایەدییان داوە دژ بــە فـرانس ڤـان ئـانرات، ئەنــدامن لــە ڕێكخراوەكانی قوربانیان، بۆیە شایەدییەكانیان قەبوڵ نییە.

زۆربـەی خـەڵكی عێـراق ئەنـدامن لـە ڕێكخـراوی قوربانیـان، بۆیـە گومـان لـە شایەدییەكانیان دەكرێت.

یاخود لە ژێر كاریگـەری پڕوپاگەنـدەی ڕێكخراوەكـانی قوربانیـانن، ماوەیـەكی زۆر بەسەر كارەساتەكاندا تێپەڕیووە، بۆیە شایەدییەكانیان پەسەند نییە.

جاش بەڵا بەردەوامەكانی كورد

سەرەك خێڵەكان لە ناوچە كوردییەكان بـەكارهێنراون لـە كـاتی ئۆپەراسـیۆنەكانی ئەنفال، جاشـەكان ڕۆڵـی كارایـان هـەبووە لـە ئەنفالـەكان، ئەمـەش دەربـڕی ئەوەیـە، مەبەستی حكومەت ئـەوە نـەبووە دژ بـە هـەموو كـورد بێـت، بەڵكە مەبەسـتی ئـەوە بـووە، تـەنها لەگـەڵ هێـزە چـەكدارەكان ئیجرائـات بكـات، ئەگـەر كوردێـك لەگـەڵ حكومەت بوو بێت، ئەوا كێشەی لەگەڵدا نەبووە.

كێشەكە لە كورد بوونـدا نـەبووە، بەڵكـە كێـشەی دەوڵـەت لەگـەڵ ئەوانـەدا بـووە، خەباتیان كردووە بۆ سەربەخۆیی، بۆیە لیستی تاوانەكان كە گوایە ڕژێم ویستویەتی بەشێك لە كـورد لـەناو ببـات پوچـە. ئـەنفال بـۆ یەكلاكردنـەوە بـووە لەگـەڵ بزاڤـی چەكداری نەك هەموو گەل.

داواكاری گشتی باس لەوە دەكات ژیان زۆر سەخت بووە لە ئۆردوگاكان، بـەڵام ژیـان لە ناوچەی ڕانیە ئاسایی بووە.

ئەبو بەكر لە پلەی لیوا بووە لە ناو سوپای عێراقی، ڕەسـول(شـۆڕش حـاجی) یـش باسی لە بوونی وەزیری كورد كردووە لە دەسەڵاتدا، كەواتە جیاوازی كراوە لە نێوان

کوردی لایەنگری دەسەڵات (جاش) و کوردی عەوام. لایەنگری لە دەسەڵات خاڵی سەرەکی بووە، بۆ شێوەی مامەڵەی حکومەتی عێراقی لەگەڵ هاووڵاتیانی کورد.

دەوڵەت جیاوازی نەکردووە لە نێوان نەتەوەکان، بەڵکە جیاوازی لەسەر جۆری بیرکردنەوەی سیاسی بووە، ئەگەر کوردەکان سەر بە دەوڵەت بونایا، دەیانتوانی کەڵك لە سەروەت و سامانی عێراق وەر بگرن.

ئەو قڕکردنە بەرامبەر بە بەشێك لە کورد ئەنجامدراوە، نەك هەموو کورد، وزارەت بەڵگەی بە دەستەوە نییە بۆ سەلماندنی ئەوەی هەموو کورد قڕ کرابێت. ڕاستە بە گوێرەی ڕاپۆرتی هیومان ڕایتس وۆچ کورد جینۆسایدکراوە، بەڵام دژ بەو کوردانە ئەنجام دراوە لە لادێکان ژیاون.

هێرشی کیمیاوی مەبەست لە ئەنجامدانی کرداری سەربازی بووە بەرامبەر بە چەکدارەکان، نەك هەموو کورد، دەوڵەت ویستوییەتی بەشێك لە چەکدارەکانی ئەو ناوچانە لەناو ببات، ئەمە دەربڕی ئەوە نییە کورد جینۆسایدکراوە.

زەویان داوە بەو کوردانەی گواستراونەتەوە بۆ ئۆردوگاکان. بە وتەی باڵوێزی ئەو کاتی هۆڵەندی لە عێراق، جیاوازی کولتوری نەکراوە لەگەڵ کورد، دژایەتی کولتوری کوردی نەکراوە لە عێراق.

لەگەڵ کریستانەکانیش هەمان مامەڵە ئەنجامدراوە، لە بەرواری ٥-٦-١٩٨٦ لە گوندی زێوە، هێرش کراوەتە سەر بارەگای پارتی کۆمۆنیستی عێراقی، ئەوانەی لەو بارەگایە بوون، زۆربەیان عەرەب و کریستان بوونە   لە ناو براون، بۆیە هەر کورد لە ناو نەبراوە لە عێراق، گەلانی دیکەش ئیجرائات لە بەرامبەریان کراوە.

هەڵەبجەو جینۆساید و هاوکاری ئێران

ئایا دەتوانیین باسی جینۆساید بکەین لە نێوان ساڵانی ١٩٨٦-١٩٨٨.

مامەڵەی عێراق بۆ ئەوە بووە، کوردستان لە ئێران بپارێزێت. لەسەر ئەم بنچینەیە دەڵێین کورد جینۆساید نەکراوە، ئەگەر دادگا بڕیاری ئەوە بدات کورد جینۆساید کراوە، ئەوا ئەو بڕیارە هەڵەبجە و گۆپتەپە و فیرجینی ناگرێتەوە.

لە هەڵەبجە زیان زۆرە، بەڵام ئەمە مانای جینۆسایدکردن نییە، هەڵەبجە نەکەوتۆتە ناوچەی ئەنفالەوە، حکومەتی عێراقی بۆیە هێرشی کردۆتە سەر، چونکە سوپای ئێرانی تێدابووە.

هەڵەبجە نموونەی هێرشی هیرۆشیماو ناکازاکی بووە، مەبەستی صەدام لێدانی ئێران و هاوکارانی بووە نەك خەڵکەکەی. هیچ بەڵگەیەك بە دەستەوە نییە جینۆساید لە هەڵەبجە ئەنجام درابێت.

هەڵەبجە جیایە لە گۆپتەپەو فرجینی و زێوە، هەڵەبجە جەنگی نێو دەوڵەتییە، ئەوانەی دی جەنگی ناوخۆیین.

ئەی گۆپتەپە چی؟

بەگوێرەی ڕاپۆرتی هیومان ڕایتس ۆچ گۆپتەپە لە سەردەمی بارزانییەوە بارەگای پێشمەرگەی لێ بووە، لە ساڵی ١٩٨٤ بارەگای ینك ی لێ بووە، کەواتە هێرشەکە بۆ ئەو گوندانە بووە بارەگای پێشمەرگەیان لێ بووە. گۆپتەپە شوێنێکی ستراتیژیی بووە لە ناوچەکە، هێرش کراوەتە سەری، ناتوانرێت ئەمە بە جینۆساید دیاری بکرێت.

هەر ئامارەی باس لە ژمارەیەك قوربانی دەکەن لەم گوندە، نموونە ینك باسی ١٥٤ کوژراو دەکات، ئەگەر ئامارێکی دروست نەبێت ئێمە باوەڕ بە چی بکەین ؟.

بە گوێرەی شایەدحاڵەکان پێشمەرگەکانی ینک چەکی ئێران، نەفەری ئێران، پسپۆری ئێرانیان لەگەڵدا بووە، بۆیە هێرش کراوەتە سەریان.

ئانرات ئازاد بکەن لەبەر ئەوەی:

ئێمە نامانەوێت لە کوشتاری خەڵکی کوردستان کەمبکەینەوە، لە عێراق دڕندەیی زۆر کراوە، ئەگەر لە دادگا بسەلمێنرێت ئەوجا دەتوانیین بڵێین ئەمە جینۆسایدە.

ئانرات تەمەنی زۆرە ٦٣ ساڵە, جارێکی دیکە ئەم کارە ناکاتەوە.

لە کۆتایی هەشتاکان، کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی و ڕۆژئاوا، سەدامیان دا نە ناوە بە دوژمن.

پێویستە یاسایەك پەیرەو بکرێت لەو کاتەدا تاوانەکەی تێدا ئەنجام دراوە نەك یاسای ئێستا.

تاوانی ئابوری کردووە، نابێت تاوانی جینۆساید بدرێتە پاڵی، ئەوانەی وەك ئەم بوونە، ئەم جۆرە کارانەیان ئەنجام داوە، لە وڵاتە یەکگرتووەکان ٢٧ مانگ سزادراون، بە یاسای ئیتاڵیاش ٨ مانگ سزای زیندان دەدرێت، لە ئیتاڵیا گیراوە و لە یاسای ئەمەریکی هەڵاتووە، داوا دەکەین بە یاسای ئەوان سزا بدرێت.

ئانرات لە ڕاگەیاندن تورە بووە، ئەگەر ئازادیش بکرێت ئەوا خەڵك هەر بە تاوانباری دەزانن، بەهۆی ڕاگەیاندنەوە.

بەو هۆیانەوە من داوا دەکەم ئازاد بکرێت، قەرەبووی کەس نەداتەوە، دەست بەسەر سەروەت و سامانیا نەگرترێت.

داوا دەکەم:

- داواکاری وزارەت ڕەت بکەنەوە.

_ داواکاری زیان لێکەوتووان ڕەت بکەنەوە.

_ داواکاری کوردەکان ڕەت بکەنەوە.

- ڕێگە بدەن ئانرات بچێتەوە بۆماڵەوە.

دادوەر داواکەی ڕەت کردەوە و ئانراتی تاکو ٢٣-١٢-٢٠٠٥ لە زیندان هێشتەوە.

De rechtbank,

verklaart de gewijzigde dagvaarding nietig ten aanzien van het onder 1 primair, 1 subsidiair en 2 telastgelegde, voor zover betreffende "althans op (een) (of meer) tijdstip(pen) in de jaren 1986 en/of 1987 en/of 1988 te Irak";

verklaart niet wettig en overtuigend bewezen dat de verdachte het bij gewijzigde dagvaarding onder 1 als primair telastgelegde feit heeft begaan en spreekt de verdachte daarvan vrij;

verklaart wettig en overtuigend bewezen, dat de verdachte de bij gewijzigde dagvaarding als 1 subsidiair en 2 telastgelegde feiten heeft begaan en dat het bewezenverklaarde uitmaakt:

ten aanzien van feit 1 subsidiair:

- **medeplichtigheid aan medeplegen van schending van de wetten en gebruiken van de oorlog, terwijl het feit een onmenselijke behandeling inhoudt en terwijl het feit de dood of zwaar lichamelijk letsel van een ander tengevolge heeft en terwijl het feit uiting is van een politiek van stelselmatige terreur of wederrechtelijk optreden tegen de gehele bevolking of een bepaalde groep daarvan, meermalen gepleegd;**

ten aanzien van feit 2:

- **medeplichtigheid aan medeplegen van schending van de wetten en gebruiken van de oorlog, terwijl het feit een onmenselijke behandeling inhoudt en terwijl het feit de dood of zwaar lichamelijk letsel van een ander tengevolge heeft, meermalen gepleegd;**

verklaart het bewezenverklaarde en de verdachte deswege strafbaar;

veroordeelt de verdachte tot:

- een gevangenisstraf voor de duur van **15 JAREN**;

bepaalt dat de tijd, door de veroordeelde vóór de tenuitvoerlegging van deze uitspraak in verzekering en voorlopige hechtenis doorgebracht, bij de tenuitvoerlegging van de opgelegde gevangenisstraf geheel in mindering zal worden gebracht, voor zover die tijd niet reeds op een andere straf in mindering is gebracht;

in verzekering gesteld op: 06 december 2004;
in voorlopige hechtenis gesteld op: 09 december 2004;

gelast de teruggave [......];

wijst toe de vorderingen tot schadevergoeding van de beledigde partijen en veroordeelt de verdachte voorts om tegen behoorlijk bewijs van kwijting te betalen aan:
[... 1 t/m 15...]
telkens een bedrag van **€ 680,67**, zijnde een totaalbedrag van **€ 10.210,05**;

met veroordeling tevens in de kosten door de beledigde partijen gemaakt, tot deze uitspraak als kosten voor rechtsbijstand **voor iedere beledigde partij begroot op € 100,=** , zijnde totaal **€ 1.500,=**, en ten behoeve van de tenuitvoerlegging nog te maken;

verklaart niet bewezen hetgeen aan de verdachte meer of anders is telastgelegd dan hierboven is bewezen verklaard en spreekt de verdachte daarvan vrij.

Dit vonnis is gewezen door
mrs R.A.C. van Rossum, voorzitter,
D.R. Glass en J.R.G. Jofriet, rechters,
in tegenwoordigheid van mrs M. Gest en B.J. de Koning, griffiers,
en uitgesproken ter openbare terechtzitting van deze rechtbank van 23 december 2005

دەقی بڕیارەکە بە زمانی کوردی

دادگای شاری دەنهاخ (لاهای)

بڕیاری ژمارە : ٠٩\٧٥١٠٠٣-٠٤

رۆژی بڕیار : ٢٣-١٢-٢٠٠٥

ڕۆژی بڵاوکردنەوە : ٢٠٠٥-١٢-٢٣

هۆبەی : تاوان

جۆری دادگا : دادگایکردنی سەرەتایی — فرە دادوەری

پوختەی ناوەرۆك : ئەم بڕیارەی دادگا بە گوێرەی ماددەکانی ٤٨ و٥٧ لە یاسای تاوان، وە ماددەی ٨ لە یاسای تاوانی جەنگ دراوە. دەرکەوتووەکە گومانلێکراو هۆشمەندانە تەنیا لەبەر بەرژەوەندی خۆی هاوکاریەکی زۆری کردوە لەهێنانەکایەی پرۆگرامی چەکی کیمیاوی لە عێراق لە ساڵەکانی هەشتای سەددەی ڕابوردوو. هاوبەشیکردنەکانی گومانلێکراو بۆتە هۆکاری چەندین هێرش بە گازی خەردەل بۆ سەر هاووڵاتیانی بێ دەسەلات. ئەم هێرشانە بە قوورسترین تاوانەکانی جەنگ دەژمێردرێن. **ئەم بڕیارە لە دادگای شاری دەنهاخ، هۆبەی دادگای تاوان دراوە.**

کێشەی داواکاری گشتي لە دژی کەسی گومانلێکراو:

ناوی گومانلێکراو: ––

بەرواری لە دایکبوون: ––، شوێنی لەدایکبوون: ––

بێ ناوونیشان لە هولەندا، زیندانیە لە زیندانی: ––

١. كۆبوونەوەکانی دادگا

کۆبوونـەوەکانی دادگـا لـەم ڕۆژانـەی خـوارەوەدا لێکۆڵینـەوەکانی خـۆی بـە ئـەنجام گەیاندوە:

١٨ مارتی ٢٠٠٥، ١٠ حوزەیرانی ٢٠٠٥، ٠٢ ئەیلولی ٢٠٠٥، ٢١ تشرینی دووەمی ٢٠٠٥، ٢٢ تشرینی دووەمی ٢٠٠٥، ٢٣ تشرینی دووەمی ٢٠٠٥، ٢٤ تشرینی دووەمـی ٢٠٠٥، ٢٥ تـشرینی دووەمـی ٢٠٠٥، ٢٨ تـشرینی دووەمـی ٢٠٠٥، ٣٠ تـشرینی دووەمـی ٢٠٠٥، ٠١ کانونی یەکەمی ٢٠٠٥، ٠٢ کانونی یەکەمی ٢٠٠٥، ٠٥ کانونی یەکەمی ٢٠٠٥، ٠٧ کـانونی یەکەمی ٢٠٠٥، ٠٩ کانونی یەکەمی ٢٠٠٥، ٢٣ کانونی یەکەمی ٢٠٠٥.

گومانلێکراو لە کۆبوونەوەکانی دادگا ئامادە بووەو لێکۆڵینەوەی لەگەڵـدا سـازکراوە، جگە لەم ڕۆژانە: ١٠ حوزەیرانی ٢٠٠٥، ٠٢ ئەیلولی وە ٢٣ کانونی یەکەمی ٢٠٠٥.

گومـانلێکراو لەلایـەن پـارێزەران: یاسـاناس ی.پ.أ. فـان شـخایك J.P.A. van Schaik، پارێزەر لە شاری فەینەندال، یاساناس: ر. خایسن، R. Gijsen پارێزەر لە شاری ماستریخت، بەرگری لێوەکراوە.

١٥ کەس خۆیان ناونووس کردووە وەك کەسانی زەرەرمەند.

ناوەکان ئەمانەن: —.

داواکارانی گشتی ئەمانـەن: یاسـاناس: ف. تـەیفن F. Teeven وە یاسـاناس: ت. پۆلێسچوك. T. Polescuk

لەسەر بناغەی بانگهێشتنی گومانلێکراو بۆ دادگا و تاوانبـارکردنی بـەو تاوانانـەی لـە خاڵی ١ و خاڵی ٢ لیستی تۆمەتەکان ئاماژەیان پێـدراوە، داوایـان کـردوە گومـانلێکراو حوکم بدرێت بـە ١٥ سـاڵ زینـدانی. ئـەو ماوەیـەی گومـانلێکراو لـە ڕاگـرتن (تـەوقیف) بەسەری بردووە لە حوکمەکەی کەمبکرێتەوە.

هەروەها داواكارانی گشتی داوایان كردوە ئەو شتومەكو كەلوپەلانەی كە دەستیان بەسەردا گیراوەو ئەم ژمارانەیان دراوەتێ: ژمارە: ٤ تاوەكو ١٠، ١٣ تاوەكو ١٥، ١٨ تاوەكو ٢٠، ٢٣، ٢٤، ٢٧، ٢٨، ٢٩ (جگە لە گۆڤارەكان) بگەڕێنرێتەوە بۆ گومانلێكراو. (فۆتوكۆپی لیستەكە وەك پاشكۆ (ملحق) لەگەل ئەم بڕیارەدایە).

ئەو شتومەكانەی لە لیستەكەدا ئەم ژمارانەی خوارەوەیان دراوەتێ دەپارێزرێن بۆ ئەو كەسانەی مافیان بەسەریەوە هەیە. ژمارەكان: ١ تاوەكو ٣، ١١، ١٢، ١٦، ١٧، ٢١، ٢٢، ٢٥، ٢٦، ٣٠ تاوەكو ٣٦.

داواكارانی گشتی گەیشتونەتە دەرئەنجامێك، ئەویش بە پلەی یەك: داخوازیەكانی زەرەرمەندان، ناوەكان لە سەرەوە نوسراوون، بدرێت بە گوێرەی ئەو یاسایانەی پێش یاسای تێرڤەی (Terwee) كاریان پێكراوە. (ئەم یاسایە لە ڕۆژنامەی دەولەتیدا، ژمارە ٢٩، ١٩٩٣ بلاوكراوەتەوە)، كە بریتیە لە بڕی ١٥٠٠ گلدن، واتە: ٦٨٠,٦٧ یۆرۆ (شەشسەدو هەشتا یۆرۆ، شەست و حەوت سێنت). داواكارانی گشتی گەیشتونەتە دەرئەنجامی بە پلەی دوو: گشت داخوازیەكانی زەرەرمەندان: (ناوەكانی ئەمانیش نووسراون) بدرێت، هەندێكی تر كە دەمێنێتەوە: (ناوەكانیان نووسراون) داخوازیەكانیان ڕەتدەكرێتەوە.

داواكارانی گشتی ڕاپانگەیاند كە نیازیان وایە لە داهاتوودا پرۆسەی زەوتكردنی مولكومالی گومانلێكراو دەست پێبكەن، بە گوێرەی ماددەی ٣٦e لە یاسای تاوان.

٢. ئەو تۆمەتانەی خراونەتە پاڵ گومانلێكراو

ئەو تۆمەتانەی خراونەتە پاڵ گومانلێكراو ئەمانەن: لیستی تۆمەتەكان دانیشتنی ڕۆژی ١٠ حوزەیران ٢٠٠٥ ڕاگەیەنرا و زیاتر ڕوونكراوەتەوە، لەسەر بناغەی ماددەی ٣١٤a لە كتێبی یاساكانی لێپرسینەوەی تاوانكاری. لیستی تۆمەتەكان لە بانگهێشتی دادگاییدا ناونراوە بە A. لە دانیشتنی دادگادا لە ٢١ تشرینی دووەم ٢٠٠٥، داوا كراوە

گۆڕانکاری له لیستی تۆمەتەکاندا بکرێت. فۆتۆکۆپی داواکە لەنێو فایلەکەدا هەیە. ڕوونکردنەوەکان ناونراون بە: A۱. داوای گۆڕانکاریەکان له لیستی تۆمەتەکاندا ناونراوە بە: A۲.

٣. ناڕەزایی بەرامبەر ناشەرعیەتی بانگهێشتی دادگایی

٣,١ دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگا ڕایانگەیاند کە بانگهێشتی گومانلێکراو بۆ دادگا دەبێت پوچەڵ بکرێتەوە، له میانەی ئەو فەترەیەی کە ڕووداوکان ڕوویانداوە، وەك له خالەکانی ١ وە ٢ ی تۆمەتەکاندا ئاماژەیان پێکراوە، چونکە ئەو ماوەیە له لیستی تۆمەتەکاندا بەم شێوەیە نووسراوە: "هەرچۆنێك بێت (له یەك) کاتدا یان له (چەند) کاتێکی جیاوازدا، له ساڵەکانی ١٩٨٦ وە/یان ١٩٨٧ وە/یان ١٩٨٨ لە عێراق".

ئەم ماوەیە هێندە درێژو بەرفراوانە کە دەستەی بەرگری (پارێزەران) ناتوانن باش له مەبەستەکەی حاڵی ببن. جا بۆیە ئەوان ناتوانن بەرگری لە دژی ئەو تۆمەتانەی کە خراونەتە پاڵ گومانلێکراو بکەن. ئەمەش دەبێتە هۆی پێشێلکردنی مافە ڕێنوسراوەکانی ماددەی ٦ بڕگەی ٣ پەرەگرافی a لە پەیمانەکانی ئەوروپا بۆ پارێزگاریکردنی مافی مرۆڤ و ئازادیە بنچینەییەکانی، (EVRM).

دادگا وای لێکدەداتەوە کە ئەو ماوەیەی له دۆسیەکەدا دیاریکراوە ئەوەندە درێژە، کە بۆ گومانلێکراو زۆر ئاشکرا نیە له دژی چی بەرگری لە خۆی بکات. دادگا وا بۆی دەچێت ئەو تۆمەتانەی خراونەتە پاڵ گومانلێکراو، لە ماوەی ناوبراودا، بە تایبەتی ڕووداوەکانی خاڵی ١ وە ٢ ئەو هەلومەرجانە وەك پێویست ناگرنەخۆی، بەگوێرەی ماددەی ٢٦١ له یاسای لێپرسینەوەی تاوانکاری. بۆیە دادگا ئەو بەشەی بانگهێشکردنی دادگایی پوچەڵ دەکاتەوە.

٣,٢ هەروەها دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا ڕاپانگەیاند کە بە نسبەت خاڵی ١ ی ڕووداوی سەرەکی، بەهۆی بەکارهێنانی وشەی "بەهەرحال هاوکاریکردن لە تاوانەکەدا" سەختە تێگەیشتنی و ناتەبان لە ناوەرۆکدا و ماناکانی دژوارن، چونکە لە لایەك لەوە دەچێت والێکبدرێتەوە تاوانی سەرەکی، خاڵی ١ (جینۆساید)، پێکەوەو بە کۆمەل ئەنجام درابێت. لە لایەکی تریشەوە والێکبدرێتەوە: بۆ تاوانی سەرەکی، خاڵی١، هاوکاریکردنیو خۆئامادەکردنی خرابێتە پاڵ.

دادگا بڕوای وایە لەو تۆمەتانەی خراونەتە پال گومانلێکراو دەربارەی ئەو وشانە: "بەهەرحال هاوکاریکردنی لە تاوانەکەدا" هیچ ناڕێکیەکی تێدا نییە، چونکە دەبێت بەم شێوەیە لێکبدرێتەوە: وەك تۆمەتی ئەلتەرنەتیف (التهمة البديلة) لە بری تاوانی سەرەکی. بە کورتی ئەمە دەگەیەنێت کە: (چەند) جارێك ئەنجامدانی تاوانی جینوساید لە لایەن سەدام حوسەین التكريتي وە/یان علي حسن المجيد التكريتي وە/یان حسین کامیل حسن المجيد وە/یان کەسانێکی تر کە تا ئێستا ئاشکرا نەبوون...،

یانی "پێکەوە و بە کۆمەڵ لەگەڵ کەسانی تردا بە تاوانەکان هەستاون". واتە: هاوبەشیکردن بەشی سەرەکی لە تاوانەکاندا پێکدێنن. بۆیە ئەم ناڕەزاییەی دەستەی بەرگری ڕەتدەکرێتەوە.

٤. ناڕەزاییەکان دەربارەی دەسەلاتی یاسایی ئەم دادگایە

٤,١ دەستەی پارێزەران لەکاتی کۆبوونەوەکانی دادگادا ئەوەیان ڕاگەیاند: بەشداریکردن لە تاوانی جینوساید و تاوانەکانی جەنگ دوو ڕوداوون پێکەوە گرێدراون و بەدوای یەکدا دێن. لەبەر ئەوەی ئەم دادگایە لە شاری دەنهاخ دەسەڵاتی بڕیار و حوکمدانی نییە لە مەڕ تاوانە بنچینەییەکە (واتە: جینۆساید)، هەر بۆیە دەسەڵاتی بڕیارو حوکمدانی بە سەر ئەم ڕووداوانەشدا نییە.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە. ئەگەر ئەوەی پارێزەران دەیلێن ڕاستو درووست بێت، ئەوا دەبێتە هۆی پەسەند نەکردنی داواکاریەکەی داواکاری گشتی.

بەشیداریکردن لە تاوانێکدا، ئەگەر بێتو ئەو تاوانە جینۆساید یان تاوانی جەنگ بێت، بە گوێرەی یاساکای هۆلەندا، تاوانێکی سەربەخۆیە و سزا دەدرێت. بۆ نموونە: ئەم تاوانانە کات و شوێنی دیاری کراوی خۆی هەیە بۆ ئەنجامدانی.

ئەگەر گومانلێکراوێك لە نێو خاکی هولەندا بژی و هەلگری رەگەزنامەی (جنسیەی) هولەندی بێت، دەکرێ لە سەر بەشیداریکردن لە تاواندا، لە هۆلەندا دادگایی بکرێت، بە گوێرەی ماددەی ٥ لە یاساکانی تاوان و بە گوێرەی ماددەی ٢ ی یاسای لێپرسینەوەی تاوانکاری هەروەها بە گوێرەی دەسەلاتی تایبەتی یاساکانی نێودەوڵەتی بۆ تاوان. نەك تەنیا دادوەری هولەندی بەلکو دادوەری شاری دەنهاخیش دەسەڵاتی ئەوەی پێدراوە زانیاری لەم بارەیەوە هەبێت.

بۆیە ئەوەی دەستەی پارێزەران ڕایانگەیاند بە هیچ کلۆجێك لە لایەن یاساکانی نێودەولەتی یەوە پشتگیری لێناکریت. بە تایبەتی لە تاوانی نێودەولەتیدا کەسانێکی زۆر و چەند لایەنێکی جیاواز بەشداری تێدا دەکەن. بۆیە هەمیشە دادگاکردنی ئەم حاڵەتانە لە چەند جێگایەکی جیاواز ئەنجام دەدرێت. ئەگەر بەم شێوەیە کارنەکرێت ئەوا چەندەها گومانلێکراو لە سزادان دەرباز دەبن. ئەمە بە هیچ کلۆجێك نابێ ببێتە هۆی دەستبەرداربوونی ئەرکەکانی سەرشانمان لە مەڕ سزادانی تاوانە نێودەولەتیەکان. بارگرانی ئەم تاوانانە ئەرکێکمان پێدەسپێرێ کە نابێ هیچ جیاوازیەك هەبێ لە نێوان شێوەو جۆری بەشداربوون لە تاوانەکاندا.

٤,٢ بیرو بۆچوونی دەستەی پارێزەران وایە کە لەم کێشەیەی لە بەردەستماندا داوا لە دادگا کراوە ڕادەی تاوانبارێتی حوکمەتی وولاتێکی جیاواز هەڵبسەنگێنێت، وە دەگوترێ عێراق لە هەموو وڵاتێکی تر دەسەلاتی زیاترە بۆ دادگایی کردنی ئەم

ڕووداوانەی بەردەستمان. بۆیە حوکمدان لە سەر ئەم کێشەیە بە گوێرەی یاساکانی نێودەولەتی کارێکی نابەجێیە.

ئەم ناڕەزاییە بێ مانایە. وولاتی هۆلەندا لەم حالەتەدا حوکمی کەسێك نادات بە گوێرەی یاساکانی نێودەولەتی پارێزراو بێت (حصانەی قانونی هەبێت). هەرچەندە لەسەر دادگا پێویستە لەم کێشەیەی بەردەستیدا هەڵسەنگاندنی خۆی ئاشکرا بکات سەبارەت بە تاوانە بنچینەییەکان (واتە: جینوساید)، کە لە لایەن ئەوکەسانەوە ئەنجامدراون کە لە بانگهێشتی دادگادا ناویان براوە. بەلام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە دادگا حوکمی ئەو کەسانە دەدا، چونکە ئەم هەڵسەنگاندنە نابێتە هۆی سزادانی ئەوان یان سەپاندنی لێپرسینەوەی یاسایی بە سەریاندا.

دادگا هەڵسەنگاندنی خۆی بەرامبەر بەو کەسانەی لە بانگهێشتی دادگادا ناویان براوە وەك ئەنجامدەری سەرەکی تاوانی (جینوساید) ڕوون دەکاتەوە. دادگا دەڵێت ئەم کەسانە حالی حازر هیچ پلەیەکی ڕەسمیان نەماوە و هیچ جۆرە پارێزراویەکی (حصانەی) نێودەولەتی نایانگرێتەوە. یاساکانی نێودەولەتی ناتەبا نین بەوەی ئەم کەسانە حوکم بدرێن بەرامبەر ئەو تاوانانەی کردویانە کاتێك ئەوان جلەوەی دەسەلاتیان لە دەستدا بووە. ئەمەش هیچ پەیوەندیەکی نیە بەو پرسیارەوە کە ئایا حوکمدانی ئەم کەسانە لەم کاتەدا کارێکی مەحاڵە یان نابەجێ یە.

سەبارەت بەو خاڵەی عێراق ولاتێکە لە هەموو ولاتانی تر زیاتر دەسەلاتی یاسایی هەیە بۆ دادگاییکردنی ئەم کێشەیە، دادگا دەڵێت: بە گوێرەی یاساکانی نێودەولەتی، چ تاوانە سەرەکیەکان، (واتە جینوسایدی)، چ بەشداریکردنی کەسی گومانلێکراو لەم تاوانانەدا کارێك نین تایبەت بن بە دەزگایەکی یاسایی دیاریکراو.

٥. ناڕەزایی بەرامبەر پەسەند کردنی دەوای داواکاری گشتي

٥،١ بەسەرچوونی تاوانەکان لە ڕووی یاساییەوە، ناتەبایی دیاردەی باوەڕپێکردن، ناتەبایی ناوەڕۆکی ماددەی ٥٥ بڕگەی ٢ ی یاساکانی تاوان و سزا:

لەمیانی کۆبوونەوەکانی دادگادا دەستەی پارێزەران ڕایان گەیاند: ئەم کێشەیەی داواکاری گشتی دایمەزراندووە لە دژی گومانلێکراو دەبێت پەسەند نەکرێت، بە هۆکاری ئەوەی ئەو کردەوانەی گومانلێکراو پێیهەڵساوە لە رووی یاساییەوە بەسەرچوون و کاتێکی زۆری بەسەردا تێپەڕیووە. لەکاتێکدا ئەو کردەوانەی گومانلێکراو ثێیهةلساوة تەنیا بریتین لە سەرپێچیکردنی یاساکانی هێنانەژوورەوە و بردنەدەرەوەی شتومەکی بازرگانی – (مخالفه القوانین الآستیراد و التصدیر). وە لە ڕۆژی ٥ تشرینی یەکەمی ٢٠٠٣ بڕیار دراوە گومانلێکراو لەو بارەیەوە دادگایی نەکرێت و ئازاد بکرێت.

دادگا ئەم ناڕەزاییە بەم شێوەیەی خوارەوە ڕەتدەکاتەوە:

داواکاری گشتی کەسێکە دەسەڵاتی ئەوەی پێدراوە شێوەیەك لە شێوەکان هەڵبژێرێت بۆ لێپرسینەوە و تۆمەتبارکردنی گومانلێکراوێ. لێرەدا سەرپێچی کردنی یاساکانی ئابووری لە گۆڕێدا نییە. بۆیە ئەو تۆمەتانەی خراونەتە پاڵ گومانلێکراو بە گونجاو دادەنرێن و پرۆسەی دادگاکردنەکە بە رێکو پێك دادەنرێ.

٥،٢ دەربارەی پێشێل کردنی پرۆتۆکۆلی شەشەمی یاساکانی ئەوروپا لەمەڕ مافی مرۆڤ EVRM

دەستەی پارێزەران لەمیانی کۆبوونەوەکانی دادگادا ڕایانگەیاند: ئەم کێشەیەی داواکاری گشتی دایمەزراندووە لە دژی گومانلێکراو دەبێت پەسەند نەکرێت، چونکە لە

ڕەوتی دادگاییکردنی گومانلێکراودا، لەم شوێنە، ناوو نازناوی چەند کەسانێکی تر ئاشکرا دەبێت. ئەمەش دەبێتە هۆی درووستبوونی ترسێکی زۆر لەسەریان بۆ لێپرسینەوەی یاسایی و دادگاییکردنیان و حوکمدانی ئەوان بە کوشتن، یان تەنانەت بە کوشتن رووبەڕوو بوونەوەیان بێ دادگاییکردن. ئەمەش پێشێلکردنی پرۆتۆکۆلی شەشەمی یاساکانی ئەورووپایە لەمەڕ مافی مرۆڤ **EVRM**.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە. دادگا ئەوە دەخاتە لاوە لەم حاڵەتەدا تا چ ڕادەیەك مافی مرۆڤ پێشێل دەکرێت. بەڵام هەڵسان بە دادگاکردنێکی بێلایەنی سەربەخۆ نابێت دابنرێت بە هۆکاری ئەوەی لە دەرەوەی وولاتی هۆڵەندا دادگایی کردنێکی جیاواز ڕوودەدات و مافەکانی مرۆڤی تێدا پێشێل دەکرێت. هیچ بۆچوونێکی تر ڕاست نیە جگە لەوە نەبێ کە وڵاتی هۆڵەندا ئەرکی سەربەخۆی سەرشانی خۆی لە دادگایی کردنی تاوانە نێودەولەتیەکاندا بەجێدەهێنێت.

٥,٣ سەبارەت بە پێشێلکردنی ماددەکانی ٢ وە ٣ ی یاساکانی ئەورووپا لەمەڕ مافی مرۆڤ **EVRM**

دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا ڕایانگەیاند: ماددەکانی ٢ وە ٣ ی یاساکانی مافی مرۆڤ پێشێل دەکرێت، چونکە بە هەرشێوەیەك پرۆسەی ئەم دادگاییکردنە لە هۆڵەندا دوایی پێبێت، گومانلێکراو ترسی ئەوەی هەیە لە وڵاتانی دەرەوەی ئەورووپا، بە تایبەتی لە عێراق یان لە ئێران یان لە وڵاتێکی تر، دادگایی بکرێتەوەو سزا بدرێتەوە. دادگا ئەم بۆچوونەی دەستەی پارێزەران وا لێکدەداتەوە کە ئەو بەڵگەنامانەی داواکاری گشتی بەدەستیهێناوە، یان پاش ئەوەی دادگا ئەم بەڵگەنامانە وەك بەڵگەی سەلمێنراو بۆ ئەم تاوانانە داناوە، وولاتانی تریش ئەم بەڵگەنامانە لە دژی گومانلێکراو بەکاربهێننەوە.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوەو دەڵێت: پێشێلکردنی پرنسیپی: "ne bis in idem" واتە: (کەسێ نابی بە هەمان تاوان دووجار سزا بدرێت)، لە ئایندەداو لە لایەن وڵاتێکی ترەوە، ڕێگەناگرێ لە وڵاتی هۆڵەندا بۆ دادگایی کردنی گومانلێکراو.

دەستەی پارێزەران ڕایانگەیاند کە ئەم ترسە لە گۆڕێدایە بۆ ئەو کەسانەی کە ئێستا وەك گومانلێکراو لە قەڵەم نەدراوون.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە دەڵێت: ئەمە کارێك نیە پەیوەندی هەبێ بە کەسی گومانلێکراوەوە. ئەم ناڕەزاییە دەبێ ئەو کەسانە خۆیان لە کێشەکانی خویاندا دەرییبڕن.

٥,٤ پێشێلکردنی پرنسیپی "بە توانایی هاووتا" (ماددەی ٦ بڕگەی ٣b لە یاساکانی ئەورووپی لە مەڕ مافی مرۆڤ EVRM)

دەستەی پارێزەران ڕایانگەیاند کە پرنسیپی "بەتوانایی هاووتا " لەم کێشەیەدا پێشێلکراوە. ئەمەش دەبێتە هۆی پێشێلکردنی مافی پرۆسەی دادگاکردنێکی دادپەروەرانە، بە گوێرەی ماددەی ٦ ی یاساکانی ئەورووپی لەمەڕ مافی مرۆڤ.

دادگا بەگشتی بەم شێوەیە لە پرنسیپی "بەتوانایی هاووتا" دەڕوانێ:

هاووتایی لە نێوان داواکاری گشتی و پارێزەران پەیوەندی هەیە بە شێوەی پرۆسەکەوە. بێگومان نابێت پارێزەران بخرێنە حاڵەتێکی ناهاووتای ناجۆرەوە ئەگەر بەراوورد بکرێن لەگەڵ لایەنی داواکاری گشتی. پرنسیپی "بەتوانایی هاووتا " لە یاسای نێودەوڵەتی بۆ تاوانیشدا پارێزراوە. سەیری کێشەی "تادیچ" لە دادگای نێودەولەتی یوگوسلاڤیا بکە: (ICTY, Tadic, no. IT-٩٤-١-A)، ئەمە بڕیاری دادگای تێهەلچوونەوەیە (محکمە الأستئناف) لە ١٥ تەموزی ١٩٩٩، بڕگەی ٥٢). هەروەك کێشەی تادیچ لە دادگای نێودەولەتی یوگۆسلاڤیا، دادگای ئێمەش دان بەوەدا دەنێت کە پارێزەران دووچاری گیروگرفت دەبنەوە لەم کێشەیەدا، چونکە کێشەکە ئەوەندە چڕ

و بەرفراوانە کە دەگاتە پلەی کێشە نێودەولەتیەکان. هەرچەندە دەبێت ئەوە ڕەچاو بکرێ کە داداگای نێودەلەتی بۆ تاوان ئۆرگانێکی جیاوازە لە دادگای تاوانی هۆلەندی. لە هەمان کاتدا دادگا هەردەم ئامادەیی خۆی نیشانداوە بۆ جێبەجێکردنی داوخوازیەکانی دەستەی پارێزەران بە گوێرەی توانا. بۆ نموونە: دانانی زیاتر لە یەك پارێزەر وە تەرخانکردنی بڕێ پارە بۆ دەستەی پارێزەران بە مەبەستی وەرگرتنی ڕاوێژی پسپۆڕان لەم بوارەدا.

دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا ڕایانگەیاند کە پرنسیپی "بە توانایی هاووتا" پێشێل کراوە، چونکە ئەوان ڕێگەیان پێنەدراوە بە هەمان شێوەی داواکاری گشتی، سەرچاوەیان دەست بکەوێت یان سەرچاوەکان کۆبکەنەوە.

داواکاری گشتی هەندێك دۆکیومێنتی هەڵبژاردوە، کە لە ڕێکخراوی Human Rights Watch وە لە نەتەوەیەکگرتوەکان گولبژێر کراون. دەستەی پارێزەران دەڵێن ئەوان نەیانتوانیوە کاریگەرییان هەبێت لە هەلبژاردنی ئەم دۆکیومێنتانەو نەیانتوانیوە بزانن داخۆ هیچ دۆکیومێنتێك وەلاخراوە کە تۆمەتەکانی گومانلێکراو سووکتر بکا.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە بەهۆی ئەوەی: دادگا تا رادەیەکی متمانەپێکراو بۆی ئاشکرا نەبووە داخۆ ئەو دۆکیومێنتانە کاریگەریەکی وایان دەبێت لەسەر دادگا و ئەو بڕیارەی دادگا بە نیازە بیدات.

دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا ڕایانگەیاند کە پرنسیپی "بە توانایی هاووتا" پێشێلکراوە، چونکە خۆیان نەیانتوانیوە لە دەرەوەی هۆلەندا لێکولینەوە بکەن، بۆ نمونە لە ولاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. هەروەها: لەبەرئەوەی ئەم پارێزەرانە لەلایەن دەولەتەوە دانراون بۆ گومانلێکراو، توانایەکی دارایی زۆریان نیە خۆیان لێکۆڵینەوە بکەن لەسەر ڕاستی ڕووداوەکان یان بگەڕێن بەدوای هەندێك شایەتدا کە بتوانن تۆمەتەکان سووکتر بکەن.

دادگا لەگەڵ ئەو بۆچوونەدا نیـە، کـە پـارێزەران خۆیـان نـەیانتوانیوە لێکۆڵینـەوەی سەربەخۆ بکەن. ئاشکرایە کە دەستەی پارێزەران دەتوانن بچن بۆ وڵاتان یان داخوازی پێشکەش بکەن بە دادوەری لێکۆڵینەوە (حاكم التحقيق) و داواکاری گشتی بۆ هەسـتان بە لێکۆڵینەوە. دەستەی پارێزەران خۆیان دەیانتوانی داوای راوێـژی پـسپۆران بکـەن. لەحاڵەتی نەداریدا بۆ بـەجێهێنانی ئـەم کارانـە، پـارێزەران دەیـانتوانی داوای کۆمـەکی دارایی بکەن، بە گوێرەی یاسای دابینکردنـی خەرجیـەکان لـە کێشەی تاوانـدا. لەگـەڵ ئەوەشـدا دەسـتەی پـارێزەران وەك پێـشەکی بـڕێ پارەیـان خراوەتـە بەردەسـت بـە مەبەستی ئەوەی بتوانن کەسانی پسپۆر بخەنە کار.

٥,٥ پێشێلکردنی مافی لێدوان (ئیفادە وەرگـرتن) لـە شـایەتەکان، چ لـەو شـایەتانەی سـەلمێنەرن بـۆ ڕووداوەکـان، چ ئەوانەشـی سـەلمێنەرن بـۆ نکـۆڵیکردنی ڕووداوەکـان (ماددەی ٦ بڕگەی ٣d لە یاساکانی ئەوروپا بۆ مافی مرۆڤ، EVRM)

دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا ڕایانگەیاند کە گومانلێکراو مافی ئەوەی دەبـێ هـەبێ لێـدوان لەگـەڵ شـایەتەکان بکـرێ، چ ئـەو شـایەتانەی سـەلمێنەرن بـۆ ڕووداوەکان، چ ئەوانەش سەلمێنەرن بۆ نکۆڵیکردنی ڕووداوەکان. دەسـتەی پـارێزەران ڕایانگەیاند مافی لێدوان پێشێل دەکرێـت بـەوەی ئەگـەر ئـەوان هـەلیان بـۆ نەڕەخـسێت لێدوان بکەن لەگەڵ ئەو شایەتانەی بـە سـەلمێنەری ڕووداوەکـان لـە قەڵـەم دراون، لـە کاتێکدا ئەوان لـە لێدوانەکانیانـدا پێـچەوانەی ڕووداوەکانیـان سـەلماندووە. گوایـا بـەم شێوەیە دەستەی پارێزەران ڕێگەیان لێگیراوە بەڵگەنامە کۆبکەنەوە بۆ سووکتر کردنی تۆمەتەکە، یان بۆ سەلماندنی هەڵوێستی گومانلێکراو، یان بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی بیرو بۆچوونەکانی گومانلێکراو. ئەوان دەڵێن کە مافی دادگایی کردنێکی ڕەوا پێشێلکراوە.

دەستەی پارێزەران دەڵێن ئەمە لەم حاڵەتانەدا ڕوویداوە: شایەتەکان لە ژێر نـاوی: X و Y و [....]، شایەتەکانی تر (بریتین لە: [....] ,[....]، کـە ئەمانـە کارمەنـدی

دەزگای ئاسایشی هۆڵەندی بوون، AIVD). دەستەی پارێزەران ئەو تێبینیەش دەدەن کە ئیفادەکانی ئەو کەسانەی ئەوان لێرەدا مەبەستیانە بە دوورو درێژی لە لایەن دادگاوە خوێندراوەتەوە.

دادگا ئەم ناڕەزاییە سەبارەت بە شایەتەکان بە ناوی X و Y ڕەتدەکاتەوە، چونکە لێدوانەکانیان بە ڕێنوسکراوی بەشێکن لە دۆسیەی ئەم کێشە تاوانیە. سەرەڕای ئەوەش هەوڵێکی زۆر درا بۆ لێدوانی زیاتر لەگەڵ ئەو کەسانە، بەڵام ئەم کارە نەتوانرا جێبەجێ بکرێ.

سەبارەت بە شایەت [....]، دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە، چونکە دادگا هەرگیز لێدوانەکانی ئەم شایەتە وەك بەڵگە بەکارناهێنێت. سەبارەت بە شایەتێ بە ناوی: Munninghoff، ناڕەزاییەکانی پارێزەران ڕەتدەکرێنەوە چونکە ئەم کەسە لە کۆبوونەوەکانی دادگادا وەك شایەتێك لێدوانی لەگەڵ سازکرا.

سەبارەت بە باقی شایەتەکانی تر ئەم ناڕەزاییانە ڕەتدەکرێنەوە، چونکە یان نەتوانراوە لێدوانی زیاتریان لەگەڵ بکرێ یان لێدوانەکانیان گرنگیەکی وایان نەبووە لە کێشەکەدا. خوێندنەوەی لێدوانیەکانی شایەتەکان لە کۆبونەوەکانی دادگادا لەبەر ئەوەیە چونکە کارێکی پێویستە ناوەرۆکی دۆسیەکە بە کورتی لە کۆبوونەوەکانی دادگادا ئاشکرا بکرێت.

٥,٦ پێشێل کردنی پرنسیپی "گومانلێکراو بێتاوانە، تا تۆمەت دەسەلمێنرێ"، ماددەی ٦ برگەی ٢ ی EVRM:

دەستەی پارێزەران لە کۆبونەوەکانی دادگادا ڕایانگەیاند کە داواکاری گشتی بەشێك لە دەوانامەکەی بۆ خستنەڕووی تۆمەتەکانی گومانلێکراو بە ڕۆژنامەنووسەکان داوە. ئەم بەشە بریتیبووە لە نمایشێك بە ئامێرەکانی مولتیمیدیا. بەم کارەش گومانلێکراو بە

دەستی ئەنقەست و بە ئاشکرا وەك تاوانبار لەقەڵەم دراوە، نەك وەك گومانلێکراو. ئەمەش پێچەوانەی پرنسیپی: "گومانلێکراو بێتاوانە، تا تۆمەت دەسەلمێنرێ".

دادگا ئەم ناڕەزایيە ڕەتدەکاتەوە بەم شێوەیە:

لای دادگا بە هیچ شێوەیەك ئاشکرا نیە بۆچی ئەم هەڵسوکەوتەی داواکاری گشتی دەبێ ببێتە هۆی پەسەند نەکردنی داواکەی. ئەو بەشەی دەوانامە (مرافعە) کە بەم شێوەیە نیشاندراوە بەشێکە لە دەوانامەی داواکاری گشتی بۆ خستنەڕووی تۆمەتەکانی گومانلێکراو. داواکاری گشتی ئازادی ئەوەی هەیە بەڵگەکانی خۆی، پاش تەواو کردنی لێکۆڵینەوەکانی، بە شێوەیەك پێشکەش بە دادگا بکات و بیسەلمێنێت کە گومانلێکراو هەڵساوە بە ئەنجامدانی ئەو تۆمەتانەی خراونەتە پاڵی. هەروەها دەستەی پارێزەرانیش هەمان ئامێرو ئامرازیان خراوەتە بەر دەست بۆ پێشکەش کردنی بەرگرینامەکەیان.

جێی داخە، سەرەڕای قەدەغەکردن و ڕیکەوتن لە سەر ئەوەی نابێت وێنەو فیلم بگیرێت، وێنەی سەری گومانلێکراو، لە پشتەوە، لە بەرنامەیەکی تەلفزیونیدا بڵاوکراوەتەوە. دادگا پاشان هەندێ ڕێوشوێنی گرتووە تا جارێکی دی ئەم کارە دووپاتنەبێتەوە.

٥,٧ پێشێل کردنی پرنسیپی مامەڵە کردنی یەکسانی

دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا ڕایانگەیاند کە داواکاری گشتی لە هەلومەرجی چەند گومانلێکراوی تردا پرنسیپی یەکسانی و پرنسیپی قەدەغەکردنی هەڵسوکەوتی بەئارەزووی پێشێلکردوە. هەروەها بەرژەوەندیەکانی گومانلێکراوی پێشێلکردوە، چونکە گومانلێکراو دادگایی دەکرێت، بەڵام واز لە □□□□□□هێنراوە. کەسێکی تر بە ناوی □□□ دوای گرتنی و لێکۆڵینەوەکردن

لەگەڵیدا ئازاد کراوە. زانراویشە کە ئەو کەسە دوای ئازادکردنی یەکسەر وڵات بەجێدەهێڵێت و چیتر ئامادە نابێت لە کاتی بانگهێشتیدا.

لە پێش هەموو شتێکدا دادگا باوەڕی وایە کە ئەم بۆچوونانە هیچ بناغەیەکیان نیە، لەبەر ئەوەی داواکاری گشتی لە کۆبوونەوەی دادگادا لە ٢١ تشرینی دووەمی ٢٠٠٥ ڕایگەیاند کە ئەو شایەتە، بە ناوی □□□، تاوەکو ئێستاش وەك گومانلێکراو لە قەڵەم دەدرێت. واتە تا ئەم کاتە ڕوون نەبۆتەوە کە □□□ دادگایی ناکرێت. پێشێلکردنی پرنسیپی یەکسانی لەم کاتەدا لە ئارادا نیە. ئەگەر لە حالەتێکیشدا پرنسیپی مامەڵەکردنی یەکسانی پێشێلکرابێت، دادگا باوەڕی وا نیە ئەمە ئەبێتە هۆی پەسەند نەکردنی شکاتنامەکەی داواکاری گشتی، یان کەم کردنەوەی سزا بۆ گومانلێکراو.

دادگا ئەوە پەسەند دەکات کە داواکاری گشتی مافی ئەوەی هەیە گومانلێکراوێك بدات بە دادگا و یەکێکی دیکە واز لێبهێنێت. سەربارى ئەمەش دادگا دەڵێت: لەبەر ئەوەی □□□□□□، لە نێو خاکی هۆڵەندا ناژین و وڵاتنامەی هۆڵەندیان نیە، ناتوانرێت لە هۆڵەندا دادگایی بکرێن. هەروەها ئەم کەسانە لە سەر داخوازی دەستەی پارێزەران و سووربوونیان لە سەر ئەم داخوازیە، توانرا لە کاتی کۆبوونەوەکانی دادگا ئەم کەسانە وەك شایەت بهێنرێن و لێدوانیان لەگەڵ سازبکرێت. ئەمەش پاش ئەوەی شایەتەکان لەلایەن داواکاری گشتیەوە دڵنیا کرابوون کە لە دوای شایەتی دانیان ئیدی ئەوان ئازادن.

دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا نارەزاییان دەربڕی کە بە شێوەیەکی جیاواز مامەڵە کراوە لەگەڵ گومانلێکراو ئەگەر بەراوورد بکرێت بە کۆمپانیای □□□ و کۆمپانیای □□□□□□□□□ و کۆمپانیاکانی تری دەرەوەی وڵات کە تاوەکو ساڵی ١٩٨٧ مادده سەرەکیەکانیان بۆ دروست کردنی گازی خەردەل و گازی دەمار (گازی ئەعساب) فرۆشتوە. دەستەی پارێزەران داخوازن ئەم شێوەی مامەڵەیە ببێتە

بەهانە بۆ پەسەند نەکردنی شکاتنامەی داواکاری گشتی لەلایەن دادگاوە، چونکە ئەمە پێشێلکردنی پرنسیپی یەکسانی و پرنسیپی قەدەغەکردنی هەڵسوکوتی بەئارەزووە.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە، چونکە ئەو دوو حاڵەتەی دەستەی پارێزەران ناویان بردوون ناتوانرێت بە چاوێکی هاووتا تەماشا بکرێن، ئەگەر بەراوورد بکرێن بەو تۆمەتانەی خراونەتە پاڵ گومانلێکراو. سەبارەت بە کۆمپانیاکانی دەرەوەی وڵات، وڵاتی هۆلەندا دەسەڵاتی یاسایی نیە بۆ دادگایی کردنیان.

٥,٨ پێشێل کردنی پرنسیپی "هاوکاری نەکردن لە خۆ تاوانبارکردن"

(بە گوێرەی یاساکانی ئەوروپا: هاوکاریکردنی گومانلێکراو لەگەڵ دەزگاکانی لێکۆلینەوە بۆ سەلماندنی تۆمەتەکان کارێکی زۆرەملی نییە)

دەستەی پارێزەران لە کۆبوونەوەکانی دادگادا نارەزاییان دەربڕی و دەڵێن دەسەلاتدارانی دەوڵەت بە پێچەوانەی پرنسیپی "هاوکاری نەکردن لە خۆ تاوانبارکردن" هەڵسو کەوتیان کردوە. ئەمەش یەکێکە لە مافەکانی گومانلێکراو لە دادگایی کردنێکی دادپەروەرانەدا، بە گوێرەی ماددەی ٦ یاساکانی ئەورووپا لەمەڕ مافی مرۆڤ EVRM. پارێزەران دەڵێن کەسانێك سەر بە دەزگای ئاسایشی هۆڵەندا AIVD بوون و پەیوەندیانکردوە بە گومانلێکراوەوە و ئامۆژگاریو ڕاوێژی ناڕاستو سەرلێشێوێنەریان داوەتێ، بە شێوەیەك کە گومانلێکراویان والێکردوە خۆی دووچاری ئەم دادگاییکردنە بکاتەوە.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە، چونکە داواکاری گشتی هیچ شتێکی ڕانەگەیاندووە لەم بارەیەوە و پەیوەند بێت بە لێپرسینەوەی دادگاییەوە. وتەکانی گومانلێکراو کە لە ڕۆژی ٦ تشرینی دووەمی ٢٠٠٣ بڵاوکراوەتەوە وەك بەڵگەیەك بۆ سەلماندنی تۆمەتەکان بەکارنەهێنراون. بۆیە پێویست ناکات پرنسیپی "هاوکاری نەکردن لە خۆ تاوانبارکردن"

باسی لێوە بکرێت. بە هیچ شێوەیەك ڕوون نەبۆتەوە بۆ دادگا داخۆ داواکاری گشتی بە شێوەیەکی هوشمەندانە ئەم پرنسیپەی پێشێلکردبێت، لەکاتێکدا ئەم پرنسیپانە مەرجن بۆ پرۆسەی دادگایی کردنێکی دادپەروەرانە.

٥,٩ دادگاییکردنی گومانلێکراو بە پێچەوانەی پرنسیپی پرۆسەیەکی دادپەروەرانەیە:
دەستەی پارێزەران ناڕەزاییان دەربڕی و دەڵێن: داواکاری گشتی ئاگادارە کە ڕووداوو تۆمەتەکانی گومانلێکراو و ئەو کەسانەش کە وەك بەرپرسیاری سەرەکی بۆ (جینوساید) لە قەڵەمدراون لە چەند وڵاتێکی جیاواز لێکۆڵینەوەی تاوانکاریان لەسەر دەکرێت. داواکاری گشتی ئەو کارەی پشتگوێ خستووە پەیوەندی بکات بەو وڵاتانەوە بەو مەبەستەی دادگاییکردنی ئەم تاوانانە لە یەك شوێندا کۆبکرێنەوە. پشتگوێخستنی ئەم کارە لەلایەن داواکاری گشتی سەرپێچیکردنی پرنسیپی پرۆسەیەکی دادپەروەرانەیە.
دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە و دەڵێت: تەنانەت ئەگەر پرۆسەی دادپەروەری ئەو مانایە ببەخشێت کە ئەنجامدەرانی سەرەکی تاوانەکان و ئەوانەی بەشداریانکردوون لەبەردەم هەمان دادگا دادگایی بکرێن، ئەم ناڕەزاییە هەر ڕەتدەکرێتەوە. چونکە لە هیچ شوێنێکی تری سەر ڕووی ئەم زەمینە ئەم ڕووداوانەی بەردەستمان وەك تاوانێکی نێودەولەتی دادگایی نەکراون.

٦. بە گوێرەی کام یاسا ئەم کێشەیە دادگایی دەکرێت

پرسیارێك ڕووبەڕووی دادگا بۆتەوە: داخۆ گومانلێکراو دەبێ بە پێی چ یاسایەك دادگایی بکرێت؟ ئایا دەبێت دادگایی کردن لە سەر بناغەی یاسا نیشتیمانیەکانی دەوڵەتی هۆلەندا یان یاساکانی نێودەوڵەتی بێت؟

پێویسته له سەر دادوەری هۆلەندی به یاساکانی تاوانی نێودەوڵەتی و بڕیارەکانی دادگای نێودەڵەتی پشت ببەستێت لەکاتی دەستنیشان کردنی بەشەجیاوازەکانی ئەم تاوانه. بۆ ئەم مەبەسته پشت دەبەسترێت به ماددەی ٩ ی یاسا بنچیەیەکانی دادگای نێودەولەتی بۆ تاوان. بێگومان ئەو تاوانانەی به گوێرەی یاساکانی تاوانی نێودەوڵەتی سزا دەدرێن، به هەمان شێوه به گوێرەی یاسا نیشتیمانیەکانی وڵاتی هۆلەنداش هەر سزا دەدرێن.

دادگا پرسیارێ له خۆی دەکات ئایا تا چ ڕادەیەك جیاوازی هەیه له نێوان یاسا نیشتیمانیەکان و نێودەولەتیەکان، به تایبەتی سەبارەت خاڵێك که ناسراوه به: "بەدەستی ئەنقەست بەشداریکردن له ئەنجامدانی تاوانی جینوساید".

دادگا له بواری "بەدەستی ئەنقەست بەشداریکردن" تاوانی جینۆسایدو تاوانەکانی جەنگ جیا دەکاتەوە.

جینۆساید جیاوازه له تاوانه نێودەولەتیەکانی دیکه چونکه ئەنجامدەرانی سەرەکی نیازو مەبەستێکی تایبەتیان بۆ له ناوبردنی کۆمەڵگایەك یان بەشێکی ئەو کۆمەڵگایه هەیه. زۆر گرنگه دەستنیشان بکرێت تا چ رادەیەك تۆمەتبار به تاوانی بەشداریکردن له جینۆسایدا به دەستی ئەنقەست ئەم کارەی کردوە. وەڵامی ئەم پرسیاره گەلێك جار دراوەتەوه له بڕیارەکانی دادگای نێودەولەتی بۆ تاوان، له تربیونالی تاوانی یوگوسلاڤیا (ICTY) وە ڕوەندا (ICTR).

ناوی تاوانی جینۆساید له دادگا نێودەوڵەتیەکاندا به تاوانی تاوانەکان هاتووه (crime of crimes)، تا جینۆساید جودا بکرێتەوه له تاوانەکانی دیکه، بۆنمونه: له تاوانەکانی دژ به مرۆڤایەتی و تاوانەکانی جەنگ.

بەپێی بریاره گرنگەکانی دادگای تێهەلچوونەوەی تربیونالی یوگۆسلاڤیا (ICTY) وە ڕوەندا (ICTR) تەنیا له یەك حاڵەتدا گومانلێکراوێك به تاوانی بەشداریکار له جینۆسایدا مەحکوم دەبێ: کاتێك گومانلێکراو زانیاری هەبووبێت (knew) دەربارەی

ئـەو نیـازو مەبەسـتەی ئەنجامـدەرانی سـەرەکی هـەیانبووە بـۆ ئەنجامـدانی تـاوانی جینۆساید. (بۆ زانیاری، وەك سەرچاوە سەیری ئەم بریارە بکە):

(ICTY, Krstic, zaak nr. IT-٩٨-٣٣-A, vonnis hoger beroep, ١٩ april ٢٠٠٤, paragraaf ١٤٤; ICTR, E. en G. Ntakirutimana, zaken nr. ICTR-٩٦-١٠-A en ICTR-٩٦-١٧-A, vonnis hoger beroep, ١٣ december ٢٠٠٤, paragrafen ٥٠٠ en ٥٠١).

ئەم کارە لە پەیوەند بە بەشداریکردن لـە تاوانـەکانی جەنگدا جیـاوازە. مـەرج نییـە ئەنجامدەرانی سەرەکی تاوانەکانی جەنگ مەبەستێکی ئەنقەستی تایبەتیان هەبێت.

٧. تاوتوێکردن سەبارەت بە تاوانی سەرەکی: خـاڵی ١ (جینۆساید).

٧,١ سەلماندنی ئەو ڕاستییەی کە ئایا تاوانی کۆمەڵکوژی (جینۆساید) ڕوویداوە یان نا، بەتەنها گرنگ نیە بۆ ووەڵام دانەوەی ئەو پرسـیارەی ئایـا خـاڵی ١ ی تۆمەتـەکان، (جینۆساید)، سەلمێنراوە بەسەر گومانلێکراودا یان نا.

ئەم راستیە سەلماندنی گرنگە، تەنانەت ئەگەر گومانلێکراو ئازادیش بکرێت لە تۆمەتی ١ (جینۆسـاید). ئەمـە گرنگـە چـونکە لـە حاڵـەتی سـەلماندنی جینۆسـایدا ئـەوەش دەسەلمێنرێت کە تۆمەتی ئەلتەرناتیف (التهمة البديلة: کە لێرەدا بریتیە لە تۆمـەتی تاوانەکانی جەنگ) لە هەلومەرجێکی وادا روویانداوە کە ناو دەبرێت بـە: "قوورسـکەری تۆمەتەکان" چونکە: "ڕووداوەکان بریتیبوون لە تیرۆر کردنێکی بـەردەوام یـان مامەڵـە کردنێکی نایاسایی لە دژی کۆمەڵێك خەڵکی دیاریکراو". ئەمەش لە خۆیدا دەبێتە هۆی قورستر کردنی تۆمەتەکانی گومانلێکراو.

٧,٢ بەگوێرەی یاساکانی مامەڵەکردن لەگەڵ پەیمانەکانی جینۆساید و یاساکانی دیکەی نێودەوڵەتی، دادگاش دەڵێت: پێویستە ئەم خاڵانەی خوارەوە سەبارەت بە تۆمەتی سەرەکی، جینۆساید، گشتیان بەسەریەکەوە بسەلمێنرێن، پێش ئەوەی بگەینە ئەو پرسیارەی: ئایا گومانلێکراو بەشداری تێدا کردوە یان نا.

خاڵەکانی پێویستە بسەلمێنرێن ئەمانەن:

١. کەسانێ کە لە لیستی تۆمەتەکاندا بە "ئەنجامدەرانی سەرەکی" ناوبراون، ئەوان بە ئەنقەست جارێك یان چەند جارێك ئەو کارانەیان ئەنجامداوە، وەك لە ماددەی ١ بڕگەی ١ تا ٥ لە یاساکانی مامەڵەکردن لەگەڵ پەیمانەکانی جینۆسایدا ڕێنوسکراون.

٢. کەسانێ کە لە لیستی تۆمەتەکاندا بە "ئەنجامدەرانی سەرەکی" ناوبراون، ئەوان بە ئەنقەست ئەو کارانەیان ئەنجامداوە لە دژی نەتەوەیەك یان گروپێك لە هاوولاتیان، یان بەشێك لەوان.

٣. کەسانێ کە لە لیستی تۆمەتەکاندا بە "ئەنجامدەرانی سەرەکی" ناوبراون، ئەوان بە ئەنقەست ئەو کارانەیان ئەنجامداوە بەنیازی ئەوەی ئەو گروپە گشتیان پێکڕا یان بەشێکیان لەناوبەرن.

خاڵی ١:

دادگا ئەو راستیە دەستنیشان دەکات: مامەڵەکردنی "ئەنجامدەرانی سەرەکی"، هەروەك لە لیستی تۆمەتەکاندا ڕێنوسکراون، بەو کارانە دەژمێرێن هەروەك ناویان براوە لە ماددەی ١، بڕگەی ١ و ٢ لە یاساکانی مامەڵەکردن لەگەڵ پەیمانەکانی جینۆساید، واتە: کوشتنی ئەندامانی گروپێك و بریندار کردنی گیانییان بەقورسی.

خاڵی ٢:

جینۆساید تەنیا لە حاڵەتێکدا دێتە گۆڕێ کاتێ ڕووداوەکان ئەنجامدرابن بە نیازێ بۆ لەناوبردنی پێکڕای گروپێکی پارێزراو یان بەشێك لەو گروپە. [گروپی پارێزراو ئەو گروپانەن کە بە گوێرەی پەیمانەکانی جینۆساید پارێزراون].

دەبێ ئەو پرسیارە وەڵام بدرێتەوە: ئایا تا چ ڕادەیەك هاووڵاتیانی کورد (لە ناوچە دێهاتەکان یان لە شاری هەڵەبجە)، لە ژووروی عێراق، گروپێکی نەتەوەیی (ethnic group) یان گروپێك لە هاووڵاتیان پێکدێنن، لە چوارچێوەی ئەو پێناسەدا کە لە یاساکانی مامەڵەکردن لەگەڵ پەیمانەکانی جینۆساید کراوە، هەروەها لە خودی پەیمانەکانی جینۆساید خۆیشی.

دادگا وای لێکدەداتەوە کە بە شێوەیەکی یاسایی و بە دڵنیاییەوە ئەوە نەسەلمێنراوە کە کوردەکان لە ژووروی عێراق وەك گروپێك هاووڵاتیان ڕەچاو دەکرێن، وەك لە یاساکانی مامەڵەکردن لەگەڵ پەیمانەکانی جینۆساید پێناسەکراوە کراوە.

سەبارەت پێناسە کردنیان وەکو گروپێکی نەتەوەیی، بە گوێرەی یاساکانی مامەڵەکردن لە پەیمانەکانی جینۆساید، دادگا ئەم مەرجانەی خوارەوەی وەك ئەلتەرنەتیڤ داناوە:

- ئەندامانی ئەو گروپە (نەتەوەیە) زمان و کولتورێکی هاوبەشیان هەیە، یان
- ئەندامانی ئەو گروپە (نەتەوەیە) خۆیان بە گروپێکی نەتەوەیی دادەنێن، یان
- کەسانێکی تر، کە ئەنجامدەرانی سەرەکی جینۆسایدیش دەگرێتەوە، گروپەکە بە گروپێکی نەتەوەیی دادەنێن.

(سەرچـــاوە: دادگـــای نێودەڵـــەتی بـــۆ وڵاتـــی ڕوەنـــدا (Kayishema, Ruzindana, ICTR، کێـشەی ژمـارە: ICTR-٩٥-١-T، یەکـەمین پلـەی دادگا، لە ٢١ مایس ١٩٩٩، پەرەگراف ٩٨).

دادگا وای لێکدەداتەوە کە بە شێوەیەکی یاسایی و بە دڵنیاییەوە ئەوە سەلمێنراوە کە نەتەوەی کورد، وەك نەتەوە، بە گوێرەی پێناسەی پەیمانەکانی جینۆساید، ئەو مەرجانە دەگرێتەخۆی، وەك لە سەرەوە باسیانلێکراوە. بۆ دەکردنی ئەم بڕیارە، دادگا ئەم بەڵگانەی خوارەوەی لە پیشچاو گرتووە:

بەڵگەنامەکان: [....]

خاڵی ٣:

خەسڵەتی جینۆساید پیادەڕەوکردنی نیازێکی تایبەتە بۆ قەڵاچۆ کردنی گروپێك پێکرا بە گشتی یان بەشێکی گروپەکە. تەنانەت بێ ئەوەی بەڵگەیەکی راستەوخۆش هەبێت، بۆ نموونە: دانپیانانی (ئیعترافاتی) کەسێك لەم بارەیەوە، دەتوانرێت ئەم نیازە تایبەتە دەستنیشانبکرێ کە ئەنجامدەرانی سەرەکی هەیانبووە، بە هۆی چەند حاڵەتێکەوە، وەك لە خوارەوە هاتووە:

بە گوێرەی بڕیارەکانی دادگای نێودەوڵەتی بۆ تاوان، ئەم خاڵانەی خوارەوە ڕۆڵێکی گرنگیان هەیە لە دیاریکردنی بەنیازبوونی ئەنجامدانی جینۆساید:

- ئەو چوارچێوە گشتیەی کە ڕووداوەکانی تێدا ئەنجامدراوە،
- ئەو بارودۆخەی کە گروپە پارێزراوەکانی [پارێزراون، بە گوێرەی پەیمانەکانی جینۆساید] بە شێوەیەکی بەردەوام تێیدا بونەتە قوربانی، بەهۆی مامەڵەکردنی نایاسایی لەگەڵیاندا،
- قەبارەی ئەو تاوانانەی ئەنجامدراوەکان،
- لێدانو داپڵۆسینی قوربانیەکان بە بەردەوامی، چونکی ئەوان ئەندامی گروپێکی دیاریکراون،
- دووبارەبوونەوەی کردەوەی قەڵاچۆکردن و جیاوازیکردنی ڕەگەزپەرستیانە لە تەك ئەواندا،
- ژمارەی قوربانیەکان،
- چۆنیەتی ئەنجامدانی تاوانەکان،
- ئەو دەڤەرەی ئەنجامدەارن تێیدا چالاکبوون،
- گوماننەبوون لەوەی ئەنجامدەران بە دەستی ئەنقەست قوربانیەکیان قەڵاچۆ کردوە،
- ڕادەی دڵتەزێنی ئەو کردەوانەی جینۆسایدی پێ ئەنجامدراوە،

- ژمارەی دووپاتکردنەوەی ئەو کردەوانەی جینۆسایدی پێ ئەنجامدراوە، لە دەڤەرێکی دیاریکراودا،
- ئەو چوارچێوە سیاسییە گشتییەی کە ئەم تاوانانەی تێدا ئەنجامدراون،
- ڕاگەیاندنەکانی ئەنجامدەرانی تاوانەکان لە بارەی بارودۆخ یان چارەنووسی گروپە پارێزراوەکان.

(سەرچاوە: لە سەر بناغەی ئەم بڕیارانەی خوارەوەی دادگای نێودەولەتی یۆگۆسلاڤیا و ڕوەندا).

(ICTY, Jelisic, zaak nr. IT–٩٥–١٠-A, vonnis hoger beroep, ٥ juli ٢٠٠١, paragraaf ٤٧; ICTY, Jelisic, zaak nr. IT–٩٥–١٠-T, vonnis eerste aanleg, ١٤ december ١٩٩٩, paragrafen ٧٣ – ٧٧; ICTY, Karadžic en Mladic, zaken nr. IT–٩٥–٥-R٦١ en IT–٩٥–١٨-R٦١, beslissing in de zin van Regel ٦١, ١١ juli ١٩٩٦, paragrafen ٩٢, ٩٤ en ٩٥; ICTY, Krstic, zaak nr. IT–٩٨–٣٣-A, vonnis hoger beroep, ١٩ april ٢٠٠٤, paragrafen ١٢ – ١٤ en ٢١; ICTY, Miloševic, zaak nr. IT–٠٢–٥٢-T, beslissing in de zin van Regel ٩٨bis, ١٦ juni ٢٠٠٤, paragrafen ٢٤٦ – ٢٤٨; ICTR, Kayishema en Ruzindana, zaak nr. ICTR–٩٥–١-T, vonnis eerste aanleg, ٢١ mei ١٩٩٩, paragraaf ٩٣; ICTR, Kajelijeli, zaak nr. ICTR–٩٨–٤٤A-T, vonnis eerste aanleg, ١ december ٢٠٠٣, paragraaf ٨٠٦; ICTY, Nikolic, zaak nr. IT–٩٤–٢-R٦١, beslissing in de zin van Regel ٦١, ٢٠ oktober ١٩٩٥,

paragraaf ٣٤; ICTR, Akayesu, zaak nr. ICTR-٩٦-٤-T, vonnis eerste aanleg, ٢ september ١٩٩٨, paragraaf ٥٢٣; ICTR, Simba, zaak nr. ICTR-٠١-٧٦-T, vonnis eerste aanleg, ١٣ december ٢٠٠٥, paragraaf ٤١٣).

لە سەلماندنی بەنیازبوونی جینۆسایدکردندا، دادگا جیاوازیدەکات لە نێوان چەوساندنەوەی بەردەوام و جیاوازکردنی ڕەگەزپەرستانە بەرامبەر بە گەلی کورد لە لایەک، و زیاتر توندوتیژ کردنی شاڵاوەکانی داپڵۆسین لەلایەن دەسەڵاتداران لە ژووروی عێراق لە لایەکی تر، کە ئەمەش لە کاتێکی دیاریکراودا شێوەیکی وای گرتۆتەخۆ کە بە هیچ شێوەیەک مانایەکی تر هەڵناگرن جگە لە بەڵگەیەک نەبێ بۆ بەنیازبوونی جینۆسایدکردن.

بەنسبەت شێوە گشتیەکەی چەوساندنەوەو جیاوازی کردنی ڕەگەزپەرستانە بەرامبەر بە گەلی کورد لە عێراق، دادگا ئەم بەڵگانامانەی خوارەوە بەکاردێنێت. ئەم شێوە گشتیەش لە پاشدا ڕۆڵی خۆی دەبینێت بۆ سەلماندنی بەنیازبوونی جینۆساید.

بەڵگەکان: [...]

٧,٣ لە پەیوەند بە زیادبوون و بەردەوامبوونی شاڵاوەکانی داپڵۆسین و چەوساندنەوە وەک: تەعریبکردنی ئەو شوێنانەی کوردنشینبوون، بزرکردنو بێسەروشوێن کردنی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکان، لە سێدارەدانو تیرەبارانکردنی بێ ویژدانانە، هێرشکردن و وێرانکردنی گوندە کوردنشینەکان، لەگەڵ بەکار هێنانی چەکی کیمیاوی کە ئەم هێراشانە لە ئۆپەراشیۆنەکانی ئەنفالدا گەیشتنە لوتکەوپۆپە، دادگا ئەم بەڵگەنامانەی خوارەوە وەپێشچاو دەخات:

بەڵگەکان: [...]

٧,٤ لێکدانەوەکانی دادگا بەم شێوەیەیە: ئەم بەڵگەنامانەی لەسەرەوە باسکران بواری گومان ناهێڵن. هیچ دەرئەنجام و ئاکامێکی تر هەڵناگرن، جگە لەوە نەبێت کە ئەو هێرشانەی لە لیستی تۆمەتەکاندا ئاماژەیان پێدراوە، ئەنجامدراون بەنیازی قەڵاچۆکردنی کومەڵگای کورد لە عێراق. ئەم دەرئەنجامانە لە سەر بنەمای تایبەتی ئەم خاڵانە رەچاوکراون:

- ئەو چوارچێوە گشتیەی بەبەردەوامی چەوساندنەوەی کۆمەڵگای کوردی تیدا کراوە.
- ژمارەیەکی هێجگار زۆر لە کوژراوەکان سەر بە کۆمەڵگای کوردن. دادگا وای لێکدەداتەوە کە ئەم ژمارەیە بێگومان دەیان هەزار کەسن، کە لەکاتی هێرشەکان و شاڵاوەکانی کۆمەڵکوژی بە کۆمەڵ بوونەتە قوربانی.
- بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی بە شێوەیەکی هێجگار بەرفراوان لە دژی دانیشتوانی کورد. چۆنیەتی ئەم چەکەش لە بەکارهێناندا بە شێوەیەکە هیچ جیاوازیەك ناهێڵێتەوە لە نێوان هاووڵاتیانی ئاسایی و خەڵکی چەکدار. ئەم چەکانە بە تەنها نابنە هۆی گەیاندنی ئازارێکی زۆری بێسنوور بە دانیشتوان، بەڵکو دەبنە هۆی ئەوەش کە ترس و لەزر بخەنە دڵی دانیشتوانەوە. هەروەها گوندو شارە لێدراوەکان لە ماوەیەکی درێژخایەندا ژیانی تیا مەحاڵ دەبێ.
- وێرانکردنی گوندە کوردنشینەکان بە شێوەیەکی بەرفراون لە ژووروی عێراق و ڕاگوێزکردنی (تەرحیل) هاووڵاتیان،

- راگەیاندنەکانی کاربەدەستانی ڕژێم، بە تایبەتی ئەوانە عەلی حەسەن المجید، کە تێیدا سوکایەتی پێکردن (ئیحتیقار) بە گەلی کورد دەکات.

- ٧,٥ دادگا بڕوای وایە کە: ئەو هێرشانەی بە بەڵگەوە سەلمێنراوە کە ئەنجامدراون، بەنیازی جینۆسایدی گەلی کورد بوون. پێوستە لە سەر دادگا ئەو بڕیارەی دەریدەکات پەیوەندی هەبێت بەو قۆناغەوە کە شاڵاوەکانی جینۆسایدی تێدا ئەنجامدراوە. بۆ وەرگرتنی ئەم بڕیارە دادگا ئەو دەرئەنجامانە بەکار دەهێنێت کە ڕاپۆرتنووسی نەتەوەیەکگرتوەکان، ڤان در ستول، نووسیویەتی، و دەلێت: بناغەی ئەو سیاسەتە گشتیەی لە دژی کوردەکان دانراوە، دەگەڕێتەوە بۆ مانگی مایسی ١٩٨٥، کاتێك فەرمانی سەربازی دراوە بۆ بەکارهێنانی "هەموو جۆرە چەکێك" لە دژی "تێکدەران" لە ناوچەکانی ژووروی عێراق. شاڵاوەکانی ئەنفال دواییان پێهاتووە لە ٦ ئەیلولی ١٩٨٨، بە دەرکردنی بڕیاری لێبوردنی گشتی (عەفووی عام).
- لەم ڕوانگەیەوە دادگا وای لێکدەداتەوە کە هەموو ئەو هێرشانەی نێوان: مایسی ١٩٨٥ تا ٦ ئەیلولی ١٩٨٨، بە شێوەیەکی زۆر ئاشکرا لە دژی گەلی کورد کراون، وە بە شێوەیەك مامەڵە کراوە کە ماددەی ١، برگەی ١، پەرەگرەفەکانی ١ تاوەکو ٥ لە پەیمانەکانی جینۆسایدی بەسەردا دەچەسپێت. ئەم هێرشانە بەشێك بوون لە شاڵاوەکانی جینۆساید، تەنانەت ئەگەر ئەم هێرشانە بە ڕەسمیش لە قۆناغی شاڵاوەکانی ئەنفالەکانیشدا نەکرابێت.
-

- ٧,٦ لـه بـەر ڕۆشـنایی ئـەم دەرئەنجامانـەدا، دادگـا وای لێکدەداتەوە کە سەبارەت بە گەلی کورد لە ژووروی عێراق، لـەو قۆناغـە دیـاریکراوەدا کـە لـە لیـستی تۆمەتەکانـدا نـاوبراوە، سیاسـەتی تـیرۆر و ڕەشەکوژی بە بەردەوامی لە گۆڕێدا بووە.

-

- ٧,٧ لە پەیوەند بە بـەنیازبوونی قەلاچـۆ کـردن، ئـەو پرسـیارە دێتـە پێشەوە: ئایـا تـا چ ئاسـتانەیەك کۆمـەڵگای کـورد دووچـاری ئـەم مەسەلەیە بۆتەوە. ئایا پێکڕای ئـەم نەتەوەیـە یـان بەشـێکی دووچـاری لەناوبردن بۆتـەوە. لـە کاتێکدا بـەنیازبوونی لـەناوبردنی گروپێـك مانـای ئەوەش دەگەیەنێت کە ئەنجامدەران بەرەنگاری تاکە کەسیش (فـەردێك) دەبنەوەو دەیکەنە قوربانی، چونکە ئەو تاکە کەسە ئەندامێکی ئەو گروپە پارێزراوەیە. هـەروەها کوشـتن یـان ئەشـکەنجەدانی (تەعزیبـدانی) تاکـە کەسیش لە ڕاستیدا ئەوە نیشان دەدات کە نیاز لەناوبردنی گروپەکەیە.

(سەرچاوە: سەیری بڕیاری دادگای نێو دەوڵـەتی بکـە: **ICTR, Niyitegeka, zaak nr. ICTR-٩٦-١٤-A, vonnis hoger beroep, ٩ juli ٢٠٠٤, para. ٥٣; ICTY, Jelisic, zaak nr. IT-٩٥-١٠-T, vonnis eerste aanleg, ١٤ december ١٩٩٩, paragraaf ٧٩**).

لەم چوارچێوەیەوە دادگا دەڕوانێتە ناڕەزاییەکانی دەستەی پارێزەران، کـاتێ ئـەوان دەڵێن: ئـەو هێرشـانەی لـە لیـستی تۆمەتەکانـدا نـاوبراون بـەنیازی لێـدانی کۆمـەڵگای کوردەکان نەبوون، بەڵکو ئامانجێکی سەربازی ستراتیژیان هـەبووە کـە بریتیبـووە لـە: لەناوبردنی گروپە یاخیبووەکان.

دەستەی پارێزەران لە روانگەی خۆیانەوە دەڵێن: ناکرێ بەم کارە بەنیازبوونی جینۆساید بسەلمێنرێ.

- دادگا لەسەرەتاوە ئەوە دەخاتە پێش چاو: بۆ لەناوبردنی گروپە یاخیبووەکان، ئەگەر ئەم کارە کاریگەریەکیشی هەبێت لە سەر هاووڵاتانی سیڤیل (مەدەنی)، دەکرێ بەنیازبوونی جینۆساید لە گۆڕێدا نەبێ. (ئەمانە بەراوورد بکە: بۆچوونەکانی لیژنەی نەتەوەیەکگرتووەکان لە دارفور (سودان)، کە دەڵێت (هێشتا) جینۆساید لە گۆڕێ نیە. ڕاپۆرتی لیژنەی لێکۆلینەوەی نێودەوڵەتی لە دارفور بۆ سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان، بڕیاری ١٥٦٤ لە ١٨ ئەیلولی ٢٠٠٤، لە جنێف، و لە ٢٥ کانوونی دووەمی ٢٠٠٥، بڕگەی ٥١٣ و ٥١٤).

بەڵام دادگا گەیشتۆتە ئەو بڕوایەی کە هێرشەکانی زەبرو زەنگ و داپڵۆسین لە عێراق، لەو قۆنەغەدا کە لە لیستی تۆمەتەکاندا ناوبراون، گەلێك زیاتر بوون لەوەی تەنیا ئامانجێکی سەربازیان هەبێت. ئەگەر ئەو هێرشانە مەبەستێکی سەربازیشیان هەبووبێت، دەبێت وەك پاڵپێوەنەرێك بۆ شاڵاوەکان ببینرێن. ئەمەش بەگوێرەی یاسا هیچ لەوە کەمناکاتەوە کە نیازی جینۆسایدیان هەبووە، هەروەك پێشتر ئەم نیازە دەستنیشان کراوە.

(ICTR, Nahimana, Barayagwiza en Ngeze, zaak nr. ٢٠٠٣,)ICTR-٩٩-٥٢-T, vonnis eerste aanleg, ٣ december paragraaf ٩٦٩

٧,٨ لە وەڵامدانەوەی پرسیارێکی وادا کە ئامانج لەم کارە ئەوە بووە کە تەواوی گەلی کورد جینۆساید بکرێت، یان تەنها بەشێك لەو گەلە، دادگا بەم شێوەیەی خوارەوە لێکیدانەوەی خۆی دەخاتە روو:

دادگا ئەو پرسیارە کەناردەخا کە داخۆ تا چ ڕادەیەك گەلی کورد لە ژووروی عێراق وەك گروپێکی نەتەوەیی جودا دەژمێردرێت. دادگا رایدەگەیەنێت کە ئامانج لەم کارانە ئەوە بووە تەنیا بەشێك لە کۆمەلگای کورد لەنێو خاکی عێراقدا قەلاچۆ بکرێ، نەك گشت گەلی کورد. لە پەیوەند بەو نیازو ئامانجەی لە گۆڕێدا بووە بۆ لەناوبردنی بەشێك لە گەلی کورد، دادگا دەلێت ئەم ڕاستیە زیاد لە پێویست سەلمێنراوە، نەك هەر بەهۆی ژمارەی قوربانیەکانەوە، بەلکو بەهۆی ئەو کاریگەرییەی کە چەند بەشێکی دیاریکراوی شالاوەکانی جینۆساید هەیبوە، (بۆ نموونە: لە ناو شاری کەرکوك و ناوچەکانی دەوورو پشتی) لەسەر پێکڕای گەلی کورد لە عێراق. (سەیری بریاری دادگای نێودەولەتی بۆ تاوان بکە):

ICTY, Krstic, zaak nr. IT-٩٨-٣٣-A, vonnis hoger (beroep, ١٩ april ٢٠٠٤, paragrafen ١٢ en ١٣).

٧,٩ بۆ دیاریکردنی بەنیازبوون و مەبەستی جینۆسایدکاری لەلایەن ئەو کەسانەی لە لیستی تۆمەتەکاندا وەك "ئەنجامدەری سەرەکی" ناویان براون، دادگا دەلێت:

هەرچەندە بەگوێرەی یاساکانی نێودەولەتی پێویست ناکات ناسنامەی (هەویەی) "ئەنجامدەرانی سەرەکی" دیارییبکرێن، تا بتوانرێت کەسێکی تر حوکم بدرێت بە بەشدایکەر لە تاوانەکانی جینۆسایدا، [تەماشای ئەم بڕیارانە بکە]:

[illegible]

بەلام دادگا هەلوێستی خۆی ئاشکرا بکات بەرامبەر ئەو کەسانەی لە لیستی تۆمەتەکاندا ناوبراون بە "ئەنجامدەرانی سەرەکی"، واتە: "سەدام حوسەین التکریتی

وە/یان عەلی حەسەن المجید التكریتی وە/یان حوسەین كامیل حەسەن المجید وە/یان كەسانێكی تر كە تا ئێستا بە نەناسراوی ماونەتەوە".

سەبارەت بەو كەسانەی كە تا ئێستا بە نەناسراوی ماونەتەوە دادگا تەنیا ئەوەندە دەڵێت كە تاوانی جینۆساید جۆرە تاوانێكە كە گروپێكی زۆر لە خەڵكی تێیدا بەشدارن.

سەبارەت بە ئاستی پەیوەندی سەدام حوسەین التكریتی بەم كارانەوە، دادگا وەك ڕاستیەكی حاشاهەڵنەگر دەیبینێ كە لەو قۆناغەدا كە لە لیستی تۆمەتەكاندا ناوبراوە، ئەو كەسە دەسەڵاتی ڕەهای (موتڵەق) لە عێراق لە دەستدا بووە. لەم ئاقارەوە ناوبراو بەشێوەیكی ڕاستەوخۆ پەیوەندار بووە بە ئەنجامدانی ئەو هێرشانەی بە ڕاشكاری سەلمێنراون هەروەها گشت ئەو هێرشانەی دیكە كە دژی كوردەكان لە گەڕدا بووە.

- لە پەیوەند بە ڕۆڵی عەلی حەسەن المجید التكریتی دادگا دەڵێت: ئەم كەسە، لەو قۆناغەدا كە لە لیستی تۆمەتەكاندا ناوبراوە، ئەندامبووە لە بەرزترین ئورگانی دەسەلاتی عێراق، ئەنجومەنی سەركردایەتی شۆرش. بە گوێرەی ئەو بەڵگەنامانەی پێشتر ناوبران ئەم كەسە سەركردایەتی شاڵاوەكانی ئەنفالی كردووە.

لە پەیوەند بە حوسەین كامیل حەسەن التكریتی دادگا دەڵێت: ئەم كەسە وەك زاوای سەدام حوسەین یەكێك بووە لەو كەسانەی زۆر باوەڕپێكراو بووە. ئەم كەسەش كە لەو قۆناغەدا كە لە لیستی تۆمەتەكاندا ناوبراوە بەشێك بووە لە سەركردایەتی هێزە سەربازییەكان.

دادگا گەیشتۆتە ئەو دەرئەنجامەی كە ناوبراوان، هەرسێكیان، بە هۆی ئەوەی لە عێراقدا ڕۆلی سەركردایەتیان هەبووە، لە هێرشەكانی دژ بە كوردەكان بەگشتی و لەو هێرشانەی بە بەڵگەوە لەم كێشەیەدا سەلمێنراون بەتایبەتی، پێكەوە و لەگەل كەسانی تر ئەم هێرشانەیان ئەنجامداوە بەنیازو ئامانجی قەلاچۆكردنی بەشێك لە نەتەوەی كورد.

٧,١٠ بۆ ئەم حوكمەی لەسەرەوە نووسراوە، دادگا ئەم بەڵگەنامانەی خوارەوە بەکاردێنیت، لە پاڵ ئەو بەڵگەنامانەی کە پێشتر ناووبرابوون.

بەڵگەنامەکان: [...]

٨. ئازادکردنی گومانلێکراو لە تۆمەتی سەرەکی: بەشداریکاری جینۆساید.

وەك لە خاڵی ٦ باسکرا، دادگا وای لێکدەداتەوە کە بەشداریکردن لە جینۆساید لەوەدایە کە کەسی بەشدرایکار بەکردەوە زانیاری تەواوی هەبێت لە سەر ئەوەی کە ئەنجامدەرانی سەرەکی بەنیازی جینۆساید کردن بوون. دادگا دەڵێت ئەم راستیە بە شێوەیەکی یاسایی و دڵنیاکەرانە نەسەلمێنراوە. چونکە ئەو راستیە نەسەلمێنراوە کە گومانلێکراو لەکاتی بردن و گەیاندنی ئەو ماددانەی کە لە لیستی تۆمەتەکاندا ناوبراون، زانیاری هەبووە لەبارەی ئەوەی بەو کارەی پێیهەڵساوە بەشداربووە لەو هێرشانەدا، بە مەبەستی قەڵاچۆکردنی نەتەوەی کورد یان بەشێك لەو نەتەوەیە لە عێراقدا. لەبەر ئەم هۆیەش دادگا کەسی گومانلێکراو ئازاد دەکات لە تۆمەتی سەرەکی، وەك لە خاڵی ١ لیستی تۆمەتەکاندا ناوبراوە. (واتە گومالێکراو لە تۆمەتی بەشداریکار لە تاوانی جینۆساید ئازاد دەکرێت).

دادگا ئەم مەسەلەیە وا لێکدەداتەوە کە لەدوای هێرشەکەی هەڵەبجە، لە ١٦ مارتی ١٩٨٨، چارەنووسی گەلی کورد لە عێراق بە شێوەیەکی بەرفراوان لە ئاژانسەکانی ڕاگەیاندنی جیهانی بایەخی پێدرا. پێش ئەم بەرواره — لەبەر هەرچ هۆیەك بووبێت — بایەخی بە گوێرەی پێویست پێنەدراوە.

له دۆسیەی ئەم کێشەیەدا هیچ بەڵگەنامەیەك نەدۆزراوەتەوە بۆ هەبوونی زانیاری لە لای کەسی گومانلێکراو دەربارەی مامەڵە کردنی دەسەڵاتدارانی عێراق لەگەڵ کوردەکاندا، پێش ١٦ مارتی ١٩٨٨.

له پەیوەند بە گشت ئەو ماددەو شتومەکانەی گومانلێکراو گەیاندویەتیە عێراق، پێش ١٦ مارتی ١٩٨٨، پێویستە گومانلێکراو ئازاد بکرێت لە تۆمەتی: "بەشداریکار لە جینۆساید".

٩. ناڕەزایەکان سەبارەت بە بەڵگەنامەکان

دەستەی پارێزەران بیروڕایان وایە کە ئەو بەڵگەنامانەی لە لیستەی بەڵگەنامەکاندا ناوبراون، نابێت هەریەکەیان وەك بەڵگەنامەیەکی سەرەخۆ بەکاربهێنرێت. لەبەر ئەوە دەبێت وەك بەڵگەنامە بخرێنە لاوە.

دادگا ئەم ناڕەزاییە ڕەتدەکاتەوە و دەڵێت: دادگا هیچ هۆیەك نابینێت بۆچی بەڵگەنامەکان وەك بەڵگە دەبێ بخرێنە لاوە، لە کاتێکدا لیستی ئەو دۆکیومێنتانە لە دۆسیەی کێشەدا هەن و دادگاش لە توانایدایە ڕاستو درووستی ئەم لیستانە کۆنترۆل بکات.

١٠. تاوتوێ کردنی بەڵگەنامەکان کە تایبەتن بە چۆنیەتی جەنگی چەکداری

بۆ دەستنیشانکردنی چۆنیەتی جەنگی چەکداری، دادگا ئەم بەڵگانەی خوارەوە بەکاردێنێت:

بەڵگەنامەکان: [.........]

١٠،٤ بەگوێرەی لێکۆلینەوەی سەرچاوەکان وەك لە [...] وە [...] دا هاتوون، هەروەها بە گوێرەی شایەتیەکانی شایەتی ژمارە [......]، بۆچوونەکانی دادگا بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

أ. لە میانی نێوان ٢٢ ئەیلول ١٩٨٠ تاوەکو ٢٠ ئابی ١٩٨٨ جەنگی چەکداری نێودەوڵەتی لە ئارادا بووە لە نێوان عێراق و ئێران، ئەم جەنگە شێوەیەکی گرتۆتەخۆ وەك لە یاساکانی جەنگی چەکداریدا باسیان لێوەکراوە.

ب. لە ناو خاکی عێراقیشدا جەنگی چەکداری ناوخۆیی هەبووە. ئەم جەنگەش شێوەیەکی وای گرتۆتەخۆ وەك لە یاساکانی جەنگی چەکداریدا باسیان لێوەکراوە. جەنگەکە لە نێوان هێزەسەربازیەکانی حوکمەتی عێراق و هێزە چەکدارەکانی گروپەکانی ئۆپۆزیسیونی کوردیدا بووە. ئەم شەڕە چەکداریە هەڵگیرساوە، زۆر لە پێش ئەو کاتەی لە لیستی تۆمەتەکاندا ناوبراوە. پاش ئەو ماوەیەش ئەم جەنگە هەر بەردەوام بووە.

کاتێك گروپەکانی ئۆپۆزیسیون، هەندێك جار، شانبەشانی هێزە سەربازیەکانی ئێران چالاك بوون نابێتە هۆی ئەوەی چالاکیەکانیان وەك لایەنێکی بەشدار لە جەنگێکی چەکداری نێودەوڵەتیدا ببینرێن. وا دەرنەکەوتووە کە دەوڵەتی ئێران لەو حاڵەتانەدا کۆنترۆڵی تەواوی گروپەکانی ئۆپۆزیسیونی کردبێت. گروپەکانی ئۆپۆزیسیون لەو حاڵەتانەشدا بەردەوام بوون لە سەر خەباتی خۆیان بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانیان.

قەبارەی چالاکیە سەربازییەکان لە نێوان هێزەسەربازیەکان و گروپەکانی ئۆپۆزیسیون، هەروەها ئەو چەکانەی بەکارهێنراون، و ئەو ڕاستیەی کە گروپەکانی ئۆپۆزیسیون لە توانایاندا هەبووە هێرشی سەربازی لە ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی خۆیانەوە بکەن، و شێوەی ڕێکخراوەکانی گروپەکانی ئۆپۆزیسیون، ئەمانە گشتی، بە گوێرەی یاساکانی جەنگ، وادەگەیەنن کە شەڕەکان وەك ئاژاوەیەك یان وەك یاخیبوونێکی کاتی نەبینرێن، بەلکو وەك شەڕێکی چەکداری ناوخۆیی لە قەڵەمبدەدرێ.

١١. تاوتوێ کردنی ئـەو بەڵگەنامانــەی وادەردەخــەن گومانلێکراو بە ئەنقەست کارەکانی ئەنجامداوە.

لە پەیوەند بـەوەی کـە گومـانلێکراو بـە ئەنقەسـت کـاریکردوە، دادگا بـەم شـێوەیە لێکدانەوەی خۆی دەردەبڕێت:

دادگا دەڵێت ئەوە سەلمێنراوە کە گومانلێکراو، بە هەر حـاڵ پـێش نـاردنی مـاددەی TDG بۆ یەکـەم جـار لـە کۆتـایی مایسی ١٩٨٥، زانیـاری هـەبووە لـە بـارەی ئـەم خاڵانەی خوارەوە:

١. حوکمەتی یابان مـەرجی قوورسـی (قیـود) دانـابوو بـۆ فرۆشـتنی مـادەی TDG (تیۆدیخلیکۆڵ) و ناردنـە دەرەوەی بـۆ وڵاتـانی ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت، بەتایبـەتی بـۆ عێراق. گومانلێکراو دەیزانی کە ئەو مەرجە قوورسانە ناردنە دەرەوەی مادەی TMP یش (تریمیتیل فوسفات) دەگرنەوە.

٢. مادده کیمیاویەکان، بە مـاددەی TDG یـشەوە، کـە بـە هـۆی گومـانلێکراوەوە دەنێردران بۆ وڵاتێك، لە کۆتاییدا دەگەیەنرانە عێراق. بەڵام گومانلێکراو یـان کەسـێکی تـر لـە جیـاتی ئـەو، نـاوی وڵاتێکـی ئـەورووپیان بـە سـاختە لـە سـەر دۆکیومێنتـەکانی گواستنەوە ڕێنوسدەکرد و هۆشمەندانە دوامەبەستی بەکارهێنانی ئەم ماددانەشـیان بـە هەمان شێوە بە ساختە ڕێنوسدەکرد.

٣. مادده کیمیاویـەکان، بـە مـاددەی TDG یـشەوە، کـە بـەهۆی گومـانلێکراوەوە دەگەیەنران، دەتوانرا بەکاربهێنرێن بۆ بەرهەمهێنانی گازی ژەهراوی.

٤. کۆماری عێراق لە جەنگی عێراق – ئێراندا گازی ژەهراوی بەکار هێنابوو.

سەرەڕای ئەوەی گومانلێکراو ئەو زانیاریانەی هەبووە وەك لەسەرەوە لە خاڵەکانی ١ تاوەکو ٤ باسکران، ئەو هاریکارکاری کردووە لە گەیاندنی قەبارەیەکی هیجگـار زۆر لـە

ماددەی TDG بۆ دەزگای SEORGI. بەم کارەش گومانلێکراو تا ئاستانەیکی باڵا ڕازی بووە بەوەی ماددەی TDG بەکاربهێنرێت وەك ماددەیەکی سەرەکی بۆ بەرهەم هێنانی گازی کوشندە و بەکارهێنانی ئەو گازانە لە هێرشە کیمیاویانەدا. بە تایبەتی لەو هێرشانەدا کە لەم کێشەیەدا ڕوویانداوەو سەلمێنراون.

سەرباری ئەمەش دادگا دەڵێت: بە گوێرەی ئەو زانیاریانەی کە گومانلێکراو هەیبووە، وەك لە خاڵەکانی ١ تاوەکو ٣ دەرکەووت، گومانلێکراو بە دەستی ئەنقەست ئەم کارانەی ئەنجامداوە، لەکاتێکدا ئەو بە ئاگا بووە لە ئەنجامی کردەوەکانی. کەسێك ماددەی کیمیاوی بگەیەنێتە وولاتێك، ئەو بزانێت ئەم ماددانە بەکار دەهێنرێن بۆ بەرهەمهێنانی گازی ژەهراوی لە لایەن ولاتێك کە بۆ ماوەیەکی درێژخایەن لە جەنگدابوو، ئەو ولاتەش خۆی دەستپێشکەری جەنگەکەش بووە، دەتوانرێت بەبێ هیچ گومانێك بوترێ کە ئەو هوشمەند بووە بەرامبەر بە دەرئەنجامی کردەوەکانی. واتە: ئەو هوشمەند بووە کە ئەو گازە ژەهراویانەی بەرهەمهێنراوون لە بەرەکانی جەنگیشدا بەکارهێنراوون.

لەم بارەیەوە خاڵێکی دیکەی گرنگ هەیە: کەسی گومانلێکراو لە میانی لیکۆلینەوە سەرەتاییەکاندا ڕایگەیاندووە کە ئەو نەیزانیوە عێراق ماددە کیمیاویەکان تەنیا بەکاردەهێنێت بۆ بەرهەمهێنانی چەکی کیمیاوی، بەڵام لە کاتی کۆبوونەوەکانی دادگادا گومانلێکراو هەردەم پەنای ئەبردە بەر مافی بێدەنگی خۆی، [واتە: وەلامی پرسیارەکانی نەئەدایەوە لەم بارەیەوە].

بەکارهێنانی ماددەی TDG وەك ماددەیەکی سەرەکی بۆ بەرهەمهێنانی گازی ژەهراوی و بەکارهێنانی ئەم گازانە لە هێرشە کیمیاویەکاندا تەنیا ناچێتە نێو ڕەهەندی ئەگەرێکی زۆرەوە، بەڵکو بە نزیکەی لە سەدا سەد دڵنیاییەوە ڕوویداوە. ئەم ڕاستیەش بە گوێرەی ڕاگەیاندنەکانی دوو شایەتی پسپۆر لەم بارەیەوە دەرکەوتووە. شایەتێك بەناوی ڤۆلتەربەیك و شایەتێکی تر بەناوی: [......] . ئەم شایەتانە لای دادوەری

لێکۆلینەوە لێدوانیان لەگەڵ کراوە. بەگوێرەی ئەم لێدوانانە ڕوونبۆتەوە کە ماددەی TDG، بەم قەبارە زۆرەی لەم کێشەیەدا باس دەکرێت، لە عێراق هەرگیز بەکارناهێنرێت بۆ مەبەستی کاری سیڤیلئامێز (مەدەنی)، و ماددەی TDG لە دەرەوەی وڵات هێنراوە بۆ کارگەکانی چەکدروستکردن بەناوی کارگەی MSE، واتە بۆ دەزگای دەوڵەتی المثنى، تا بەگوێرەی پێویست و بەپێی داخوازی گازی خەردەلی لێ دروستبکرێ و بە ماوەیەکی کورت دوای بەرهەمهێنان بە کردەوە لەبەرەکانی جەنگدا بەکار بهێنرێ.

دادگا ئەم ڕاستیانەی خاڵەکانی ١ تاوەکو ٤ بۆ دەرکەووتوە لە ڕێگەی ئەم بەڵگەنامانەی خوارەوە: بەڵگەنامەکان: [......]

لە پەیوەند بە خاڵی ١ ی سەروە:

بەگوێرەی ناوەرۆکی ئەو تەلێکسانەی لە سەرەوە ناوبراوون، ژمارە [......] و [......] کە بۆ گومانلێکراو نێردرابوون، وا دەرکەوتووە کە [فلان کەس]، بە نووسینامە گومانلێکراوی ئاگادار کردۆتەوە لە بارەی گەیشتنی یەکەمین باری (شەحنەی) ماددەی TDG و تێیدا وتوویەتی: بەبێ مۆڵەتی حوکمەتی یابانی ناتوانرێت ماددەی TMP و ماددەی TDG بنێردرێ بۆ دەرەوەی وڵات، بۆ نموونە: بۆ عێراق. ئەمەش بۆ خۆی پەیوەندی بە ترسی بەرهەمهێنانی گازی ژەهراوی لەم ماددانە هەیە.

لە پەیوەند بە خاڵی ٢:

ناوەڕۆكی تەلێكسی ژمارە [......]، دەریخستووە كە كەسی گومانلێكراو لە سەرەتاوە زانیوەیەتی ئەم مادده كیمیاوییانە بەرەو بەغداد دەنێردرێن. كەچی بە گوێرەی ئەو لیستەیەی لەگەڵ بارەكاندا نێردراوە وا نووسراوە كە گوایا ئەم ماددانە: TMP وە TDG بەرەو دوا مەنزڵیان دەڕۆن، كە ئەوروپایە. بەگوێرەی لێدوانەكانی گومانلێكراو [ژمارەی .....]، دەردەكەوێت كە گومانلێكراو لە ڕاستیدا تاكە كەس بووە پەیوەندەدار بێت بە كۆمپانیای: Oriac،Companies و ئەو خۆی ئەبێت لیستی بارەكانی ڕیكخستبێت، یان بە هەر حاڵ، كەسێكی تر لە سەر داوای گومانلێكراو لیستی بارەكانی ڕێكخستووە.

بە تایبەتی بەهۆی ناوەڕۆكی ئەو تەلێكسەی شایەت: [...] باسی كردوە. تەلێكسەكە لە لایەن گومانلێكراو لە بەرواری ٣ ی ئەیلولی ١٩٨٤ نێردراوە. لە تەلێكسەكەدا گومانلێكراو خۆی پێشنیارێك دێنێتە پێشەوە لە بارەی دوائامانجی بەكارهێنانی مادده كیمیاویەكان. دادگا ئەوە بە ڕاستیەكی سەلمێنراو دادەنێت كە نەك هەر دوامەنزڵی ماددەكان ڕاست نەبوون، بەلكو دوائامانجی بەكارهێنانی ماددەكانیش لە تەواوی هۆشمەندیەوە بە ڕاست و درووستی دانەنراوون.

ئەگەر بێتوو وتەكانی گومانلێكراو ڕاست بن – وتەكان بە كورتی ئەمانەن: گومانلێكراو بە دڵنیاییەوە باوەڕی كردووە بە دەزگای Seorgi كە ئەوان وتویانە دوائامانجی بەكارهێنانی ئەم مادە كیمیاویانە بۆكاروباری سیڤیلئامێز بەكاردێن (لە حاڵەتی ماددەی TMP وتراوە ئەم ماددەیە وەك "دواخەری ئاگر بەربوونەوە") بەكاردەهێنرێت – ئەگەر ئەم وتانە ڕاست بن، ئەوا چ پێویست دەكات گومانلێكراو پێشنیاری ئەوە بێنێتە گۆڕێ كە دەبێت دوائامانجی بەكارهێنانی ماددەكان بگۆڕدرێن. ئەگەر گومانلێكراو قەناعەتی تەواوی هەبووە لەبارەی دوائامانجی بەكارهێنانی ماددەكان كە بۆ كاروباری سلڤیلئامێز بەكار دەێن، ئەوا دەتوانرا دوائامانجەكە (لەگەڵ ڕێنوسی دوامەنزڵێكی

ڕاست، یان ناڕاستیش) بەبێ هیچ گیروگرفتێك ڕابگەیەنرایە بە حوكمەتی یابان و هەروەها لەسەر دۆكۆمێنتی بارنامەكانیش بە ڕاستو درووستی ڕێنوسبكرایە.

بە هۆی تەلێكسێكەوە، ژمارە [...]، بەروارەكەی نادیارە، كە [فلان كەس...] ناردویەتی بۆ گومانلێكراو، دادگا گەیشتۆتە ئەو ئاكامەی كە هەر بە هەمان شێوەی سەرەوە مامەڵەی بارە نێردراوەكانی ماددەی TDG كراوە. ئەو قەناعەتە نادرووستەی گومانلێكراو هەیبووە لەبارەی ماددەی TDG كە گویا ئەم ماددەیە بەكاردەهێنرێت لە "پیشەسازی كووتاڵدا"، پووچەڵدەبێتەوە، بە هۆی لێدوانەكانی خودی گومانلێكراو خۆی كە وتویەتی:

سەیری ژمارە [...] بكە.

لە پەیوەند بە خاڵی ٣:

بەگوێرەی تەلێكسی ژمارە: [...]، [...] و [...] كە نێردراوەن بۆ گومانلێكراو، هەروەها بە گوێرەی لێدوانەكانی شایەت [...]، ژمارە [...] ئەو ڕاستیە دەستنیشانكراوە كە هەر لە سەرەتاوە گومانلێكراو زانیویەتی، كە ئەو شەش جارەی ماددە كیمیاویەكان بەهۆی ئەوەوە گەیەنراون بە SEORGI، توانراوە بە كاربهێنرێت بەئامانج و نیازی بەرهەمهێنانی گازی ژەهراوی.

بەستنەوەی ئەم ڕاستیەی سەرەوە بەو خاڵەوە كە گومانلێكراو زانیویەتی ناردنی ئەو ماددانە بۆ عێراق هەلومەرجێكی قوورسو گرانی بۆ دانراوە، چونكە توانراوە بەكاربهێنرێت بۆ ئەو مەبەستەی لەسەروە ئاماژەی پێدراوە، هەروەها ئەو حاڵەتەی كە گومانلێكراو بە هوشیاری دوائامانجو دوامەنزڵی ماددەكانی گۆڕیوەو بە ناڕاستی ڕایگەیاندووە، یان بە هەرحال ئەو وای كردوە كەسێكی تر ئەم كارانە بكات، وەك لە

خاڵی ١ و ٢ دەرکەوت، ئەمانە گشتیان ئەو ڕاستیە دەستنیشان دەکەن کە گومانلێکراو، بە هەمان شێوە هەروەك [فلان کەس...]، زانیویەتی کە مادده کیمیاویەکان توانراون بەکاربهێنرێن بۆ بەرهەمهێنانی گازی ژەهراوی. ئەم بۆچوونە پشتگیری لێوەدەکرێت بەهۆی لێدوانەکانی ژمارە [...] و [...] و دەرکەوتووە کە دەزگای SEORGI ئامادە بووە بڕی دەلاڵیەکی زۆر بەرز بدات بە گومانلێکراو. بۆ گومانلێکراویش دەبێت کارێکی زۆر نابەجێ بووبێت کە دەلاڵیەکی زۆر بەرز دراوە بۆ گەیاندنی جۆرە ماددەیەك کە دەگوترا بەکاردەهێنرێت لە پیشەسازیدا بۆ ڕەنگکردنی کووتاڵ (گوتراوە: بەکارهێنانی ئەم ماددانە لە پیشەسازی کووتاڵدا دەبنە هۆی کاڵنەبوونەوەی ڕەنگی کوتاڵ).

دادگا بۆی دەرکەوتووە کە دەزگای SEORGI دەیزانی کە بڕی دەلاڵیەکی هێجگار زۆر دەدات بە گومانلێکراو. گومانلێکراویش زانیویەتی کە SEORGI لەمە بە ئاگا بووە. ئەم ڕاستیە بۆ دادگا ڕوونبۆتەوە، چونکە گومانلێکراو لە لێدوانەکانی خۆیدا ڕایگەیاندووە کە ئەو بۆ خۆی دەزگای SEORGI ئاگادار کردۆتەوە لەبارەی ئەو نرخەی کە کۆمپانیاکانی فرۆشتن داوای دەکەن بۆ ماددەکانیان وە هەروەها کە گومانلێکراو (لەلایەن SEORGI) وە ئاگادار کراوە لە بارەی ئەوەی کە نرخی TDG لە ئەمەریکا کەمترە وەك لە یابان.

لە پەیوەند بە خاڵی ٤:

لە ڕێیی بەڵگەنامەی ژمارە: [...]، [...] وە [...] دادگا بۆی دەرکەتووە کە کەسی گومانلێکراو پێش ئەوەی بۆ یەکەم جار ماددەی TDG بنێرێت، زانیاری دەربارەی کە عێراق چەکی کیمیاوی لە جەنگدا بەکارهێناوە لە دژی ئێران هەبووە.

بەگوێرەی ئەو خاڵانەی کە لە سەرەوە باسکران بۆ دادگا سەلمێنراوە کە گومانلێکراو بە دەستی ئەنقەست بەشداری تاوانەکانی جەنگی کردووە و هۆشمەند بووە لە دوائەنجامی کردەوەکانی.

١٢. بەڵگەنامەکان

دادگا گەیشتۆتە ئەو قەناعەتەی کە گومانلێکراو هەڵساوە بە ئەنجامدانی ئەو ڕووداوانەی لەم کێشەیەدا سەلمێنراون. ئەم بەڵگەنامانەی لە خوارەوە ناو دەبرێن وە بوونەتە هۆی سەلماندنی ڕووداوەکان. بەڵگەنامەکان: [......].

١٣. تاوتوێکردن لەبارەی پەیوەندی ڕاستەوخۆ لە نێوان فرۆشتنی ماددەی TDG وە ئەو هێرشانەی بە گازی خەردەل ئەنجامدراوون.

ئەو ڕاستیە ئێستا دەستنیشانکراوە کە گومانلێکراو بەشداریکردوە لە ناردن و گەیاندنی ماددەی TDG، و ئەو ماددانە بەکارهێنراون بۆ بەرهەمهێنانی گازی خەردەل. هەروەها ئەم ڕاستیەش دەستنیشانکراوە: لەو هێرشانەدا کە بە بەڵگەوە سەلمێنراون گازی خەردەل بەکارهاتووە. لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە پێشەوە داخۆ پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆ لە نێوان فرۆشتنی ئەم ماددانە و هێرشەکاندا هەیە.
دادگا لە سەرەتاوە ئەوە دەستنیشان دەکات کە بەشداریکردن لە تاوانەکانی جەنگدا تەنیا لە یەك حاڵەتدایە: ئەگەر بارەکانی گومانلێکراو ناردوونی، ڕوودانی هێرشەکانی نێوان ١١ نیسان ١٩٨٧ تا ٢ ئابی ١٩٨٨ پێئەنجامدرابێت، یان بووبێتنە هۆی ئەوەی ئەو هێرشانە بە شێوەیەکی باشتر بەرەو پێشەوە چووبن.
دادگا دەڵێت: بەڵی ئەمە ڕاستە.

لەم بارەیـەوە راپۆرتـەکانی شـایەتی پـسپۆڕ، ڤۆلتەربـەیك، لـە بـەرواری ١٠ تـشرینی دووەم ٢٠٠٥ وە ٣ کانوونی یەکەمی ٢٠٠٥، گرنگن.

لە ڕاپۆرتی ١٠ تشرینی دووەم ٢٠٠٥ ڤۆلتەربەیك لە سەرەتادا گەیشتۆتە دەرئـەنجامی ئەوەی کە بەلایەنی کەمەوە ٨٠٠ تـەن لـە مـاددەی TDG، کـە بـەهۆی گومـانلێکراوە فرۆشراوەو پاشان گەیشتۆتە بەرەکانی جەنگ. دوابەدوای ئەمە ڤۆلتەربەیك گەیـشتۆتە دەرئەنجامی ئەوەی کە ئەگەری ئەوە هەیە کە TDG ی گومـانلێکراو لەگـەل TDG ی کەسانێکی ترهێناویانە، لـە مـانگی ئـەیلولی ١٩٨٥ بـەدواوە گەیـشتبێتنە بـەرەکانی جەنگ.

ڤۆلتەربەیك لە ڕاپۆرتەکەی ١٠ تشرینی دووەمی ٢٠٠٥ دا شێوە سیناریۆیەکی کێشاوە، وەك ئەگەرێکی زانستیانە و ئەم حاڵەتەی باسکردوە:

گریمان کارگەی MSE بۆ بەرهەمهێنانی گـازی خـەردەل، لەسـەرەتادا گـشت ئـەو TDG یـەی بـەکارهێناوە کـە لەلایـەن کەسـانی تـرەوە گەیانـدرابوون، پـێش ئـەوەی دەست بکەن بە بەکارهێنانی ئەو TDG یەی لەلایەن گومانلێکراوەوە گەیانرابوو.

ڤۆلتەربەیك ئەمەی بۆ دەرکەوتووە: ئەو گازی خەردەلەی لە مـانگی کـانوونی یەکـەم (دیسەمبەر) ١٩٨٧ بەدوواوە گەیـشتۆتە بـەرەکانی جـەنگ، لـەو TDG یـە دەبێـت بەرهەمهێنرابێت کە بەهۆی گومانلێکراوەوە گەیشتۆتە ئەو وڵاتە.

لە کۆبوونەوەکانی دادگا، لە ڕۆژی ٢٨ تشرینی دووەمی ٢٠٠٥، ڤۆڵتەربەیك ئەوەی بە دادگا ڕاگەیاند کە ئەو لە لێکۆلینەوەکانیدا بۆ گەیشتن بەو دەرئەنجامەی ئێستا باسکرا، سوودی لە دوو دۆکیومێنت وەرنەگرتووە کە پـاش نووسـینی ڕاپۆرتەکـەی ١٠ تـشرینی دووەمی ٢٠٠٥ دۆزراونەتەوە. بەهۆی ئەم دوو دۆکیومێنتەوە ڤۆڵتەربەیك گەیشتۆتە ئەم دەرئەنجامەی کە ئێستا باس دەکرێت: پاش ئاگربەستی جەنگی نێوان عێراق و ئێران لە مانگی ئابی ١٩٨٨ لە هەمباری ژمارە ١ ی کارگەی MSE هێـشتا (نزیکـەی) ٤٩ تـەن مـاددەی TDG مـابوو کـە لـە ١٩٥٣ بەرمیلیـدا بـوون، هەریەکـەیان ٢٥ کغـم بـوون.

ڤۆڵتەربەیك ئەوەی ڕاگەیاند کە ئەم بەرمیلە ٢٥ کیلۆییانە لە لایەن کەسی گومانلێکراوەوە نەهێنرابوون. مامەڵەکردن لەگەل ئەم بەرمیلە قەبارە بچووکانە زۆر ئاسان نەبووە لەکاتی بەرهەمهێنانی گازی خەردەل، گەر بەراوورد بکرێت بە مامەڵە کردن لەگەڵ ئەو بەرمیلە قەبارە گەورانەی کەسی گومانلێکراو TDG تێدا گەیاندبوو. ڤۆڵتەربەیك دەڵێت: ئەگەر لەو سیناریۆیەی سەرەوەدا بەرمیلە ٢٥ کیلۆییەکان حسابیان بۆ بکرێت، ئەوا بەرواری ئەو ڕۆژە دەگۆڕێت کە گازی خەردەلی تێدا گەیشتۆتە بەرەکانی جەنگ، گازێك کە بێ هیچ گومانێك بە ماددەی TDG گومانلێکراو دەبێت بەرهەمهێنرابێت. لەسەر بناغەی ئەم ڕاگەیاندنە دادگا داوای لە ڤۆڵتەربەیك کرد دۆزینەوەی ئەم بەرمیلە ٢٥ کیلۆییانە لە سیناریۆکەیدا حساب بکات. ئەمەش بووە هۆی نووسینی ڕاپۆرتی ٣ کانوونی یەکەمی ٢٠٠٥.

لەم ڕاپۆرتەی دواییدا ڤۆڵتەربەیك گەیشتۆتە ئەم دەرئەنجامە: ئەگەر لە سەرەتادا تەواوی ماددەکانی TDG کە لەلایەن کەسانێکی ترەوە گەیاندرابوون، بەکارهێنرابێت – جگە لەم بەرمیلە ٢٥ کیلۆییانە – ئەوا ئەو گازی خەردەلەی لە دوای ١ مایسی (مانگی مەی) ١٩٨٧ گەیشتۆتە بەرەکانی جەنگ، بە TDG ی گومانلێکراو دەبێت بەرهەمهێنرابن.

بۆچوونی دادگا بەم شێوەیەیە: ئەو زانیاریانەی ڤۆڵتەربەیك بەکاریهێناوە بۆ گەیشتن بە دەرئەنجامەکانی، زانیاریەکی متمانەپێکراون. ڤۆڵتەربەیك لەم بوارەشدا پسپۆرە. لەبەر ئەوە دادگا دەرئەنجامەکانی ڤۆڵتەربەیك بەکاردەهێنێت و دەیانکاتە دەرئەنجامی دادگا خۆی. سەبارەت بە ڕادەی باوەڕپێکردنی ئەو ژمارانەی بەکارهێنراون، وەك ژمارەکانی ناو ڕاپۆرتی FFCD وە هەروەها ژمارەکانی ڕێکخراوی UNSCOM، دادگا تەماشای ڕاگەیاندنەکانی ڤۆڵتەربەیکی بە تەنیا نەکردووە، بەڵکو تەماشای لێدوانەکانی شایەتەکان بە ناوی [...] و [...] کردووە. لە لێدوانەکانی ئەم دوو شایەتەدا ئەوە دەرکەوتووە کە ڕاگەیاندنەکانی ڤۆڵتەربەیك ڕاست و درووستن، لە

پەیوەند بەوەی کە عێراق بە تەواوی هەموو زانیاریەکی خستۆتە روو لە بارەی پرۆگرامی خەردەل و گازی دەمار (غاز الاعصاب). ئەمەش بۆ ئەوەی پشکێنەرە بیانیەکان بە زووترین کات لەو ولاتە بچنە دەرەوە و هیچ شتێك نەزانن لە بارەی پرۆگرامی (نهێنی) VX.

لەسەر بناغەی ئەنجامەکانی ئەو سیناریۆیەی لە سەرەوە باسکراوە: کە بەرهەمهێنانی گازی خەردەل لە ۱ ی مایسی ۱۹۸۷ بەدواوە و گەیشتنی ئەم گازە بۆ بەرەکانی جەنگ، بە ماددەی TDG ی گومانلێکراو دەبێت بەرهەمهێنرابێت، دادگا دەگاتە ئەم بۆچوونەی خوارەوە: ئەگەر گومانلێکراو ماددەی TDG ی نەناردایە، ئەوا TDG و گازی خەردەل لە دوای ۱ مایس ۱۹۸۷ "تەواو" دەبوو، (بێجگە لە بەرمیلە ۲۵ کیلۆییەکان کە حسابیان بۆ نەکراوە). ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە گشت (یان بەشێك) لەو هێرشانەی پاش ۱ ی مایس ۱۹۸۷ بە گازی خەردەل ئەنجامدراون، بە TDG ی گومانلێکراو بەرهەمهاتووە. کاتێك ماددەی TDG لەلایەن گومانلێکراوەوە هێنراوە بۆتە هۆی ئەوەش کە بەرمیلە ۲۵ کیلۆییەکان، کە نارەحەت بوون لە بەکارهێناندا، بمێننەوە و بەکارنەهێنرێن. لەمەی سەرەوەدا دەردەکەوێت کە بە هۆی ئەو TDG یەی گومانلێکراو گەیاندویەتی، توانراوە هێرشەکانی دوای ۱ ی مایسی ۱۹۸۷ پێ ئەنجامبدرێت، یان بە هەرحاڵ، کارئاسانی بۆ هێرشەکان کردبێ.

لە پەیوەند ئەو هێرشانەی بە بەڵگەوە سەلمێنراون و پێش ۱ ی مایسی ۱۹۸۷ ئەنجامدراون، وەك هێرشکردنە سەر شاری خورەمشەهر لە ۱۱ نیسانی ۱۹۸۷ هەروەها هێرشکردنە سەر گوندی ئالوت، لە دەورووبەری ۱٦ نیسانی ۱۹۸۷، دادگا بەم شێوەیەی خوارەوە لێکدانەوەی خۆی دەردەبڕێت:

لە خشتەی 1B لاپەڕە ۱۹ ی ڕاپۆرتەکەی ۱۰ تشرینی دووەمی ۲۰۰٥ ڤۆڵتەربەیك، وا دەردەکەوێت لە ماوەی نێوان کۆتایی مایسی ۱۹۸٥ تاوەکو مایسی ۱۹۸٦ بڕێکی زۆر لە ماددەی TDG، ۳۸٥,٤٤۰ کغم لەلایەن گومانلێکراوەوە هێنراوەو بە شێوەیەکی

بەردەوام گەیشتۆتە عێراق. بە گوێرەی ڕاگەیاندنەکانی ڤۆلتەربەیك لە کۆبوونەوەکانی دادگا، لە ٢٨ تشرینی دووەمی ٢٠٠٥، وا دەرکەوتووە کە بەرهەمهێنانی گازی خەردەل لە دەزگای MSE لە مانگی مارتی (مارس) ١٩٨٦ تا کانوونی یەکەمی (دیسەمبەر) ١٩٨٦ ڕاگیراوە. لە دوای ئەم کاتەوە دەستپێکراوەتەوە. هەروەها دەریشکەوتووە کە بەشێکی هێجگار زۆری ئەم TDG یەی ئێستا باسکرا لە دوای مانگی کانوونی یەکەمی ١٩٨٦ بەکارهێنراوە.

شایەتێکی دیکە لێدوانی لەگەڵ کراوە لەلای دادوەری لێکۆڵینەوەو باسی ئەوەی کردوە کە لە ساڵەکانی هەشتاکاندا هەرگیز ماددەی TDG بەقەبارەی زۆر لە هەمبارەکاندا هەڵنەگیراوە و بەهەمان شێوەش گازی خەردەل بە قەبارەی زۆر لە هەمبارەکانی دەزگای MSE هەڵنەگیراوە.

ئاماژە بە بۆچوونەکانی ڤۆلتەربەیك، کە دەڵێت ماددەی TDG ی گومانلێکراو، لە مانگی ئەیلولی ١٩٨٥ بەدواوە گەیشتۆتە بەرەکانی جەنگ، دادگاش دەگاتە ئەو بۆچوونەی کە هێرشەکانی ناوەڕاستی نیسانی ١٩٨٧ بەهۆی ماددەی TDG گومانلێکراوەوە دەبێت ئەنجامدرابن، یان بە هەرحاڵ کارئاسانی بۆ هێرشەکان کردبێ.

١٤. سەلماندن

ناوەڕۆکی ئەو بەڵگەنامانەی لە سەرەوە باسکراون – هەریەکەیان بۆ خۆی وەك بەڵگەنامە دەژمێردرێت بۆ ئەو ڕووداوانەی تێیاندا ئاماژەیان پێکراوە – ئەو بارودۆخە دەگەیەنن کە تێیاندا باسکراون. لە سەربناغەی ئەمە، دادگا متمانەی تەواوی هەیە و دەڵێت بە شێوەیەکی یاسایی سەلمێنراوە کە کەسی گومانلێکراو ئەو تۆمەتانەی بەسەردا چەسپاوە کە لە لیستەی تۆمەتەکاندا ناوبراوون بە تۆمەتی ئەلتەرناتیڤ (التهمة البديلة) ی خاڵی ١، و هەروەها تۆمەتی خاڵی ٢. (ئەمە پاش ڕاستکردنەوەی

هەڵــەی زمانــەوانی و هەڵــەی چــاپ و ڕێنوســی لــە لیـستی تۆمەتەکانـدا، وە ئــەم ڕاستکردنەوانەش نابنە هۆی ئەوەی گومانلێکراو لە بەرگریکردندا زەرەرمەند بوویێـت)، دادگا بەم شێوەیەی خوارەوە دەیسەلمێنێت:

١. خاڵی ١، تۆمەتی ئالتەرناتیف (التهمة البديلة) (واتە: تاوانەکانی جەنگ)

سەدام حوسەین التكريتي وە/یان علی حسن المجيد التكريتي وە/یـان حـسين کامیـل حسن المجيد وە/یان کەسانێکی تر کە تا ئێستا ئاشکرا نەبوون

لە ٥ حوزەیرانی ١٩٨٧ لە زێوە، وە

لە ١٦ ی مارتی ١٩٨٨ لە هەڵەبجە، وە

لە ٣ ی مایسی ١٩٨٨ لە گۆپتەپە (یان گۆکتەپە)

پێکەوە و لەگەڵ کەسانی تـر بـە کۆمـەڵ، (چـەند جارێـك)، یاسـاو ڕێسای جـەنگیان پێشێلکردوە، لە کاتێکدا ئەم ڕووداوە/ ڕووداوانە (چەند جارێـك) بوونەتـە هـۆی مردنـی کەسانی تر، یـان (چـەند جارێـك) بونەتـە هـۆی بریندارکردنی گیـانی ئـەو کەسـانە بـە سـەختی، وە/یـان ئـەم ڕووداوە/ڕووداوانـە دەریانخـستووە کـە حاڵـەتی تیرۆرکـردن و داپڵۆسینی بەردەوام یان مامەڵەو هەلسوکەت کردنێکی نایاسایی ئەنجامدراوە، لـە دژی کۆمەڵێك خەڵکی دیاریکراو،

ئەنجامدانی ئەو کارە لـەو جێگایانـە، بـە پێچەوانەی یاسا گشیتەکانی نێودەوڵـەتی بــوون، (بــە تایبــەتی: یاســاکانی قەدەغــەکردنی بــەکارهێنانی چــەکی کیمیــاوی و قەدەغەکردنی بەکارهێنانی گازی خنکێنەر و ژەهـراوی و جـۆرە گازەکـانی تـر وە/یـان قەدەغەکردنی ئازارپێگەناندنێکی زوری خـەڵکی بـەبێ هـۆ وە/یـان قەدەغـەکردنی ئـەو هێرشانەی هیچ جیاوازیەك ناتوانرێت بکرێت لە نێوان سەربازو خەڵکی هاوولاتی) وە/یان ئەو خالآنەی ئاماژەیان پێکراوە لە پرۆتۆکۆلی گاز لە جنێـف (١٩٢٥) وە/یـان مـاددەی ١٤٧ ی پەیمانەکای جنێف سەبارەت بە پارێزگاری کردنی هاوڵاتیـان لـە کـاتی جەنگدا

(پەیمانی چوارەمی جنێف، ١٩٤٩) وە/یان ئەوەی ئاماژەی پێکراوە لە ماددەی "هاوبەشی" ژمارە ٣ لە پەیمانی جنێف لە ١٢ ئابی ١٩٤٩.

ئەم کەسانەی لەسەرەوە ناوبراون، وەك ئەندامانی حوکمەتی کۆماری عێراق، سەر بە یەکێك لە لایەنەکانی جەنگێکی ناووخۆیی وە/یان جەنگێکی نێودەوڵەتی چەکداری بوون، چەند جارێك لە ناو خاکی عێراق بە دەستی ئەنقەست چەکی کیمیاویان بە کارهێناوە (وەك: گازی خەردەل وە/یان گازی دەمار (ئەعصاب)) لە دژی کەسانێك کە لەکاتی هێرشەکاندا لەو جێگایانە بوون کە ئەم چەکانەی تێدا بەکارهاتووە. بە هۆی ئەم کارانەوە ئەو کەسانە کوژراون وە/یان بە قوورسی گیانیان بریندارببووە وە/یان بەشێك لە کومەڵگای گەلی کورد بە شێوەیەکی بەردەوام تیرۆرکراونو داپڵۆسێنراون، لە کاتێکدا چەکە کیمیاویەکان بەکارهاتوون لە دژی کەسانێك کە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ بەشداری دووژمنایەتیەکانیان نەکردوە. ئەمانەش بریتی بوون لە دانیشتوانی زێوە و هەڵەبجە و گۆپتەپە (یان گۆکتەپە). هەروەها بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی مامەڵەکردنێکی دڕندانەی نامرۆڤانە پێکدێنن و دەبنە هۆی تێکدانی سیمای گیانی ئەوکەسانە و گەیاندنی ئێش و ئازارێکی بێسنوور بەوان.

بۆ ئەنجامدانی ئەم تاوانانەی سەرەوە، کەسی گومانلێکراو هەڵساوە بە پەیداکردنو گەیاندنی ماددەکان لە میانی نێوان: ١٩ نیسانی ١٩٨٤ تاوەکو ٢٥ ئابی ١٩٨٨ بۆ بەغداد (عێراق) وە/یان بۆ ئەنتڤێرپن (بەلجیکا) وە/یان بۆ تریەست (ئیتالیا) وە/یان بۆ عەقەبە (ئەردەن). لەوێندەرێشەوە گومانلێکراو بە دەستی ئەنقەست هەڵساوە بە گوێزانەوەی ماددەی تیودیخلیکۆل (**thiodiglycol, TDG**)، بە مەبەستی بەرهەمهێنانی چەکی کیمیاوی (گازی خەردەل). ماددەکان گەیەنراونەتە کۆماری عێراق بە مەبەستی درووستکردنی چەکی کیمیاوی.

٢. تۆمەتی دووەم:

سەدام حوسەین التكريتي وە/یان علی حسن المجید التكريتي وە/یان حسين كامیل حسن المجید وە/یان كەسانێكی تر كە تا ئێستا ئاشكرا نەبوون

لە ١١ نیسانی ١٩٨٧ لە خورەمشهر، وە

لە ڕوژی یان لە نزیك ڕۆژی ١٦ ی نیسانی ١٩٨٧ لە گوندی ئالۆت، وە

لە ٢٨ ی حوزەیرانی ١٩٨٧ لە سەردەشت و لە ڕەشهەرمێ (لە دەووروپشتی ناوچەی سەردەشت)، و

لە ٢٢ ی حوزەیرانی ١٩٨٨ لە زەردێ، و

ڕوژی یان لە دەورپشتی ڕوژی ٢ ئابی ١٩٨٨ لە شنۆ (یان ئۆشناڤیە)

پێكەوە وە لەگەل كەسانی تر بە كۆمەڵ، (چەند جارێك)، یاساو ڕێسای جەنگیان پێشێلكردوە،

لە كاتێكدا ئەم ڕووداوە/ ڕووداوانە (چەند جارێك) بوونەتە هۆی مردنی كەسانی تر، یان (چەند جارێك) بونەتە هۆی بریندارکردنی گیانی ئەو كەسانە بە سەختی.

ئەنجامدانی ئەم كارانە لەو جێگایانە، بە پێچەوانەی یاسا گشتیەكانی نێودەوڵەتی بوون، (بە تایبەتی: یاساكانی قەدەغەكردنی بەكارهێنانی چەكی كیمیاوی و قەدەغەكردنی بەكارهێنانی گازی خنكێنەر و ژەهراوی و جۆرە گازەكانی تر وە/یان قەدەغەكردنی ئازارپێگەناندنێكی زۆری خەڵكی بە بێ هۆ، وە/یان قەدەغەكردنی ئەو هێرشانەی هیچ جیاوازیەك ناتوانرێت بكرێت لە نێوان سەربازو خەڵكی هاوولاتی) وە/یان ئەو خاڵانەی ئاماژەیان پێكراوە لە پرۆتۆكۆلی گاز لە جنێف (١٩٢٥) وە/یان ماددەی ١٤٧ ی پەیمانەكای جنێف سەبارەت بە پارێزگاری كردنی هاوولاتیان لە كاتی جەنگدا ("پەیمانی چوارەمی جنێف، ١٩٤٩).ئەم كەسانە وەك ئەندامانی حوكمەتی كۆماری عێراق، لایەنەك بوون لە جەنگێكی نێودەوڵەتی چەكداری، چەند جارێك لە سەر خاكی ئێران بە دەستی ئەنقەست چەكی كیمیاویان (گازی خەردەل) بەكارهێناوە لە دژی

کەسانێك (هاووڵاتیانی سیڤیل) کە لەو کاتەدا لە جێگایانە بوون کە ئەم چەکانەی تێدا بە کارهاتووە. بە هۆی ئەم کارانەوە ئەو هاووڵاتیانە مردون وە/یان گیانیان بە سەختی برینداربووە، لە کاتێکدا ئەم چەکە کیمیاویانەی بەکارهێنراون لە دژی کەسانێك کە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ بەشداری دووژمنایەتیەکانیان نەکردوە. ئەمانەش بریتی بوون لە دانیشتوانی خورەمشهر، ئالوت، سەردەشت، ڕەشەهەرمێ، زەردێ و شنۆ. وە بەکارهێنانی ئەم چەکە کیمیاویانە مامەڵەکردنێکی دڕندانەی نامرۆڤانە پێکدێنن و دەبنە هۆی تێکدانی سیمای گیانی ئەوکەسانە و گەیاندنی ئێش و ئازارێکی بێسنووە بەوان.

بۆ ئەنجامدانی ئەم تاوانانەی سەرەوە، کەسی گومانلێکراو هەڵساوە بە پەیداکردنو گەیاندنی ماددەکان لە میانی نێوان: ١٩ نیسانی ١٩٨٤ تاوەکو ٢٥ ئابی ١٩٨٨ بۆ بەغداد (عێراق) وە/یان بۆ ئەنتڤێرپن (بەلجیکا) وە/یان بۆ تریەست (ئیتالیا) وە/یان بۆ عەقەبە (ئەردەن). لەوێندەرێشەوە گومانلێکراو بە دەستی ئەنقەست هەڵساوە بە گوێزانەوەی ماددەی تیودیخلیکۆل (thiodiglycol, TDG)، بە مەبەستی بەرهەمهێنانی چەکی کیمیاوی (گازی خەردەل). ماددەکان گەیەنراونەتە کۆماری عێراق بە مەبەستی درووستکردنی چەکی کیمیاوی.

١٥. سزای ئەو تاوانانەی کە سەلمێنراون لە سەر کەسی گومانلێکراو.

تاوانە سەلمێنراوەکان بە گوێرەی یاسا سزا دەدرێن.

کەسی گومانلێکراو تاوانبارەو بەسزا دەگەیەنرێ، چونکە هیچ شتێك لە گۆڕێدا نیە بۆ ئەوەی چاوپۆشی لێ بکرێ.

١٦. تاوتوێکردن لە بارەی گۆڕانکاری لە یاساکاندا

یاسای تاوانەکانی جەنگ (ی ت ج، WOS) لەو کاتەوە کە تاوانەکانی ئەم کێشەیەی تێدا ئەنجامدراوە تاوەکو ئێستا چەند جارێك گۆڕانکاریان بەسەردا هاتووە. کاتێك یاسای نێودەولەتی بۆ تاوان (ی ن ت، Wim) لە ١ ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٣ هاتە گۆڕێ، یاسای تاوانەکانی جەنگ WOS خرانە سەر یاسای نێودەولەتی بۆ تاوان. واتە یاساکانی (ی س ج، WOS) و (ی ن ت، Wim) بوونەتە یەك.

ئەو گۆڕانکاریانەی لێرەدا گرنگن ئەوانەن کە لە ٢٧ مارتی ١٩٨٦ وە لە ١٤ حوزەیرانی ١٩٩٠ هاتنەکایەوە. ئەو گۆڕانکاریەی لە یاساکاندا کراون لە ٢٧ مارتی ١٩٨٦ پەیوەندی هەیە زیادکردنی ماددەیەکی یاسایی بەناوی ماددەی ١٠a. ئەم ماددەیە تایبەتە بە لێسەندنەوەی مافی دەنگدان و خۆ کەندیدکردن لە هەڵبژاردنەکاندا، لەو کەسانەی وەك تاوانبارێك بە گوێرەی یاساکانی تاوانی جەنگ سزا دەدرێن. ئەو گۆڕانکاریەی لە ١٤ ی حوزەیرانی ١٩٩٠ لە یاساکاندا کراوە ئەوە بووە سزای لە سێدارەدان/کوشتن لە یاساکانی (WOS) لابرا.

بە گوێرەی ماددەی ١، بڕگەی ٢ لە یاسای تاوانەکانی جەنگ WOS، ئەم کێشەیە دادگایی دەکرێت لە سەر بناغەی WOS وەك لە دووای ١ کانوونی دووەمی ١٩٩١ هاتۆتەگۆڕی، جگە لە ماددەی ١٠a. واتە لێسەندنەوەی مافی دەنگدان و خۆکاندید کردن لە هەڵبژاردنەکاندا لێرەدا لە ئارادا نی یە.

١٧. ڕوونکردنەوەیەك لەمەڕ سزادان

بە ئەندازەی قورسی و سەختی تاوانەکان لە تەك ئەو هەلومەرجانەی کە تاوانەکانی تێدا ئەنجامدراون سزا بەسەر گومانلێکراودا دەردرێ. ئەم سزایە پەیوەندە بە خودی گومانلێکراو خۆی و بارودۆخی زیندەگی ئەو، بەو شێوەیەی کە لە ڕەوتی لێکۆڵینەوەکانی ڕۆژانی کۆبوونەوە دادگایەکاندا دەرکەوتن.

بەتایبەتی ئەم خاڵانەی خوارەوە بە هەند وەرگیراون:

ڕاستیەك كە دیاریكراوە ئەوەیە كە گومانلێكراو بە شێوەیەكی هۆشمەندانە و تەنیا لەبەر بەرژەوەندی و قازانجی خۆی بەشداریەكی هێجگار زۆری كردوە لە هێنانەكایەی پرۆگرامی چەكی كیمیاوی عێراق، لە هەشتاكانی سەدەی پێشوودا.

ئەم بەشداریكردنەی گومانلێكراو بۆتە هۆی ئەوەی بتوانرێت ژمارەیەك هێرشی زۆر بە گازی خەردەل بكرێنە سەر هاووڵاتیانی بێدەسەڵات، دەرحاڵ ئاسانكار بوون بۆ هێرشەكان. ئەم هێرشانە دەژمێردرێن بە سەخترین تاوانەكانی جەنگ. ئەو كەسانەی بەشدارن لە ئەنجامدانی ئەم جۆرە تاوانانەی جەنگدا ناتوانن بەشداركردنەكەیان لەسەر خۆیان لابەرن بە ڕوونكردنەوەیەك یان پەنابەرنە بەر بیانویەك كە ئەوان خۆیان بڕیاری بەكارهێنانی چەكی كیمیاویان لە هێرشەكاندا نەداوە. تەنانەت ناتوانن پەنابەرنە بەر ئەو بیانوویەی كە ئەم تاوانانە، بێ بەشداریكردنی ئەوانیش، بە هەمان شێوە هەر ئەنجامدەدران، چونكە بێ گومان كەسانێكی تر بەم بەشداریكردنە هەڵدەستان.

ئەم هێرشانە بوونەتە هۆی مەرگی خەڵكانێكی زۆر، هەروەها گەیاندنی ئێشوئازارێكی بێسنوور بەو كەسانەی لە هێرشەكاندا گیانیان لەدەستنەداوە، وەك: ئازارو حەسرەتی لەدەستدانی منداڵەكانیان، هاوسەرەكانیان و ئەندامانی خێزانەكانیان. باری تەندروستی ئەو كەسانەی بە هێرشەكان گیانیان لە دەستنەداوە هەتادێت بەرەو خراپتر دەڕوات و هەتادێت باریان گرانتر دەبێت. ئەو كەسانەی لە مردن دەباز بوون ساڵەهای ساڵە بەم ئێشوئازارەوە دەتلێنەوە، بێ ئەوەی ئازارەكانیان كەمببێتەوە. ئەم بارەش بەردەوام دەبێت تا كۆتایی ژیانیان یان چارەنووسیان.

بۆچوونی دادگا بەو شێوەیە كە ئەو ڕاستیانەی سەلمێنراون و ئەو ئاكامانەی هەیبووە هێندە سەختن كە تەنانەت سزادانی گومانلێكراو بە قورسترین سزا كە بۆ ئەم تاوانە دانراوە، هێشتا لەدەرهەقی تاوانەكان نایەت. ئەم بۆچوونەش دەكەوێتە دەرەوەی بازنەی ئەو پرسیارەوە ئایا كەسی گومانلێكراو پاش هێرشەكەی هەڵەبجە مادده و شتومەكی بۆ ڕژێمی عێراق بردوە (یان ویستویەتی ببات)، بە مەبەستی بەرهەم هێنانی

گازی ژەهراوی، یان نا. دادگا بۆچوونی خۆی لەم بارەیەوە دەخاتەڕوو و دەڵێت کە ئەم کارە بە دڵنیاییەوە نەسەلمێنراوە. بەڵام بەوەی کە گومانلێکراو یەکسەرو دوای بینینی وێنەی قوربانیەکانی هەڵەبجە، ویستویەتی بازرگانیەکانی لەمەڕ ماددەی **TDG** لە ژێر ناوێکی جیاوازدا، بە ناوی: (**Fixsol**) ئەنجامبدات، هەروەها ئەو لە دەوروپشتی ڕۆژی ٢٨ تەموزی ١٩٨٨ لە بەغداد بووە و لەوێشەوە کارمەندێکی لە ئەوروپا ئاگادارکردۆتەوە کە ئەو کارمەندە ڕێگەو جێگەی گومانلێکراو بۆ هیچ کەسێك نەدرکێنێ، ئەمانە بە هیچ جۆرێك، بە خاترگرتنیشەوە، شایەتی ئەوەی بۆ نادەن کە ئەو پەشیمانبۆتەوە، یان ڕەفتاری خۆی گۆڕیوە. دادگا بە هیچ جۆرێك، بە درێژایی ماوەی لێکۆڵینەوەکان، بۆی ساخنەبۆتەوە کە گومانلێکراو پەشیمانی یان مستقاڵەزەڕەیەك سۆز و بەزەیی نیشاندابێ.

ئەو ڕاستییەی کە گومانلێکراو تۆمەتی بەشداریکردنی لە تاوانەکانی جینۆسایدا بەسەردا نەسەلمێنراوە، ئەوە ناگەیەنێت کە ئەو سزایەکی کەمتر لەو سزایەی بۆی داواکراوە (١٥ ساڵ زیندانی) دەبێت بدرێت. لە بارەی ئەندازەی گەورەیی تاوانەکانەوە جیاوازیەك نییە لە نێوان ئەندازەی گەورەیی تاوانی جەنگ (جرائم الحرب) یاخود جینۆساید (إبادە الجماعیە). ئەمەش بەو شێوەیە دەربڕاوە کە ئەنجامدەرانی سەرەکی هەردوو ئەم جۆرە تاوانانە دەتوانرێت سزا بدرێن بە زیندانیکردنی هەمیشەیی (موئەبەد)، و بەشداریکارانی ئەم تاوانانە سزا بدرێن بە ١٥ ساڵ زنیدانیکردن، وەك قوورسترین سزا.

تەنانەت یاساکانی نێودەوڵەتیش هیچ جیاوازیەك لە سزادا بۆ جینۆساید و تاوانەکانی جەنگ دانانێ. بۆ ئەو دوو جۆرە تاوانە دەتوانرێت سزای زیندانیکردنی هەمیشەیی بدرێت. هەرچەندە پێدەچێت دادگاکانی نێودەوڵەتی لە هاوکێشەی بەرپرسیارێتی نێودەوڵەتیدا، تاوانی جینۆساید بە سەخترین تاوان دابنێن گەر بەراورد بکرێ لەگەڵ تاوانەکانی دژ بە مرۆڤایەتی و تاوانەکانی جەنگ، چونکە تاوانی جینۆساید بە نیازو

مەبەستێکی تایبەت بەخۆی ئەنجامدەدرێت. تەماشای ئەم سەرچاوانە بکە، کە بریتین لە بڕیارەکانی دادگای نێودەوڵەتی یوگوسلاڤیا و ڕوەندا:

(ICTR, Kambanda, vonnis eerste aanleg, paragraaf ١٦; ICTR, Musema, zaak nr. ICTR-٩٧-٢٣-S, vonnis eerste aanleg, ٤ september ١٩٩٨, paragraaf ٩٨١; ICTR, Rutaganda, zaak nr. ICTR-٩٦-٣-T, vonnis eerste aanleg, ٦ december ١٩٩٩, paragraaf ٤٥١), maar stelt ten aanzien van de straftoemeting voor internationale misdrijven eveneens dat de ernst van de strafbare gedraging alsmede vorm en niveau van deelneming centraal dienen te staan, ongeacht de juridische kwalificatie (ICTY, Krnojelac, zaak nr. IT-٩٧-٢٥-T, vonnis eerste aanleg, ١٥ maart ٢٠٠٢, paragraaf ٥٢٢; ICTY, Celebici, zaak nr. IT-٩٦-٢١-A, vonnis hoger beroep, ٢٠ februari ٢٠٠١, paragraaf ٧٣١; ICTY; Blaškic, zaak nr. IT-٩٥-١٤-A, vonnis hoger beroep, ٢٩ juli ٢٠٠٤, paragraaf ٦٨٣).

دادگا بەبنەما وەرگرتنی ئەوانەی لەسەروە باسکراون دەڵێت: هەرچەندە ماوەیەکی درێژیش تێپەڕیووە، بەلام ئێشو ئازاری قوربانیەکان کەمتر نەبوونەتەوە و تاوانەکان لە ڕووی یاساییەوە بەسەرنەچوون. دادگا بڕیاری سزایەکی سووکتر لەم سزایە بە کارێکی شیاو و گونجاو نازانێ. سزائاسانکاریش نە لە گۆڕێدایە نە دیارو ئاشکراشە، تا ببێتە هۆکاری کەمکردنەوەی سزاکە.

ئەو چەند مانگەی گومانلێکراو لە زیندانی ئیتالیادای بەسەربردووە و چاوەڕوانبووە بدرێتەوە (تەسلیم بکرێت)، نابێتە هۆی کەمکردنەوەی سزاکەی، چونکی زیندانیکردنی ئەو دەمەی هیچ پەیوەندیەکی بە تاوانەکانی ئێستاوە نییە، بەڵکو ئەو زیندانیکردنەی

ئەو دەمە پەیوەندی هەبووە بە سەرپێچی کردنی مەرجەکانی شتومەك بردنە دەرەوەی ئەمەریکا (خرق قوانین التصدیر).

١٨. ئەو شتومەکانەی دەستیان بە سەردا گیراوون.

دادگا ئەو شتومەکانە دەگێڕێتەوە بۆ گومانلێکراو، کە بە گوێرەی لیستەی شتومەکەکان ئەم ژمارانەیان دراونەتێ: ژمارە: ٤ تاوەکو ١٠، هەروەها ١٣ تاوەکو ١٥، هەروەها ١٨ تاوەکو ٢٠، هەروەها ژمارە ٢٣، ٢٤، ٢٧ وە ٢٨. داواکارانی گشتی داوایان کردوە ئەو شتومەکانە بدرێنەوە بە گومانلێکراو، کە ناسراون بە ژمارە ٢٩. ئەم شتانە ناویان لە لیستی (E١,٢) خاڵی ٦,١ هاتووە، کە بریتیبوون لە هەندێك دەرمان و چەند ئارتیکیلێکی کۆپیکراوی نێو ڕۆژنامەو گۆڤارەکان کە پەیوەندیان هەیە بە گومانلێکراوەوە، وەك وتاری: سەدام حوسەین و هێرشەکانی گازی ژەهراوی. هەروەها پسوڵەیەکی پارەدانی ئوتێلی ڤان در ڤەلك. داواکراوە ئەم شتومەکانەی پێبدرێتەوە، تەنیا وتارەکان نەبێت. دادگا بریاریداوە ئەو شتومەکانەی لە ژێر ژمارە ٢٩ دەستیان بە سەردا گیراون، بگێڕدرێتەوە بۆ گومانلێکراو، لە پێش هەموویانەوە دەرمانەکان و پسوڵەی پارەدانی ئوتێلی ڤان در ڤەلك.

بە تەواوی ڕوون نەبۆتەوە ئەم شتومەکانەی ژمارەکانیان لێرەدا ناودەبرێت خاوەنەکانیان کێن. ژمارە: ١ تاوەکو ٣، هەروەها ژمارە ١١، ١٢، ١٦، ١٧، ٢١، ٢٢، ٢٥، ٢٦ وە ٣٠. تا ئێستا هیچ کەسێك خۆی نەکردوە بەخاوەنیان، لەبەر ئەوە دادگا بریاردەدات ئەم شتومەکانە هەڵبگیرین تا خاوەنەکانیان پەیدا دەبن.

١٩. داخوازیەکانی کەسانی زیانلێکەوتوو.

ئەو کەسانەی لە خوارەوە ناویان نووسراون:

ناوەکان: ژمارە ١ تاوەکو ١٥

خۆیــان ناونووســـکردووه وەك کەســـانی زیانلێکـــەوتوو لـــەم کێـــشەیەدا و داوای قەرەبووکردنەوەیان کردووە، هەریەکەیان بە بڕی: ١٥٠٠ گلدنی هۆلەندی کە دەکاتـە (٦٨٠,٦٧) شەسەدو هەشتا یۆرۆ، شەست و حەوت سێنت.

لـە پەیوەنـد بـە داخوازیـەکانی زیانلێکـەوتوەکان، مـاددەی ٣٣٢ یاسـاکانی بنـەمای دادگـاییکردنی یاسـایی کـاری پێـدەکرێت. ئـەم یاسـایانە لـە دادگـای ناوچـەی لاهـای (دەنهاخ) کاریان پێکراوە، پێش ئەوەی یاسای ڕۆژی ٢٣ دیسەمبەر (کانوونی یەکـەمی) ١٩٩٢ بێتە گۆڕێ، (ئـەم یاسـایە لـە ڕۆژنامـەی دەوڵـەت، ١٩٩٣، ٢٩ بڵاوکراوەتـەوە)، بەتایبەتی کاتێ تاوانە سەلمێنراوەکان پێش ١ نیسانی ١٩٩٥ ڕوویانداوە.

دادگـا ئامـاژە بـەوە دەکـات کـە کەسـی زیانلێکـەوتوو[...] داواخوازیەکـەی خـۆی کێشاوەتەوە. بۆیە دادگا پێویست ناکات لەبارەی ئەم داوایەوە بڕیار بدات.

دادگا بە پێویستی نازانێ بڕیار بدات داخۆ ئەم داوخواوزیانە کاتیان بە سەرچووە یان نا، چونکە گومانلێکراو ئەم خاڵەی نەهێناوەتە کایەوە.

دادگا دەستنیشانی ئەوەی کردوە کە ئـەو زیانـەی کەسـانی زیانلێکـەوتوو دووچـاری بوونەتەوە، ئەنجامی ئەوە بووە کە بۆمبابـاران کـراون لـە لایـەن حوکمـەتی عێـراق بـە بۆمبای پڕکراو لە گازی ژەهراوی. لە پەیوەند بە گومانلێکراو کێشەکە پەیوەندی هەیـە بـەو ڕووداوانـەی بـە سـەلمێنراو لـە قەلەمـدراوون، کـە بـریتین لـە گەیانـدنی مـاددە بنچینەییەکان بۆ بەرهەمهێنانی گازی ژەهراوی. یاساکانی جەنگ دابینی ئەوەی کـردوە کە خەڵکان دەبێـت بپـارێزرێن لـە زەرەرو زیـان. ئەمـە ئـەو زەرەرەش دەگرێتـەوە کـە لێرەدا کەسانی زیانلێکەوتوو دووچاری بوونەتەوە.

لە پەیوەند بە زەرەری ماددی، ئەم māddە یاساییانەی خـوارەوە بـە نـاوی "یاسـای ناکۆکی لەئاکامی ئەنجامدانی کارێکی ناڕەوا **(Wcod)** " گرنگن:

لەم کێشەیەدا ماددەی ٣ و ماددەی ٦ یاسای Wcod گرنگن. ماددەی ٣ ئەوە دەگەیەنێت: گەر دوو لایەن ناکۆکیەکیان هەبێت لە سەر کێشەیەك، ئەوا بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە پەنا دەبرێتە بەر یاساکانی ئەو وڵاتەی کێشەکەی تێدا ڕوودادوە.

ماددەی ٦ ئەوە دەگەیەنێت: ئەگەر لایەنەکان شوێنێکی جیاواز هەڵبژێرن بۆ دادگایی کردن، ئەوا ماددەی ٣ کاری پێناکرێت.

دادگا دەڵێت: لایەنەکان شوێنێکی جیاوازیان هەڵنەبژاردووە، وەك لە ماددەی ٦ دا مەبەستە.

بەگوێرەی برگەی ١ لە ماددەی ٣ دەبێت کێشەی زیانلێکەوتووان لە چەند وڵاتێکی جیاواز دادگایی بکرێت، وەك: عێراق (بەغداد) وە/یان بەلچیکا (ئەنتڤێرپن) وە/یان ئیتالیا (تریەست) وە/یان ئەردەن (عەقەبە).

بە گوێرەی برگەی ٢ لە ماددەی ٣ یاساکانی عێراق (خاڵی ١ ی تۆمەتەکان لە عێراق روویداوە) و یاساکانی ئێران (بۆ خاڵی ٢ ی تۆمەتەکان) کاریان پێدەکرێت، چونکە زیانلێکەوتووان لەو دوو وڵاتە زیانیان لێکەوتووە.

لەبەر ئەوەی کەسانی زیانلێکەوتوو لەم کاتەدا لە وڵاتی هۆلەندا دەژین، پارێزەری زیانلێکەوتووان و داواکاری گشتی داوایان کرد بۆ ئەم مەبەستە بە گوێرەی یاساکانی هۆلەندا کاربکرێت، چونکە کەسی گومانلێکراویش لە هۆلەندا دەژی.

دادگا ئەم داواکارییەی ڕەتکردەوە، چونکە کاتێك تاوانەکان ڕوویانداوە هەردوولایان لە یەك وڵات نەژیاون. هەروەك ئاشکرایە، کەسی گومانلێکراو لە وڵاتانی سویسرا، سینگاپوور، ئیتالیا دەژیا. وە کەسانی زیانلێکەوتوو هەندێکیان لە عێراق و هەندێکیان لە ئێران دەژیان. هەر لەبەر ئەوەش بە نسبەت کەسانی زیانلێکەوتوو، ناوەکان: [....]، بە گوێرەی یاساکانی عێراق مامەڵەیان لەگەل دەکرێت و بەنسبەت ئەوانی دیکە بە گوێرەی یاساکانی ئێران.

بەنسبەت کەسانی زیانلێکەوتووی عێراقی بە گوێرەی یاساکانی عێراق کاردەکرێت. بە نسبەت زیانلێکەوتووەکانی ئێرانی، بە گوێرەی یاساکانی ئێران مامەڵەیان لەگەل دەکرێت.

ماددەی ٢٠٢ وە ٢٠٤ لە یاساکانی مەدەنی عێراقی ساڵی ١٩٥١ بەم شێوەیەی خوارەوە بوون (بە زمانی ئینگلیزی):

:٢٠٢

"Any conduct injurious to the person of another whether resulting in death, injury, beating up or any other type of harm shall render the person causing harm to be liable for damages."

٢٠٤:

"Any wrong causing others (their property or their person) any other injury not mentioned in the preceding articles shall merit reparation."

ماددەی ١ وە ٥ لە یاسای بەرپرسیاری سیڤیلی ئێرانی ساڵی ١٩٦٠ گرنگن بۆ ئەم کێشەیە. ئەمانە بریتین لە:

١: ئەگەر کەسێك زەرەر بدات لە کەسێکی دیکە، دەبێت قەرەبوو بکرێتەوە.

٥: ئەگەر کەسێك زەرەری گیانی یان تەندرووستی لێکەووت، ئەنجامدەر بەرپرسیارە لە قەرەبوو کردنەوەی زیانلێکەوتوان.

بەشداریکردنی گومانلێکراو وەك ڕاستیەك سەلمێنراوە. گومانلێکراو شتومەکو ماددەی فرۆشتوە بۆ بەرهەمهێنانی گازی خەردەل. ئەم گازە بەکارهاتووە بۆ پرکردنەوەی

بۆمباکان. بۆمباکان بە کردەوە بۆ بۆمبابارانکردن بەکارهاتوون. لەئەنجامی ئەم کارە نایاسابییە کەسانێك زەرەرو زیانیان لێکەوتووە. بەگوێرەی یاساکانی مەدەنی ئێران و عێراق گومانلێکراو بەرپرسیارە بەرامبەر بەم زیان پێگەیاندنە. گومانلێکراو هیچ شتێکی لەم بارەیەوە ڕانەگەیاندووە. لەبەر ئەوە داواخوازیەکانی زیانلێکەووتوان دەبێت جێبەجێ بکرێت.

بەگوێرەی یاساکانی لە هۆلەندا پێش ١ نیسانی ١٩٩٥ کاریان پێکراوە، بڕی ١٥٠٠ گلدن (واتە: ٦٨٠,٦٧ یۆرۆ)، وەك قەرەبووکردن دەدرێت بە زیانلێکەوتووان، لەم کێشەی تاوانیەدا.

بێگومان ئاشکرایە بڕی ئەم پارەیە هیچ ڕێژەیەکی نیە بەرامبەر ئەو زیانەی ئەوان لێیان کەوتووە.

سەرەڕای ئەمەش پیویستە گومانلێکراو بە هەر یەك لە زیانلێکەوتووان بڕی ١٠٠ یۆرۆ بدات بۆ مەسرەفی ماندووبوونی پارێزەری زیانلێکەوتووان.

٢٠. ئەو ماددە یاساییانەی لێرەدا کاریان پێکراون:

ئەو سزایەی سەپێنراوە بە گوێرەی ئەم ماددانەی خوارەوەیە:

- ماددەی ٤٨ و ٥٧ لە یاسای تاوان
- ماددەی ٨ لە یاسای تاوانەکانی جەنگ.

٢١. بریاری دادگا

دادگا ئەو گۆڕانکاریانە ڕەتدەکاتەوە کە لە بانگهێشتی دادگایی و لیستی تۆمەتەکاندا کراون، بە تایبەتی ئەو بەشەی پەیوەندارە بەم وشانەوە: "بە هەر حاڵ لە (یەك) یان

(چەند) کاتێکی دیاری کراودا، لە ساڵەکانی نێوان ١٩٨٦ وە/یان ١٩٨٧ وە/یـان ١٩٨٨ لە عێراق"

دادگـا ڕایدەگەیـەنێت: بـە شـێوەیەکی یاسـایی و بـە دڵنیاییـەوە نەسـەلمێنراوە کـە گومانلێکراو تاوانبارە بە تۆمەتی سەرەکی، خاڵی ١، (واتە: بەشداریکار لە جینۆساید)، و گومانلێکراو لەم تۆمەتە ئازاد دەکات.

دادگـا ڕادەگەیـەنێت: بـە شـێوەیەکی یاسـایی و بـە دڵنیاییـەوە سـەلمێنراوە کـە گومـانلێکراو تاوانبـارە بـە تۆمـەتی ئەلتـەرناتیڤی خـاڵی ١ (التهمـه البديلـه)، هـەروەها تاوانبارە بە تۆمەتی ٢ (واتە: بەشداریکار لە تاوانی جەنگ).

تۆمەتی ئەلتەرناتیڤی خاڵی ١ بریتیە لە:

هاوبەشیکردن لە ئەنجامدانی ئەو تاوانانەی بریتین لە پێشێلکردنی یاساکانی جـەنگ، لە کاتێکدا ئەم کارانە بریتین لـە مامەڵـەکردنی نامرۆڤانـە و بوونەتـە هـۆی مـەرگی یـان بریندارکردنی خەڵکان سەختی. ڕووداوەکان بریتیبوون لە تیرۆر کردنێکی بەردەوام یان هەڵسوکەت کردنێکی نایاسایی بەرامبەر بـە کۆمەڵگایـەك یـان بەشـێك لـەو کۆمەڵگایـە. ئەمەش بۆ خۆی چەند جارێك دووبارە کراوەتەوە.

تۆمەتی ٢ بریتیە لە:

هاوبەشیکردن لە ئەنجامدانی ئەو تاوانانەی بریتین لە پێشێلکردنی یاساکانی جـەنگ، لە کاتێکدا ئەم کارانە بریتین لـە مامەڵـەکردنی نامرۆڤانـە و بوونەتـە هـۆی مـەرگی یـان بریندارکردنی خەڵکان سەختی. ئەمەش بۆ خۆی چەند جارێك دووبارە کراوەتەوە.

دادگا ڕایدەگەیەنێت ئەو تاوانانەی لەم کێشەیەدا سەلمێنراون سزا دەدرێن. لەبەر ئەو هۆیەشە گومانلێکراو سزا دەدرێت.

دادگا گومانلێکراو بە: ١٥ ساڵ زیندانی سزا دەدات

ئەو ماوەیەیەی کە حوکمدراو، پێش دەرچوونی ئەم بڕیارە، لە ڕاگرتنیدا (تەوقیف) بە سەری بردووە: واتە ماوەی زیندانیکردنی ئەو بە مەبەستی لێکۆڵینەوە، پێش حوکمدانی، لە ماوەی حوکمەکەی کەمدەکرێتەوە، بەو مەرجەی گەر پێشتر لە حوکمەکەی کەمنەکرابێتەوە.

ڕۆژی گرتنی بۆ لێکۆڵینەوە دادەنرێت بە : ٦ کانوونی یەکەم (دیسەمبەر) ٢٠٠٤،
ڕۆژی تەوقیفکردنی دادەنرێت بە : ٩ کانوونی یەکەم (دیسەمبەر) ٢٠٠٤.

دادگا بڕیار دەدات: گەڕاندنەوەی ئەو شتانەی کە بە گوێرەی لیستی شتومەکە دەست بەسەردا گیراوەکان ئەم ژمارانەیان دراونەتێ: ٤ تاوەکو ١٠، ١٣ تاوەکو ١٥، ١٨ تاوەکو ٢٠، ٢٣، ٢٤، ٢٧ وە ٢٨.

دادگا بڕیار دەدات: گەڕاندنەوەی ئەو شتانەی کە بە گوێرەی لیستی شتومەکە دەست بەسەردا گیراوەکان ژمارەی ٢٩ ی هەیە. بە تایبەتی ئەوەی پەیوەندارە بە دەرمانێك و پسووڵەیەکی ئوتێلی ڤان در ڤەلك.

دادگا بڕیار دەدات: هەندێك لەو شتومەکانەی دەستیان بە سەردا گیراوە بهێڵرێتەوە و بدرێتەوە بە خاوەنەکانیان. ژمارەکانیان بە گوێرەی لیستی شتومەکە دەست بەسەردا گیراوەکان ئەمانەن: ژمارە ١ تاوەکو ٣، ١١، ١٢، ١٦، ١٧، ٢١، ٢٢، ٢٥، ٢٦، ٣٠ تاوەکو ٣٦.

دادگا بریار دەدات: زیانلێکەوتووان قەرەبوو بکرێن لە لایەن گومانلێکراوەوە.

(ناوی زیانلێکەوتووان ئەمانەن: ناوەکان لە ژمارە ۱ تاوەکو ۱۵)

هەرکەسەیان بڕی ٦٨٠,٦٧ (شەشسەدو هەشتا یۆرۆ، شەستوحەوت سەنت). کۆی بڕی پارەکە بۆ گشت زیانلێکەوتووەکان دەکاتە: ١٠,٢١٠,٠٥ یۆرۆ.

دادگا بریار دەدات: گومانلێکراو بڕی ١٠٠ یۆرۆ بە هەریەك لە زیانلێکەوتووان بدا وەك بژاردنی بەشێك لەو خەرجیانەی کێشاویانە بۆ گرتنی پارێزەر. یانی تەواوی بڕی پارەکە بۆ ئەم مەبەستە ١٥٠٠ یۆرۆیە.

دادگا بریار دەدات: گومانلێکراو لە تۆمەتانێکی تر خراونەتە پاڵ گومانلێکراو بەڵام نەسەلمێنراون، ئازاد دەکات. هیچ تۆمەتێکی تر نەسەلمێنراوە جگە لەوانەی لەم بڕیارەی سەرەوەدا سەلمێنراون.

بریاری دادگا لە لایەن: دادوەر **R.A.C. van Rossum**، سەرۆکی دادگا، دراوە.

ئەندامانی دەستەی دادوەران: **D.R. Glass** وە **J.R.G. Jofriet**

بە ئامادە بوونی **M. Gest** و **B.J. de Koning**، دوو نووسەری دادگا، بە ئاشکرا ڕاگەیەنرا لە کۆبوونەوەی ئاوەڵاو ئازادی دادگا، لە بەرواری: ٢٣ کانوونی یەکەم (دیسەمبەر) ٢٠٠٥.

لە سەر داخوازی داواکاری گشتی ئەم بەشەی بڕیاری دادگا بۆ زمانی کوردی وەرگێڕاوە، لە لایەن وەرگێڕ: بەختیار عارف، لە ئەمستردام. ٢٠٠٦/٤/٢٤.

وەڵامێکی کورت بۆ بەڕێز محەمەد ئیحسان

عەلی مەحمود محەمەد

Waarom? Een Koerdisch meisje toont een foto van 'Halabja'. Misschien wel zeven-duizend burgers werden daar met gifgas gedood. FOTO JERRY LAMPEN, REUTERS

justitie

Een groep demonstranten posteerde zich gisterochtend voor de rechtbank in Den Haag. FOTO ED OUDENAARDEN, ANP

Ondanks waarschuwingen bleef Van Anraat grondstoffen leveren

Van onze verslaggeefster

Frans van Anraat is al in de eerste helft van de jaren tachtig verteld dat de grondstoffen die hij Irak leverde, ge-

Zakenman Frans van Anraat wordt aangeklaagd voor medeplichtigheid aan oorlogsmisdagen en volkerenmoord in Iran en

De rechtszaak is een huzarenstukje voor de Haagse rechtbank. Het is voor het eerst dat artikel 48 uit het genocideverdrag wordt gebruikt, en de wereldwijde belangstelling is groot. Alles wat in de rechtszaak wordt gezegd wordt vertaald in twee Koerdische talen en in het En-

له ڕۆژنامەی میدیای ژمارە ٢٥٧ ی بەرواری ١٢-٩-٢٠٠٦ دا، چاوپێکەوتنێك لەگەڵ بەڕێز محەمەد ئیحسان وەزیری ناوچە دابڕاوەکان ئەنجامدراوە، ئەوەی چاوپێکەوتنەکەی ئەو وەزیرە بەڕێزە بخوێنێتەوە، وا تێناگات بەڕێزی وەزیری مافی مرۆڤ بووە لە حکوومەتێکدا، کە لە سایەی کارگێڕییەکەیاندا کەس و کاری ئەنفالکراوەکان نانی جۆ نەبووە بیخۆن، هەزاران خێزانی ئەنفالکراو لە وڵاتی گومرگ و نەوتا، هیچ کۆمەك و دەستگیرۆییەك نەکراون، دەیان تاوانکاری ئەنفال زۆر تاوانبارتر لە فرانس ڤان ئانرات، نەك تەنها قەڵەو کراون بگرە گەیشتوونە بە پلەی بەرپرسێتیش.

من دەستخۆشی دەکەم لە کاك محەمەد ئیحسان کە ڕوفاتی پیرۆزی سەدان بارزانی ئازیزمانی هێنایەوە کوردستان، وەلێ لە یادی نەچێت تاوەکو ئەوانەی دۆزییەوە، بەسەر چەندین گۆڕی بە کۆمەڵی ئەنفالکراوەکاندا بازی دا، خۆڵی خستەوە سەر سەریان و لە بیابانەکانی باشوور بە بێکەسی بە جێیانی هێشت بۆ چارەنووسێکی نادیار، بۆیە مەخابن ئەو کارەی ئەو نەك برینی ساڕێژ نەکردەوە، بەڵکە قەڵەشی نێوان گەلی زیاتر کرد، کەس و کاری ئەنفالکراوەکانی زیاتر لە دەریای بێکەسی و بێهیواییدا غەرقی بێئومێدی کرد.

بەڕێز جەنابی وەزیر لە چاوپێکەوتنەکەیدا، لە پرسی چارەسەری کەرکووك و قەراج و کەندیناوەوە دەگاتە سەر دادگاییکردنی فرانس ڤان ئانرات، کۆمەڵێك سەرنج و بیروڕا دەدات، منیش وەك کەسێك بەشداربووی سەرجەم خۆپیشاندانەکانی بەردەم دادگا، کەم و زۆر پشکدار بوومە لەیەکەم چرکە ساتی کێسەکەوە ، لە تەرحکردنی فکرەی بەشداری چاك لە دادگاییەکە و پەیدا کردنی بەشێك باش لە سکاڵاکەران و بەشێك لە شایەدەکان و بەخشینی دۆکۆمێنت و بەخشینی زانیاری لەسەر ئەنفال بە دادگا " بێشك لەو بوارە کاك شۆڕش حاجی ڕۆڵی باشی هەبوو "، تاکو ڕێکخستنی خۆپیشاندان لەبەردەم هۆڵی دادگا و و پەیداکردنی پشکێك لە بودجەی پارێزەر و...، مافی خۆمە چەند سەرنجێك لەو بارەیەوە بدەم.

ئەگەر بە هەڵەدا نەچوبێتم، لە بەرواری ١٧-٣-٢٠٠٤، لە بەرنامەیەکی کوردستان تیڤیدا، بەڕێزی بە یاوەری وەزیری داد، پشکدار بوون لە بەرنامەیەکی تایبەت لەسەر دادگایی فرانس ڤان ئانرات، بەرنامەکە لە پێشکەشکردنی ڕێزدار عەبدوالڕەزاق عەلی بوو، لەو بەرنامەیە بە دوادا چونێکی بچووکم کرد، داوام کرد ئانرات وا لە هۆڵەندە بە دادگایی گەیەنرا، هیوادارم ئێوەش جاشەکانی کوردستان بە دادگایی بگەیەنن، هەرچەندە کاکی بەرنامە دانەر پێشتر زۆر گەڕابوو بە دوامانا بۆ ئەوەی پشکدار بین لە بەرنامەکەی، مەخابن نەمانی دۆزیبووەوە، وەلێ دواتر لەبەر خاتری ناوی پیرۆزی جاش، تەلەفۆنی لەسەرم داخست، هیوادارم ئێستا جاشە ئازیزەکانمان ئەو قودسیەتەی ئەوکاتیان نەمابێت، ناوهێنانیان یاساغ نەبێت لە بەشێك لە ڕاگەیاندنە کوردییەکان.

لەو بەرنامەیەدا کاك محەمەد ئیحسان ئەگەر لە یادی بێت و هەڵە نەبم وتی: با ئەو دادگاییە ڕابگرین، تاکو خۆمان بە باشی ئامادە دەکەین بۆی.

کەواتە ئەگەر ئەوکات بە قسەی کاك محەمەد ئیحسان بکرابایا، دەبوایا ستۆپ لەو دادگاییە بکردرابایا، ئیتر نازانم ڕۆڵی جەنابی چی هەبووە لە دادگاییەکە ؟، ئەوەی باش بوو کەس گوێی لێنەگرت .

دەبوایا بەڕێزی بیزانیایە ڕاگرتنی ئەو دادگاییکردنە لە توانای کورددا نییە، چونکە هۆڵەندییەکان پێیان نەنگییە هاوولاتییەکیان تاوانێکی دژ بە گەلێکی دیکە ئەنجام بدات بەبێ سزا وازی لێبێنن، ئەوان بۆ خۆیان ئانراتیان دۆزیەوەو گرتیان و دادگاییان کرد، ئێمەی کوردەکان تەنها هەندێك ئاسانکاریمان بۆیانکرد و کردمان بە قەزیە لەناو کوردستانیان، ئەوان بە عەقلییەتی سەرانی کورد بیر ناکەنەوە، لە ناوەڕاستی ئەمساڵ (٢٠٠٦) تاوانکارێکی هۆڵەندی دیکەشیان سزا دا، کە لە لیبریا پشکدار بوو لە تاوانی کۆمەڵکوژی.

بەڕێزی دەڵێت: لە دادگاییکردنی ئانرات ڕۆڵم هەبووە، پەیوەندی ڕاستەوخۆم لەگەڵ داواکاری گشتی هۆڵەندی هەبوو.

هەروەسا بەڕێزی ئاماژە بەوە دەکات که ٣ – ٤ جار داواکاری گشی هۆڵەندی، بە تەلەفۆن پەیوەندی پێوە کردووە، بەم هۆیەشەوە ڕۆڵی هەبووە لە دادگاییکردنەکە.

سەرەتا ناو هێنانەکە هەڵەیە، داواکاری گشتی هۆڵەندی نییە، داواکاری گشتی وزارەتی دادی هۆڵەندییە، هەروەها لام ڕوونە ئەگەر ناوەکەی بزانیبایە ئەوا دەیهێنا (فرێد تەیفن)، سێیەم پێمان ناڵێت لەو تەلەفۆنە باسی چیکراوە، ئەم چی بەخشیووە بە دادگا، مەرج نییە ئەنجامی ئەو تەلەفۆنە لە بەرژەوەندی دادگا بوبێت و کەڵکی بۆ کەیسەکە هەبوبێت ؟, کێ دەڵێت لێی نەپاڕاوەتەوە تاکو دادگاییکردنەکە ڕابگرترێت ؟، وامزانی بەڕێزی لە جیاتی تەلەفۆنکردن، ٣–٤ تەن بەڵگەنامەی بەخشیووە بە دادگا، نەک ٣–٤ مەرحەبای تەلەفۆنی کردووە، ئەویش بۆیکراوە نەک خۆی کردبێتی . وەلێ لەچاو هەندێك لە بەرپرسەکانی دیکەی کوردەوە، ئەگەرتەنها وەڵامی تەلەفۆنی دابێتەوە شایانی ڕێز و ستایشکردنە، چونکە هەندێك لە ئەوانی دی تەلەفۆنیان بۆ کراوەو وەڵامیان نەداوەتەوە، نا هەقیان مەگرن ئەوەندە فایل زۆرە، زۆریان لە وشەی وزارەتی داد دەترسن.

من وەك کەسێك ڕاستەوخۆ پەیوەندیم بە دادگا و پارێزەرەوە نەبووە لەو کەیسە، بەهۆی زمان نەزانییەوە، وەلێ هێشتا چەندین ئەوەندە جارەی بەڕێزی ئاماژەی پێدەدا، لەهەمان شوێنەوە تەلەفۆنیان بۆ کردووم، بەردەوام زانیاریم پێ بەخشیوون، تەنانەت شەوی وا هەبووە لەو ژمارەیە زیاتر تەلەفۆنم بۆ کراوە، کەچی ناڵێم ڕۆڵم هەبووە، چونکە من و هەموو ئەو کوردانەی بەشدارییانکرد، جگە لە سکاڵاکەران، هەر نەشبوینایا، دادگاکە هەر دەڕۆیی بەڕێوە، وەلێ کارەکانی ئێمە وایکرد گرنگی زیاتری پێبدرێت، بەشداری ئێمە باوەڕ ناکەم کاریگەری لەسەر ئاراستە و ڕەوتی بڕیارەکانی دادگا هەبوبێت، جگە لە بەخشینی زانیاری و ڕاستکردنەوەی هەندێك ناوی جێگا و مێژوو، دیارە وەرگێرە ئازیزەکان بە تایبەت بەختیار عارف جێی ستایشکردنە لەو ڕووەوە.

باوەڕ ناکەم بەڕێزی لە ڕێگەی ئەو تەلەفۆنانەوە، پارچە کاغەزێکی بۆ دادگای هۆڵەندی ناردبێت، یان شکاتکار و شایەدێکی دۆزیبێتەوە، یاخود کۆمەکی قوربانیانی کردبێت بۆ دابینکردنی پارێزەر، بۆیە ڕۆڵی بەڕێزی لە وەڵامدانەوە بە تەلەفۆن تێی نەپەڕاندووە، ئەگەر خۆشی تەلەفۆنی بکردایا ئەوا دەربڕی ئەوە بوو کە دەیەوێت پشکدار بێت لە دۆزەکە، وەلیٚ کە بۆیکرابێت ئەوا مانایەکی دی دەبەخشێت، هەرچەندە مێژوو هەمووی وا نووسراوەتەوە، هەمیشە لە کۆتاییدا دەسەڵاتداران لە بەرژەوەندی خۆیان وێنای دەکەن، هەموو کات قازانجی باوکی زۆرە و زیان هەتیووە، وەك کەرکووکییەکان دەڵێن با هەشتەش لەسەر مشتە بێت، ئەمیش با بۆ ئو بێت.

ئەو دۆکۆمێنتانەی یەکلا کەرەوە بوون لە دادگاییەکە، کە ئانراتیان گەیاند بەزیندان، هەموو یان نووسینی ڕۆژنامەنووسانی هۆڵەندی یاخود بەڵگەنامەی وڵاتان و نەتەوە یەکگرتوەکان و شایەدحاڵی بێگانە بوون، یەك پارچە کاغەزی لە کوردێکەوە نەبەخشرا بوون، بۆیە ئەگەر کەسێك یان لایەنێك ئەو شەکرە بشکێنێت گوایە لە ژێرەوە ڕۆڵی هەبووە جێی باوەڕ نییە، بۆ شکاتکار و پارێزەری قوربانیانیش، باوەڕ ناکەم کاك محەمەد ئیحسان ناویانی بیستبێت، ئەوانیش لە ژیانیان گوێیان لە ئیسمی بەڕێزی ئەو نەبووە، هەرچەندە بەڕێزی جاری دیکە لە پەیوەند بە نووسینی پەرتووك و گۆڕە بە کۆمەڵەکان لە ڕۆژنامەکانەوە وەڵامدراوەتەوە، دەبوایا ئەمجارە خۆی بپاراستایە لە لێدوانی لەم چەشنە، پاراستنی متمانە بۆ مرۆڤ گرنگە !.

ترسی ئەوەم هەیە ڕۆڵ و بەشداری بەڕێزیشی، وەك ڕۆڵی باڵوێزی عێراقی لە لاهای بوبێت، بەڕێزی دەڵێت: سەفیر کاك سیامەند بەنا لە ڕێگەی باڵوێزخانەی عێراقی دەورێکی باشی هەبوو.

ئەوەندەی من ئاگادار بم، بەڕێز باڵوێزی عێراقی یەکجار سەریکرد بە دادگایا لە ماوەی ساڵێك و ١٦ ڕۆژی دادگاییەکە، لە بەرامبەردا هەموو ڕۆژێ نوێنەرایەتی باڵوێزخانەی ئێران لە دادگا ئامادە بوون.

ئەو جارەش مەخابن لە شانسی کاك محەمەد ئیحسان، ڕێزدار باڵوێزی کۆماری عێراقی فیدراڵ ماوەیەکی زۆر کەم لە دادگا مایەوە، هۆکاری هاتن و کاری سەرەکی دۆزینەوەی من بوو، دیارە نەهاتبوو بۆ دەستخۆشلێکردن, بەڵکە گازمەدە و بە دواداچوونی هەبوو لەسەر نووسینێکم.

ئەگەر بەڕێزی بیوتایە دوو نەگبەتی وەك ساسان دەروێش و دیندار کۆچەر، کە ئەوانیش سەر بە ڕێکخستنی پارتین، ڕۆڵییان هەبووە لە دادگاییەکە، لە هەموو دانیشتنەکانی دادگا ئامادە بوونە، ئەوە دەم وت سەدەقتو زۆر ڕاستە، وەلێ بۆ ئەوانەی ناویان هاتووە، قەتاو قەت بەو دوعایە نالێم ئامین، چونکە هەر کوردێك بۆ یەکجاریش ئامادەی بەردەم دادگا بوبێت، ئەوا بە ئەندازەی پشکدارییەکەی ڕۆڵی هەبووە، دادگا ئەو پشکدارییەیان بە کاراترین پشکداری کوردان دەزانی لە پرۆسەی دادگاییکردنەکە.

بەڕێزی بۆ ئەوەی دەرییبخات کە ڕۆڵی سەرەکی هەبووە لە دادگاکە دەڵێت: خەڵکی دیکەش لە ڕێگای پەیوەندی دیپلۆماتی و خۆپیشاندان ڕۆڵێکیان هەبووە.

یانی شکاتکردن، پارێزەرگرتن، سکاڵاکەر ئامادەکردن، شایەد دۆزینەوە، دۆکۆمێنت و بەڵگەنامە و فلیم پێشکەشکردن هەمووی بەڕێزی بووە، لەوانەیە تاناکاو فینکیش ئەو دۆزیبێتیەوەو هێنابێتی بۆ دادگا، بە وتەی بەڕێزی تەنها ڕۆڵە لاوەکییەکان لایەنی دیکە ئەنجامیان داوە، چەند کەسێك خۆپیشاندانیان کردووەو پەیوەندی دیپلۆماتییان ئەنجامداوە. نازانم لە پرۆسەی دادگاییکردندا لە وڵاتێکی دیموکراتی وەك هۆڵەندە، پەیوەندی دیپلۆماتی چ ڕۆڵێکی دەبێت لە کەیسێکی وا گرنگ ؟، پەیوەندی دیپلۆماتی لەپێش پرۆسەی دادگا گرنگە بۆ دۆزینەوەی پارێزەر، شایەد، بەڵگەنامە، دارایی, کردنەوەی دۆسییە لە لایەن داواکاری گشتییەوە... وەلێ دوایی ڕۆڵی نامێنێت، خۆ لە ئەورووپا سوڵحی عەشایەری و مەکتەبی کاروباری کۆمەڵایەتی و ئەهلی دیوەخان بوونیان نییە.

ئەوەندەی من ئاگاداریم ئەو دادگاییە زۆر لەوە گەورەتر بوو وەك لەوەی ئێمەی کورد دەیبینین، نهێنی گەورەشی زۆر زیاتر تێدایە وەك لەوەی ئێمە هەستی پێ دەکەین، هەرکەس و لایەنێك بڵێت ١٠٠٪ من کردوومە بە ناوەندی چاکیشەوە، کە ڕۆڵی باشی تێدا هەبوو، ئەوا ڕاست نییە، چونکە پشکداری زۆری بۆ خودی هۆڵەندییەکان خۆیان بە تایبەتی ڕاگەیاندن و دادوەری هۆڵەندی دەگەڕێتەوە, وەلێ ئەوە باش دەزانم، کە ئێوەی بەڕێز لە وەڵامدانەوەی ٣ تەلەفۆنە زیاتر هیچ ڕۆڵێکی ترتان تێیدا نەبووە.

ئەگەر دادگا پشتی بە بەڵگەنامەو دۆکۆمێنتی کورد ببەستایە، بۆ سەلماندنی تاوانبار بوونی ئانرات، ئەوا ئێستا ئانرات ئازاد بوو، تەناکا و فینك و چەندین پسپۆری نێونەتەوەیی و عێراقی چەك و... لە ژیانمان بە کورد نادۆزرانەوە، ئەو بودجە چل ملیۆن ئیرۆییەی لەو دۆسیەکە خەرجکرا، قەت کورد بۆ کاری وا تەرخانی ناکات.

با بکەوینە ناو پرسیاری جدییەوە، ئایا جیاوازی چییە بۆ کورد ؟، ئەگەر بەڕێزت ئەو کارەت ئەنجامدابێت یان هەڵسوڕاوانی ناوەندی چاك " هەرچەندە چاکیش کارئاسانکەر بووە "، ئەمە بۆ هەردوو لا چ فەزڵێکی هەیە بەسەر گەلی کوردەوە، بە بڕوای من پاڵەوانانی ڕاستەقینەی ئەو دادگاییە خودی قوربانیانن، ئەگەر قوربانی چەکی کیمیاوی نەبونایا لە کوردستان، ئەگەر هەزارانی وەك مام قادر ڕەشە هەرمێی و دانیا محەمەد و عەلی ڕەحیمی و ڕێباز بونیان نەبوایە لە ناومان، ئەگەر هەڵەبجە و گۆپتەپەو شێخ وەسانان و زێوە کیمیاباران نەکربانایا، ئایا کوردێك دەیوێرا ناوی ئەنرات بە خراپە بهێنێت نەك داوای دادگاییکردنیان بکات ؟، بۆیە خودی قوربانیان پاڵەوانانی ڕاستەقینەی کێشەکەن، ئەوانەی بە چەکی ئانرات لە لەحزەیەکدا سەرتاپای ژیانیان گۆڕا، ئیتر فەزڵ نواندن بەسەر خەڵکدا هەڵایەکی پوچ و بێمانایە.

من پێشنیار دەکەم بۆ بەڕێزی، لەبەر ئەوەی کارەکەی پەیوەندی بە پرسێکی زۆر هەستیارەوە هەیە، هەوڵ بدات لە داهاتوودا ئامانەت لە وەرگرتنی زانیارییەکان

بپارێزێت، له بواری بازرگانی و پیشەسازی نه پاراستنی مەلەکیەی فکری گەورەترین تاوانی بازرگانییه، بۆ سیاسەت و ڕۆشنبیریش هەمان شت درووسته.

له کۆتاییدا پرسیارێك له بەڕێزی معالی وەزیر دەکەم، باشه خۆ ناوەندی چاك سەر به نەتەوەیەکی دژ نین تاکو لە بەرژەوەندی کورد نەهێڵین خاوەندارییەتی لیَ بکەن " هەرچەنده چاك یارمەتیدەر وهاوکاریکەر بووه له دادگاییەکه نەك زیاتر "، یاخود ئەو کاره ئەوان کردوییانه خۆ نەچۆته گیرفانی داگیرکەرانەوه، مەگەر ئەوان نەبوون سەرباری ڕاونانی نوێنەری باڵوێزخانەی ئێران، کۆنترۆڵی وتەی شایەدەکانیان دەکرد که له ئێرانەوه هاتبوون، نەك وتەکانیان له خزمەت کۆماری ئیسلامی ئێران بێت ؟. که ئەم کارەیان ئەنجامداوه، دەبوایا بەڕێزی دەستخۆشی لیَ بکردنایا، نەك بییەوێت به وەڵامدانەوەی ٣ تەلەفۆنی خۆی، ڕەنجی ٢ ساڵی ئەوان به پەراوێز بکات، دەبوایا نەك تەنها دەستخۆشی له ناوەندی چاك بکردابایا، بگره له هەموو ئەوانەشی ڕۆڵیان هەبووه له پرۆسەی دادگاییکردنەکه، له دۆسته هۆڵەندییەکان " مارتین و کریستا و پارتی سۆسیالست له پێش هەموانیشەوه داواکاریگشتی فرێد تەیفن که بەشی زۆری فەزڵەکه بۆ ئەو دەگەڕێتەوه "، هاوڵاتییه کوردەکان که سەر به ٣ پارچەی کوردستان بوون، هەموو ئەوانەی سکاڵاکەر بوون، یان شایەدییان دا، یاخود ڕۆژێك له ڕۆژان لەبەردەم هۆڵی دادگا لەحزەیەك ئامادە بوون و وێنەکانیان له ئەرشیف پارێزراوه، هەموو ئەو بەڕێزانه به پێی بەشدارییان ڕۆڵیان هەبووه له پرۆسەی دادگاییەکه، که بەڕێز داواکاری گشتی، له دوا داواکاری خۆیدا ڕۆڵیانی بەرز نرخاند کاتێك وتی: بۆ کورد ئەم دادگاییه گرنگه، چونکه جێگای بایەخ پێدانه بۆیان.

وەلیَ به داخەوه و مەخابن ئێوەی بەڕێز لەو کاتەدا بایەخ و گرنگیتان پێی نادا.

ئەو پیاوەی هەموو قەرزارین

داواکاری گشتی دۆزی دادگاییکردنی فرانس ڤان ئانرات و پەرلەمانتاری ئێستای هۆڵەندی لەسەر لیستی پارتی VVD فرێد تەیفن.

ئەم چاوپێکەوتنە بە هاوکاری کاک یونس گۆران ئەنجامدراوە.

سەرەتا دەبێت ئەوە باس بکەم، ئێمە وەك کورد، بە تایبەت وەك ناوەندی چاك (سەنتەری هەڵەبجە)، هیچ کات ناتوانین ئەو دڵسۆزییەی بەڕێزت نواندت بۆ کورد، لە پرۆسەی دادگاییکردنی فرانس ڤان ئانرات لە یادی بکەین، بۆیە ئێستا لەبەردەم کەسێکی زۆر دڵسۆزداین و سوجدەی وەفاداریت بۆ دەبەم.

" ئەو ڕۆژەی داواکاری گشتی داوای خۆی خوێندەوە، داوای ١٥ساڵ زیندانی بۆ ئانرات کرد بە تاوانی هاوبەشیکردن لە ئەنجامدانی ژینۆساید، ناوەندی چاك " پێشنیاری خۆم بوو " نامەیەکی کراوەی نووسی، تیایدا وەك وەفادارییەك بۆ ئەو پیاوە داوایکرد، شەقامێك لە شاری هەڵەبجە بە ناوییەوە ناو بنرێت، بەڕێز نوێنەری

حکوومـەتی کوردسـتان لـەوکات مامۆسـتا شـاهۆ ڕەزامەنـدی لەسـەر دەربـڕی، وەلـێ بەداخەوە کەسێك نەبوو بە جدی دوای بکەوێت و داواکارییەکە بگەیەنێت بە ئـەنجام "، وەلێ هێشتا درەنگ نییە بۆ دانەوەی ئەو وەفادارییە.

پرسـیار: بـەڕێزت وەك داواکـاری گـشتی دۆزی فـرانس ڤـان ئـانرات، زۆر بـە پـەرۆش بوویت، بۆ ساغکردنەوەی ئەو تاوانانەی سەپێنرابوو بەسەر ئانراتدا، ئەو پەرۆشیەت لە کوێوە سەرچـاوەی گرتبـوو ؟، ئایـا لـەوەوە بـوو کـە پێـت قـەبوڵ نـاکرا هاووڵاتیـەکی هۆڵەندی لە دووری زیاتر لە ٤٠٠٠ کم تاوان بەرامبەر بە گەلێکی بێ دەوڵەتی وەك کـورد بکات، یان هەستێکی مرۆڤ دۆستانەی گشتی بوو !.

وەڵام: بەڵێ، لە ٦-١١-٢٠٠٤ کاتێك ئـانرات لـە بەرنامـەی نێـت ڤێـرك چـاوپێکەوتنی لەگەڵدا کرا.

پ: پێش ئەو مێژووە سکاڵای لێکرابوو ؟

وەڵام: لە ٦-١١-٢٠٠٤ دەست بە سکاڵا کردن کرا، پێش ئەو مێژووە ڕۆژنامەنووسان لەسەریان نووسی، دەیان وت بازرگانی بە چەکی کیمیاوییەوە کردووە، وەلێ لە ٦-١١ ئێمە وەك پۆلیس کردمان بە قەزییە پاش ئـەو بەرنامەیـەی لـە تەلـەفزیۆن نیـشان درا، لێکۆڵینەوەمان دەست پێکرد، خۆم چووم بۆ کوردستان، ئەو هەموو بریندارەی چـەکی کیمیاویم بینی کە لە نەخۆشخانەکان بوون، ئەو هەموو ئازارەی گەلی کورد هەیبوو، لـە ساڵی ١٩٨٥-١٩٨٦ ئەو یەکەم کەس بوو چەکی کیمیاوی داوە بە عێراق.

پرسـیار: تـا لـە تەلـەفزیۆن چـاوپێکەوتنەکەی پـەخش نـەکرا، نـەبوو بـە قەزییـە ؟ هەرچەندە لەسەریان نووسیبوو ؟.

وەڵام: نا هیچ قەزییەیەك بوونی نەبوو، جگە لەوەی ئەمەریکا کە گرتـی، لـە ئیتاڵیـا هەڵات چوو بۆ عێراق، بەڵێ لەوێوە دەستی پێکرد و گیرا.

پ: تاوانباری دیکه زۆرن، له کۆمپانیاکان، له تاوانبارانی کوردستان، سەدان کەسی تاوانکارتر هەیه له ئانرات، کەس لێیان ناپرسێتەوه، بەمه چی دەڵێن ؟.

وەڵام: مێژوییەك هەیه پێویسته باش ئاگاداری بین، ئەویش ئەوەیه تاکو ئۆکتۆبەری ١٩٨٥مەوادی کیمیاوی یاساغ نەبووه فرۆشتنی بە عێراق،چونکه عێراق دەیووت له پیشەسازی نەوت بەکاری دەهێنم، دوای ئەو مێژووه،بە بڕیاری نەتەوەیەکگرتووەکان بڕیاردرا ئەو مادانه هیچکه نەدرێت به عێراق، چونکه له شەڕدا بەکار دەهێنرا.

کۆمپانیای عەرەبی و ئەڵمانی هەن له دوای ئەو مێژووه چەکیان داوه به عێراق، ئێمه وەك هۆڵەندی ناتوانین محاسەبەیان بکەین، دەبێت وڵاتەکان خۆیان محاسەبەیان بکەن.

پرسیار: تەنها ئەو کۆمپایانە نا، بەڵکە ئەی ئەو چەکدارانەی بەشداری ئۆپەراسیۆنەکانیان کرد، خۆت له دادگا باسی گوندی تۆپخانەت کرد ؟.

وەڵام:یەکەم شت دەمەوێت ئەوه بڵێم، ئەوه کێشەیەکی ناوخۆییه، دەبوو کورد خۆی ئەوه بکات، له بەر ئەوەی حکوومەتە کوردییە ناوخۆییەکە جیاوازی بیرکردنەوەی تێدایه، ئێستا ئەو قەزیەیه بوروژێنرێت کێشه دێنێته پێشەوه، بەڵام وەکو بیروڕای من ئەوەی بەشداریکردووه له ئەنفال دەبێت دادگایی بکرێت، بەڵام ئایا دەتوانین پاش ٢٠ ساڵ ئێستا سزای ئەوانه بدەین ؟.

پرسیار: وەکو خۆت وتت له دادگا ژینۆساید کۆن نابێت.

وەڵام: به پێکەنینەوه، بەڵێ وایه.

پ: ئەو خۆپیشاندانانەی لەبەردەم هۆڵی دادگا له لایەن کوردەکانەوه دەکرا، ڕۆڵی چی هەبوو له سەر پرۆسەی دادگاییەکه ؟.

وەڵام: باوەڕ ناکەم کاریگەری له دادوەر کردبێت، بۆ ئەوەی بڕیاری دیکه بدات، وەلێ کاریگەری زۆری هەبوو لەسەر میدیای هۆڵەندی، کاریگەری لەسەر وێنەی کورد دانا، ناڕاستەوخۆ کاریگەری کرده سەر دادوەر بۆ ئەوەی بڕیاری خۆی بدات.

پ: كه داواكاری گشتی بوويت، دەتەويست بيسەلمێنيت ئـانرات هاوبەشـی كـەرە لـە پرۆسەی ژينۆسايدكردنی گەلی كورد، ئێستا تۆ پەرلەمانتاری، لە پارتێكی سياسيدا كە خاوەند نفوزێكی گەورەی ئـابووری سياسـييە لـەم ولاتـە گرنگـە كـە نـاوی هۆلەندايـە، ئامادەيت هەيە، ئێستاش لە پەرلەماندا شەڕی بە بە فەرمی ناسينی جينۆسايدی كـورد بكەيت، واتا بە ژينۆسايد ناسينی كورد ببەيتە ناو پەرلەمانەوە، چۆن پارتەكەت ئێـستا ئەو شەڕە بۆ ئەرمەنەكان دەكات، با بۆ كوردی بیٚ دۆست و بێكەسيشی بكات ؟.

وەلام: كورد لە ناو حكوومەتی عێراقدا پێگەيەكی بەهێزی هەيە، گەورەترين بەلگەش ئەوەيە سەرۆك كۆماری عێراق كوردە " سەرۆك جەلال تالەبانی "، ئێمە پشتگيری كورد دەكەين لە پرۆسەی ديموكراتی ناوخۆيی خۆيان، پشتگيری ئەو بزووتنەوەيە دەكەين لە ئێران هەيە، هەروەها ئەوەی لە كوردستانی سوريا هەيە، بەلام پشتگيری ئـەو شـێوازە ناكەين پەكەكە دەيكات لە توركيا، ئێمە باوەڕمان وايە دەبێت بە شێوازێكی ديكە بێـت تێكۆشان، وەلیٚ پـشتگيری ئـەوە دەكـەين كـورد لـە توركيـا ئۆتۆنـۆمی هـەبێت، وەك پارچەكانی ديكە، بەلام دەبێت بە شێوازێكی ديكە هەولی بۆ بدەن.

ئەوەی شتێكی گرنگە ئەوەيە، ئەو جێگەيەی كورد لە كوردستانی عێـراق گرتويـەتی، ئەبێت ينك و پدك بيسەلمێنن بۆ جيهانی دەرەوە كـە جـارێكی ديكـە شـەڕ ناكەنـەوە و ئاسايش و ئارامی دەپارێزن، دەتوانن پێكەوە حكوومەت دابمەزرێنن و بەڕێوەی بـەرن، تاكو ئێمەش لە ئەوروپا و ئەمەريكا زياتر پشتگيری كێشەی كورد بكەين.

پرسيار: لە بيرت نەچێت پەكەكە لە توركيا دەيەوێت چەك دابنێت، وەلیٚ حكوومەتی توركيا لێی قەبولٚ ناكات.

وەلام: باسی ئەوە ناكەم.

پرسیار: پێت وایە ئەنفال ژینۆسایدە ؟

وەڵام:بەڵی من بە ژینۆسایدی دەژمێرم، لەسەر ئەو بنـچینەیەش فـرانس ڤـان ئـانرات سزا درا بە هاوبەشیکردن لە ژینۆساید، ئێمە داوای ئـەوەمان کـردووە، وەلـێ کێـشەکە هێشتا بڕیاری کۆتایی لەسەر نەدراوە، من بەشێوەی یاسایی بە ژینۆسایدی دەبینم.

پ: ئەگەر وایا، ئایا ئامادەیت هەیە نامەیـەك بـۆ دادگـای بـاڵای تاوانـەکان لـە عێـراق بنووسیت، تیایدا داوا بکەیت ئەنفال بە ژینۆساید بناسرێت ؟

وەڵام: ئەمە پەیوەنـدی بـە کاتـەوە هەیـە، لـە مـانگی یـۆنی بڕیـاری کۆتـایی لەسـەر دۆزەکە دەدرێت، ئێمە وەك وزارەت بە ژینۆسـایدی دەناسـین، وەلـێ لـە مـانگی یـۆنی بڕیاری کۆتایی لەسەر دەدرێت، کە وزارەتێکی هۆڵەندی — ئەوروپی بڕیاری لەسەردا کە ژینۆسایدە، قـەت بـاوەڕ ناکـەم وڵاتێکـی وەك عێـراق بـە ژینۆسـایدی نەناسـێت، ئەمـە باشترین پشتگیرییە بۆ ئێوە.

پ: ئەمە هەڵوێستی پارتەکەشتە ؟

وەڵام: سروشتی ئەمە هەڵوێستی پارتەکەشمە (ڤەی ڤەی دی)، هەر پارتەکـەی ئێمـە بوو، داوایکرد ئەو گروپـەی ئەو جۆرە لێکۆڵینەوانـە دەکـات لەسـەر ئـەو هۆڵەندییانـەی یارمەتی ئەو جۆرە دەوڵەتانە دەدەن بۆ ئەوەی پارەیان دەست بکەوێت، ژمارەیـان لـە ٢٠ کەسەوە بکرێت بە ٣٠ کەس، واتا گروپەکە گەورە بکەنەوە.

پ: ئایا لـەو بـڕوادا هـەیت ڕۆژێك بێـت لـەم وڵاتـە، ئـەوەی ژینۆسـاید کردنـی کـورد ڕەتبکاتەوە سزا بدرێت ؟

وەڵام: تاکید وایە، ئەگەر وزارەتی هۆڵەندی ئەوەی بە ژینۆساید ناسی، ئەمە مانای ئەوەش نییە تەنها لە هۆڵەندە وا دەبێت، بەڵکە لەناو هەموو یەکێتی ئەوروپا بە ژینۆساید دەژمێردرێت.

پ: بۆ ئەرمەن زۆرتان پێیە،کەچی هەر لە تورکیا، زیاتر لە ٢٠ ملیۆن کورد لە ماف هاووڵاتی بوون بێبەرین, چیتان پێیە بۆ سەقامگیری ئاشتی لەو پارچەیەی کوردستان، هەروەها بۆ کۆتایی هێنان بە شەڕ و ستەمی نەتەوایەتی پەیامتان چییە ؟

وەڵام: ئەمە پرسیارێکی زۆر سیاسییە، نامەوێت زۆر تیایدا قول ببمەوە، لەبەر ئەوەی شتی دیکەی زۆر لە دوایە، ئێمە لەگەڵ ئەوەدا نین کورد لە تورکیا جیاببێتەوە، لەبەر ئەوەی لەساڵی ١٩٩٠ سەربازەکان بڕیاری ئەوەیان داوە، ئێمە چارەسەری کێشەی کورد لەوەدا دەبینینەوە، ناوچەی کوردەکان ببێتە ناوچەیەکی ئۆتۆنۆمی، نەك جیا ببێتەوە، باوەڕمان وایە کێشەی کورد لە تورکیا بەشێوەی دیموکراسی لە چوارچێوەی سنووری تورکیا چارەسەر بکرێت، ئێستا کێشەیە باسی کوردستانی گەورە بکرێت، بۆیە باشترە باس نەکرێت.

پرسیار: ئەوان ئەمڕۆ داوای ئۆتۆنۆمیش ناکەن، بەڵکە تەنها دەیانەوێت بە کوردی قسە بکەن و کولتووری خۆیان بپارێزن و جل و بەرگی نەتەوایەتی بپۆشن.

وەڵام:کورد لە تورکیا جیایە، کورد لە هەموو جێگەیەك هەیە لە ناو حکوومەتی تورکیا، زۆر کورد هەیە نایانەوێت کورد لە تورکیا جیاببێتەوە، کورد لە هەموو دەزگایەکدا هەن لە تورکیا.

پرسیار: ئەوانە وەك کورد بونیان نییە لەو جێگایانە، بەڵکە ناتوانن بە کوردی قسەش بکەن.

وەڵام: من لەگەڵ ئەوەدام مافی کورد هەبێت لە تورکیا وەك پۆشینی جل و بەرگ و زمان، وەلیّ بە ڕوونی دەڵێم لەگەڵ ئەوەا نیم کورد جیاببێتەوە لە تورکیا، ئەگەر کورد جیاببێتەوە ئەوا دەبێت نەخشەی سیاسی ناوچەکە هەمووی بگۆڕدرێت، وەکو دوای جەنگی جیهانی دووەم.

پرسیار: بێینەوە سەر ئانرات،ئایا لە بەرواری ٦–١٢ ئانرات لەسەر چ بنچینەیەك گیرا.

وەڵام: لەبەر ئەوەی تەلەفۆنەکەی کۆنترۆڵ کرابوو و گوێمان لێی دەگرت، لە ژێر چاودێریدا بوو، زانیمان ئاگادارە لێکۆڵینەوەی لەسەر کراوە.

پرسیار: کێ ئەو لێکۆڵینەوەیەی کردبوو.

وەڵام: ئێمە وەك وزارەت، بە نیاز بوو هەڵێت بۆ بۆسنە و مەنتگیرنۆ، بۆیە یەکسەر گیرا.

پرسیار: گرتنەکەی پەیوەندی بە وزارەتەوە هەبوو، یان بە سکاڵاکەرانەوە.

وەڵام: بەڵێ لەو کاتەی ئێمە خەریکی کێشەکە بووین، بە دوایدا زۆر سکاڵای لێکرا، لە لایەن هاووڵاتیانی عێراقی و ئێرانی، کوردی ئێران و کوردی عێراق، لە دانیشتووانی هەڵەبجە، سەردەشت، گۆپتەپە، فەرجینی.

لەو کاتە گوێمان لێی بوو دەیەویست ڕابکات، ویستمان نەهێڵین ڕابکات، وەك چۆن ١٣ ساڵ ڕایکرد و لە عێراق خۆی شاردەوە، بۆیە وای لێمان کرد بیگرین، لەو کاتەی داندرابوو.

پرسیار: باشە ئەگەر تەلەفزیۆن چاوپێکەوتنی لەگەڵدا نەکردیا، وریا نابوونەوە لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا بکەن ؟.

وەڵام: حکوومەتی هۆڵەندی بەڕاستی ئاگای لەم کەسە نەبوو تا نەهاتە سەر تەلەفزیۆن، کە بینیم وتم ئەمە چییە وا دەڵێت، یەکێك بووم لەوانەی وتم با دەستی پێبکەین.

Gunau Mahud, an Iraqi Kurd girl, protests outside the court in The Hague, Netherlands, holding pictures of poison gas victims

فایلی ئەنفال

سەبارەت بە سەرەتاکانی ئامادەسازی بۆ پرۆسەی دادگاییکردنەکەی فرانس فان ئانرات

- **ئامادەکردنی: ڤینۆس فایەق**

تێبینی: ئەم بەشەی ئەم ریپۆرتاژە لە ژمارە ١٨٠ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) رۆژی سێشەممە ١٠ی نیسانی ٢٠٠٧ بلاّوبۆتەوە..

عەلی سیاسی یەکێکە لەو کەسایەتیانەی چالاکانە بەلاّم وەکوو سەربازێکی ون و، هەمیشە لە دواوە و بە بێ ئەوەی کەس بە رۆڵی گرنگی بزانێت، رۆڵی لە ناساندنی تاوانەکانی ئەنفال بە ناوەندە جیهانیەکان، لەگەڵ ئەوەشی وەك خۆی ئەڵێت زمانی هۆڵەندیش نازانێت و تەنها کوردی ئەزانێت، کەچی کۆڵنەدەرانە بەملاوبەولا پەیوەندی دەکات بە هەموو ناوەندەکانەوە، بۆ سازادنی چالاکی و کۆڕ و کۆبوونەوە و، بانگهێشتکردنی نووسەر وتایەبتمەند و شارەزای نەك کورد، بەڵکە عەرەب و هۆڵەندی، هەروەها بەوەشەوە نەوەستانە بەخۆی خێزان و منداڵەکانیەوە هەمیشە ئامادەن لە هەموو رێپێوان و خۆپیشاندانەکانی ساڵانە بۆ یادی ئەنفال و هەموو یادەکانی تری نەتەوەیی و کۆمەلاّیەتی رەهەندی کورد لە ولاّتی هۆڵەندا..

عەلی سیاسی بە خۆی لە رێگەی رێکخراوی (چاك)ەوە رۆڵێکی ئێجگار گەورە و بەهێز دەبینێت ئەم رۆژانە لە دانیشتنەکانی دادگاییکردنەکەی (فرانس فان ئانرات) کە تاوانبارە بە فرۆشتنی مادەی کیمیایی کە راستەوخۆ ئەچنە پێکهاتەی دروستکردنی غازی ئەعساب و خەردەل کە ساڵی ١٩٨٨ رژێمی عێراق بەکاری هێنا بۆ بۆردومان کردنی شاری هەڵەبجە و گەلێ شاری تری خوارووی کوردستان و، هەروەها لە گەلێ ناوچەی خۆرهەلاّتی کوردستان بەکاری هێنا لە کاتی شەڕی عێراق ئێران..

عەلی سیاسی بە بێدەنگی کار دەکات، بەلاّم کارەکانی خۆی رێکخراوی (چاك) دەنگیان بەرزە و ئاشکرا دیارن.. بەباشمزانی بەناوی رۆژنامەی کوردستان راپۆرتەوە چەند پرسیارێکی لێبکەم سەبارەت بە سەرتاکانی دەستپێکرانیان لەگەڵ دادگاییکردنەکەی تاوانبار (فرانس فان ئانرات)، کە بەم شێوەیە وەلاّمی دامەوە..

١- ئەگـەر بکرێـت باسـی سـەرەتای دەسـتپێکردن بـە پرۆسـەی دادگاییکردنە بکەیت؟

وەڵام: سەرەتا من بۆخۆم چاودێری کەناڵەکانی ڕاگەیانـدنی هۆڵەنـدی ناکـەم چونکە زمانەکە نازانم، ڕۆژێك لەخەو هەڵسام چوومە سەر سایتە کوردییەکان، هەواڵێکم لەسەر ئانرات خوێندەوە، رۆژنامەنوس کاك کامەران ئەحمەد سلێمان نوسیبوی و بڵاویکردبـوەوە لـە رۆژنامـەی کوردسـتانی نـوێ، یەکسەر هـات بـە مێـشکمدا دەسـت بـەکاربین، بـەڵام چـاك ١٠٠ دۆلاری نـەبوو، بۆیـە بـەس وەك خەیاڵێك بە مێشکمدا گوزەری کرد و بیرەکە جدی نەبوو بەلامـەوە، بـۆ ئێـوارە برادەرێك هەڵەبجەیی بەناوی کاك ئەحمەد شێخ سدیق لە شاری ئارنهێمەوە بە حەماسەتێکی کەم وێنەوە تەلەفۆنی بۆمکرد، وتی کەسێك وا لە هۆڵەندا هەیە بۆ نەیدەینە دادگا، منیش لە وەڵامدا باسی بێ پارەییم کرد، وتی خەمت نەبێت ئێمە وەك هەڵەبجەییەکان کۆمەك کۆدەکەینەوە، منـیش وەك کوردەکـە دەڵێـت غیرەت گرتمی، وەلێ بەشداری کاك ئەحمـەد لـە دادگاییەکـە هـەر ئەوەنـدە بـوو سەرباری ئەوەی لە ڕێگەی خێزانەکەیەوە کاك ڕێباز قادرمان ناسی و بوو بـە سـکاڵا کـەر لـە دادگـا, هەرچـەندە ئەوەندەکـە مێژوییـە ئەگـەر ڕاسـتگۆیانە بینووسـینەوە، چـونکە ڤـازانج بـاوکی زۆرەو کـەس لـە بەرهەمەکـەی شـەریك ناکرێـت، بـەڵام خێزانەکـەی کـاك ئەحمـەد کاتێـك مـن سـەفەرم کردبـوو زۆر هاوکـاری کـاك ئـەمیری کردبـوو، دوای تەلەفۆنەکـەی کـاك ئەحمـەد تەلـەفۆنم هەڵگرت لەگەڵ کاك عەلی ڕەحیمی قسەمکرد، ئەویش زۆری پێخـۆش بـوو زۆر هانی دام، ئەوجا تەلەفۆنم بۆ کاك ئاسۆ گەرمیانی کرد لە ئەمستردام کە سایتی ئەنتەرنێتی چاکی بۆ بەڕێوەدەبردین و پێشتر دووجار سمینـاری لەگـەڵ بـەڕێز

هـاری ڤـان بۆمـڵ لـه پاڵتـاك بـۆ ڕێكخـستبووم، چـونكه هەواڵەكـه پـاش موداخەلەكەی خاتوو كریستا له پەرلەمان له ڕاگەیاندنی كوردی بڵاو بووەوە هەردووكیان سەر به پلرتی سۆسیالستن، وا بزان هەواڵه كوردییەكەش خۆ له ئەرشیفدا ماوە ئەگەر خۆمان ماندوو بكەین هەرلەسەر موداخەلەكەی خاتوو كریستا بوو ئەوە یەكەمینجار بوو له راگەیاندنی كوردی باسی ئانرات بكرێت، بەڵام كاك ئاسۆ له ماڵ نەبوو، ژنەكەی ڕوسییه بـه كوردییـەكی سـەقەت وتـی دوای سەعات ١٠ دێتەوە، ئەوجار تەلەفۆنم بۆ كاك ئەمیر قادر كرد، ئـەویش لـه ماڵ برادەرێكی بوو بەناوی كاك عەلی ئیسماعیل له شارێكی دیكه، بۆ ماڵ كـاك عەلیش تەلـەفۆنم بـۆكرد، لـه گەڵیـدا مەسـەلەكەم باسكرد، بـه گـەرمی هاتـه پێشەوە و وتی با كاك عەلی هاوكاریتان بكات چونكه ئـەو لـه بەشـی سیاسـەت دەخوێنێت، وتی باشه سبەی لەگەڵ پـارتی سۆسیالـست قسه دەكەم و جـەوابت لێدەگێڕمـەوە، شـەوی دواتـر كـه تـێلم بـۆیكردەوە، وتـی كـاری زەرورم هـەبوو ئەمڕۆ، بەڵام به مسۆگەری سبەی پەیوەنـدی دەگـرم، كـه سـبەی پەیوەنـدیگرت وتـی: كەسـانی دیكـەش هەیـه بـه دوای ئـەو كـارەوەن لـه ڕێگـەی پـارتی سۆسیالـستەوە دەیـان دۆزینـەوە، ئـەو كەسـانەش كـاك عەگیـد و بـەڕێز مـارتین بـوون، سـەرباری پـارتی سۆسیالـست، بـەڵام لـەو كاتـەدا بانگـەوازێك دیكـەش بڵاوكرایەوە به هەمان ناوی كۆمیتەی دادگایی ئانرات، دواتر كه به بانگەوازێك داوای یەكگرتنمان لێیانكرد، دیاربوو جدی نەبوون نەمان زانی كێن و چ كـارەن دەنگیان نەبوو و نەما، ئیتر ئێمه دەست بەكار بوین ئەو كۆمیتەیـه وابـزانم لـه ١٨-٩-٢٠٠٣ ئەگـەر هەڵـه نـەبم ڕاگەیـەنرا،((بـه وتـەی كـاك عگیـد ئێمـەش نەبوینایا ئەوان هەر دەست بەكار دەبـوون، تاكـه كێـشەیان تـەنها دۆزینـەوەی سكاڵا كەر بوو)).

پاش دۆزینەوەی ئەو بەڕێزانە، کاك ئەمیر وتی کۆبونەوە دەکەین تۆش وەرە، وتم کاکە من هۆڵەندی نازانم و خۆت نوێنەر بە، ئیتر پارێزەر دۆزرایەوە کە وابزانم کاك عەگید پارێزەرەکەی دابینکردبوو لە هەمان بیرۆ بوو پێشتر پارێزەریان بۆ بەڕێز ئۆجەلان گرتبوو، یارمەتی بۆ کۆکرایەوە لە سەرەتاوە بەڕێز مارتین، پارتی سۆسیالست زۆر جوامێرانە هاتنە پێشەوە، هەنگاوی دواتر وتیان دەبێت سکاڵاکەر پەیدا بکەین، وتم باشە من و کاك عەلی و دانیا خان، وەك شایەدی هەڵەبجە و سەردەشت و گۆپتەپە، بە وتەی داواکاری گشتی کەسی خەڵکی فەرجینیش پەیوەندی بە دادگاوە کردبوو، ئەمە چیرۆکی دەستپێیکی بەشداری چاك بوو لە پرۆسەی دادگاییەکە، بەڵام دەمەوێت چەند ڕاستییەك ڕونبکەمەوە، ئەویش:

- پێش ئێمە کەسانی دی ئەو هەوڵەیان داوە لە ناویانا کاك عەگید کورد بوو لەگەڵ مارتین و پارتی سۆسیالست، بەڵام بەشداری ئێمە پەیداکردنی سکاڵاکەر و پەیوەندی بەستنی لەگەڵ جالییەی کورد بەهێز کرد، تەنانەت شایەد حاڵی زۆرمان لە کورد و عەرەب بۆ دادگاییکە دۆزییەوە.
- دوای بڵاوکردنەوەی چاوپێکەوتنی ئانرات لە گەڵ تیڤی نێت وێرك وەك وزارەتی داد بڕیاریان داوە دەست بەکاربن بۆ دادگاییکردنی ئانرات، بە پێی وتەکانی بەڕێز فرێد تەیفن داواکاری پێشووی دۆزەکە، بۆیە ئێمە بەشداریمان کرد لە دادگاییەکە وەلێ هەموو شتێك نەبووینە، ڕاگەیاندنی هۆڵەندی، وزارەتی دادی هۆڵەندی و شەخسی فرێد تەیفن، پارتی سۆسیاستی هۆڵەندا بەتایبەت پەرلەمانتار خاتوو کریستا، بەڕێزان مارتین و عەگید، سەرباری ڕۆژنامەنووس ئارنۆڵد هەموو لە پێش ئێمەوەن، وەلێ ئێمە لە هەمووان ماندوتر بووین

دواتر بە کەیسەکەوە بە تایبەت کاك عەلی ڕەحیمی و کاك ئەمیر و من، وەلێ قارەمانی سەرەکی سکاڵاکەرانن، دانیا و مام قادر، ڕێباز و....، نابێت ئەوەش لە یاد بکەین ئەوەی فلسێکی دابێت، یان کۆیکردبێتەوە، یان هاتبێتە بەردەم دادگا، یان پەڕە کاغەزێکی دابێت بەشدارە لە دوورینەوەی ئەو دەسکەوتە، من ناتوانم ناو کەس بهێنم چونکە کەسەکان زۆر زۆرن، تاوانبار دەبم ناوی برادەرانی خۆم ڕیز بکەم، خەڵکانی دیکەش لە بیربکەم، با ئەوە بەجێبهێڵین بۆ ئەرشیفی چالاکییەکان کە وێنەکانیان پارێزراوە لە گەڵ ایستی کۆمەکەکان و ئەوانەی هاوکاری دادگایان داوە، یاخود پەیوەندییان کردووە.

٢- لە سەرتادا کێ دەستی یارمەتی بۆتان درێژکرد؟ (ئێوە وەکوو چاك)

وەڵام: خەڵك وەك جەماوەر، سکاڵاکەران لە گیرفانی خۆیان دەهاتن بۆ دادگاییەکە دانیا و عەلی ڕەحیمی، هەموو ئەوانەی لەبەردەم لێزمەی باران ئامادەی دادگاییەکە بوون، کەناڵەکانی ڕاگەیاندن وێنەکانیانی بڵاو کردەوە، ئەوانەی هانیان دەداین، ئەوانە وزەی کارەکە بوون.

٣- هەڵوێستی حیزبە کوردستانیەکان چۆن بوو لەسەرەتادا؟

وەڵام: هەوڵوێستی فەرمی حیزبی ڕوون نەبووە و کەسیش دژایەتی نەکردووین، هیچ کاتێك پارتێك بەفەرمی دژایەتی نەکردووین تەنانەت بۆچونی واشیان نەبووە، دەیان توانی موداخەلە بکەن و ئاڵۆزی بکەن بەڵام نەیانکردووە ئەمە ڕاستییە، بەڵام وەك تاك بە کۆمەڵ بەشدارییان کردووە لە خۆپیشاندانەکان بەردەم دادگا و هانیان داوین، ڕاگەیاندنەکانیان ئامادەی دادگاکە بوونە، هەرچەندە جگە لە ڕۆژ تیڤی تەلەفزیۆنەکان دی ÷هەواڵەکانیان

وەك خۆی بلاو ناكردەوە، هەوڵیان دەدا ڕۆڵی چاك كـەمتر لـەوەی هەیـە نیـشان بدەن، چونكە ناڵێم ئێمە هەموو بووین، بەڵام بەشێك بووین لە پرۆسـەكە، بـە تایبەت لە پەیوەند بە كوردەوە.

٤- كەس هەوڵی نەدا كێشە و تەگەرەتان بهێنێتە ڕێگە؟

وەڵام: نـا، تەگـەرە خـستنە بـەردەم كـاری وا گـەورە سـانا نییـە وە نەشـكراوە ئەگـەر بـە ویژدانـەوە قـسە بكـەین، ئـاخر بـۆ تەگـەرە بخرێتـە پـێش، ئەگـەر بیانویستایە دەكرا، دەشیان تـوانی، یـەك سـكالاكەر یـاخی بێتـەوە پـارێزەرێكی دیكە داخل بە دادگاكە دەبوو، ئەو حیزبە دەسەڵاتدارانە بەهێزن لە كوردستاندا هەموو شت دەتوانن بكەن، ئـەوان متمانـەیان هـەبوو دۆزەكـە بـەرەو حیزبێكـی دیكـە نابردرێـت، مـن بۆخـۆم دژ بەوەشـم لـە دوای بردنـەوە بكرێتـە فـەزڵێك بەسەر خەڵكەوە، چونكە فەزڵ هەر بـۆ قوربانیانـە، ئەوانـەی ئازاریـان چەشـت بەدەسـت بۆمبـەكانی ئانراتـەوە، ئەوانـەی ماڵـەكانیان خـاپووركرا، ئەوانـەی لـە سێدارەدران، ئەوانەی لە ژێر گۆڕە بە كۆمەڵەكاندان.

٥- هەڵوێستی حكومەتی هەرێمی كوردستان چۆن بوو؟

وەڵام: حكوومــەتی هــەرێمی كوردســتان نامــەمان بۆیــان نووســی، وەڵامیــان داوینەتەوە بە تەلـەفۆن لـە مەكتـەبی بـەڕێز نێچیرڤان بارزانییـەوە، كـە داوای كۆمەكی مادیمان لێیان كردبوو، بە داخەوە هیچ كۆمـەكیان نـەكردین، نامـەمان بۆ هەموو دەسـت ڕۆیـشتووان كوردسـتان نووسـینی، هـەر خـۆم ١٦ نامـەم بۆیـان نووسـی جگـە لـە مەڵبەنـدی ئـەوروپای ینـك و بـەڕێز نەوشـیروان مـستەفا و پەرلەمانی كوردستان وەڵامیان نەدداینەوە، هەرچەندە كەسانی ناو ینك و حشك كۆمەكی چاكیان كردووە وەك ڕێكخراو بە ناوەندی چاك، ئەوە لەبیر ناكەین.

٦-	هەڵوێستی حکومەتی عێراقی؟ ئایا قسەتان لەگەڵیان کردووە؟

وەڵام: نەخێر هیچ قسەمان لەگەڵیاندا نەکردووە، نازانم لەگەڵ کێ قسە بکەین، ئایا دەتوانرێت لەگەڵ ئەو فەوزایە قسە بکەین کە ناوی حکوومەتی بەغدایە، هەروەها مەگەر کورد بۆ خۆی بەشێك گرنگ نییە لە حکوومەتی بەغدا، ئایا ئەوان دۆزی ئانراتیان نەبیستووە ؟، دەشیا خۆیان بکردایە بە خاوەندی، دیارە دەوڵەت هەموو کات دەتوانێت پەیوەندی بە دادگاوە بکات و هاوکاری بکات، بیانویستایە دەیانتوانی شتی گەورە بکەن، ئەوان موداخەلەیان بکردایە وەك دەزگا کێ گوێی لە ئێمە دەگرت، لە نەبونیا ئێمە هەبووین.

٧-	دۆکومێنتی زۆرتان هەتا ئیستا دەستکەوتووە و زۆریشتان بۆ دادگا بەرزکردۆتەوە، ئەکرێ باس لە چۆنیەتی دەسکەوتنی ئەو دۆکومێنتانەمان بۆ بکەیت؟

وەڵام: ئەو دۆکۆمێنتانە هەموو بە شەخسی کۆکراوەتەوە، لە ڕێگای پەیوەندی شەخسیدا بووە، بەڵێ ئێستا کەم دۆکۆمێنت هەیە لەسەر ئەنفال و کیمیاباران کۆپییەکی لە دادگا نەبێت، سەرباری ژمارەیەکی زۆری بەڵگەنامە لەسەر گۆڕینی ناسنامەی هاووڵاتیان و داگیرکردنی زەوی و زاری هاووڵاتیانی کوردی ناوچەی داقوق و کەرکووك و پرۆسەی خاپوور کردنی گوندەکانی پارێزگای کەرکووك، دەتوانم ناوی ئەم بەڕێزانە بهێنم کە هاوکاری چاکیان کردووە بە دەستخستنی ئەو دۆکۆمێنتانە، چونکە زۆربەی زۆری لە ڕێگەی منەوە بووە: "حاکم عارف، حاکم هاوار حەمە خورشید دۆکۆمینت لەسەر ئانرات، کە زۆر زۆر گرنگ بوون " پارێزەر گۆڤەند بابان، ئەمیر خواکەرەم، لەتیف فاتیح فەرەج، شوان داودی، تەلەفزیۆنی ئازادی و تەلەفزیۆنی کەرکووك.

هەروەها وا خەریکم ئامر قەبزی دادگای عێراقی کە داواکراوە لە پۆلیسی ئەمنترۆپۆل ئانرات بگرێت بگەیەنم بە دادگا، ماوەیەکە هەوڵی بە دەست

خستنی دەدەم. ئەو دۆکۆمێنت و فلیمانە لە دادگا و ئارشیفدا دەمێنن، دەبنە بەشێك لە دۆزەکە، بۆیە چەندە ئەرشیفەکەی دەوڵەمەند بێت بۆ پرسەکە باشتر دەبێت.

٨- ئەو دۆکۆمێنتانەی لەسەر ئانراتن،گرنگی زۆری پێدرا لە ڕاگەیاندنی هۆڵەندی، چۆن دەستتان کەوت.

وەڵام: پێشتر من بیستبووم کە بەڵگەنامە لەسەر ئانرات لە دادگای عێراقی هەیە، کە چوومەوە زۆری بەڵگەنامەکانم پەیدا کرد، وەلێ کە گەڕام ئەوەی تیا دەرنەچوو، لە دولیدا زیاتر لە ١ مانگ ڕۆژی وا هەبوو حاکمکەکانم لە خەو هەڵدەستاند، خواردن و خەو و کۆبونەوەم لێیان حەرامکرد، ڕۆژی چەند جار جەرەس و مەسیجم بۆیان دەنارد، ئەوانیش کێشەی خەتی ئەنتەرنێتیان هەبوو، تاکو بەدەستم گەیشت شەیتان شەقی برد، خۆم چەندە منجرم لەو کارانە لەوەدا زیاتر ئیزعاج بووم، لێرەوە داوای لێبوردنیان لێ دەکەم، دەزانم ئێستا ئەوانیش بەختیارن چونکە بەشداری کارێکی گەورەیان کردووە، وەکو ناوەندی چاك پێشکەش بە دادگام کرد، لەبەر ئەوەی دادگا بەڵگەنامەی کەمی هەبوو لەسەر ئانرات لە بەغدا، بۆیە گرنگی زۆری لەسەر ڕەوتی دادگاییەکە دەبێت، دوای ئەوەی زانیم زۆر کاریگەرە دڵم زۆر ئاسوودە بوو، من لێرەوە سوپاسی ئەو بەڕێزانە دەکەم لە بەغداوە ئەو هاوکارییەیانکردین، ئەوانەی وشەیەك کوردی نازانن، بەو کارەشیان بوونە بەشێکی گرنگ لە سەرکەوێنەرانی پرسەکە.

٩- ئەکرێ بڵێین ئەمەی ئێوە پێی هەڵدەستن لە دادگاییکردنی تاوانبار فرانس فان ئانرات کاری حکومەتی کوردستانە؟ ئایا بۆچی حکومەتی هەرێم هیچ لەو ئەرکانە ناگرێتە خۆی بە شێوەیەکی رەسمی؟

وەڵام: ئەوە لە بێدەربەستەبوون و درك نەكردنیانە بە گرنگی كارەكە، من حەز دەكەم هەموو جارێك ئەوە دووبارە بكەمەوە، ئێمە بەشێكی بچووكین لەم دادگا گەورەیە، هاوكاریكەرین نەك یاریكەری سەرەكی، چونكە ئەم دادگایە زۆر گەورەترە لەوەی ئێمە باسی دەكەین، هاوكات بڕیارەكانی كۆتایشی زۆر گەورە دەبێت، پرسی ژینۆسایدكردنی كورد دەكاتە پرسێكی جیهانی گەورە. ئەگەر حكوومەتی كوردستانیش ئەوكارەی نەكردایە دەیتوانی زۆر موداخەلە بكات، هاوكاریكەر بێت، بەردەوام نوێنەرانی لەگەڵ قوربانیان بێت، وەرگێڕ دابین بكات، پارەی پارێزەر دابین بكات، ئەوە كەی كاری منە داوای كۆمەك بكەم بۆ ئەم كارە نەتەوەییە كەس ناتوانێت ڕێگر بێت، چونكە ئەوان دەوڵەتن و شەرعیەتیان لەبەردەستدایە، تاكو دەوڵەتیش وەستابێت موداخەلەی شەرعییەتی زیاترە لە من و تۆو كاك ئەمیر و كاك عەلی و.....

١٠- ئەوەی ئاگادار بم سەردانی وەزارەتی ئەنفال و شەهیدانتان كردووە، چی بۆ كردوون؟ چ جۆرە پشتگیریەكی بۆ دەستەبەر كردوون؟ هەڵویستی چی بووە؟

وەڵام: بەڵێ، بۆ ئەم كارە نەبوو، لەم كارە ئێمە باشتر هاوكاریانمان كردووە، بڕیاری دادگا لەسەر ئانرات كە كاك بەختیار عارف كردبووی بە كوردی پێشتر دام پێیان بۆ ئەوەی بەكاری بهێنن لە دادگا " كاك بەختیار عارف لە دادگاكە ڕۆڵی مێژویی هەبوو، نابێت لە یاد بكرێت "، ئەنجامیشدرا، هەروەها دوو پرۆفیسۆریان بۆمان داوەتكرد بۆ شایەدی دان لەسەر تاوانكاران، وەكی دیكە داوای هیچمان نەكردووە لێیان بەفەرمی، بەلام ئێمە لەگەڵ وزارەتی ناوبراو پەیوەندیمان باشە، هەرچەندە پشتگیری لەیاسای شەهیدان و ئەنفالكراوان ناكەین، پێشبینیش دەكەم لە داهاتوودا لەسەر شوێنی ناشتنی ڕوفاتی ئەنفالكراوان هەڵوێستی توندمان لە بەرامبەریان هەبێت، چونكە بۆچوونی

ئـەوان وایـە ئـەو گـۆڕە بـە كۆمەڵـە لـە هـەولێر بێـت، ئێمـەش پێمـان باشـە لـە ناوچەی قورسایی قوربانیان بێت، كە بان مـەقانی كەركووكە، تـەوزیف كردنـی گۆڕە بە كۆمەڵەكان لە بەرژەوەندی سیاسی كارێكی خراپە.

١١- كێ كرێی پارێزەری بۆتان دابینكردووە ؟

وەڵام: ئەو بەشەی بەر ئێمە كەوتووە وەك ناوەندی چاك كە نزیك بە نیوەی كرێكەیە، خۆمان پەیدامان كردووە، بەشێكی زۆری كە نزیك بە سێچارەكی من پەیدامكردووە، بەشێكی زۆری دیكەی برادەرێك بەناوی كاك دلێر محمد دابینی كردووە، بەشەكەی دیكە كە زۆر لەوەی ئێمە زیاترە كۆماری ئیسلامی ئێـران دەدیدات بە پارێزەرەكە، چونكە بەشی زۆری قوربانیان لە ئێرانەوەن، ئەمـەش ئەشـكالیەتێكی دیكەیـە لـە دادگاییەكـە, بـەڵام پـشكی سـەرەكی حكوومـەتی هۆڵەنـدی دەیـدات، ئـەوەی ئێمـە دڵۆپێكـە لـە دەریـا، بـە كـورتی و پـوختی كۆمەكی ئێمەش نەبێت دادگا دەڕوات و پارێزەران بەردەوام دەبن.

١٢- ئەگـەر بەشـی زۆری ئـەو كۆمەكـە تـۆ كۆیدەكەیتـەوە، ئـەی بـۆ پارێزەرەكە جێگەیەكت لە دادگاكە بۆ ناگرێت ؟.

وەڵام: خـۆم هـەوڵم بـۆی نـەداوە، لـە لایـەكی دیكـەوە نـازانم ئایـا ئـەوە بـە پارێزەرەكە وتراوە یان نا ؟ من هەر ئەوە كارم بووە، چالاكیم ئامـادە كـردووە، هـیچ كـات نەچومەتە سـەرمینبەر نەبوومەتـە نوێنـەر، ئەمـەش بـا هـەر وەك ئەوانەبێت، گرنگ كاركردن و زەمیر مورتاح كردنە، كاری خۆت بكە و لـە دوور بووەستە، مێژوو چاوی تیژە هەموو شت دەبینێت, راسـتی ڕێگای خـۆی هـەر دەدۆزێتەوە، پەتی درۆ هەموو كات كورت و تەنكە زوو دەپچڕێت.

١٣- بوونی یەك پارێزەر بۆ هەموو قوربانیان، لە لایەكەوە تەعامل لەگەڵ ئێوە دەكات، لە لایەكی دیكەوە لەگەڵ كۆماری ئیسلامی ئێران، ئەمە بە كێشە نازانیت ؟

وەڵام: بۆ من گەورەترین كێشەیە، كە من بۆخۆم چەندین ساڵ لە كوردستانی ئێران پێشمەرگە بوومە، هەر ئەمەش دۆزەكە بچووك دەكاتەوە، دەبوایا یەك پارێزەر نەبوایا بۆ هەردوولا، من ئەمە بە سوكایەتی دەزانم، وەلێ چارەسەریش سانا نییە، من بە تەنیا بڕیار ناتوانم بدەم، ئەگەر پارێزەرمان جیا بوایا باشتر دەتوانرا ناسنامەی نەتەوەیی بە پرسی دادگاكە بدەین، با ئەمە ئەزموونێك بێت بۆ داهاتوو، هەر ئەمەش وایكرد كۆماری ئیسلامی بە سانایی لە دادگا دەرباز بێت كە بۆ خۆی لە هەڵەبجە تاوانی جەنگی دژ بە پێشمەرگەكانی كۆمەڵە ئەنجامداوە.

١٤- هەڵوێستی ڕێكخراوەكانی تایبەت بە كاروباری ئەنفال و قوربانیەكانی ئەنفال هەتا ئیستا چ هەڵوێستێكیان هەبووە؟ هاریكاری هەیە لە نێوانتاندا؟

وەڵام: بە دەستپێشخەری ناوەندی چاك فیدراسیۆنێكمان درووستكرد لە ١١ ڕێكخراو پێك هات، بەرپرسیارییەتییەكەشی بەر چاك كەوت،بەڵام كە چالاك نەبوو و پوكایەوە، پوكانەوەكەشی لە ئەستۆی ئێمە بوو ئەو كەسەی دامان نا زۆر قسە دەكات بەڵام دەركەوت لە قسە ناتوانێت تەجاوز بكات، ئەوا سەرنەكەوتنەكەشی ئۆباڵەكەی بەر چاك دەكەوێت، ئێمە لەگەڵ هەموویدا پەیوەندی باشمان هەیە، خۆمان بە هاوكاریكەریان دەزانیین نەك ئەلتەرناتیف، بەڵام وەك دەزانن لە دوای ٢١-٨ ەوە زۆربەی موبادەرەكان لەو بوارەدا بەدەست چاكەوەیە، بۆیە تا ئیستا تا ئەم چركە ساتە چاك پێشەنگە لەو بوارە، وەلێ ئەم ڕێكخراوە سەربەخۆیانە، فرە بیركردنەوەو فرە ئاواز خوێندنی تێدایە،

ئەگەر ئیفلیج نەکرێت ئەوا دەتوانێت ڕۆڵی باش بگێڕێت، ئێمە دەمانەوێت لە گەڵ هەموو ئەوڕێکخراوانە نەك دەستە خوشك بەڵكە یەك كار بین، ئەوەندە نزیك بینەوە تاکو توانەوە لە ناو یەکتردا.

١٥- بۆ ساڵێکی دیکە، یادێکی دیکەی هەڵەبجە و ئەنفال چیتان بە دەستەوەیە ؟

وەڵام: لە ئێستا هەڵمەتێکمان بە دەستەوەیە بۆ ئەوەی گرنگی بە هەڵەبجەو ئەنفالی ٢٠ بدرێت، خەریکی کاری گەورەین بۆی، سەرەتا بە پیشەنگایەکی ئارم بۆ ئەو یادە دەستی پێ دەکەین، کە ئارمی سەربەخۆت بوو تایبەت بوو بەو بیرەوەرییە ئەوا دەتوانیت زیاتر جەماوەر لە دەوری کۆبکەیتەوە.

لە کۆتاییدا سلاوم هەیە بۆ هەموو قوربانیان، ئێمە لە سایەی قوربانی ئەوانەوە ئەم شانازییەمان بەرکەوتووە، سلاوم هەیە بۆ هەموو ئەوانەی سکالاکەر بوون لە دادگاییەکە، کاك عەلی ڕەحینی، دانیا خان، کاك ڕێباز، خزمانی سەردەشت، وەرگێڕەکان بەختیار عارف و حوسێن قاسم و شەوکەت دۆسکی، جارێکی دیکە کاك مارتین و عەگید و کریساتا و ئەمیر و عەلی ڕەحیمی و هەموو ئەوانەی جارێك لە جاران لە بەردەم هۆڵی دادگا ئامادە بوون، بە خوناوی کچیشمەوە، بە باوان ئەو مناڵەی داخیلەکەی لە دانمارکەوە پێشکەش بە دادگاییەکە کرد.

تێبینی: ئەم بەشەی ئەم ریپۆرتاژە لە ژمارە ١٨٠ی ڕۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) ڕۆژی سێشەممە ١٠ی نیسانی ٢٠٠٧ بلاوبۆتەوە..

دادگایی فرانس ڤان ئانرات و ڕاپۆرتی نەتەوەیەکگرتووەکان و خەمساردی بەرپرسانی کورد، وەلامێك بۆ ڕێزدار خاتوو ڤینۆس فایەق

بەڕێز خاتوو ڤینۆس فایەق لە دوو ژمارەی ۳۸ و ۳۹ ڕۆژنامەی ڕۆژنامەدا لە بابەتێکدا بە ناوی " سەبارەت بە سەردانی تیمی لێکۆڵینەوە هۆڵەندیەکە بۆ کوردستان," لە دەرگای بابەتێکی بە بەهاو گرنگی پڕ بایەخی داوە, مخابن ئەو بابەتە لە ناو هەر نەتەوەیەکی داماوی کورد ئاسای دیکەدا بنووسرابایا، دنیایەك هەلای دەنایەوە، کۆمەلێك خەلکی دەهێنایە قسە و هەندێکی دیکەش دەبوایا وازیان لە سیاست بهێنایا و توخنی دەسەلات نەکەوتنایەتەوە، وەلێ لە ولاتی نەخوێندەواری و بێدەربەستی وەك کوردستاندا، بابەتێکی ئاوا بە بێدەنگی تێدەپەڕێت و بەهەند ناگیرێت و لایەنە پەیوەند دارەکانیش هەر نایخوێننەوە، هەرچەندە ئەمە لە کوردستاندا بۆتە دیاردەی باو.

تاکو ئێستا زۆر لەسەر دادگاییکردنی فرانس ڤان ئانرات نووسرا، بەشێکی زۆری زانیاری ڕاست و بەشێکی دی ئەگەر بە هۆڵەندی بنووسرانایە، ئەوا خاوەندەکانیان تووشی لێپرسینەوەی یاسایی دەبوون، تەنانەت خاوەنداریەتی وا لەو دادگاییە کراوە، داواکاری گشتی دادگاکە بەڕێز فرەید تەیفن کە فەزلی گەورەی سەرکەوتنەکە بۆ ئەو دەگەڕێتەوە، جورئەتی ئەوە ناکات ئەو نازناوانە لە خۆی بنێت و ئەو پاشناوانە هەلبگرێت، دوور لە ئاگاداری هۆڵەندیەکان و بێ ئاگاداربوونی ئەوان بە زمانی کوردی زۆر شت وترا و نووسرا، مخابن زیادەڕۆیی هەمووکات لە کۆتایدا زیانلێکەوتووی یەکەم هەر خاوەندەکەی دەبێت،چونکە تیمەکانی توێژینەوە لە داهاتوودا کاری خۆیان ئەنجامدەدەن و پەیامە ڕاستییەکەی خۆیان هەر دەگەیەننە گەل، مخابن ڕۆژنامەگەری کوردی لە هۆڵەندا دەبوایا وردبین بونایا لەم بوارە و بیلایەنانە کاری جدییان بکردبایا لە گەیاندنی زانیارییەکان لەسەر خودی ئەو کەیسە گەورەیە بە خوێنەری کورد.

خاتوو ڤینۆس فایەق لە نزیکەوە ئاگاداری دۆسییەکەیە، بە تایبەتیش خولی پێداچونەوەی بڕیارەکە ، بۆیە نوسینەکەی بەهەند دەگرم، لە هەندێك بڕگەی

نووسـینەکەیدا پـشتگیری لـێ دەکـەم، لـە پـشکێکی دیکـەی بابەتەکەیـدا ئیزافـەی دەخەمـە سـەر و دەوڵەمەنـدی دەکـەم، لـە هەنـدێك کاتیـشدا بـە تـەواوی لێـی جیادەبمەوە.

خاتوو ڤینۆس دەنوسێت " دادگاییکردنەکەی فرانس فان ئانرات لە گەورەترین دادگای ئەورووپی لە هۆڵەندا دەرگایەکی گەلێ گەورە و فراوانی لەبەردەم ناساندنی دۆزی تاوانەکانی ئەنفال وەکوو تاوانی جینۆساید و تاوانی جەنگ کە دژ بە میللەتی کورد ئەنجامدراوە.. هەرچەندە فرانس فان ئانرات (بازرگانی هۆڵەنـدی کە بەر لە هێرشەکانی ئەنفالەکان و کیمیابارانی هەڵەبجە دەستی تاوانی لەگەڵ دیکتاتۆری بەغدا سەددام حوسێن تێکەڵکردبوو بە فرۆشتنی بڕی زۆر گەورە لە ماددەی تی دی جی کە راستەوخۆ دەچێتە دروستکردنی گازی خەردەل و گازی کیمیایی و سەددام زۆربەی زۆری ناوچە کوردیەکان بەتایبەت هەڵەبجەی پـێ بۆردومان کرد) هەرچەندە لە کۆتایی دادگاییەکەیدا بە تاوانی ئەنجامدانی تاوانەکانی جینۆساید سزا نەدرا، بەڵام دادگا هۆڵەندیەکە دانی بەوەدا نا کە تاوانەکانی ئەنفال و هێرشەکانی کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە و ناوچە کوردیەکانی تری عێراق و ئێران بە پێی یاسا بە تاوانی جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانەکانی کۆکوژی ناوبرا..".

سەرەتا دەبێت ئەوە بزانین دادگای شاری دەنهاخ، گەورەترین دادگای ئەوروپی نییە، بەڵکە دادگایەکی جێگەی متمانەیە لە وڵاتێکدا بۆ خۆی بەشێکە لە یەکێتی ئەوروپا، ئەگەر ئەو دادگایە دادگای شارێکی لاپەڕی بچوکترین وڵاتی یەکێتی ئەوروپیش بوایە، لە ڕوی سیاسی و یاساییەوە بڕیارەکە هەمان کێشی یاسایی و کاردانەوەی سیاسی دەبوو، لە کۆتاییدا بڕیارەکانی دەبێتە بڕیاری سەرجەم وڵاتانی یەکێتی ئەوروپا.

ئەوەندەی من ئاگاداربم تاوانی هەڵەبجە بەهۆی پشکداری ئێران لە شەڕەکە، وە بوونی هەڵەبجە لەو لەحزەیە بەبەشێك لە بەرەی شەڕی ئێران- عێراق، لەو دادگاییە بە تاوانی ژینۆساید نەهاتە ناسین، تەنانەت لە خولی یەکەمی دادگاکەشدا، بەڵکە کاردانەوەی ڕژێم لەبەرامبەر خەڵکی هەڵەبجە، گرتن و ئەنفالکردن و ناردنیان بۆ ئۆردوگاکان، بە بەشێك لە کردەی ژینۆساید هاتە ناسین، بۆیە خودی کیمیابارانەکە چەندە تاوانێکی مەزن و ناسراوە لە ئاستی جیهانی بە بۆچوونی ئەوان تاوانی ژینۆساید نەبووە، بەڵکە ڕەگەزەکانی ژینۆساید لە مامەڵەی ڕژێم لەگەڵ خەڵکەکەی لە گرتن و زینیدانیکردن و ناردنیان بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان دەردەکەون و ئاماژەن بۆ ئەنجامدانی تاوانی ژینۆساید.

هۆڵەندییەکان لە پێناو سەرکەوتنی دادوەری و ڕاستی هەموو هەوڵێکیان خستە کار بۆ سەرخستنی ئەو دۆسیەیە، دەیان ملیۆن ئیرۆیان خەرجکرد، ڕەنجێکی زۆریان دا، سەردانی وڵاتانیان کرد لە مەشرەقەوە بۆ غەرب، تاناکایان لە ژاپۆن دۆزییەوە، فینك لە سویسرا، شۆڕش حاجی لە بەریتانیا، سەلام ئیبراهیم لە دانمارك،پۆڵا لە سوید، هەموشی لە پێناو سەرکەوتنی دادپەروەری لە وڵاتەکەیان.....، ئەوان ئەوەیان لەبەر خاتری چاوی کورد نەکرد، ئەکوا هاووڵاتییەکی هۆڵەندییە بە هەمان شێوە لە لیبریا تاوانبار بوو دادگاییکرد، هەرچەندە هۆڵەندییەکان شانازی بەخۆیانەوە دەکەن کە لە کاروباری بازرگانی زرنگن، وەلێ نەك لەسەر خوێنی گەلان.

لە ڕاستیدا ڕەگەزەکانی ژینۆساید لە ئەنفال و بەعربکردن و ڕاگواستن و خاپوور کردنی لادێکان و کۆکردنەوەی هاووڵاتیان لە ئۆردوگا زۆرەملێکاندا دەردەکەوێت، وەلێ لە هەڵەبجەدا ڕەگەزەکانی تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی دەردەکەوێت، بە هەموو پێوەرێك ئیلیمەنتی ژینۆساید لە ئەنفالدا هەیە، دادگا تەنها کاری ئەوەیە ڕەگەزەکان دەکاتە بەرگێکی یاسایی و شەرعییەتی پێدەبەخشێت لە ئاستی نێونەتەوەیی، ئەگەر بڕیارەکە لە دادگایەکی شارێکی لاچەپی ئەورووپیشەوە

دەربـچێت، گـەورەیی بڕیارەکـە لـە گـەورەیی یـەکێتی ئـەوروپا و دادپـەروەری دادوەرییەوەیە لەو وڵاتە.

گۆڕی بە کۆمەڵ، ڕاپۆرتی دادپزیشکی، دەرهێنانی ژن و منداڵی کوژراو لە گۆڕە بە کۆمەڵەکان، منـداڵی مـەمك لـە دەم و یـاری بەدەست، پیرێـژنی پەککەوتـەی گولـە بەسـەرەوە نـراو، شارەزایانی ناسـراو جێ متمانـەی نێونەتـەوەیی، کـە ئـەو گۆڕانـەیان هەڵداوەتـەوە، باشـترین بەڵگەی زینـدوون بـۆ ئەنجامـدانی ژینۆسـاید لـە ئۆپەراسـیۆنی ئەنفالـدا، بەشـێك لەمانـە خرانـە بەردەسـت دادگـا لـە خـولی پێداچوونەوە، بەداخەوە درەنگ بـوو بـۆ گەیـشتنی ئـەو دۆکۆمێنتانـە. ڕەگـەزەکانی تاوانی ژینۆساید بونیان لە ئەنفالدا هەیە، ئەگەر لـە لایـەن دادگـای شـاری لاهایـەوە بەرگی یاسایی بەبەردا بکرابایا, ئەوە گرنگی خۆی دەبوو بۆ ناساندنی تاوانەکـە بـە ژینۆسـاید لـە ئاسـتی جیهانی، چونکە هـەمان بڕیـار لـە ئاسـتی هـەر ٢٥ وڵاتەکـەی یەکێتی ئەوروپا فەرمیەتی پەیدا دەکرد.

تاوانی سربرینیتشا لە بۆسنیا کە لـە سـاڵی ١٩٩٥ ئەنجامـدرا لـە لایـەن سـربەکانی بۆسنییەوە بە جینۆساید ناسێنرا " کە تیایدا ٨ موسڵمان بە کۆمەڵ گولەبارانکران، کـە مـەزنترین تـاوان بـوو لـە دوای جـەنگی جیهـانی دووەمـەوە لـە ئـەوروپا، تیایـدا سـربەکان پـەلاماری پـوازی موسـڵمان نـشینی سربرینیتـشایان دا, بـە کۆمـەڵ خەڵکەکەیان گولە بارانکرد،دواتر تەرمـەکانیان گواسـتەوە بـۆ جێگەیـەکی دیکـە بـۆ ئەوەی تاوانەکەیان بشارنەوە "، وەلێ شـەڕەکانی دیکـە لـە هـەمان وڵات بـە کـردەی جینۆساید نەهاتە ناسین لە لایەن هەمان دادگاوە، بۆیە ناکرێت ئێمـە نـاوی هـەموو ئەو کۆمەڵکوژیانەی بەسەرماندا هاتووە، بە ناوی ژینۆساید ڕیزبەندی بکەین، زیـان لێکەوتووی یەکەم لەم پۆلێنکردنە هەڵەیە، هەر ژینۆسایدە ڕاستەقینەکە دەبێت کە هەموو ڕەگەزەکانی لە ئەنفالدا بە ڕوونی دەردەکەوێت، ژینۆسـایدێکی دانپێنـراومـان هەبێت باشترە لە هەزاری دان پێنەنراو.

قڕکردنـــی نەتەوەیـــەك، یـــان بەشـــێك لـــە نەتەوەیـــەك كـــردەی ژینۆســـایدە، قەدەغەكردنی خواردن، یان تەرحیلكردن، كوشتنی بە كۆمەڵ هەموو دەچنە خانـەی ژینۆسـایدەوە، لـە پرۆسـەی ئەنفالـدا بەشـێكی گـرنگ لـە كـورد " كـە ٥٪ ی كـۆی دانیشتوانەكەیەتی (لە منەوەیە ڕێژەکە) " لـە نـاو دراوە، نزیـك بەتـەواوی لادێكـانی لەگەڵ زەویدا تەختكراوە، ئەمە ئەو وتانە بوو لە ناو دادگا وترانەوە.

چۆن هەڵەبجە كردەی ژینۆساید نییە لە دۆسیەكە، بـەهۆی ئامـادەیی ئێرانـەوە لـە لـەحزەی كیمیابـاران كردنەكـەدا، بەهـەمان شـێوە كارەسـاتی زێـوەش كـە تیایـدا بارەگای كۆمۆنیستەكانی عێراق كیمیابـاران كـرا, كردەی ژینۆساید نییـە بـە پێـی بۆچوونی هەمان دادگا، هەرچەندە زۆرتـرین ژمـارە شایەدی خۆیانـدا لەسـەر ئـەو تاوانـە، وەلـێ لـە بیرمـان نەچـێت لـە كـاتی جـەنگ نابێـت چـەكی كیمیـاوی بكـار بهێنرێت بەپێی بڕیارەكانی ڕێكخراوی ئۆ پی سی دەبلیو، بۆیە بەكارهێنانی چەكی كیمیاوی بۆخۆی تاوانی جەنگە.

یاسای ژینۆساید بۆ پاراستنی كەمینەكانە لە كردەی ژینۆساید، هەر بۆیـە ناسـینی ئەو تاوانانە بە ژینۆساید، گرنگی سیاسی و یاسایی مەزنی هەیـە بـۆ پاراسـتنی كـورد لە هەڕەشەی داگیركەران لە داهاتوودا.

دادگا دەریخست، ئەگەر لایـەنێك پێشتر زانیـاری هـەبووبێت كـە ئـەو كەرەسـتانەی ناردویەتی بـۆ عێـراق، بـۆ ژینۆسـایدی كـورد بـەكار دەهێنرێـت، ئـەوا بەشـدارە لـەو تاوانە. هەر كەس مـادە یـان زانیـاری بداتـە دەوڵـەتێك، كـە زانیبـێتی بـۆ سـەركوتی كورد بەكاردەهێنرێت ئەو مادەیە، یاخود ئەو زانیارییـە، ئـەوە بەشـدارە لـە كـردەی جینۆسایدەكە. بۆیـە تاوانبـار تاوانبـارە، ئەگـەر بزانێـت هاوكارییەكـەی دەبێتـەهۆی ئەنجامدانی كـردەی جینۆساید، مـرۆڤ ئەگـەر بزانێـت كارێك دەكات ئەنجامەكـەی دەبێتە هۆی جینۆساید، ئەوە ئـەو كـارەی دەیكات بـۆ خـۆی دژ بـە یاسایە. لێـرەوە بۆمـان دەردەكـەوێت لیـستی تاوانبـاران لـە بەشـداربووانی ژینۆسـایدكردن و تـاوانی

جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی نەتەوەی کورد لیستێکی دوورودرێژە لە ناوی وڵاتان، کۆمپانیا، ڕێکخراو، کەسایەتی...، ئێستا چۆن بتوانین ئەو لایەن و دەوڵەت و کۆمپانیایانە لە هەنگاوی یەکەمدا دەستنیشان بکەین ، بۆ ئەوەی لە هەنگاوی دوەمدا بچینە ناو شەڕی یاساییەوە، ئەمە پرۆسەیەکی مەزنی درێژخایەنە، بەبێ بوونی دەزگای لێکۆڵینەوەو پشکنینی شارەزایگەورە و دەوڵەمەند و دڵسۆز و جدی لە کارکردن، هەوڵەکانی بە ئاکام ناگات، لە هەموو پرۆسەیەکدا هۆڵەندایەك بۆ کورد لە ئاسمانەوە نابارێت، ئانراتت بۆ دادگاییبکات و زیاتر لە ٤٠ ملیۆن ئیرۆ لە دادگایەکە خەرجبکات.

لە پرۆسەی دادگایی فرانس ڤان ئانرات دەرکەوت، لە لایەن دادگای هۆڵەندییەوە، پێش ساڵی ١٩٨٥ زانیاری پێویست لە بەردەستا نەبوو لەسەر سەرکووتکردنی کورد بە هۆی نەبوونی سەرچاوەوە، دیارە ئێمە سیدییەکی تاوانی قڕکردنی بارزانیەکانمان دابوو بە دادگا، وەلێ بۆ سەلماندنی ئەو تاوانە گەورەیە ئەوە بەس نییە، پێویست بوو لە دۆسییەکی گەورە تاوانەکە بە بەلگەنامەوە پێشکەش بکرێت لە لایەن دەزگایەکی جێ متمانەی جیهانییەوە، هێنانەوەی تەرمی بارزانییەکان بە بێ ئەوەی تیمەکانی پشکنینی نێونەتەوەیی کاری لەسەر بکەن ئەو شانسەی لەم دۆسیەیە سەندەوە، ئەمەش خەمساردی دەسەلآتی کوردی دەردەخات لە هەمبەر ئەو تاوانانە، چۆن پاش ٢٤ ساڵ لە ئەنجامدانی تاوانێك هێشتا نەتوانراوە دۆسییەیەك لەو تاوانە کە کەمتر نییە لە تاوانی سربرینیتشا پێشکەش بە دەزگا نێو دەوڵەتیەکان بکرێت، لە کاتێکدا ئەو دەزگاو ناوەندانە هەموو سۆزیان هەیە لەگەڵ دۆزەکە.

لە بەشێکی دیکەی وتارەکەیدا خاتوو ڤینۆس فایەق دەنووسێت: " ئەوە بۆخۆی هەلێکی مێژوویی گەورەبوو بەتایبەت هاوزەمان لەگەڵ داودانشتنەکانی ئەو دۆزە لە هۆڵەندا، دانیشتنەکانی دادگاییکردنی عەلی حەسەن مەجید (عەلی کیمیایی) لە دادگای باڵای تاوانی عێراقی بەڕوە دەچوو.. لەگەڵ ئەوەی ئەوەندەی من ئاگاداربم لەلایەن هۆڵەندیەکانەوە زۆر هەوڵدرا بۆ پەیوەندیکردن بە دادگا عێراقیەکەوە و گۆڕینەوەی زانیاری و شاهیدەکان، بەتایبەت بەنیازی پەلکێشکردنی عەلی کیمیایی بۆ بەردەم دادگا هۆڵەندیەکە.. بەڵام بەداخەوە ئەو شتە روویندا، کە دەکرا دۆزی قەرەبووکردنەوەی کەسوکاری ئەنفالکراوەکان و بەجیهانی ناساندنی ئەو تاوانانە وەکوو تاوانی جینۆساید بە جیهانی دەروە بناسێنێت و سەدایەکی نێوەنەتەوەیی گەورەی لێدەکەوتەوە، کە بۆ داهاتوو میللەتی کورد وەکوو میللەتێکی زوڵم لێکراو سوودی لێدەبینی و، هەروەها ئەتوانرا بەپێی یاساکانی مافی مرۆڤ و یاسا و ڕێکەوتننامە نێونەتەوەییەکان لەو بوارەددا بکرێتە بنەما بۆ ئەگەری جیابوونەوەی کورد و دروستبوونی کیانێکی سیاسی سەربەخۆ، بەپێی ئەوەی هەر میللەتێك لە دونیادا لەسەر دەستی میللەتێکی تر دووچاری لەناوبردنی مەنهەجی و نەخشەبۆکێشراو بکرێت کە پێی دەوترێت جینۆساید، بۆی هەیە داوای جیابوونەوە بکات لە ترسی ئەگەری دووبارەبوونەوەی ئەو تاوانانە ".

ئەو نامەیەی کە هۆڵەندییەکان ناردیان بۆ دادگای باڵای تاوانەکان کۆپیەکی لای من وەك دۆکۆمێنت پارێزراوە، دواتر ئیمەیلم کرد بۆ دادگای باڵای تاوانەکان ، وەلێ داوایان کرد نەگاتە دەست دەزگاکانی ڕاگەیاندن، بۆیە ئەمە یەکەمین جارە ئاماژەی پێدەدەم، خاتوو ڤینۆس و کاك عەلی ڕەحیمی ئاگاداری بەشێك لەو پەیوەندیانە هەن کە کرا بە دادگای باڵای عێراقییەوە لەو ڕاستایە، لە ڕاستیدا

لەلایـەن ئەمەریکییـەکان و عێراقـەوە ڕازی بـوون تیمـەکانی پـشکنینی هۆڵەنـدی سـەردانی عـەلی حەسـەن مەجید بکەن لـە زینـدان و لێکۆڵینـەوەی لەگەڵدا ئـەنجام بـدەن، وەلـێ ئـەوە دادگـای هۆڵەنـدی بـوو ڕەتیکـردەوە تیمـەکانی پـشکنینی خـۆی بنێرێت بـۆ بەغـدا، هەرچـەندە لـە سـەرەتادا لەسـەر ئـەوە ڕێـك کـەوتن پۆلیـسێکی لێکۆڵینـەوە پرسـیارەکان ببـات بـۆ بەغـدا، کەسـی دی نەچێت، وەلـێ دوایـی دادگـا لەوەش پەشیمان بوەوە، بەڵام بۆ پەلکێشکردنی عـەلی حەسـەن مەجید بـۆ هۆڵەنـدا ئەوە ئاواتی ئەویش بـوو بـۆ ڕزگـارکردنی ملـی لـەو قەنارەیـەی بـۆی ئامـادەکراوە ، وەلێ لـە ڕوی یاسـاییەوە پێـی ناچێت ئەنجامـدانی ئـەو کـارە شـیاوی جێبـەجێبوون بوبێت، بێشك بکرابایا هەنگاوێکی گەورە بوو بۆ ناساندنی دۆزی ژینۆسایدی کورد لە ئاسـتی جیهـانی. هەروەسـا ئەگـەر بهاتبایـە بڕیـاری دادگـا لەسـەر دۆزی ئـەنفال لـە بەغدا پێش بڕیاری دادگای شاری لاهای هۆڵەندی بکەوتبایە، ئەوا کاردانەوەی ئەرێی دەبـوو لەسـەر خـودی بڕیـاری دادگـای ئـانرات، لەسـەر ناسـینی تـاوانی ئـەنفال بـە ژینۆساید، بەهەر حاڵ ئۆبـاڵی ئەنجامنـەدانی ئـەو کـارە تـەنها لـە ئەسـتۆی دادگـای شاری دەنهاخ بوو.

گرتنی ئانرات و سکاڵا تۆمارکردن لەسەری

خاتوو ڤینۆس لە بڕگەیەکی دیکەی بابەتەکەیدا دەنووسێت " دوای ئەوەی فرانس فان ئانرات پێشتر لەلایەن پۆلیسی هۆڵەندیـەوە دەسگیر دەکرێ، سـاڵی ٢٠٠٤ حیزبـی سۆسیالیـست و کۆمـەڵێك لـە قوربانیـەکانی کیمیابـارانی هەڵەبجە کـە لـە هۆڵەنـدان، لەگـەڵ پـارێزەری قوربانیـەکان شـکایەتنامەیەك دەدەنـە پۆلیـسی هۆڵەنـدی لـە دژی

فرانس فان ئانرات و تاوانباری دەکەن بە تۆمـەتی ئەنجامـدانی تـاوانی جینۆسـاید و فرۆشتنی بڕی زۆر گەورە لە مـاددەی TDG کـە راسـتەوخۆ دەچـێتە دروسـتکردنی چەکی کیمیایی وەکو گازی خەردەل و ئەعساب.. ".

لێـرەدا خـاتوو ڤینـۆس نـاوی ناوەنـدی چـاکی لـە بـیر دەچـێت، دەتوانێـت لـەو سکالاکەرانە بپرسێت چۆن هاتنـە نـاو پرۆسـەکەوە و لـە ڕێگـەی کێـوە پەیوەنـدییان پێوە کرا، نـە ئـەو کەسانە نەناسـراون تـاو نەدۆزرێنـەوە، نـە مێژووەکـەش ئەوەنـدە دوورە بیرکردنەوە غەدرمان لێبکات و لە یاد کرابێت.

لە بەرواری ١٨-٩-٢٠٠٣، ناوەندی چاك و پارتی سۆسیالست و فیدکۆم و خەباتکارێکی هۆڵەندی بەناوی مارتین کۆمیتەیەکیان پێك هێنا بۆ بە دادگایی گەیانـدنی فـرانس ڤان ئانرات، ئەو هەوڵەش دوای بلاو بونەوەی نـاوی ئـانرات لـە ڕاگەیاندنـەکان هـات، پاش ئەوەی خاتوو کریستای پەرلـەمانتار لەسـەر لیـستی سۆسیالـست لـە پەرلـەمانی هۆڵەندی قسەی لەسەر تاوابار کردبوو.

وەلیٚ کاتێك تەلەفزیۆنی نێت ڤێرك لە بەرواری ٤-١٢-٢٠٠٣ چاوپێکەوتنێك گرنگ و مێژویی لەگەڵ فـرانس ڤـان ئـانرات ئەنجامـدا، ئەوسـا وزارەتـی داد بـە تایبـەتیش داواکاری گشتی بەڕێز فرەید تـەیفن دۆسـییە لەسـەر ئـانرات دەکاتـەوە " بەرنامـەی نێت ڤێرك بووە هۆی لێکۆڵینەوە لەگەڵ ئانرات، داواکاری گـشتی ئـەو بەرنامەیـەی کردە سەرەتای لێکۆڵینـەوەی خـۆی " دوای ئـەو چـاوپێکەوتنە دادگاییمـان دانـا بـۆ ئانرات " ئەمە لە دادگا وترایەوە، بە هەمان شـێوەش داواکـاری گـشتی فرەیـد تـەیفن لە چاوپێکەوتنێکی تایبەتدا لەگـەڵ بەنـدە هـەمان شـتی پێـشتر ڕاگەیانـدبوو، خـاتوو ڤینۆسیش بۆ خۆی گوێبیستی ئەمە بووە لە ناو دادگا.

"، وەلـیٚ کاتێـك ئـانرات پـاش ئـەوەی تەلەفۆنەکـەی کـۆنترۆڵ دەکرێـت لـە لایـەن دەزگـای هـەواڵگری هۆڵەندییـەوە، کەدەیـەوێت وڵات بـەجێبهێڵێت بـۆ بـەڵقان و لـە دادپەروەری هەڵبێت، ئەوا لە بـەرواری ٦-١٢-٢٠٠٤ پۆلیـسی هۆڵەنـدی دەیگـرن، واتـا

گرتنەکەی پەیوەندی بە هەوڵی هەڵاتنی خۆیەوە هەبووە نەك سکاڵا تۆمارکردن لەسەری، هەرچەندە دۆسییەی لەسەر کرابوەوە، لەو چاوپێکەوتنە زۆر دان پێنانی گرنگی تێدا بوو، وەلێ هۆی گرتنەکەی لەو لەحزەیە بەهۆی هەوڵی هەڵاتنیەوە بوو لە دەست دادپەروەری، چونکە دەیانزانی ئەو ١٤ ساڵ لە دادپەروەری خۆی شاردەوە کاتێك لە ئیتاڵیا هەڵات، ئەمجارەش هەڵبهاتایە ئەوا دۆزینەوەی ئەستەم بوو.

وەك یەکێك لەو هەڵسوڕاوانەی ناوەندی چاك، کە چالاکانە پشکداریم کرد لە هەوڵەکانی دۆزی فرانس ڤان ئانرات لە چرکە ساتەکانی یەکەمەوە تاکو کۆتایی، لە دوولاوە ڕەخنەم هەیە لە خاوەندارییەتی لەو دۆزە، لە لایەکەوە وا نیشان بدرێت ئەو دادگا گەورەیە چاك پێیهەڵسابێت و ئانراتی بەگرتن دابێت، لەوانەیە منیش لە لەحزەیەکدا وا بیرم کردبێتەوە، وەلێ کە گەیشتم بە ڕاستی بیرکردنەوەم گۆڕا، ئەم بۆچوونە لە کۆتایدا بە زیان تەواو دەبێت بۆ خاوەنەکەی، ئەگەر بتوانین لە ڕاگەیاندنی هۆڵەندیدا ڕاشکاوانە بڵێین ئێمە ئانراتمان بە گرتن داوە و بە دادگایمان گەیاندووە، ئەوا زۆر ئاساییە بە کوردیش هەمان لێدوان بدەین، وەلێ ئەگەر بە هۆڵەندی نەتوانین لێدوانی لەم چەشنە بدەین و کەس لێمان نەکرێت، ئەوا پێویست ناکات بە کوردی ئەو بانگەشەیە بکەین، چونکە چاو بە چاو دەکەوێت، جیهان بۆتە گوندێکی بچووك و دەرگای کوردستان و بەشداریکردنی کۆڕوکۆبونەوەکان بۆ ڕاپەڕێنەرانی ئەو کەیسە کراوەیە لە کۆتاییدا هەر قسەی خۆیان دەکەن، هەروەها زۆر وەرگێڕی کورد کاریان لەو کەیسە کردووە، ئاگاداری وردو درشتی پرۆسەکە هەن، بە هەمان شێوە ڕەخنەم لەوانەش هەیە کە دەیانەوێت ڕۆڵی چاك لە پرۆسەی دادگاییەکە بکەن بەسفر، ئەو هەموو ماندوبون و سکاڵاکەر پەیدا کردن و بەڵگەنامە پێشکەش کردن و شایەد دۆزینەوەو خۆپیشاندان ڕێکخستن و پارێزەر گرتنە بە هەند نەگرترێت، مەسەلەیەکی کوردی هەیە دەڵێت هەمووشت بە خوێ، خوێش بە مانا، چاك لەو دۆسییەیە هەموو نەبوو، بەڵکە

جەستە گەورەکە وزارەتی دادی هۆڵەندی و ڕاگەیاندنی هۆڵەندی بوو، وەلێ بەشێکی باشیش لەو هەوڵە گەورەیە بەر چاك و کۆمیتەکە دەکەوێت، بۆیە جێی خۆیەتی هەموو بەشداربووان شانازی پێوە بکەین، وەلێ بەبێ غرور بوون لە یادکردنی ڕەنجی هەمووان.

تیمی پشکنینی هۆڵەندی و خەمساردی بەرپرسانی کورد

لە درێژەی بابەتەکەیدا خاتوو ڤینۆس لە پەرەگرافێکی دیکەی بابەتەکەیدا نووسەر دەنووسێت "ناوەڕاستی ئەو ساڵە، تیمێکی بیرۆی لێکۆڵینەوەی نیشتیمانی هۆڵەندی **Bureau van Nationale Recherche Dienst** بە مەستی لێپێچینەوە بەدواداچوون لە دۆزەکەی تاوانبار (فرانس فان ئانرات) دەستبەکار دەبن بەمەبەستی دادگاییکردنی تاوانباری ناوبراو.. بۆ ئەو مەبەستە ئەو تیمە کەوتە پەوەندی کردن بە لایەنە پەیوەندیدارەکانەوە وەك: حیزبە کوردستانیەکانی عێراق، ڕێکخراوە کۆمەڵایەتی و مەدەنیە کوردیەکانی ناو هۆڵەندا، قوربانیەکانی چەکی کیمیایی، کەسایەتی و سیاسەتمەدارانی کوردی و عێراقی، جگە لە هەر لایەن و کەسێك ئامادەبووبێت دەستی یارمەتی درێژ بکات..

ئەوان بۆ وەدیهێنانی عەدالەت و مەبەست و ئامانجیان لە دادگاییکردنەکە چەند خاڵ و پرسیارێکیان دەستنیشان کردبوو کە کردبوویانە بنەما بۆ دەسپێکردنی قۆناغەکانی لێکۆڵینەوە و لێپێچینەوەکانیان، لەوانە: کەی و لەکوێ چەکی کیمیایی لە لایەن سوپای عێراقەوە بەکارهێنراوە؟ لە چ بنکەیەکەوە فرۆکەکان هەڵساون کە بۆردومانی ناوچەکانیان بە چەکی کیمیایی کردووە؟ ئەو فرۆکانە بەشێك بوون لە

چ یەکەیەکی سەربازی؟ ئایا ناوی فرۆکەوانەکان ئەزانرێت کە ئەو فرۆکانەیان لێخوریوە؟ ئەو فرۆکەوانانە ئیستا لە کوێن؟ ئایا ناوی ئەو کەسانە زانراوە کە لەو بنکە سەربازیانە کاریان کردووە؟ ئەو کەسانە ئیستا لە کوێن؟ ئایا جۆری ئەو بۆمبانە چین کە بەکار هاتوون؟ و ئایا پاشماوەی ئەو بۆمبانەی نەتەقیونەتەوە، هەلگیراون؟ ئەگەر هەلگیراون، لەکوێ؟ ئایا زانراوە لە کوێ ئەو بۆمبانە دروستکراون؟ ئایا ئەو کەسانەی پەیوەندیداربوون بە دروستکردنی ئەو بۆمبانەوە ناسراون لاتان؟ ئایا لەکوێن؟ ".

ئەم کۆمەڵە پرسیارەی ئەو تیمە خستویانەتە بەردەم خۆیان تاکو بگەن بە وەڵامەکانیان، پرسیاری گرنگ و پڕ بەهان، تاکو ئێستاش لایەنی کوردی نەیانتوانیوە پەی بە گرنگیان ببەن و وەڵامەکانی بەدەست بخەن، خولقاندنی پرسیار و گەیشتن بە وەڵامی ڕاست و درووست لە پرۆسەیەکی دادپەروەریدا دەرهێنانی هەقیقەتە لەناو جیهانی تەمومژاویدا، وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە بۆ لایەنی کوردی گران نەبوو ئەگەر ئامادەیی پێشوەختیان هەبوایا و دەزگای ستراتیژی تایبەت بەو کارە و تیمی پشکنینی خۆی هەبوایا، ئێستاش پێویستە لایەنی کوردی بە دوای وەڵامی ئەو پرسیارانەوە بێت، ئەگەر بیەوێت کار لەسەر ئەو کەیسە گرنگە بکات، لە هەنگاوی یەکەمدا بوونی دەزگای لێکۆڵینەوەی ستراتیژی و بە ئەرشیفکردنی دۆکۆمێنتەکان گرنگترین پێداویستین.

خاتوو ڤینۆس درێژە بە نووسینەکەی دادات و لە دەرگای بابەتێکی زۆر هەستیار دەدات و دەنووسێت " ناجی سەبری ئەلحەدیسی وەزیری دەروەی عێراق زەمانی سەددام راپۆرتێکی ٢٥٠٠ لاپەڕەی داوەتە لیژنەی نەتەوە یەکگرتووەکان کە زۆر باسی وردیکاریەکانی پیشەسازی چەکی کۆکوژی دەکات، ئەو راپۆرتە کە والتەردایک نووسیویەتی ناوی: **Find Fine Commission Rapport** بوو واتا (راپۆرتی کۆمیسیۆنی وردەکاریە دۆزراوەکان)، ئەم راپۆرتە بەشێکی زۆری کراوە

نەبووە.. ئەمەریکا وێنەیەکی لەو راپۆرتە لابووە و، رێگەی نەداوە کەس ببینێت، بەڵام یەك وێنەی لە عێراق هەبووە، دوای رووخانی رژێمی سەددام کەوتۆتە لای ئەنجومەنی وەزیرانی عێراق، بەتایبەت د. بەرهەم ساڵح کە ئەو دەمە جیگری سەرۆك وەزیران بوو بۆ کاروباری ئەمنی عێراق، و دەرگای کراوەبووە بۆ ئەو راپۆرتە و هەموو کات ئەیتوانی دەستیکەوێت و سوودی لێببینێت، لەو راپۆرتەدا بە وردی و دوور و درێژی باس لە رۆڵی فرانس فان ئانرات ئەکات لەو مەسەلەیەدا، لە لایەن تیمە هۆڵەندیەکەوە پەیوەندی کراوە بە ئەنجومەنی وەزیرانەوە و بۆ دەستکەوتنی ئەو راپۆرتە و، سوودبینین لێی لە دادگاییکردنەکەی فرانس فان ئانرات، کە بەباوەڕیان هێزێکی گەورە بەدۆزەکە بدات لەسەر ئاستی نێونەتەوەیی بە ئامانجی زیاتر ناساندنی دۆزی ئەنفال وەکوو تاوانەکانی جینۆساید و کۆکوژی، بەڵام بەداخەوە هیچ وەڵامێکیان دەستنەکەوتووە و کەس هاریکاری نەکردوون، ئیدی نازانم د. بەرهەم تا چەند ئاگاداری ئەو مەسەلەیە بووە، تا چەند نزیك بووە لە مەسەلەکەوە بە پێی پۆستەکەی لەو شوێنەدا، ئایا لەدەستیابووە هاریکاری بکات؟ بۆ نەیکردووە؟ ".

هەر حیزب و نەتەوەیەك کاتێك دەبێتە بەشێك لە دەسەڵات، بەشدارییەکەی تەنها لە پێناو دەستکەوتی مادی و سیاسی نییە، بەڵکە گرنگترین کار لەو هاوپەیمانییەتییە ئەوەیە دەبیتە بەشێك لە دەزگاکانی دەوڵەت و نهێنییەکانی و سیاسەت و پەیوەندییەکانی، دەستی بە ئەرشیفەکانی دەگات و کەی بیەوێت بەکاریان دەهێنێت، دەوڵەت دەخاتە خزمەت سیاسەتەکانی خۆیەوە، ئەگەر دۆسییەیەکی گرنگی ئاوا لەبەردەست د.بەرهەم بوبێت و بێت لە ئێستادا، نەتوانرێت لە خزمەت بە دادگاییگەیاندنی کۆمپانیا بیانییەکان و وڵاتە بەرهەم هێنەرەکانی چەکی کیمیاوی و کۆکوژ بەکار بهێنرێت، ئەوا گەورەترین غەدری لەو دۆزانە کردووە، کۆمپانیاکان و وڵاتان بە دروشمی شوڕشگێڕانەی ڕێکخراوەکانی فشار

دادگایی ناکرێن، هەرچەندە ئەو هەوڵانە ڕاهێنانی گەلە لەسەر کارێکی مەزن و لە کۆتایشدا وادارکردنی دەسەڵاتی کوردییە بۆ ئەوەی بێتە ژێر باری ئەو کارەوە، دەنا ئەوە کارێکی درێژخایەنەو پێویستی بە ئیمکاناتی مادی زۆرو زەبەن و بەڵگەی گرنگ و هەستیار و کاتی زۆر و پشو درێژییە، هەموو ڕۆژێك هۆڵەندایەکمان تووش نابێت ئەکواو ئانراتێکی خۆی لەسەر کورد و لیبریا دادگایی بکات و دەیان ملیۆن ئیرۆی بۆ تەرخانبکات.

بۆیە لێرەوە داوا لە دەسەڵاتدارانی کورد دەکەم بە زووترین کات کۆپییەکی ئەو ڕاپۆرتە بە دەست بهێنن و بیخەنە بەردەست پسپۆران، تاکو کاری جدی لەسەر بکرێت بۆ بە دادگایی گەیاندنی سەرجەم ئەو کۆمپانیاو دەوڵەتانەی بە چەکەکانیان پشکدار بوونە لە تاوانی ژینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی بەرامبەر بە کورد، ئەگەر ئەو ڕاپۆرتە بوونی هەیە.

هەڵوێستی بەرپرسانی کورد و دادوەرێکی عەرەب

لە درێژەی نووسینەکەیدا خاتوو ڤینۆس دەنووسێت " پاشان تیمەکە زانیاریان دەستکەوتووە کە کارمەندێکی زۆر باڵادەستی وەزارەتی پیشەسازی سەربازی عێراق —بەداخەوە ناوەکەیم دەستنەکەوتووە، کە کەسی دووم بووە دوای حسین کامل وەزیری پیشەسازی سەربازی ئەو دەمە - لە شاری موسڵ خۆی شاردۆتەوە، ئەمان ناو و شوێنیان زانیبوو، بۆ مەبەستی ئاسانکاری پەیوەندیان بە کوردەکانەوە (ئیدارەی هەردوو حیزبەکەوە، پدك و ینك) کردووە بۆ ئەوەی بگەنە ئەو کەسە، تا سوود لە شەهادەتەکەی ببینن لە پرۆسەی دادگاییکردنی فرانس فان ئانراتدا..کە ئەگەر ئەوە سەری بگرتایە فرانس فان ئانرات بە تۆمەتی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید

سزادەدرا، بەپێی ئەو زانیارانەی هەیەتی و ویستوویەتی بیدات، بەتایبەت لەسەر تاوانبار فرانس فان ئانرات، بەلاّم بەداخەوە رووی نەدا.. تیمەکە پەیوەندی بە رێکخستنی حزبە کوردیەکان وکەسایەتیکانی لە موسڵ کردووە، لەوانە بە لقی رێکخستنەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ناوچەی موسڵ ئەو دەمە واتا ساڵی ٢٠٠٤، بەداخەوە ناوەکەیم دەستنەکەوت.. بەلاّم مەخابن هیچ یارمەتیەکیان دەستناکەوێت، کە دەتونرا لەرێی لقی ئەو حزبەوە لەو ناوچەیە ئاسانکاری بکرابا بۆ هێنانی ئەو کابرایە بۆ هەولێر یان زاخۆ بۆ بینینی، دواتر پەیوەندیان کردووە بە مەڵبەندی رێکخستنەکانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستانەوە کە ئەو دەمە (و وابزانم ئیتساش سەعیدی ئەحمەد پیرەیە) ئەوانیش بەهەمان شێوە ئامادە نەبوون هیچ یارمەتیەك بدەن.. ئیدی ئەو هەولاّنە گشتی بێ ئەنجام ماونەتەوە، ئیتر تیمەکە بە بێئومێدی گەڕاوەتەوە، پاش ئەوە کەوتنە رێگای کارکردنی تر بۆ ئەو مەبەستە. ئەوەش بووەهۆی کوشتنی مەسەلەکە و جارێکی تر تاوانەکانی ئەنفال مرێنرا و، چەندین هەنگاو دووری خستەوە.. ئەو کارە ئەگرا سوودی لێببینرێت بۆ بەستنەوەی هەردوو پرۆسەی دادگاییکردنەکەی سەددام و داروودەستەکەی و فرانس فان ئانرات، و هاوکات پێکەوە جموجوڵێکی جیهانی گەورەی دەنایەوە..تیمەکە ئامادەبوون بچنە زاخۆ یان دهۆك، بۆ وەرگرتنی شەهادەتی کابراکە، و کابراکە خۆی ئامادەیی نیشان دابوو، بەلاّم ئەوەی مابوو کوردەکان لایەنی ئەمنی و زۆر ئاسانکاری بۆ مەسەلەکە بکەن، بەلاّم مەخابن هیچ نەکراوە، ئەوەش بووە هۆی ئەوەی هۆڵەندیەکان نەیانتوانی ئەو مەسەلەیە لە لیستی تاوانەکانی لە دژی فرانس فان ئانرات ریزبەندکرابوون دانێن، کە دەکرا ببێتە هۆی ئەوەی بە تۆمەتی جینۆساید سزابدرێت و ئەوسا تاوانەکانی ئەنفالی لەسەر ئاستی جیهانی بە ئاقارێکی زۆر جیاوازدا دەبرد و، زۆر هەنگاو و هەوڵ و کۆششی کورت دەکردەوە لە هەوڵی کورد بۆ ناساندنی ئەو تاوانە بە تاوانی دژی مرۆڤایەتی، تاوانی جەنگ و تاوانی کوشتنی

بەكۆمەڵ (جینۆساید) كە ئەو سێ تاوانە و خەسلەتەكانیان تەواو بە پێی (یاسای بنچینەیی رۆما) كە ساڵی ١٩٩٨ دانراوە و لە ساڵی ٢٠٠٢ەوە كاری پێدەكرێ، لە تاوانەكانی ئەنفالدا هەن..بەڵام ئەو كەمتەرخەمی و بەدەنگەوە نەهاتن و جیدی نەبوونی ئیدارەی سیاسی كوردی و حیزبە كوردیەكان ولایەنە پەیوەندیدارە كوردیەكان لەو مەسەلەیەدا بووە مایەی دواخستنی ناساندنی ئەو تاوانە دەیان ساڵی تر بۆ دواوە.".

خەمساردی دەسەڵاتی كوردی نەك تەنها بەرامبەر بە دادگاییكردنی ئانرات بە ڕونی و ئاشكرایی دەردەكەوت، بەڵكە لەبەرامبەر هەموو پرسەكانی دیكەی ژینۆساید ڕەنگدانەوەی هەیە، لەهەمبەر كەیسی ئەنفال، كەیسی هەڵەبجە، كەیسی ڕاپەڕین، كەیسی تەعریب، كەیسی بارزانی و فەیلی...، بەرامبەر بە بڕیاری ١٤٠،.بگرە ئەم هەڵۆیستە لە بەرامبەر هەموو كەیسەكانی نەتەوە بە ئاشكرا دەبینرێت، ئاساییە بەڕێزان سەعدی پیرەو یونس ڕۆژبەیانی وەڵامی تەلەفۆنی وزارەتی دادی هۆڵەندی نەدەنەوە، ئەوە هیچ نییە جگە لە دەربڕی ئاستی پەرۆشییان بۆ دۆزەكە و دڵسۆزییان بۆ نەتەوە، وەلێ لە هەمبەردا دەبینین كەسایەتیەكی وەك فرەید تەیفن كە داواكاری گشتی دۆزی ئانرات بوو، سەردانی سەردەشت و ڕەشە هەرمێ و زەردە و ئالۆەتان دەكات، مەشرەق و غەرب بۆ سەرخستنی ئەم كەیسە لە پێناو كورددا دەكات، بەڵام ٢ ساڵ زیاترە داواكراوە جێگەیەك لە شاری هەڵەبجە بە ناوییەوە بنرێت, هێشتا هەواڵێكی لێ نییە، ئەوە ئەو داوایە بۆ ئاغای فەرهادی بكرابایە لە زووەكەوە كۆتایی پێهاتبوو.

ژیان هەمووی ڕەش نییە، لە بەرامبەر ئەم وێنە ناشرینە لە هەڵۆیستی هەندێك لە بەرپرسان، وێنەیەكی جوانیشمان هەیە، ئەویش هەڵۆیستی حاكم عارف شاهین، سەرۆكی دادگای باڵای تاوانەكانی عیراقی كە دادوەرێكی عەرەبی عێراقییە، هەر زەنگم بۆی لێدا ، داوای ئەو دۆكۆمێنتانەم لێی كرد، لە دادگا دژ بە ئانرات بەكار

هێنرابوون، یەکسەر دادوەرێکی کوردی بەناو خاتوو حاکم هاوار حەمە خورشیدی پێ ناساندم، ئەویش پەیمانی دا هاوکاریمان بکات، بەهۆی نەبوونی هێڵی ئەنتەرنێتەوە، چەندین ڕۆژ و هەفتە لە هەوڵدا بووم، تاکو لە ئەنجامدا بەڵگەنامەکانیان نارد، بە شایەدی ڤینۆس خان و وەرگێڕو شایەداکان بووە، کاریگەرترین بەشداری کوردی لە پرۆسەی دادگا لە دژ بە ئانرات، تەواوی کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی هۆڵەندی ئاماژەیان پێیدا، ئەگەر ئەو دۆکۆمێنتانە نەبونایە قەت سزای سەپاو بەسەر ئانرات بەرز ناکرایەوە بۆ ١٧ساڵ، بگرە وەك بەشداریکردنی لە ژینۆساید و قەرەبوکردنەوەی قوربانیان، ئەو سزایەش لە ١٥ ساڵەوە کەمدیکرایەوە، شەوی بڕیارەکە کاك حەسەنی موهەندیس بە برینداریکی شاری سەردەشتە زەنگێکی لێدا وتی: ئەو کاغەزانە سەرمانی بەرز کردەوە،دیارە هەر لە ڕێگای هەمان پەیوەندییەوە، پەیوەندیمان بە دادگاوە کرد و تەسدیقی بەڵگەنامەکانیان کرد دواتر، وەڵامی داخوازەکانی دادگایان دایەوە، لەو پرۆسەیە سی دی کەیسی ئەنفال و ژمارەیەکی ئێکجار زۆری دۆکۆمێنت و فلیمیش پێشکەش بە دادگا کراو بەشێکی باشی بەکار هێنران، هەرچەندە ئەو بەڵگەنامەیە لەسەر ئانرات بوو، خۆی دانی نا بە بەشێکی گرنگی نەبوو بۆ ناساندنی ئەنفال بە ژینۆساید، چونکە ڕەگەزەکانی ئەنفال لە ناو سی دی ئەنفال و بەڵگەنامەکانی تەعریبدا بوون، نەك نامەی نێوان ئانرات و سەدام، دیارە زیاتر کردنی ساڵی زیندانییەکەی وەك تۆڵەکی یاسایی و سیاسی لە تاوانکارێك گرنگی خۆی هەیە، وەك ناوەندی چاك لای وزارەتی دادی هۆڵەندی سەلماندمان دادگاکە بۆ کورد گرنگە، هەر بۆیە ئێستاش وزارەتی دادی هۆڵەندی بەڕێزەوە سەیری ناوەندی چاك دەکەن، جێی خۆیەتی لێرەوە سەری ڕێز بۆ هەموو ئەوانە دابنوێنم هاوکاریمانیان کرد لەو کەیسە " حاکم عارف شاهین، حاکم خاتوو هاوار حەمە خورشید، لەتیف فاتیح فەرەج، شوان داودی، پارێزەر گۆڤەند بابان، تەلەفزیۆنەکانی کەرکووك و ئازادی "

هەروەها کاك عوسمانی حاجی مەحموود بە پەرۆشەوە گوێبیستی داواکارییەکانم بوو، سەرباری پەرلەمانی کوردستان.

بە بڕوای من دۆزینەوەی ئەو کەسایەتییە عێراقییە بۆ دادگا، گرنگی نابوو بۆ ناساندنی ئەنفال بە ژینۆساید، چونکە ڕەگەزەکانی ناسینی ئەنفال بە ژینۆساید، لە شایەدییەکانی شۆڕش حاجی و بەلگانەمەکانی ئەنفال و سی دی دادگا و بەلگەنامەکانی تەعریب و ڕاپۆرتەکانی نەتەوەیەکگرتوەکاندا بوو، شایەدیەکانی تاناکا و والتەر بیك و سەعدوالله فەتحی، فائیز شاهین، د.عەلا و سکالاکانی خەلکی سەردەشت و ئالوەتان و زەردە و چیرۆکەکانی مام قادری ڕەشە هەرمێی کە هەموو هۆلی دادگاکەی هێنایە گریان، هیچ ڕەگەزێکی لە ژینۆسایدکردنی نەتەوەی کوردی نەخستە سەر کەیسەکە، بەلکە وەك بەشێك لە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی و جەنگ سەیریان لێکرا، نابێت ئەوەشمان لە یاد بچێت کاك عەلی ڕەحیمی نەبوایا کەیسی خۆرهەلاتی کوردستان قەت ناهاتە ناو ئەو پەروەندەیەوە، بۆیە هەموو قەرزارباری ئەو پیاوە بەتەمەنە نەخۆشەین، با ڕێگەیەك بدۆزینەوە پاداشتی بدەینەوە.

داواکاری گشتی دادگا، چەندین جار داوای بەلگەنامەیەکی نوسراوی لێمکرد، لەسەر بوونی ئەنفالکراوان لە نگرە سەلمان، مخابن دەستمان پێی نەگەیشت، ئەگەر بهاتبایە ناوەندێکی لێکۆلینەوەو زانیاریمان لەو بوارەدا هەبوایا، ئەوا بەبێ داواکردن دەیانتوانی دەستیان پێی بگات.

چی بکرێت

ئانرات لە ساڵی ١٩٨٩ نزیك بە ٦ مانگ لە ئیتالیا دەگرترێت، پاشان لەدەست دادپەروەری هەلدێت، تاناکا لە ئەمەریکا دەگرترێت و حوکم دەدرێت و ماوەیەك لە زیندان دەمێنێتەوە، کەچی ئێمەی کورد تاکو ساڵی ٢٠٠٣ نە ناوی ئانراتمان بیست،

تاكو ساڵی ٢٠٠٥ نـە نـاوی تاناكای ژاپـۆنی، ئەمـە دەربـڕی خەمـساردی نەتەوەیەكـە بەرامبەر بە تاوانبارانی خۆی.

كەیسی ئانرات وەك ئـەوەی داواكاری گشتی نیشانمی دا، لـە یـەك ئەرشیفی زۆر گـەورە لـە كاغـەز و فلـیم و سـی دی و ڕاپـۆرتی گـرنگ گـرنگ و چاوێكەوتن پێك هاتووە، سەرجەمیان دەیان هەزار لاپەڕە نووسراوی گرنگ پێك دەهێنن، هەزاران ناو " وڵات،كۆمپانیا، تاك "ی تێدایە، سەرجەم ئەو ناوانـە بـۆ پرسـی بـە جیهـانیكردنی ئەنفال و كیمیاباران گرنگن.

بـە پێـی زانیارییـەكان دادگـا تـی دی جـی ئـانرات ١٠٠٪ بـۆ دروسـتكردنی خـەردەل بەكارهێنراوە لە ساڵەكانی ١٩٨٦-١٩٨٧-١٩٨٨، هەروەها ٦٣٪ مـادەی تـی دی جـی ئـانرات فرۆشتویەتی بە عێراق، ئـامرازی دروسـتكردنی مـادەی كیمیـاوی هێنـاوە بـۆ عێـراق، مـادەی كیمیـاوی كـڕین و فرۆشـتنی بـۆ عێـراق لـە دوای ئۆكتۆبـەری ١٩٨٥ ەوە یاسـاغ بـووە، بۆیـە ئـانرات بـە سـاختە پەیـدای كـردووە, نزیـك ٣٠٠٠٠٠-٤٠٠٠٠٠ دۆلاری لـەم كڕین و فرۆشتنەی دەستكەوتووە.

ئەو تـی دی جیەی لـە ژاپۆنـەوە هـاتووە " تاناكـا و هیراتـا " دابینیـان كـردووە، لـە ڕێگەی بەنـدەری ترێستی   ئیتاڵییـەوە گەیـشتۆتە عێـراق، وەلـێ ئـەو كیمیاویـەی لـە ئەمــەریكاوە هــاتووە، لــە ڕێگــەی بەنــدەری ئەنتوێرپنــەوە نێــردراوە، كۆمپانیــای ئەلكۆلاكی ئەمەریكی لە بەروارەكانی ٣٠-٣-١٩٨٨ و   ٢٠-٦-١٩٨٨، ئانرات مادەی كیمیاوی لێیان كڕیوە بۆ عێراق، پاش لێدانی هەڵەبجە.كۆمپانیاكـانی ئەمـەریكا هـەوڵیان داوە، كاڵاكـان سـەرەتا بنێـرن بـۆ لیبریـا دوای بـچێت بـۆ عێـراق، سـەرباری ئەوانـە نـاوی نەدیم، میسر، كۆمپانیای ئەرجەنتینی و.... لە ناواندا دەبینرێن.

لـە عێـراق ئـانرات لـە گـەڵ د.عـەلا و شـاهین و سـەعدواڵلە دەبیـنین، د.عـەلا وتوویەتی بەبێ ئانرات نامان تـوانی مـادەی كیمیـاوی دابـین بكـەین، هاوكـات تـی دی جی بۆ سـەعدواڵلە فـەتحی نـاردووە، لـە موسـەنا بەرهـەم هێنـراوە، عێـراق هەمیـشە

داوای لێکردووە باشترین تی دی جی بۆ پەیدا بکات، ئێستا سەعدوالله دەترسێت شایەدی بدات، کە سەرەتا ئەو پەیوەندی پێوە کردووە بۆ پەیدا کردنی کەرەستەی کیمیاوی، شاهینیش بەوتەی بالۆێزی عێراقی لەگەڵ ئۆپۆزسیۆنە، بەمە بە سوك و سانایی کارەکە لە کۆڵ خۆی دەکاتەوە، بۆیە دادگا بەپێویستی نەزانی شایەدیان لێ وەربگرێت، ئانرات لە ڕێگەی کۆمپانیای سیورجی کە بەڕێوەبەرەکەی سەعدی فەتحی بووە کارەکانی بردۆتە پێشەوە، ئەمانە هەموو زانیاری سەرپێی و خێران، باشە دەبێت کورد بۆ کەیسی هەڵەبجە ئەم ناوانە نەدۆزێتەوەو ئەو زانیاریانە پەیدا نەکات ؟، بێشك وەڵامەکە نا یە، خەمە گەورەکە لێرەوە دەست پێدەکات.

هەروەها ئانرات پەیوەندی بە مۆزەڤ موخابەراتی هۆڵەندییەوە هەبووە، دادگا ڕەتیکردەوە ئەو فەرمانبەرانە بانگ بکات بۆ دادگا، هاوکات لە خولی یەکەمی دادگا زۆر پێداگیریان نەکرد لەوەی لە بنجوبناوانی یەکەم چاوپێکەوتنی تەلەفزیۆنییەکەی بکۆڵنەوە کە ئانراتی بەرەو زیندانی برد، پەردەپۆشیان کرد و لە دەرخستنی سەرچاوەکەی هەڵاتن.

بۆیە زۆر گرنگە بزانین، دەڵاڵەکانی دیکە جگە لە ئانرات کێن ؟، چۆن کڕیویەتی، لە کێی کڕیوە، چۆن گواستویەتیەوە، چۆن پارەکەی بۆ هاتووە، چۆن پارەی داوە، لە کوێ ئەمبار کراوە، چ فڕۆکەیەك بەکاریهێنراوە بۆ بۆردومانکردنی کوردستان بە گازی کیمیاوی ؟، فڕۆکەوانەکەی کێ بووە ؟، کام کارگا سەرلەنوێ بەرهەمی هێناوەتەوە ؟؟؟ ئەمانە هەمووی پرسیاری گرنگن بۆ گەلێك ئەگەر بیەوێت ئەنفال بە هۆلۆکۆست بکات و تۆڵەی خۆی لە ڕێگەی باڵادەستی دادپەروەرییەوە بکاتەوە.

تی دی جی هاتووە، جگە لە کەرتی پیشەسازی سەربازی، لە هیچ پیشەسازییەکی دیکە بەکاری نەهێنراوە، ئەگەر بە ناوی پیشەسازی جلوبەرگەوە هاتووە، وەلێ لەو پیشەسازییە بەکار نەهێنراوە.

پارێزەرەکەی غرانس ڤان ئانرات ئانرات وتی: " تاوانباری دیکە زۆرە بۆچی بەس ئانرات لێرەیە " بەڕاستی وایە، گەلۆ دەکرێت چاوەڕوان بکەین تاوانبارەکانی دیکەشمان بۆ بەرنە بەردەم دادگا، یان بۆ خۆمان هیمەتێك بکەین ؟، ئەو هیمەتە کاری مەزنی دەوێت، بە بێ حکوومەتێکی دڵسۆز لە فشار زیاتر تێناپەڕێت.

لە کۆتاییدا دەستخۆشی لە ڤینۆس خان دەکەم بۆ کردنەوەی دەرگای ئەم بابەتە گرنگە، هیوادارم ببێتە بابەتی جدی و ئەنجامەکەی بەوە بگات کورد بەشێك لە توانا سیاسی و ئابووری و یاسایی و هەوالگری و زانیاری و مرۆییەکانی خۆی لە پێناو سەرخستنی ئەم کەیسانە بەکار بهێنێت، بۆ ئەوەی هیچکە بە بوونی دەنگۆی بوونی کچانی کورد لە مەلهاکانی میسر نەچین بە ناخی زەویدا، بە بوونی خەزرەجی لە ئیمارات و شێخ جەعفەرەکان لە سوریا و تاوانباری کۆمپانیاکانی ژاپۆن و ئامەریکا نەتلێینەوە.

١-هەردوو ژمارەی ڕۆژنامە ٣٨ و ٣٩.
http://www.rozhnama.com/default.aspx?r=٣٨
http://www.rozhnama.com/default.aspx?r=٣٩

٢-چاوپێکەوتن لەگەڵ داواکاری گشتی فرەید تەیفن.

٣- بەڵگەنامەکانی دادگا لەسەر ئانرات.
http://www.dengekan.com/doc/٢٠٠٧/٤/balganama٤.pdf

ئانرات لە ئەنجامی چاوپێکەوتنێکی تەلەفزیۆنییەوە دۆسیەی بۆ کرایەوەو چارەنووسی گەیشتە زیندان

" هیچ کەس و لایەنێك لە پشت بە دادگاییگەیاندنیەوە نەبوون جگە لە کەناڵی تەلەفزیۆنی نێت ڤێرك و وزارەتی دادی هۆڵەندی "

سازدانی بە هاوکاری عەدنان جەباری

ئێمەی کورد تاکو مانگی سێپتەمبەری ساڵی ٢٠٠٣ بە دگمەن نەبێت، دەنا فرانس ڤان ئانرا تمان نەناسیووە و گوێبیستی ناوەکەی نەبوینە، نەشمانزانیووە ئانرات تاوانی لەم چەشنەی بەرامبەرمان ئەنجامداوە، بەو چەکانەی ئەو دابینی کردووە بۆ ڕژێمی گۆڕبەگۆڕ، خۆشەویستانمان بە دڕندانەترین شێوە بە بەرچاومانەوە

کۆمەڵکوژی کراون، لێ ئەوە دەزانین سەدان ئانراتی دیکە هەیە لەم جیهانە پان و بەرینە ، هەموو تاوانبارن بە هاوبەشیکردنی کوشتنی کەس و کاری ئێمە، گرنگ ئەوەیە وزارەتی دادی هۆڵەندی یەکەم هەنگاوی نا بۆ دادگاییکردنی تاوانکارێك بەرامبەر ئە نجامدانی تاوان بەرامبەر بە گەلەکەمان و گەیشتن بە داد پەروەری، لەمەدا هەموو کورد قەرزاربارى ئەوانە. یەکێك لەوانەی کە قەرزارباریانین ئەم دوو خۆشەویستەمانە کە ئەوکارە گەورەیەی ئەوان کردویانە بۆمان خۆمان نەمانکردووە.

سەبارەت بە پرسی دادگایی فرانس ڤان ئانرات، بۆ ڕونکردنەوەی هەندێك ڕاستی و بۆ هەمووان، چاو پێکەوتنێکمان ئە نجامداوە لەگەڵ بەڕێزان "بەڕێز mr.S.A.Minks داواکاری گشتی دۆزی ئەنرات لە قۆناغی پێداچونەوە، کە داوا بەرز دەکاتەوە بۆ دادگا بۆ سزادان. خاتوو Thea.M. Tjeerdema وتە بێژی بەشی ڕاگەیاندن لە بەشی سزادانی وزارەت " .

پ ١: چۆن فرانس ڤان ئانراتتان دەستنیشان کرد بۆ دادگاییکردن، ڕونتر بلێین کەی و بۆ و چۆن دۆسیەتان بۆی کردەوە ؟. لە سەر چ بنچینەیەك ئانرات تۆمەت بار کرا، ئەو بەڵگانە چیبوون بە دەستتەوە ؟.

وەڵام: هێشتا دادگاییکردنەکە کۆتایی نەهاتووە، هێشتا شێوەی یاساییەکە کۆتایی نەهاتووە، ئێمە داومانە بە دادگای باڵا , هێشتا دادگای باڵا بڕیاری کۆتاییان نەداوە. ئێستا دۆسیەکە لە دادگای باڵایە، تا ئێستا مەوزوعەکە کۆتایی پێ نەهاتووە، بڕیارەکان لەسەر ڕاستییەکان بڕاونەتەوە، بڕیارەکانی دادگای باڵا لە سەر ئەساسی واقیعەکان نییە، بەڵکە لە سەر بەشی یاساییەکەیە. لەسەر جۆری تاوانەکە بڕاونەتەوە، بەسەر حوکمەکەدا دەچنەوە. قانونیەن تەواو نەبووە، گریمانە هەیە ئەو دادگایە ڕەخنەبگرن لەوەی باش نەبردراوەتە پێشەوە ئەوجا بیگەڕێننەوە بۆ لای ئێمە. لەوانەیە لە دادگای باڵا دەستکاری حوکمەکەی بکەن.

دەمەوێت ئەوە باس بکەم ئەم قەزیەیە لە لایەن پارێزەرەکانەوە نێردراوە بۆ دادگای باڵا، لەوێ لە ڕوی سزاوە لێی دەکۆڵنەوە نەك لە بواری بەشداریکردنی لـە تاوانەکـە، لە هەقیقەتی بەشداری لە تاوانەکە ناکۆڵنەوە ئەوە تـەواو بـوو، تـەنها لـە بـواری سزاکە دەکۆڵنەوە.

ئانرات یەکە مجار چاو پێکەوتنی کـرد لەگـەڵ کـەناڵی تەلـەفزیۆنی نێـت ڤێـرك ئە نجامدا ئەوجا وزارەت دوای کـەوت، بنـچینەی مەسـەلەکە چـاو پێکەوتنەکەی ئـەم کەناڵە تەلەفزیۆنییەیە.

پ. پێشتر ئانرات لە ئیتاڵیا گرترابوو، ئایا پرۆسەی دادگایکردنەکـەی ئـە مجارەی، پەیوەست نەبوو بە گرتنی یەکە مجارییەوە لە ئیتاڵیا لە لایەن ئەمەریکیەکانەوە ؟.

وەڵام: ئەمەریکا لێکۆڵینەوەی کرد لەسەر مەلەفەکانی عێراق لە بواری چەکەوە، لـە ئە نجامی ئەو لێکۆڵینەوانە ناوی ئانرات دەرکەوتوو هاتۆتە پێشەوە. ئەمەریکا داوای لە ئیتاڵیا کرد و گرتی، کاتێك ئازادکرا، کەسانێك هـەبوون نـاڕازی بـوون و پێیـان ناخۆش بوو بەردراوە، پارێزەرەکەی داوای لێکرد وڵات بەجێبهێڵێت و بڕوات بۆ عێراق.

ئەمەریکا داوایکرد، بینێـرن بـۆ ئـامـەریکا، وەلـێ دادگـای ئیتـاڵی ئـەم داوایـەی ئەمەریکیەکانیان ڕەتکردەوە، هەرچەندە یەکێك لە ئەندامانی دادگا داوای کرد تەسلیم بکرێت بە ئەمەریکییەکان، بۆیە پارێزەرەکەی ڕێنوێنی کرد و پێـی وت ڕابکـە نـەوەك بتدەنە ئامەریکا.

پ. لە دادگا باستان لەوە کرد کە بەرنامەیەکی تەلەفزیۆنی لـە تەلـەفزیۆنی نێـت ڤێرك لە ڕێکەوتی ٦-١٢-٢٠٠٣ بووە هۆی ئەوەی دۆسـیە لەسـەر ئـانرات بکرێتـەوە، لێرەدا پرسیار ئەوەیە ئایا دەوڵەتی هۆڵەندا لە پشت ئەو بەرنامەیەوە نـەبوو ؟، لـە خولی یەکەمی دادگا ئامادەکاری ئەو بەرنامەیە هێنرایە دادگـا، ئەگـەر ورد سـەرنجت بدایەتە لێپرسینەوەکەی دەردەکەوت لێڵییەك پڕ تەمومژاوی لە ئارادایە؟، ئامادەکـار

نایتوانی به ڕونی وەڵام ئەو پرسیارانە بداتەوە کە بەرەوڕوی دەکرانەوە، لایەنی تەم و مژاوی بە ئامادەکردنی ئەو بەرنامەیەوە دیار بوو, ئێوە بۆ هەموو ئەمانە چی دەڵێن؟.

وەڵام: نازانم !، وەلیَ کە لە دۆسیەی ئانراتم کۆڵییەوە شتی وام بەرچاو نەکەوت ئەوە دەربخات حکوومەتی هۆڵەندا دەستی لەو چاوپێکەوتنەدا هەبوبێت، لێرە ڕۆژنامەنووسان بێلایەنن بەڵام بە جدیش نازانم، ڕۆژنامەنووسان بە ڕێنوێنی دەوڵەت کارناکەن.

ئەو ڕۆژنامەنووسەی بانگکرا بۆ دادگا بۆ ڕۆژنامەی هاخ کرانت چاوپێکەوتنی لەگەڵدا کردبوو، چاوپێکەوتنەکەی ئەو پێش نێت ڤێرك بوو، ئەو چاوپێکەوتنە بووە بنچینەی چاوپێکەوتنەکەی نێت ڤێرك.

پ: ئانرات لە بەرواری ٦-١٢-٢٠٠٤ گرترا، هۆی گرتنەکەی لەم مێژووە چی بوو ؟, بۆ پاش زیاتر لە ساڵ و نیوێك لە هاتنەوەی بۆ هۆڵەندا ئەوجا گیرا ؟.

وەڵام: دەمەوێت ئەوەت پێبڵێم کە وزارەتەکەمان لە چەندین بەش پێك دێت، ئەو بەشانە ئەرکیان ئەوەیە بەدوای قەزییەکان دەگەڕێن و بۆ دادگا ئامادەیان دەکەن، پاشان قەزییەکان بە کۆمەڵێك قۆناغدا تێدەپەڕێت بە تایبەت ئەو کاتانەی پێداچونەوە دەست پێدەکات ئەوجا ئێمە دێینە ناو قەزیەکەوە.

پ: ویستی ڕابکات، بۆیە گیرا ".

وەڵام: یەکە مجار لە لایەن پۆلیسەوە گیرا " پۆلیسی تەحقیقی نیشتمانی "، لە سەر داواکاری ئۆ ئێم " وزارەت " دراوەتە دادگا و بە ١٥ ساڵ زیندانی سزا دراوە. پاشان هیچ کاملا بە بڕیارەکە ڕازی نەبوون ئێمە و ئەویش ئەوجا هاتۆتە دادگای ئیستئناف، ئێستاش دۆسییەکە لە دادگای باڵایە.

پ: هاوکاری کوردەکان بۆ ئەم دادگایە، حکوومەت، حیزب، ڕێکخراو، کەسەکان چۆن بوو ؟، چ هاوکارییەکی گرنگیان بە دادگاکەتان کرد ؟, ئەی هیچ پارتێکی هۆڵەندی لە پشت ئەم دادگاییەوە نەبوو ؟.

وەڵام: بەڵێ کوردەکان ڕۆڵێکی باشیان بینی، ڕۆڵێکی جدیان بینیوە.

بیرمان کردەوە عەلی کیمیاوی بهێنین بۆ هۆڵەندا، ئەم بیورمانە " مەبەستی عەلییە" ژمارەی تەلەفۆنی سەرۆکی دادگای عێراقی دا پێم و بە تەلەفۆنەکەی خۆی قسەیکرد لەگەڵیدا. هەموو ئەو کوردانەی تێکەڵاو بوون لەگەڵ ئەو کەیسە ڕۆڵێکی باشیان بینی لە یارمەتیدانی دادگا، یەکێك لەوانە خۆتیت، نموونەی کۆنکریتیشت بدەمێ کاتێك ویستمان عەلی کیمیاوی بهێنین بۆ شایەدیدان، خۆی تەلەفۆنی کرد بۆ سەرۆکی داگای عێراقی، پەیوەندیمان پێیانەوە بەست و زانیاریمان وەرگرت، خەڵکانێك زۆر لە کوردەکان زانیاریمان لێیان وەرگرت ئەوانەش ڕۆڵێکی باشیان بینی.

پ: حکوومەتی کوردستان ڕۆڵی چی بوو ؟.

وەڵام: هیچم لە یاد نییە، لەوانەیە ئێوە باشتر بزانن، من لەگەڵ زۆر کوردی ئێرە پێکەوە کارمانکرد لەگەڵ دادگای عێراقی، ئەمەریکیەکان، تەعاملمان کرد بۆ هێنانی عەلی کیمیاوی بۆ هۆڵەندا، پاشان گەیشتین بەوەی پێویست ناکات عەلی کیمیاوی بهێنین بۆ ئێرە.سیامەند بەنا باڵوێزی عێراقی زۆر یارمەتیدەر بووە بۆ کەیسەکە، پێم وایە کۆنتاکتی کردووە لەگەڵ حکوومەتی کوردستان. گرنگ ئەوەیە شتی هێناوە وەلێ نازانم بە تەئکید لە کوێوە هێناویەتی.

پ: لە خولی پێداچونەوە سزای سەر ئانرات زیادی کرد، لە بەرامبەردا پاشە کشە بە قەرەبوو و هاوبەشی لە ژینۆساید کرا، دەتوانن لەو بارەیەوە ڕونکردنەوە بدەن ؟، لە کاتێکدا کورد پێویستی بە دووانەکەی دوایی هەیە نەك یەکەم. ئایا ئێوە پێتان وایە تاوانی ئەنفال ژینۆسایدە؟.

وەڵام: ئێمە وەك وزارەت باوەڕمان وایەو داوامان كردووە لەسەر بەشداری لە جینۆساید سزا بدرێت و قەرەبووی خەڵكەكەش بكرێتەوە، وەلێ دادگا باوەڕی وابوو زۆر ئاماژە بۆ ئەوە هەیە ئەوەی لە كوردستان ئەنجامدراوە ژینۆسایدە، بەڵام زانیارییەكان بەس نەبوون بۆ سەلماندنی.كۆمەڵێك پرسیار پێویستیان بە رونكردنەوەیە، باشیش بوو ئەم پرسیارەت كرد، سەرەتا باوەڕی ئێمە وەك وزارەتت پێدەڵێم.ئێمە پێداچونەوەمان كرد بۆ ئەوەی ئەم كەیسە وەك ژینۆساید بناسرێت، هەروەها قەرەبووی قوربانیانیش بكرێتەوە.

دادگای پێداچونەوە پێیان وایە زیادەڕەوییە بە ژینۆساید بناسرێت، ئەوان تەرددیان هەیە، لێ پێیان وایە ئاماژەی زۆر بۆ ئەنجامدانی ژینۆساید هەبێت، بەڵام ئێستا پێیان وایە زۆر ڕۆیشتوون بڵێن ژینۆسایدە.

دادگا پێیان وایە ئاماژە زۆر هەیە بۆ ئەنجامدانی ژینۆساید، بەڵام ئەم ئاماژانە بەس نین بۆ ئەوەی دادگا بڕیار بدات ژینۆساید ڕویداوە، ئەلەمێنتەكان بەس نین، بەڵام وەك وزارەت باوەڕمان وایە ژینۆساید ڕویداوە. دادگا ئێستا لەسەر ڕاستییەكان بڕیار نادات، بەڵكە لەسەر سزا یاساییەكان بڕیار دەدات.

پرسیار: شانس هەیە بە ژینۆساید بناسرێت ؟.

وەڵام: ناتوانم ئێستا وەڵامت بدەمەوە، ئێمە دڵمان خۆش نییە بە بڕیارەكە و ڕەخنەشمان گرتووە بۆ ئەوەی بە ژینۆساید بناسرێت، بە هەمان شێوە قوربانییەكانیش قەرەبووبكرێنەوە.

ئەگەر دادگای باڵا بگاتە ئەو بڕوایەی بگەڕێتەوە دادگای پێداچونەوە، ئەوجا شانسێك دەبێت، هەندێك جار لە هۆڵەندا ئەمە ڕویداوە، دۆسییەیەك هێنراوەتەوە دادگای پێداچونەوە.ئێستا ئەوان ئیستئنافیان كردووە.

ڕاستی لەبەردەستدایە ئانرات تاكو عەمانی ئەردەن مادەی كیمیاوی گەیاندووە، بەڵام دەبێت ئەوەش بسەلێنین لە عەمانەوە بردویێتییە عێراق.هەروەها دەبێت ئەوەش

بسەلمێنین کەرەستەکانی ئانرات لە دروستکردنی ئەو چەکە بەکارهێنرابێت لە هەڵە بجەی پێدراوە.دیارە خەڵکی دیکە زۆرن چەکیان داوە بە عێراق، ئەوەی گرنگە بیسەلمێنین بەو مادەیەی ئانرات ئەو چەکە دروستکراوە لە هەڵە بجەی پێدراوە.

پ: ئایا بە پێی دادگا کۆمپانیا هۆڵەندیەکان کە گازی کیمیاویان بەرهەم هێناوە و داوە بە عێراق تاوانبار نین ؟ ئایا وازهێنان لە قەرەبووکردنەوە پەیوەندی نەبوو بەم خاڵەوە.

وەڵام: ئەوەی لە لام ڕون بێت و لە یادم بێت ٢ کۆمپانیای هۆڵەندی لە دۆسییەکە ناویان هەیە. بەڵام پاش ئەوەی ئە نجومەنی ئاسایشی سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکان بڕیاری قەدەغەکردنی فرۆشتنی چەکی کیمیاویدا بە عێراق، ئەو ٢ کۆمپانیایە هیچکە چەکیان نەفرۆشتەوە بە عێراق. پۆلیسی هۆڵەندی لێکۆڵینەوەی لەگەڵ یەکێك لەو کۆمپانیانە کرد لە شاری ئارنهێم، ئەوەی پێش بڕیارەکەی نەتەوە یەکگرتووەکان و ئانرات بوو.ئەوەی ئێمە بزانین ئەوان دوای ئەو مێژووە ڕاوەستاون لە ناردنی چەکی کیمیاوی بۆ عێراق.دوای ئاگادار کردنەوەیان هیچ زانیارییەکمان لەبەردەستدا نییە کەرەسەی کیمیاویان ناردبێت بۆ عێراق.

پرسیار: یانی ناتوانرێت دۆزیان لەسەر بکرێتەوە ؟.

وەڵام: لێکۆڵینەوەی پۆلیس لەگەڵ ئەوان هیچ پەیوەندییەکی بەم کەیسەوە نەبووە، ئەوان سەرپێچی دیکەیان هەبووە، ئەوەش پێش ساڵی ١٩٨٥ بووە. لە دوای ئەوەی ناردنی چەکی کیمیاوی قەدەغەکراوە بنێردرێ بۆ عێراق نەیان ناردووە، زانیاریمان نییە ناردبێتیان، ئەوان پەیوەندیان بە کەیسی ئانراتەوە نییە.

پ: ئەم دادگاییە مەسروفاتێکی زۆری بۆکرا، دەتوانرێت ئەو ژمارەیەمان پێ بووترێت، چونکە چەندە ئەو ژمارەیە بەرز بێت ئەوە دەلالەت دەکات لە بە تەنگەوە هاتنی حکوومەتی هۆڵەندی لە جێبەجێکردنی عەدالەت.

وەڵام: زۆر زۆر زۆر.ئەم کەیسە بۆ هۆڵەندا گرنگ بووە، سنووریێك دانەنراوە بۆ خەرجی، چونکە دادگاکە گرنگ بوو، بایەخی زۆری پێدرا.

پ: ئایا بودجەی پارێزەری قوربانیان کێ دابینی کرد ؟.

وەڵام: نازانم، وەلیَ لە هۆڵەندا سستەمێك هەیە، ئەوەی داهاتی کەمبێت دەوڵەت پارەی پارێزەری بۆ دەدات، من تەسەور دەکەم و بۆی دەچم لەو بارەیەوە دەوڵەت یارمەتی دابێت.

پ: کوردەکان کەی و چۆن دەتوانن کەڵك لە ئەرشیفی دادگایی ئانرات وەربگرن بۆ بە دادگایی گەیاندنی ئەو کۆمپانیایانەی مەرگیان بەرهەم هێناوە بۆیان ؟, یانی بە نیاز نین ئەم ئارشیفە بخەنە خزمەت دەزگا کوردییەکانەوە ؟. کەی دەتوانن ناوەڕۆکی دەکومێنتەکان ببینن؟.

وەڵام: ئەو دۆسییەیە کراوە نییە بۆ کەس، دەشێت لە هەندێك کاتدا ئەوانەی قوربانین دەستیان بگاتە بەشێك لەم دۆسیەیە لە ڕێگای پارێزەرەکانیانەوە، ئەوەش گرانە و کارێکی سانا نییە.

بەشێك لە دۆسیەکە کراوە بوو لە کاتی پرۆسەی دادگاییەکە، هەندێك بەش لە دۆسییەکە کراوە نییە، بەشی سزادانەکە کراوە نییە بۆ خەڵك، دۆسییەی سزا کراوە نییە.

پ: ناوی ئەو کۆپمانیایانەتان لایە کە بەجۆرێ لە جۆرەکان لە بازرگانی مادە و مەتریالی پەیوەستدا بە ژاری کیمیاوی پشکداریان هەبووە؟ ئەگەر نا، بۆ ئاشکرایان ناکەن؟.

وەڵام: ئەتوانم شتی گشتی بڵێم کە لە دۆسیەکەدا هەبێت، تەنها ئەگەری بوونی یەك کۆمپانیای ئینگلیزی دەکرێت، ئەویش بەڵگە لە سەری نییە، بە نیسبەت کۆمپانیا ئینگلیزییەکەوە ئەویش هیچم نییە لەسەری کە دەستی هەبێت، ئانرات تاکە کەس نەبووە ئەم بازرگانیەی کردووە.

پ: ئەگەر کەسانێك هەبن ڕەگەزیان بیانی بێت ئێستا لە هۆڵەندا بژێن، بەشداربن لە ئە نجامدانی تاوان بەرامبەر بە مرۆڤایەتی وەکو فرانس ڤان ئانرات، ئامادەن دادگاییان بکەن بە هەمان شێوەی ئانرات ؟.

وەڵام: پێویستە بە جوانی گوێبگرین و بە وردی سەرنج بدەین، ئەم مەوزوعە زۆر لایەنی هەیە پێویستە لێکی جیابکەینەوە.

یەکە مجار پێویستە ئەو کەسەی دەمانەوێت دادگاییبکرێت دەبێت گومانلێکراو بێت، پێویستە دەسەڵاتی دادوەریمان هەبێت لەو بارەیەوە هەنگاو بنێین. ناکرێت کەسێك لە ڕواندا کارێکی کردبێت لێرە بیگرین، وەلێ دەتوانین ئەگەر ئەوکەسە دەسەڵاتی دادوەریمان لەسەری هەبێت بۆ تەداخولکردن یاخود ئەم کارە پەیوەست بێت بە بەرژەوەندی هۆڵەنداوە، نموونە کەسێك لە ڕواندا بەشداری ئە نجامدانی ژینۆسایدی کردبێت و لێرە بژێت، لەبەر ئەوەی لەگەڵ ڕواندایا پە یماننامەمان نییە لەو بارەیەوە ناتوانین دادگایی بکەین، نموونە هەفتەی ڕابردوو کەسێکی ڕواندی لەسەر تاوانی جەنگ و جینۆساید دادگاییکرا، نەمانتوانی لەسەر جینۆسایدەکە دادگایی بکەین، چونکە ئێمە پە یماننامەیەکمان نییە لەگەڵ ڕواندا لەو بارەیەوە. ڕاستە ئەو کەسە لێرە دەژێت، دەتوانین لەسەر تاوانی جەنگ دادگایی بکەین، بەڵام لەسەر تاوانی جینۆساید ناتوانین، چونکە ئەو کارە پێویستی بە پە یماننامە هەیە لە نێوان هەردوو وڵات، ئێمەش نیمانە لە گەڵ ڕواندایا، ئەمەش زۆر قانونییە.دوو ژەنەراڵی ئەفغانیمان بە ٩ ساڵ و ١٢ ساڵ زیندانی سزا داوە، کە لە هەشتاکان خەڵکیان ئەشکە نجە داوە لە وڵاتەکەی خۆیان، لێرەیا قوەتی قەزائیمان هەبوو بۆ ئە نجامدانی ئەمکارە.

پ: ئایا دەزانن کۆماری ئیسلامی ئێران، لە تاوانی هەڵە بجە ٧٢ کوردی ڕۆژهەلاتی سەر بە کۆمەڵەی کوشت و چەند کەسێکی دیکەشی بە دیلی ئیعدام کرد، ئایا ئەمە ئەوە دەرناخات کۆماری ئیسلامی ئێران هاوبەشە لە تاوانی هەڵە بجە ؟.

وەڵام: حەزەکەم لەناو دۆسیەکەی خۆمان بمێنینەوە و دەرنەچینە دەرەوە.

پ: ئامادە بوونی چالاکی کۆماری ئیسلامی ئێران لە دادگا، کە بۆخۆی بەهەمان شێوەی بەعس تاوانی بەرامبەر بە کورد ئەنجانداوە، ناڕەحەتی بۆ کوردەکان درووست دەکرد ؟.

وەڵام: ئێران لایەنێك نەبوو لە پرۆسەی دادگاییەکە، ئێران و عێراق ئامادە بوون لە پرۆسەکە بەلام لایەن نەبوون، هیچ کاریگەرییەکیان نەبووە لەسەر پرۆسەی دادگاییەکە. ئەوانەی لەو پرۆسەیە بەشداربوون بریتی بوون لە " قوربانیان، پارێزەرەکان، وزارەت " ئێمە دادگایەکی بێلایەنین کەس ڕۆڵی نییە بەسەرمانەوە.

پ: حکوومەتی عێراقی دانیان نا بەوەی ئەنفال ژینۆسایدە، ئایا دەتوانین کەڵك لەمب ڕیارە وەربگرین بۆ ناساندنی ئەم تاوانە لە جیهاندا ؟.

وەڵام: ئەوان لێکدانەوەی خۆیان هەیە، هاوکات زانیاری خۆیان هەیە، وەلێ ئێمە بەو زانیاری و مەتریالانەی لەبەر دەستمان هەیە.

دادگای ئێرە هیچ کاریگەری سیاسی لەسەر نەبووە، تەنها لە ڕوی یاساییەوە لێکدراوەتەوە کە ئانرات بەشدار نییە لە جینۆساید، دارفۆر جینۆسایدە، بەلام لەبەر ئەوەی بەرژەوەنی سیاسی لە پشتیەوەیە، ناهێلێت بە جینۆساید بناسرێت وەلێ بۆ خۆی جینۆسایدە.

ئـــەو بەڵگەنامانـــەی لـــە خـــوارەوە هـــاتووە لـــە خـــولی پێداچونەوە باری ئانراتیان قورسترکرد و راگەیاندنی هۆڵەندی گرنگـی زۆری پێـدا و گـرنگترین بەشـداری کـوردان بـوو بـە بەڵگەنامـە لـە دادگـا "ی نـاوبراو، کـە لـە لایـەن نووسـەری ئامادەکاری ئـەم پەرتووکـەوە پێشکەش بـە دادگـا کـرا، کـە لەلایەن بەڕێز حاکم عارف شاهین سەرۆکی ئەوکاتی دادگـای بـاڵای تاوانەکانـەوە پێشکەش بـە دادگـای کـرد لـە ڕێگـای خاتوو حاکم هاوار حەمە خورشیدەوە

بسم الله الرحمن الرحيم

IST.A8394.014.011

جمهورية العراق
رئاسة الجمهورية
السكرتير

العدد : ٢١٦٣/ك
التاريخ : ١٢/شوال/١٤١٢هـ
١٢/٤/١٩٩٢م

((سري وشخصـــــي))

السيد رئيس ديوان الرئاسة المحتـــــــــــرم

م/ الهولندي فراس فـــــــان

حصلت موافقـة السيد الرئيس القائد على المقترحات الواردة بكتاب جهاز المخابرات العدد / ٢٨/١٠١/١١٠ فـــي ٨/١/١٩٩٢ المرفقة صورته طيا " .

للتفضل باتخاذ مايقتضي .. مع التقديـــــر .

المرفقات/
صورة كتاب

[signature]
سكرتير رئيس الجمهوريـة
١٢/٤/١٩٩٢

ح/١٤
[illegible]
١٥

IST.A8394.014.010

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق
ديوان الرئاسة
المكتب الخاص

العدد/ م٣/خ/١/٤/٨١٦
التاريخ/ ١٤/شوال/١٤١٢هـ
١٦/٤/١٩٩٢م

سري وعاجل

إلى/ دائرة الشؤون القانونية

م/ أمر

طياً صورة كتاب رئاسة الجمهورية/ السكرتير الرقم ٢١٦٢/ك في ١٤/٤/١٩٩٢ ومرفقه صورة كتاب جهاز المخابرات الرقم ١٦٠/١٠١/٢٨ في ٢/٢/١٩٩٢،

يرجى اتخاذ ما يلزم لتنفيذ أمر السيد الرئيس القائد حفظه الله بشأن المقترحات الواردة في الفقرات (هـ، د، ز من ٦) من كتاب جهاز المخابرات أعلاه، مع العلم ان اسم [illegible] البيت هو « فارس منصور رشيد البزاز » واسم زوجته « حنان محمد محمود » فلسطينية الأصل

واعلامنا .. مع التقدير

المكتب الخاص
١٥/٤/١٩٩٢

عاجل جداً
السيد المدير [illegible]
١٦/٤

نسخة منه الى/
الدائرة التربوية والعلمية / مع صورة الوثيقة أعلاه ولتنفيذ الفقرة المتعلقة بالفقرة (ج من ٦) من كتاب جهاز المخابرات المشار اليه علماً ان اسم ولده « [illegible] » واعلامنا مع التقدير.
الدائرة الاقتصادية / مع صورة الوثيقة أعلاه ولتنفيذ الفقرة بالنسبة للفقرة (د من ٦) من كتاب جهاز المخابرات المشار اليه واعلامنا مع التقدير.
السيد محمود شاكر عبد العزيز / مع صورة الوثيقة أعلاه لتنفيذ الفقرة بالنسبة للفقرة (أ) من كتاب جهاز المخابرات المشار اليه في أعلاه.

السيد عبد [illegible] [illegible] لإجراء اللازم لتنفيذ الفقرة [illegible] ١٢٤

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العـــراق

الجمهورية العراقية
ديوان الرئاسة

العدد ٢/٧/٢/٨٨٢٠
التأريخ ١٨ / شوال /١٤١٢هـ
٢٠ / ٤ /١٩٩٢م

سري للغايه

الى : جهاز المخابـــــــــــــــرات

م ـ الهولندي فرانس فان

كتابكم ذو الرقم ٣٨/١٠١/١١٦٠ فـــــي ١٩٩٢/١/٨٠

تنسـب قيامكم بأبلاغ الفلسطينيه حنان محمد محمود ، زوجة فارس منصـور رشيد البزار ، بضرورة الابتعاد عن زوجها المذكور ، أذ أن موضوع طلاقهما سيتم حسمه وأبلاغنا عن أسم محكمة الاحوال الشخصيه المقامة أمامها دعوى الطلاق لامكان أعلامها بضرورة حسمها ..

مع التقديـــــــــر .

حاتم حمدان العـــزاوي
رئيس ديوان الرئاســـــــــــة

١٩٩٢/٤/١٩
جواد ٤/١٩
٤/١٩

نسخه منه الى :

مكتب رئيس ديوان الرئاسة ـ مذكرتكم ذات الرقم ٨١٦/٤/١ في ١٩٩٢/٤/١٦ للعلم رجاء .

ق ـ للمتابعه .

١ ـ ١

١٧ / شـ ١٨
٤/١٩
٤/١٨

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

سري للغاية

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE
IIS

العدد / ١٥٠/٤/١١/١/ ١١٨٧
التاريخ / ٧ / ذي القعدة / ١٤١٢هـ
٨ / ٥ / ١٩٩٢م

ديوان الرئاسة
١٢٢٠٧
٩ / ٥ / ٩٩٢

الى / ديوان الرئاسة

الموضوع / الهولندي فرانسفان

كتاب ديوان الرئاسة الموقر سري للغاية ق/٨٨٣٠ في ٢٠/٤/١٩٩٢.
تم ابلاغ زوجة المذكور اعلاه الفلسطينية الاصل الاردنية الجنسية (حنان محمد احمد) بضرورة الابتعاد عنه وان موضوع دعوة الطلاق معروضةحالياامام محكمة الاحوال الشخصية في الكرخ برقم ٦٨ في ١٩٩٢/١/٥ .

للتفضل بالاطلاع ... مع التقدير .

مدير جهاز المخابرات
٧/٥/ ١٩٩٢

سري للغاية

٢/١

٥٧٥
٩/٥/١٩٩٢

القانونية

IST.A8394.014.007

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE

سري للغاية وشخصي

العدد / ١١٦٠/ ١٠١ / ٢٨
التاريخ / ٢ / رجب / ١٤١٢هـ
٨ / ١ / ١٩٩٢م

الى / السيد رئيس هيئة التصنيع العسكري المحترم

م / الهولندي - فرانس فان

١. سبق وان قدم المذكور خدمات جليلة للقطر خلال فترة الحرب العراقية - الايرانية ، حيث زود مؤسسات الدولة وخاصة هيئة التصنيع العسكري بمواد كيمياوية محظورة ونادرة معرضاً نفسه الى نتائج في غاية الخطورة ، وبأسعار معقولة قياساً بالعروض التي سبق وأن قدمتها شركات أخرى ، وقد أوفى بجميع التزاماته المادية .

٢. تمكنت المخابرات الامريكية من كشف تعامله مع العراق وقيامه بتوريد مواد محظورة الى القطر ، من خلال كشفها لمواد أخرى مرسلة الى ايران عبر شركة المانية وبعد تدقيق السجلات تبين لهم بأنها دخلت القطر عن طريق ميناء العقبة ، وقد القي القبض عليه في أيطاليا واستطاع الخروج بعد دفعه رشاوي الى موظفيها هناك .

٣. حاولت الحكومة الامريكية أستدراجه الى أوربا بحجة جعله مدير لشركة الكوكاكولا الامريكية ، وقد رفض ذلك لشعوره

(١ - ٤)

سري للغاية وشخصي

IST A8394.014.012

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

سري للغاية وشخصي

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE

العدد /

التاريخ / / / ١٤هـ

/ / ١٩م

بأنها خدعة من قبل المخابرات الامريكيه ، وبقي في القطر خلال فترة العدوان الثلاثيني ، ومنح جواز سفر وجنسيه عراقيه من مديرية الاحوال المدنيه .

٤. خلال فترة تواجده في القطر تعرف على الفلسطينيه (حنان محمد احمد) ، ونشأت بينهما علاقه عاطفيه أنتهت بالزواج ، الا أنها لم تدم طويلاً ، لوجود شكوك حول زوجته بتهريبها معلومات الى أحد الاردنيين المعروفين بعلاقتهم مع السفارة الامريكيه في عمان عن عنوانه في القطر ، وهو ينوي الانفصال عنها حالياً ، مع العرض بأنه تأكد لدينا متابعته من قبل المخابرات الامريكيه وبمساعدة حلفائها الأوربيين .

٥. المذكور عاطل عن العمل حالياً ، ويعاني من مضائقه ماليه شديده لعدم وجود موردات ماديه تمكنه من العيش بها ، وبالذات بعد عودة زوجته الاولى وأبنه الى القطر ووصل به الحال الى عدم مقدرته على الإيفاء بالالتزامات الماديه لأدخال أبنه المدرسه الدوليه .

٦. عادت زوجته وأبنه من سويسرا مؤخراً .

٧. من خلال ماورد اعلاه ونتيجة للجهود الكبيرة التي بذلها .

- ٢ -

سري للغاية وشخصي

IST.A8394.014.013

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

سري للغاية وشخصي

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE
1918

العدد /

التاريخ / / ١٤هـ

/ / ١٩م

المذكور من أجل خدمة العراق العظيم لغرض احتوائه وانقاذه من محنته المالية الحالية وملاحقته من قبل عملاء أجهزة الأمن الامريكية ، نرتأي قيامكم باستحصال الموافقات اللازمة لتأمين المتطلبات التالية :

أ. تخصيص دار سكن له ولعائلته في موقع أمني جيد ومناسب .

ب. تخصيص راتب شهري له قدره (١٠٠) ألف دينار .

ج. أدخال أبنه المدرسة الدولية في بغداد أستثناءاً من الضوابط كون والده عراقي وعلى نفقة الهيئة وبالتنسيق مع وزارة الخارجية .

د. مساعدته من قبل هيئتكم ووزارة الصناعة باعطاءه عقود او مشاريع ضمن القانون والاستفادة من خبرته التجارية ومعرفته بالتعامل في هذا الميدان .

هـ. الايعاز الى وزارة العدل بحسم قضية الطلاق مابين المذكور وزوجته الفلسطينية ضمن القانون.

— ٢ —

سري للغاية وشخصي

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

سري للغاية وشخصي

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE
IIS

العدد /
التاريخ / / / ١٤ هـ
/ / ١٩ م

٧- أشعار الفلسطينية المذكورة بضرورة الابتعاد عنه وان موضوع علاقتها سيتم حسمه من خلال محاكم الدولة وبشكل أصولي .

يرجى التفضل بالاطلاع .. مع التقدير

مدير جهاز المخابرات
٧ / ١ / ١٩٩٠

- ٤ -
سري للغاية وشخصي

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
السكرتير

((سـرى))

العدد : ٥٧٩٥/ك
التاريخ : ٢٨/شوال/١٤١٠هـ
٢٢/٥/١٩٩٠م

ديـوان الرئاسـة /
دائرة الشؤون القانونيـة

م/ رسالـة

طيا " صورة كتاب وزارة الصناعة والتصنيع العسكرى
العدد ٦/ ٣/ ٤٨/ ١٣٧٨١ فـي
١٠/ ٥/ ١٩٩٠ وصورة مرفقاتـه .

لاتخاذ مايقتضي بشأنـه .

مع التقديـر.

المرفقات /
صورة كتاب مع صورة رسالة وترجمتها

سكرتير رئيس الجمهوريـة
٢٢/٥/١٩٩٠

IST.A8394.014.018

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
وزارة الصناعة والتصنيع العسكري
هيئة التصنيع العسكري

العدد/ ٦/٢/٩٨/٨٨/١٢٧
التاريخ الهجري ١٥/شوال/١٤١٠
التاريخ الميلادي ٨/٥/١٩٩٠

وزارة الجمهورية
العدد ٢٦٩٢
التاريخ ١٩٩٠/٥/

الى / رئاسة الجمهورية - السكرتير

م / رسالة

بجانبه رسالة السيد فان ابرات المؤرخة في ٧/٥/ ١٩٩٠ (مع ترجمتها) الموجه الى السيد الرئيس القائد صدام حسين (حفظه الله) بخصوص طلبه الحصول على الجنسية العراقية ، علما بأنه قد حصلت موافقة السيد الرئيس القائد صدام حسين (حفظه الله) على الطلب المذكور .

راجين التفضل بالاطلاع والايعاز الى الجهة المختصة لأجراء اللازم

مع التقدير

حسين كامل حسن
وزير الصناعة والتصنيع العسكري
٩/٥/١٩٩٠

(١ - ١)

IST.A8394.014.019

فان انرات

فرانس كورنيلس ادريانوس

البيادريه - الجامعه

أم / ٩١٥ زد /٣٥ اج / ١٤

بغداد

الى رئيس الجمهوريه العراقيه

سيادة صدام حسين

صاحب السياده

اتمنى أن تكون بصحه جيده حال استلامك هذه الرساله ، وبشعور حار اتلهف لاخاطب سيادتكم بطلبي في أن اكون مواطنا عراقيا .

سبق وان طلبت تحريريا من السيد فائز الشاهين ، والذي عملت معه لعدة سنوات ، ووجهني بأن أكتب اليكم رساله شخصيه .

عزيزي سيادة الرئيس ، في عام ١٩٧٧ جئت الى العراق لاول مره وسكنت مدينة بغداد لمدة ثلاث سنوات متتاليه ، وقمت بزيارة العراق كثيرا وحاولت التعاون من خلال معلوماتي وامكانياتي . لقد تعلمت على حب شعبكم وبلدكم واعتبرت العراق بلدي الثاني ، واشعر بالفخر في كل ما قدمته لخدمة هذا البلد . ولا أكتفي بهذا الشعور بل أصبح العراق يمثل بالنسبه لي رمزا لاهداف الماضي والحاضر والمستقبل .

وضمن تحديداتي ، وكمواطن في بلد العراق ، امل في ان اساهم في المزيد من التطور الصناعي والاقتصادي والتقدم ارشاد العراق وأنذر نفسي لهذا البلد المزدهر وتحت قيادتكم الرائعه .

تقبلوا فائق الاحترام والتقدير

المخلص

فرانس سي . أي فان انرات

(١ - ١)

ORIAC INTERNATIONAL S.A.

van Anraat,
Frans Cornelis Adrianus
Al-Jadiriya Al-Jameah
M/915 Z/35 H/14
Baghdad

To the President of the
REPUBLIC OF IRAQ,
His Excellency Mr. SADDAM HUSSEIN

Baghdad,7/5/90

Your Excellency,

wishing you to may receive this letter in good health and spirit, it is with a warm feeling of excitement that I address myself to Your Excellency with the request to may become an Iraqi National.

Previously I had asked in writing Mr. Faiz A. Al-Shaheen, with whom I have worked for several years and I was directed to write you a personal letter.

Dear Mr.President, I first came to Iraq in 1977 and lived in Baghdad for three years, in the following years have visited Iraq frequently and have tried to cooperate within my knowledge and capabilities.

I have learned to love your country and its people and considered Iraq as being my second homeland and I take pride in all what it took me to do and stand-up for it. Not only do I feel here at home, but above all can personalize with the past, present and future objectives Iraq stands for.

Within my own limitations, I certainly hope that I may contribute furthermore, as a full member of the Iraqi Nation, to the progress and industrial and econimical development of Iraq and dedicate myself to the prosperity Iraq so must deserves under your admirable leadership.

With deepest respect and dedication,

Sincerely Yours,

Frans C.A. van Anraat.

IST_A8394,014,021

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس قيادة الثورة

رقم القرار : ٤٢٢

تأريخ القرار: ١١/ذي القعدة/١٤١٠هـ

٤ / ٦ /١٩٩٠م

قرار

أستنادا الى أحكام الفقرة (أ) من المادة الثانية والاربعين من الدستور.

قرر مجلس قيادة الثورة مايأتي : -

أولا: يمنح فرانسس ، أي فان أنرات ، الجنسية العراقية .

ثانيا: يتولى وزير الداخلية تنفيذ هذا القرار .

صدام حسين

رئيس مجلس قيادة الثورة

IST.A8394.014.017

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق

الجمهورية العراقية

ديوان الرئاسة

العدد / ق / ٩/ ١٢٥١٧

التأريخ / ذي الحجة /١٤١٢هـ

٨ / ٦ /١٩٩٢م

سري

الى : جهاز المخابرات

م – حسم دعوى

الحاقا بكتابنا ذي الرقم ق/٢/١/٨٨٣٠ في ١٩٩٢/٤/٢٠.

وأشارة الى كتابكم ذي الرقم ١١٨٧/١/١١/٤/١٥٠ في ١٩٩٢/٥/٨ .

نرسل اليكم صورة كتاب وزارة العدل ذي الرقم ٤٦٦٩ في ١٩٩٢/٦/٣ وصورة قرار الحكم الصادر من محكمة الاحوال الشخصيه في الكرخ بتاريخ ١٩٩٢/٥/٢٤ الخاص بطلاق المدعى عليها حنان محمد احمد من زوجها فارس منصور رشيد .

يرجى الاطلاع .. مع التقدير.

عبد الستار خليل خليفه

عـ/ رئيس ديوان الرئاسة

١٩٩٢ / ٦/٨

المرفقات – صورة كتاب مع صورة قرار حكم .

نسخة منه الى :

مكتب رئيس ديوان الرئاسة – كتابنا المشار اليه في أعلاه نرسل اليكم صورة كتاب وزارة العدل ومرفقه صورة قرار الحكم المشار اليهما في أعلاه .. مع التقدير .

المرفقات – صورة كتاب مع مرفقه .

١ – ١

٦/٨ ٦/٨

IST.A8394.014.00

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية

وزارة العدل

محكمة الاحوال الشخصية في ....الكرخ

٩١/٢٠٩١

مستمر ٩٨٧/٩٢

تشكلت محكمة الاحوال الشخصية في ....الكرخ.................. بتاريخ ٢٤ /٥ / ٩٢ برئاسة القاضي

السيد ...محسن السلامي..

المأذون بالقضاء باسم الشعب واصدرت قرارها الاتي :ـ

المدعي / فارس منصور رشيد / وكيله المحامي جميل دنو

المدعى عليها / حنان محمد احمد مصطفى (اردنية الجنسية) وكيلها المحامي كهلان عبد المجيد

القـــرار /

تم عقد زواج المتداعيين في محكمة الاحوال الشخصية بالكرخ بموجب عقد الزواج تسلسل ٩٠/٤٩٠ سجل ٣٨٦ وتاريخ ٣٠/ ٣/ ٩١ المعجل ليره ذهب والمؤجل مائة الف دينار عراقي باق بذمة الزوج عند اقرب الاجلين ٠٠ وبتاريخ ٢٦/ ٩/ ٩١ اقام المدعي الزوج الدعوى المرقمة ٢٠٩/ ٩١ في محكمة الاحوال الشخصية بالرصافة ادعى بان المدعى عليها زوجته الداخل بها شرعا وقد طلقها خارج المحكمة في ٢٢/ ٩/ ٩١ طلاقا رجعيا خارجيا بموجب الورقة العرفية الصادرة من العالم الديني ٠٠ وطلب دعوتها واصدار قرار تصديق الطلاق الواقع بالتاريخ المذكور ٠٠ هي الاخرى بتاريخ ١٢/ ١٠/ ٩١ حركت الدعوى ضده في شرطة الصالحية ادعت انه تركها وهو هولندي الاصل واعلن اعتناقه الدين الاسلامي وبعد زواجهما جهز البيت باثاث فاخرة بشقة بشارع حيفا عمارة ١٠٢ شقة ٥٢ ط ٥ مسجلة بعقد باسمه وفوجئت باختفاءه واختفاء الاثاث من البيت وطلبت فتح الشقة وقامت الشرطة بالتحقيق وجود الاثاث واحضر زوجها المشكو منه ودونت افادته فافاد انه هولندي الاصل وحصل على الجنسية العراقية ويعمل في منشأة المثنى وادعى انه اتفق معها على بيع الاثاث ٠٠ الخ فانها قام عنها شكوى بالشرعية ولم يتطرق الى الطلاق ٠٠ وبنتيجة التحقيق قرر قاضي التحقيق بتاريخ ٢٨/ ١٠/ ٩١ ابقاء الاثاث لدى الزوجة وغلق الشكوى وصدق القرار تمييزا ٠٠ محكمة الرصافة لم تبلغه على يوم محدد للمرافعة باستدعاء الدعوى وفي ٧/ ١٠/ ٩١ تركت الدعوى للمراجعة بمحكمة الرصافة ثم في ١٢/ ١٠/ ٩١ حضر المحامي جميل دنو وعينت له المحكمة المشار اليها موعدا جديد واستمهل لتقديم الوكالة الا انه لم يحضر بالجلسات اللاحقة ولم يقدم وكالته عن المدعي وبالجلسة ٢٥/ ١١/ ٩١ قررت المحكمة الرصافة احالة الدعوى الى محكمة الكرخ حسب طلب المدعى عليها وحسب الصلاحية المكانية لانها تسكن بالكرخ وعقد الزواج بالكرخ ٠٠ وعينت لهم يوم ١٠/ ١٢/ ٩١ للحضور بالكرخ ٥ وقد وردت لمحكمتنا بتاريخ ٨/ ١٢/ ٩١ وسجلت بعدد ٢٠/احالة/ ٩١ واينا لم يحضر المدعي ولا وكيله وحضرت المدعى عليها فقط واستمهلت لاحضاره بنفسها ثم تبلغ المدعي ولم يحضر امامنا [illegible] حقه غيابا وعنا منذ الجلسة المؤرخة ٣/ ٣/ ٩٢ وطلب وكيل المدعى عليها تصديق الطلاق [illegible] على عريضة الدعوى ـ حيث لم ترتق

وزارة العدل

محكمة الاحوال الشخصية

IST.A8394.014.004

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية

وزارة العدل

محكمة الاحوال الشخصية في الكرخ

٩١/٢٠٩١

تشكلت محكمة الاحوال الشخصية في الكرخ بتاريخ ٢٤ / ٥ / ٩٢ برئاسة القاضي السيد محسن السلامي

المأذون بالقضاء باسم الشعب وأصدرت قرارها الآتي :-

تابع (٢)

بها ورقة الطلاق الخارجية — وقدم رسالة من المدعي للمدعى عليها باللغة الانكليزية — مترجمة من الكاتب العدل خلاصتها ومضمونها انه يؤكد لها ان الطلاق سيتم وفقا لحقوقها وخلافاتهم سوف تناقش بالمحكمة • وبقت الدعوى للمدعي يحضر ويحضر شهود الطلاق ولا المدعى عليها عند ما بينة لاثبات صحة طلب باستيفاء الدعوى واثبات الطلاق الخارجي المزعوم ٢٢/ ٩/ ٩١ وبالجلسة الاخيرة ٢٤/ ٥/ ٩٢ طلب وكيل المدعى عليها اصدار الحكم غيابا معلقا على نكوله عن اليمين عند الاعتراض عليه ولما ذكر اعلاه ولسير التحقيق واستنادا للمادة ١١٨ من قانون الاثبات رقم ١٠٧/ ٧٩ والمواد ٣٧ و٣٨ و٣٩ من ق الاحوال الشخصية المعدل رقم ١٨٨ / ٥٩ المعدل وبالطلب تقرر الحكم على المدعى عليها بتصديق طلاقها الخارجي الرجعي لاول مرة من المدعي المؤرخ ٢٢/ ٩/ ٩١ ولانتهاء فترة العدة فقد بانت منه بينونة صغرى لاتحل له الا بعقد جديد م ٢/٣٢ -أ من ق الاحوال الشخصية وتحميل المدعي الرسوم والمصاريف — مع احتفاظ المدعى عليها بكامل حقوقها الشرعية والقانونية بما فيه المالية بالتعويض وصدر القرار غيابيا بحق المدعي معلقا على النكول عن اليمين عند الاعتراض والانكار قابلا للاعتراض والتمييز وافهم علنا •

م.ن

القاضي الاول

محسن السلامي

نائب رئيس استئناف بغداد

وزارة العدل
محكمة الاحوال الشخصيه
في ...

/ شهاب /

IST.A8394.014.005

IST.A8394.014.003

بسم الله الرحمن الرحيم

وزارة العدل
دائرة العلاقات العدلية والتخطيط
قسم : العلاقات القانونية

العدد / ٢ / ح / ١ / ١٨٧ / ١٩٩٦ ٤٦٦٩
التاريخ / ٢ ذو الحجة ١٤١٢ هـ
٢ / ٦ / ١٩٩٢ م

ديوان الرئاسة
الوارد ١٦٧٢
التاريخ ٢ ٦ ١٩٩٢

رئاسة ديوان الرئاسة
م/ المواطنة الأردنية حنان محمد احمد

كتابكم ذو العدد ق/ ١١١٤٨ في ١٢/ ذي القعدة/ ١٤١٢هـ الموافق ١٣/ ٥/ ١٩٩٢م.

نود أن نبين أن محكمة الاحوال الشخصية في الكرخ قد حسمت بتاريخ ٢٤/ ٥/ ١٩٩٢ الدعوى المرقمة ٢٠٩١/ ٩١ الخاصة بالمدعي فارس منصور رشيد والمدعى عليها حنان محمد أحمد واصدرت قرارها بتصديق الطلاق الخارجي الرجعي والاحتفاظ للمدعى عليها بكامل حقوقها الشرعية والقانونية ، وصدر القرار غيابيا بحق المدعي معلقا على النكول عن اليمين عند الاعتراض والانكار ، وقابلا للاعتراض والتمييز.

ونرفق بطيه نسخة من القرار المذكور.

مع فائق التقدير.

شبيب لازم المالكي
وزير العدل
٢ /٦/ ١٩٩٢

من ٢ : ٦

الدائرة القانونية
٩١٨٦
٢ /٦/ ١٩٩٢

السيد رئيس ديوان الرئاسة المحترم

تحية طيبة

م/ الهولندي فرانس فان (فارس منصور رشيد البزاز)

هامش سيادتكم في ١٥/٤/١٩٩٢ المثبت على الكتاب (جانباً) نعرض الآتي :-

١- فيما يتعلق بتخصيص راتب تقاعدي للمذكور اعلاه ، فقد اعددنا صيغة القرار المقتضي بإضبارة منفردة لعرضه امام انظار السيد الرئيس القائد (حفظه الله) لتوقيعه .

٢- اما فيما يتعلق بالايعاز لوزارة العدل بحسم قضية طلاقه وزوجته الفلسطينية ، واشعارها بضرورة الابتعاد عنه .

- نرى مفاتحة جهاز المخابرات للقيام بمهمة ابلاغ زوجته الفلسطينية حنان محمد محمود بضرورة الابتعاد عن زوجها فارس منصور رشيد البزاز ، وكذلك ابلاغنا عن اسم محكمة الاحوال الشخصية المقامة امامها دعوى الطلاق لامكان اعلامها بضرورة الاسراع بحسم الدعوى .

وقد اعددنا الكتاب المقتضي (جانباً)

للتفضل بالاطلاع والامر بتوقيعه .. مع التقدير .

دائرة الشؤون القانونية
١٩/٤/١٩٩٢

١٩/٤

١٩/٤

٤/١٩

IST.A8394.014.009

جمهورية العراق

الجمهورية العراقية

ديوان الرئاسة

العدد / ق /٢/١/ ١١٤٨/ ١١

التاريخ ١٢ /ذي القعدة/١٤١٢هـ

١٢ / ٥ /١٩٩٢م

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخة الدائرة

الى : وزارة العدل ـ مكتب الوزير

م ـ حسم دعوى

يرجى الايعاز الى محكمة الاحوال الشخصيه في الكرخ بالاسراع في حسم الدعوى ذات الرقم ٦٨ في ١٩٩٢/١/٥ الخاصة بموضوع طلاق الفلسطينية الاصل الاردنيه الجنسية منال محمد احمد من زوجها فارس منصور رشيد البيسراز

وأعلامنا .. مع التقدير.

سمير عبد العزيز النجم

عن رئيس ديوان الرئاسة

عواد ٥/١٢

نسخة منه الى :

مكتب رئيس ديوان الرئاسة ـ مذكرتكم ذات الرقم ٨١٦/٤/١ في ١٩٩٢/٤/١٦ نرسل صورة كتاب جهاز المخابرات ذي الرقم ١١٨٧ في في ١٩٩٢/٥/٨ للعلم رجاء..

للمتابعه .

١ ـ ١

٥/١٢ ١٢ ٥/١٢

IST.A8394.014.006

IST.A8394.014.002

ق/٢/١ الى/ جهاز المخابرات

م/ الهولندي فرانس فان

الحاقاً بكتابنا ذي الرقم ق/٢/١/٨٨٢٠ في ٢٠/٤/١٩٩٢ واشارة الى كتابكم ذي الرقم ١٠/٤/١١/١/١١٨٧ في ٨/٥/١٩٩٢

نرسل اليكم صورة كتاب وزارة العدل ذي الرقم ٢/٢/١/١٨٧/٤٦٦٩ في ٢/٦/١٩٩٢، وصورة قرار الحكم الصادر من محكمة الاحوال الشخصية في الكرخ الصادر بتاريخ ٢٤/٥/١٩٩٢ الخاص بطلاق المدعية حنان محمد احمد من زوجها فارس منصور رشيد.

يرجى الاطلاع .. مع التقدير

المرفقات
صورة كتاب
صورة قرار الحكم

عبد الستار خليل جمعه
د. نائب الدوا (١)

نسخة منه الى: -
مكتب رئيس ديوان الرئاسة - كتابنا اليه في اعلاه نرسل اليكم صورة من كتاب وزارة العدل مرفقة صورة قرار الحكم الصادر في ٢٤/٥/١٩٩٢ للعلم .. مع التقدير.

٦/٦

عبد الرحمن
٦/٦

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق

المحكمة الجنائية العراقية العليا

بغداد - العراق

The Iraqi High Tribunal

Baghdad - Iraq

المحكمة الجنائية العراقية العليا
Iraqi High Tribunal

العـدد : ٢٣٤ر٢٠

التاريخ :١٩/ ٤ /٢٠٠٧

الى / وزارة العدل الهولنديـــــــة

نود أعلامكم بأن النسخ التي أرسلت اليكم هي طبق الأصـــل من النسخ الأصلية والتي هي بحوزة محكمتنا ومن ضمن الوثـــائق المعتمد عليها.

شاكرين تعاونكم معنا ...مع التقدير

القاضي

عارف عبد الرزاق الشاهين

رئيس المحكمة الجنائية العراقية العليا

سري للغاية وشخصي

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

سري للغاية وشخصي

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE
1973

٧- أشعار الفلسطينيه المذكوره بضرورة الابتعاد عنه وان موضوع علاقتهما سيتم حسمه من خلال محاكم الدولة ودمشق أصولياً.

يرجى التفضل بالاطلاع [illegible] مع التقدير

مدير جهاز المخابرات

المحكمة الجنائية العراقية العليا
نسخة طبق الاصل
Iraqi High Tribunal

سري للغاية وشخصي

الجمهورية العراقية رئاسة الجمهورية جهاز المخابرات	سري للغاية وشخصي	IRAQI INTELLIGENCE SERVICE

العدد :
التاريخ :

[illegible]

٥. [illegible]

٦. [illegible]

٧. [illegible]

سري للغاية وشخصي

المحكمة الجنائية العراقية العليا
نسخة طبق الأصل
Iraqi High Tribunal

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

سري للغاية وشخصي

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE

العدد /
التاريخ / / / ١٤ هـ
/ / ١٩ م

المذكور من أصل عربية العراق العظيم بالرغم أعتزازه واستقالته من منصبه الحالية وملاحقته من قبل عملاء أجهزة الأمن الأمريكية ارتأى [illegible] نأمل باستحصال الموافقات اللازمة لتأمين المتطلبات التالية :

أ. تخصيص دار سكن له ولعائلته في مركز أمني جيد ومناسب .

ب. تخصيص راتب شهري له قدره (١٠٠٠) ألف دينار .

ج. أرسال أبنه الدراسة الجامعية في العراق استثناءً من الضوابط كون والده عراقي وعلى نفقة الهيئة بالتنسيق مع وزارة الخارجية .

د. مساعدته من قبل هيئتكم بعد إعادته بإعطاء عقود استشارية [illegible] القانون والاستفادة من خبرته [illegible] بالتعامل في هذا الميدان .

هـ. الايعاز الى وزارة العدل [illegible] من القانون [illegible] المذكور [illegible]

-٣-

سري للغاية وشخصي

المحكمة الجنائية العراقية العليا
نسخة طبق الأصل
Iraqi High Tribunal

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

سري للغاية وشخصي

IRAQI
INTELLIGENCE SERVICE

العدد:
التاريخ:

المذكور من أهل [illegible] العراق [illegible] أمتاز[illegible]
واستفادته من خبرته المالية العالية والموصوفة من قبل
[illegible] أجهزة الدول [illegible] نرتئي [illegible]
باستحصال الموافقات اللازمة لتأمين المتطلبات
التالية:

أ. تخصيص [illegible]
[illegible]

ب. تخصيص راتب شهري له قدره (...) ألف
دينار.

ج. إرسال أبنه [illegible] أستمرار
[illegible] وعلى نفقة
الهيئة وبالتنسيق مع وزارة الخارجية.

د. مساعدته من قبل هيئتكم [illegible] لإصداره [illegible]
[illegible] القانون [illegible]
[illegible]

هـ. [illegible] إلى وزارة العدل [illegible]
[illegible] القانون

- ٢ -

سري للغاية وشخصي

المحكمة الجنائية العراقية العليا
نسخة طبق الأصل
Iraqi High Tribunal

الجمهورية العراقية
رئاسة الجمهورية
جهاز المخابرات

IRAQI INTELLIGENCE SERVICE

[illegible]

١. [illegible]

٢. [illegible]

٣. [illegible]

(٦ - ١)

[illegible]

المحكمة الجنائية العراقية العليا
Iraqi High Tribunal
طبق الأصل

OM: bewijs uit Irak tegen Van Anraat - DePers.nl - Windows Internet Explorer

http://www.depers.nl/buitenland/48786/OM-bewijs-uit-Irak-tegen-Van-Anraat.html

OM: bewijs tribunaal inbrengen tegen Van Anraat

Ads door Google

documenten controleren

paspoort, rijbewijs, id card controleren en opslaan

www.merlin.nl/id-controle

Gepubliceerd: maandag 2 april 2007 14:51

Update: maandag 2 april 2007 14:57

Het Openbaar Ministerie wil bewijsmateriaal uit het Irak-tribunaal inbrengen in de hoger beroepszaak tegen Frans van Anraat. De zakenman werd anderhalf jaar geleden tot vijftien jaar cel veroordeeld voor het leveren van chemicaliën aan het regime van Saddam Hoessein. Maar justitie was niet tevreden met het vonnis en wil hem ook veroordeeld zien voor volkerenmoord.

De geleverde chemicaliën zijn gebruikt voor mosterd- en zenuwgas waarmee Hoessein eind jaren tachtig Koerdische dorpen in Noord-Irak aanviel. De Nederlandse aanklager Simon Minks zegt dat Van Anraat samenzweerde met Ali Hassan al-Majid, ook bekend als Ali Chemicali. Jan Peter van Schaik, advocaat van Van Anraat, protesteert tegen de introductie van het Iraaks bewijs. Hij wil eerst een onderzoek naar de authenticiteit van de documenten.

De Verenigde Staten beschuldigde Van Anraat in 1989 van overtreding van het exportverbod dat gold voor Irak. Italië, waar de zakenman verbleef, weigerde echter om Van Anraat uit te leveren aan de VS en sprak hem vrij. Voordat die vrijspraak werd teruggedraaid in hoger beroep, vluchtte Van Anraat naar Irak waar hij onder bescherming van Saddam Hoessein leefde. Na de Amerikaanse inval in dat land in 2003 vluchtte hij via Syrië naar Nederland, waar hij opnieuw werd gearresteerd.

In de documenten die de Nederlandse aanklager wil bespreken in de hoger beroepszaak staat dat de zakenman een Iraaks paspoort kreeg. Het paspoort zou hem zijn toegekomen als dank voor zijn 'waardevolle diensten', waaronder 'het leveren van

Top nieuws | **Meest gelezen** | Nieuwsbronnen

- 18:29 Gerard krijgt award bezorgd op Curaçao
- 11:34 Bobby Farrell (Boney M) overleden
- 11:07 Benzine wordt nog duurder
- 18:34 'Ov moet langer rijden'
- 08:55 Stappen tegen twitterende Dijksman
- 13:57 Rutte, zoekterm: single
- 21:59 Een bad ass motherfucker
- 16:17 Geen explosief bij Milieudienst
- 18:08 Doden door gladheid in noorden
- 19:12 'Somaliërs doen aangifte'

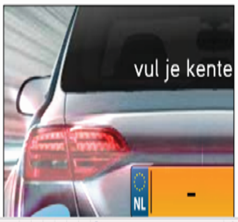

Nederlands > NIEUWS > Nederland > Justitie

Mogelijk nieuw bewijs tegen Van Anraat

DOOR GORAN BABA ALI EN SEBASTIAAN GOTTLIEB

04-04-2007

Het Koerdisch Halabja Centrum CHAK heeft nieuwe mogelijk belastende documenten (PDF-bestand) ingebracht bij het hoger beroep tegen Frans van Anraat. De documenten zouden afkomstig zijn van het Iraakse tribunaal dat Saddam Hussein de doodstraf heeft opgelegd.

Van Anraat werd december vorig jaar veroordeeld tot vijftien jaar cel wegens medeplichtigheid aan oorlogsmisdaden in Irak. De rechtbank in Den Haag stelde vast dat Van Anraat in de jaren tachtig grondstoffen voor chemische wapens heeft geleverd aan het regime van Saddam Hussein. Hij werd vrijgesproken van medeplichtigheid aan genocide, omdat hij niet geweten zou hebben dat Saddam Hussein van plan was om gifgas te gebruiken tegen de Iraakse bevolking.

Vlucht

Frans van Anraat wordt al in 1989 verdacht van illegale levering van chemische grondstoffen aan Irak. De Amerikaanse justitie komt hem samen met zijn Japanse zakenpartner Tanaka op het spoor in Italië en vraagt om zijn uitlevering. In afwachting van de behandeling van dat verzoek wordt van Anraat vrijgelaten en vlucht hij naar Bagdad

Salaris
In diezelfde brief vragen de inlichtingendiensten voor hem een vast salaris van duizend dinar per maand, (terwijl het gemiddelde salaris voor een ambtenaar in die tijd ongeveer 200 dinar was.) Volgens de brief was Van Anraat werkloos en verkeerde hij in moeilijke financiële omstandigheden.

Als Van Anraat op 4 juni 1990 de Iraakse

Ali Rahimi][

From Wikipedia, the free encyclopedia

)Ali rahimi(Redirected from

search, navigationJump to:

Ali Rahimi was one of the main characters in bringing to justice. Frans van Anraat is the Frans van Anraat person responsible for the delivery of chemicals to the in the Kurds that were used in bombing the regimeIraqi .is a city in Sardasht and the Iranian city of IraqNorth of Northwestern Iran with more than ٥٠،٠٠٠ inhabitants, southwest of Lake Urmia about ١،٣٠٠ metres above sea level. It lies in the West Azarbaijan province. It was the first city in which civilians where attacked with chemical weapons by Saddam Hussein during the Iran-Iraq war. Although it happened even before Halabcha it didn't get much publicity at the time because Iran was being ignored by international community.

The population of Sardasht is Kurdish.

As he worked in the hospital at Sardasht he was a bombardment executed by the chemicalwitness to the former Iraqi regime. He dedicated his life and money to help the victims of the chemical bombardment of

Sardasht and later also the victims of the bombardment .Halabjaof
and continued his quest HollandIn ١٩٨٩ he moved to to find the ones responsible for supplying the chemicals that helped the former Iraqi regime to create the dirty bombs. With the help of other high profile Kurds in the north of Iraq he was able to provide the evidence to . "Ali Rahimi is now justicebring Frans van Anraat to *citation* ".[Kurdistan of Simon Wiesenthalknown as the]*needed*

The main thing Ali rahimi achieved was, that trough the Anraat case, he forced a western court to acknowledge a crime was committed against Kurds. This is exceptional because usually the Kurds are addressed as Iranians, Turks, Syrian or Iraqis. This had never been done before.

] External linksedit[

www.tishktv.net

www.kurdmedia.com

www.puk.org

www.netwerk.tv

Retrieved from "http://en.wikipedia.org/wiki/Ali_Rahimi"

عەلی ڕەحیمی: ئەو پیاوەی سەکتەی دڵ تەنها ڕۆژێك لە دادگای ئانرات دووری خستەوە

عەلی ڕەحیمی کەسایەتی شاری سەردەشت، هەڵسوڕاوی دیاری چاودێری کوردۆساید –چاك، کە ماوەی ٧ ساڵە لە کۆمیتەی ڕۆژهەڵاتی ئەم ڕێکخراوە

دڵسۆزانە کاردەکات، یەکێك لەوانەی لە چرکە یەکەمەکانی دادگایی فرانس ڤان ئانرات و سکاڵاکەر لەسەر ئەو تاوانکارە چالاکانە بەشداری دادگاییەکەی کردووە، یەکەم کەسیش بووە پرسم پێی کردووە بۆ کارکردن لەسەر ئەو پرسە و وەڵامەکەی زۆر هاندەر بوون بۆم، وەلێ لەبەر ئەوەی وەك سکاڵاکەرانی دیکە " دانیا عەلی و

ڕێباز قادر "، کاك عگیدی کوردی باکوور نەیانتوانییوە ڕۆڵیان لە دادگاییەکە بنوسنەوە کەمتر دەرکەوتونە، یاخود هەر گرنگی ڕۆڵیانمان بۆ دەرنەکەوتووە، هاوکات بەڕێزی کۆڵەگەیەکی گرنگی ناساندنی دۆسیەی کیمیابارانکردنی شاری سەردەشت بووە، مخابن ماوەیەکە نەخۆشی دڵ تەنگی پێ هەڵچنیوە و لە چالاکی خستووە، بە پێویستمان زانی ئەم هەڤ پەیڤینەی لەگەڵدا ئەنجام بدەین، سەبارەت بە دۆسیەی دادگایی بازرگانی چەکی کیمیاوی فرانس ڤان ئانرات.

پرسیار: بەڕێزت لە سەرەتای پرۆسەی دادگایی فرانس ڤان ئانرات بەشداریت کرد، وە لە یەکەم چرکە ساتەکانەوە لە هەوڵەکاندا بووی تا ناوەندی چاك بەشداری ئەو پرۆسەیەی کرد، ئێستا وەك بیستمان ڕۆژی ٢١-١٢-٢٠٠٨ پرۆسەی دادگایی هەڵەبجە دەستی پێکرد، دیارە ئەزمونی پرۆسەی دادگایی فرانس ڤان ئانرات گرنگە بۆ ئەوەی

کەڵکی لێوەربگرترێت وەك ئـەزموونێك یـان وەك کـە خـاڵی هاوبـەش لـە نێـوان ئـەو دوو دادگاییە هەیە, ئەویش چەکی کیمیاوی بازرگانیکردنە بەو چەکە مەرگ هێنـەرەوە، بـە تایبەتیش لەو لایەنەوەی کە فرانس ڤان ئانرات یەکێك لەو تاوانانەی لەسـەر سـاغبوەوە هاوبەشـیکردنی ئـەوبوو لـە بۆردومـانکردنی هەڵەبجـە، سەردەشـت، گۆپتەپـە، زەردە، ئالۆتان، فرجینی، شاخەسێن،......, ئەمانە بزانین ئەم پرۆسەیە ئێوە چۆن بەشداریتان تێیدا کرد ؟، وردەکارییەکانی ڕونبکەنەوە ؟.

وەڵام: کاتێـك فـرانس ڤـان ئـانرات هـاتبوەوە بـۆ هۆڵەنـد، بـەهۆی یـەکێك لـە ڕۆژنامەنووسەکانی هۆڵەندی، چاوپێکەوتنی لە گەڵدا کرابوو، کە ئەوکات لە بەغدا کاری دەکرد وەك مشاور وزارەتی نـەوت و بـۆ کـڕینی مـەوادی کیمیـاوی، چـاوپێکەوتنی لـە گەڵدا دەکات و فلیمەکەی لە کاناڵی توێ ڤەنداغ (دوی ئەمڕۆ) بـڵاو بـوەوە، ئێمـەش کـە ئـەو چـاوپێکەوتنەمان بـینی و ئـەو ڕۆژنامەیـەمان بـینی دەسـت بـەکار بـووین، بـەڵام خۆشـبەختانە دادسـتانی پەروەندەکـەمان یـان داواکـاری گـشتی کـە ئێـوە پێـی دەڵـێن بڕیاری گرتنی دابوو، ئێمەش بە پێخۆشحاڵییەوە پـاش درووسـتکردنی کۆمیتەیـەك کـە بەڕێز عەلی مەحموود و مارتین تیلاخە و کاك ئەمیر و چەند برادەرێك تر، ئێمە کە ئـەو کۆمیتەیەمان پێك هێنا لە ئامستردام، دەستمان کرد بە کۆکردنەوەی بەڵگەنامـە منـیش ئامادەیی خۆم بۆ بەشدار بوون لەو دادگاییە ڕاگەیاند,من پەیوەندییم کرد بـە پۆلیـسی لێکۆڵینەوەوە لە زەیفنبێرخن، پاشان ئەوان هاتن لێکۆڵینەوەیان کرد، چـەند کەسـێکی دیکـەی سەردەشـتیمان دۆزییـەوە، کـە ئـەوانیش هـاتبوون بـۆ ئـۆ پـی سـی دەبلیـوو، ئەوانیشمان وەك شایەد و وەك سکاڵاکەر بـرد بـۆ دادگـا، ئیـدی بـەو شـێوەیە ئێمـە دەستمان کرد بە سکاڵا، بەڵام پێش ئەو جەرەیانە، من لە ساڵی ۲۰۰۱ بیستم لە بەلجیك دادگایەك پێکهاتووە، کە لە ڕادیۆی دەنگی کوردی ئامەریکا (لە یـادم نییـە کـوردی یـان فارسی بوو) لەوێ گوێم لێبوو کە دادگایەك بۆ تاوانبارانی جینۆسایدی گەلان درووسـت بووە، من چووم بۆ ئەوێ لە گەڵ هەڤاڵی کوڕم (دوو ساڵ پێش ئانرات), لەوێ هـەموو

دۆکۆمێنت و بەڵگەنامەکانمان پێشکەش بە دادگا کرد، کە بۆ هیومان ڕایچ و ئامەریکایان ناردبوو، بەڵام بە داخەوە کە تا ماوەیەکی زۆر هیچ خەبەر نەبوو، تا سەدام حوسێن ڕوخاو فرانس ڤان ئانرات هاتەوە بۆ هۆڵەندا، لە هۆڵەندا لە ژێر چاودێری داتسان فرێد تەیفن بوو، پاشان لە کاتێکدا دەیەویست ڕابکات، بڕیاری گرتنی دەرچوو.

پرسیار: باشە پارێزەرتان چۆن پەیدا کرد، وە ڕۆڵی ئێس پەی چۆن بوو لەو دادگاییە، وە سکاڵاکەران بەڕێزت و دانیا عەلی و ڕێباز قادر کە ناسنامەی هۆڵەندیتان هەبوو، لەبەر ئەوەی ناسنامەی هۆڵەندیتان هەبوو، ڕۆڵی ئێوە لەو دادگاییە زۆر گرنگ بوو، بە تایبەتیش بەڕێزت کە ڕۆڵی گرنگت گێڕا لەسەر ئەوەی دۆسیەی بۆردومانبارانکردنی شاری سەردەشت لەو دادگاییە بەرجەستە بکەیت، لە سەرەتای دەستبەکاربوونتان لە یەکەم ڕۆژەکانەوە، چیتان کرد ؟، وە چۆن دۆسییەی بۆکرایەوە، وە پارێزەر چۆن پەیدا کرا ؟، بە تایبەتی ئەو پارێزەرە، ئەوەی من ئاگادار بم، یەکەم کۆبونەوە لە ماڵی عگید لە ئامستردام کرا(کوردێکی باکوورییە)، کە کاک عگید بوو، کاک مارتین، دانیا عەلی بوو، من بووم، وابزانم عەلی مەحموود بوو، ئەو چەند کەسانە ئێمە چووین لەوێ کە کۆمیتەکەمان درووستکرد، ئەوان بەشوێن وەکیلێکدا بوون، بەڵام پێش ئەوەی ئەو شتە بکرێت من بۆخۆم لەگەڵ پۆلیسی تەحقیق پەیوەندیم گرتبوو، تەلەفۆنم بۆیان کردبوو، ئەوان باشجویی و تەحقیقاتیان لە منەوە کردبوو، لە پاشانیش ئەم پەروەندەیە ئەگەر لە واقیعدا بڵێین کاتێک ئێس پەی پێدەزانن، بۆ دابینکردنی بودجەی دادگاییەکە زۆر سروشتتییە لەبەر ئەوەی لێرە وڵاتێکی دیموکراتییە، دەبێت دەوڵەت بڕیار بدات بۆ دابینکردنی ئەو پارەیە، ئێمەش بەهۆی ئەو مارتین تێلاخەوە وە عگید وە کاک ئەمیر کە ئەوان لایەنگران یان ئەندامانی حیزبی ئێس پەی بوون، قسەیان لەگەڵ کریستا وە هەروەها هاری ڤان بۆمڵ کردبوو، کە ئەم پەروەندەیە لەوێوە لە پارلەمان باسی لەسەر کرابوو، بۆ ئەوەی بودجەکەی دابینبکرێت، بۆ ئەوەی بە دوایدا بچن، چونکە شەرمەزارییەکی زۆر گەورە بوو وە ئەم

وەکیلەشمان لە ڕێگەی عگید و مارتین تێلاخەوە ئێمە پەیدامان کرد. وە خودی ئێس پەی ڕاهنمای ئەو وەکیلەمان بوو، وە ئەم خانمەش زێخفێڵد خۆشی ئەندامی حیزبی ئێس پەی بوو، هەر بە هۆی ئەوانیشەوە، چونکە ڕاستییەکەی کەس نەیدەوێرا، ئەم پەروەندەیە بە عۆهدە بگرێت، بۆ ئەوەی پەروەندەیەکی قورس بوو، خەتەریاتی گیانی هەبوو، ئێمە لە کاتی دادگایشدا هەتا ئێستا چەندین جار ڕووبەڕوی بەعزە تەهیداتێك بووینەوە بەڵام گوێمان نەدایا، بە دڵێکی فراوانەوە وەرمان گرت، ورەی خۆمان لە دەست نەدا، جا لەبەر ئەوە بوو کە هەموو وەکیلێك ئامادە نەبوو ئەو پەروەندەیە لە عەهدە بگرێت، لە ڕێگای ئێس پەیەوە ئەو وەکیلەمان پەیدا کرد.

پرسیار: ئەو ئۆفیسەی ئەو پارێزەرەی تێدایە، هەمان ئەو ئۆفیسەیە کە پارێزەری بەڕێز ئۆجەلانیان کرد، بوونی هەردوو دۆسییە لای یەك ئۆفیس دەربڕی ئەوەیە ئەو پارێزەرانە لای کوردەکانی باکوورەوە دابینکرابوو، وایە.

وەڵام: زۆر ڕاستە چونکە عگید، عگید وابزانم بۆخۆشی ئەندامی ئێس پەیە، بەڵام کوردەکانی باکوور زۆر یارمەتیان داین، بە تایبەتی عگید، وە پشتیوانییەکی باش بوون بۆ کۆکردنەوەی خەڵکەکانی کە لەو پەروەندەدا بەشداریان بووە.

وابوو هەر یەکەم ڕۆژیش کە چووین لە ماڵی عگید کۆبوینەوە. کە من و تۆو دانیا پەیوەندیمان بە یەکەوە کرد، لە ماڵی ئەو کۆبوینەوە.

پرسیار: ئێستا دادگایی هەڵەبجە لە ئارادایە، بەڕێزت وەك کەسێك کە قوربانی چەکی کیمیاویت لە شاری سەردەشت، چۆن سەیری ئەم دادگاییە دەکەیت، وە چ خۆزگە و ئاواتێك دەخوازیت کە دۆسییەیەکیش بۆ سەردەشت بکرێتەوە، هەروەها شاری سەردەشت یەکەم شارە لە جیهان دوای جەنگی جیهانی دووەم کە ڕاستەوخۆ بەر چەکی کیمیاوی کەوتبێت، چی دەخوازیت لە دادگای باڵای تاوانەکان بۆ شاری سەردەشت ؟.

وەڵام: داگیر کەرانی کوردستان بە هەموو جۆرێك دەیانەوێت، مەسەلەی کورد گەورە نەبێتەوە، وەك باست کرد شاری سەردەشت یەکەم شاری جیهانە پاش جەنگی جیهانی دووەم بە چەکی کیمیاوی بۆردومان کراوە, ناوچەکانی و دێهات و گوندەکانی بۆمبابارانی کیمیاویکراون, ئەوکات من لەوێ بووم سەردەشت ٢٢ هەزار تا ٢٥ هەزار دانیشتووانی بوو، بێجگە لە ئارتەش و ژاندارم و دەزگاکانی حکومەت، ئەگەر ئەوانیش بژمێرین ئەو شارە هەمیشە کەمتر لە ٥٠ هەزار دانیشتووانی نەبووە، جا لەبەر ئەوە ئەوکاتی سەردەشت بۆمبابارانی کیمیاوی کرا، سەردەشت ٨ مانگ و نیو پێش هەڵەبجە بۆمبابارانی کیمیاوی کرا، بۆ دوژمنانی گەلی کورد کوردکوژی گرنگە، ئێمەش بە داخێکی گرانەوە دۆستمان نەبوو بە غەیری کێوەکانی کوردستان نەبێت و لە کوردستان ئێمە دۆستێکی ئەساسیمان نەبووە، بارودۆخێك بۆ ڕوخانی سەدام هاتە پێشێ هەندێك هەلومەرجەکانی گۆڕی، وە قەزیەکان هەندێك گەورەتر بووەوە، کاتێك سەردەشتی بۆمبابارانکرد، هەموو ڕاگەیاندنەکان، تەنانەت کۆماری ئیسلامی کە دەسەڵاتی بەسەر ئەو بەشەدا هەیە، هەموو بێدەنگیان لێی کرد، وە لە ماوەی ئەو چەند ساڵانەی من لە دەرەوە بووم لە ساڵی ١٩٩٠ەوە لە گەڵ ڕۆژنامەکان لە گەڵ زۆر لایەن پەیوەندیم گرتووە، بۆ ئەوەی مەسەلەی سەردەشت عومدە بکەمەوە، وە لە ساڵی ٩٠ ەوە کە من خەریکی ئەم دۆسیەیەم، کە هەندێك بەڵگەنامەم لە ڕێگەی خزمێکمەوە دەست کەوت ئەو بەڵگانامە یارمەتیدەرم بوون، من ئێستا سوپاسی ئەو خزمەم دەکەم، کە ئەویش خەڵکی باشووری کورستانە، توانیم بیکەمە مەدرەکێك دژ بەوانەی ئەو چەکەیان بەکار هێناوە بەکاری دەهێنن، هەر ئەوە بوو بوو بە هاندەرێکی من، مەسەلەی سەردەشت تا ئەوساکەی فرانس ڤان ئانرات نەگیرابوو کەس باسی لێوە نەدەکرد، هەتا بە ڕاستی پێت بڵێم و بە شەهامەتەوە ئەم قسەیەت لە گەڵ دەکەم، کاتێك لە دادگا دەمانوویست مەسەلەی سەردەشت عومدە بکەینەوە تەنانەت لە خودی پارێزەرەکەوە داوایان لە من دەکرد ئێوە کەمتر باسی سەردەشت بکەم، باسی

سەردەشت مەکەن، تا ئەوکاتەی کۆماری ئیسلامی نەهاتبووە ناو قەزییەکەوە ئەوان باسی سەردەشتیان نەدەکرد، نایانەویست باسی بکەن، بە تایبەت مەسەلەی جینۆسایدی گەلی کورد لای ئەوان زۆر گرنگ بوو، کاتێك تۆ بە عەمد خەڵك دەکوژی و ئامانجی موشەخەست هەیە، ئەمە جینۆسایدکردنی گەلی کوردە، هەروەکو لە هەڵەبجە بینیمان، لە سەردەشت بینیمان، لە بالیسان بینیمان، لە زێوە بینیمان، لە بادینان بینیمان، لە ڕەشە هەرمێ بینیمان لە زەردە بینیمان هەموو ناوچە کورد نشینەکانی گرتۆتەوە، هەموو بۆردومانەکان ناوچە کوردنشینەکانی گرتۆتەوە، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە دەوڵەتی عێراق هەتا داگیر کەرانی کوردستان بە هەموو بەشەکانەوە دیارە بەرنامەیان هەبووە، بۆ ئەوەی قەزییەی کورد لە دەرەوە باسی نەکرێت گوێی خۆیان کەڕ کردووەو چاوی خۆیان نوقاندووە بۆ ئەوەی مەوزوعەکە نەبینن و باسی لێوە نەکەن، جا بۆیە من هەمیشە و دائیم کاتێك لە سەردەشت هاتمە دەرەوە، ئاواتم ئەوە بوو ڕۆژێك لە ڕۆژان باسی سەردەشت لە میداکان بکەم، بتوانم بە دنیای بناسێنم، وە بەڕاستیش ئەو ئیشەش کرا، نە کۆماری ئیسلامی ئێران و نە هیچ کەسێك لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ئاگایان لەو قەزیەیە نەبوو، بۆ خۆت جوان ئاگات لێیە، ئاگایان لە مەسەلەکە نەبوو کە ئێمە سکاڵامان کرد، ئێمە مەوزووعی سەردەشتمان هێنایە ناو دۆسیەکەوە، ئەگەر ئێمە باسمان لێوە نەکردایە دەبوایە هەروەك جاران ئەو جینایەتە نەهێننە ناو قەزییەکەوە و وەك جاران سەرپۆشی بەسەردا بدەن، جا بۆیە من نالێم، جا بۆیە یەکێك لەو هۆکارانەی بووە هۆی ئەوەی ئەم دۆسیەیە بێنینە پێشەوە بوونی پاسەپۆرتی هۆڵەندی بوو، چۆن ئێمە پاسەپۆرتی هۆڵەندیمان هەبوو، خودی سەرۆکی دادگاش کاتێك دادگاییەکە دەستی پێکرد و وە تاوانکار حوکمدرا یەکێك لەوانەی ئیشارەی پێکرد وتی: ئەم سێ کەسە "کە من و ڕێباز و دانیا " ئەم سێ کەسە ئەساس بوون بۆ ئەوەی ئێمە بتوانین فرانس ڤان ئانرات لێرە دادگایی بکەین، هەڵبەتە دادگایی هەر دەکرا، بەڵام ئێمە

وەك هاووڵاتییەكی هۆڵەندی توانیمان ڕۆڵێكی زۆر زۆر گەورە بگێڕین، كاك كاروان جیهاز لەبەر ئەوەی پێشمەرگە بوو لە دۆسیەكە دوور خرایەوە، وە حەتا دەوڵەتی ئامەریكا ئێف بی ئای دەیانەویست بێنە ناو دۆسیەكەوە ئەوان دەیانەویست ئەو دادگاییە وەك دادگایەكی سڤیل بكرێت، كە دوای ئێمە بینیمان بووە حوكمی جینۆساید لەسەر گەلی كورد، جا بۆیە من دەڵێم ئەم دادگاییەی هۆڵەند زۆر زۆر گرنگە، چونكە دەتوانێت لە دادگای ئێراق یان كوردستان لە هەر جێگەیەك لە باشووری كوردستان یان ئێراق دەتوانێت مستەمسەكەكانی ئەوان یان دەلیلەكانی ئەوان كەڵكی زۆری لێبكرێت، بۆ ئەو دادگایە چونكی بۆ ئەوەلین جار حوكمی جینۆسایدی گەلی كورد لە دادگای دەنهاخ یان لاها لەوێوە بە ڕەسمییەت ناسرا، بەلام فرانس ڤان ئانرات چۆن نەفەری دووەم بوو نەیان توانی وە پاسەپۆرتی بیانی هەبوو وە كابرایەكی بێگانە بوو لە ئێراق، وەك شاروەندێكی ئێراقی حیسابی بۆ نەدەكرا، بۆیە نەیانتوانی مەحكوومی بكەن كە ڕاستەوخۆ دەستی لە ژینۆسایدی گەلی كورددا هەبووە، ئیشارەیان بۆ دەكرد كە بووە، بەلام نەیان دەتوانی مەحكوومی بكەن، بەلام حكومەتی ئێراق و بەعسیی فاشیست مەحكوومكران بەوەی لە جینۆسایدی گەلی كورد دەستیان هەبووە، بە عەمد كردوویانە و كوردستان فەرق ناكات " باشوور، باكوور، ڕۆژهەلات، ڕۆژئاوا " بۆ ئەوان فەرقی نەكردووە، بۆ ئەوان گرنگ ئەوە بووە كورد لە بەین بچێت، نەسلی كورد لە بەین بچێت.

سەرنج: مام عەلی " كاك كاروان لەبەر ئەوەی بانگیان كرد بۆ دادگا ئامادە نەبوو، لە كوردستان بوو، بۆیە لە لیستی سكاڵاكەران ناویان دەرهێنا, نامەشی بۆ چوو بوو بۆ ئامادە بوون، بەلام ئامادە نەبوبوو بۆیە ناوی لە لیستی سكاڵاكەران دەرهێنرا، دەنا ئەو سكاڵاكەرێكی گرنگ بوو، دەنا ژمارەیەك زۆر لەوانەی شایەدیان دا هەر یەكە لە بەڕێزان " شۆڕش حاجی، سەباح كونجلی, سەلام عارەب،

د.مەحمود " هەموو پێشمەرگە بوون "، بۆ خۆتیش لەکاتی پێشکەشکردنی سکاڵاکە ڕات گەیاند لە سەر سیاسەت کۆماری ئیسلامی تۆیان گرتووە ".

پرسیار: مەسەلەی بۆردومانکردنی شاری سەردەشت بۆ یەکەمجار لە ساڵی ۲۰۰۳ یادکرایەوە، یەکەمجار لە شاری دێلفت بەشێوەی زیندویی یادکرایەوە، بەلام ئێستا بۆتە نەریتێك لەناو کوردان و ئەمساڵ لە چەندین وڵات یادکرایەوە، بەڕێزت ئەمە چۆن دەبینیت ؟.

وەلام: ڕاستە ئێمە یەکەمجار لە هۆڵەند یادمان کردەوە، بەلام پێش هۆڵەند، دوساڵ پێشتر، دوجار لە مێد تیڤی (ڕۆژتیڤی ئێستا) لە بەرنامەی بەیانی باش یادمان کردووە کە کاك شێرکۆ جەلال بەرنامەکەی بەڕێوە دەبرد، جاری دووەم پێکەوە چووین، جاری یەکەم تۆ ئاگات لێ نەبوو، بەهۆی ئەوانەوە توانیمان باسی سەردەشت بکەین، بەلام بۆ ئەوەی کە دۆزەکە چووە ناو میدیاوە جێی خۆیەتی دەستخۆشی لە جەنابت بکەم، وە بۆ یەکەمین جار لە هۆڵەند بە ڕەسمی یادمان کردەوە، لە ساڵی ۲۰۰۳ بوو، پێش ئەو ساڵەش ئێمە یادکردنەوەمان لە مێد تیڤی بوەو باسی لەسەر کراوە، ڕەنگدانەوەی بەس لە کوردستان بوو، بەلام ڕەنگدانەوەی لە ئەوروپا نەبوو وەك قەزییەکی ئەوروپایی، یانی باسی لێوە بکرێت.

پرسیار: دەتوانین بلێین ڕۆژتیڤی لە هەموو کاراتر بوو بۆ ناساندنی دۆسیەکە، دوایش لە پرۆسەی دادگایی ئانراتدا لە هەموو تەلەفزیۆنەکان تر ڕاستگۆتر بوو، بواریان بۆمان ڕەخساند بۆ هەموومان کە قسە بکەین لە سەر دۆسییەی فرانس ڤان ئانرات، وە هەواڵەکانیان ڕاستگۆیانە بلاو دەکردەوە، زۆر ئازیەتیان کێشا.

وەلام: من بەڕاستی بە شەهامەتەوە دەڵێم، من تا ئێستا کە مساحەبەهایەك کراوە لەسەر سەردەشت ئەو تەلەفزیۆنە بلاوی کردۆتەوە بۆیە من بە حوبی دڵەوە ئێستاش پێم لە هەموو تەلەفزیۆنەکانی کوردستان تا ئەم کاتە لە هەموان باشتر ئیشیان بۆ ئێمە کردووە، من لە ناخی دڵمەوە لە جیاتی خەڵکی سەردەشت، بە ناوی

کیمیابارانکراوانی سەردەشت و زەردەو ڕەشە هەرمێ و ئالوەتان و هەموو بەشەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان سوپاسی ڕۆژتیڤی و میزۆپۆتامیا و میدیا دەکەم، بەڕاستی سوپاسی ئەوان دەکەم، ئەگەر ئەوان نەبونایا بەڕاستی نەمان دەتوانی بەو شێوەیە خەڵك هان بدەین، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش یادی بکەنەوە، ئەم یادکردنەوەیە لە تەلەفزیۆن وایکرد خەڵکەکە تەشویق بکرێت هەرچەندە هەموو ساڵ یادیان دەگرت، لەمسالانەی دوایی لە چوارچێوەی ئێران تێپەڕ بوو، وردە وردە لە دەرەوە خەڵك باسی دەکات، بەڵام زۆر بە داخم زۆر لە خەڵکەکانی دەرەوە یارمەتییان نەداین سستن، جا بۆ ئاگاداریت بۆ یەکەمجار من و کاك ناسری قازی زادە کە نەقاشێکی سەردەشتییە، وە هاوڕێیەکی کۆنی منداڵیمە، یەکەمجار ئێمە لە تەلەفزیۆن توانیمان لەگەڵ کاك شێرکۆ جەلال یادی بکەینەوەو بیناسێنین و بڵاوی بکەینەوە.

پرسیار: لەم ماوانە لەگەڵ کریستا پارلەمانتاری پارتی سۆسیالست وە پێشتر لەگەڵ مینکس و فرێد تەیفن چاوپێکەوتنم کرد، هەروەها بۆ بەشداری لەم دۆسیەیە یەکەم کەس من پەیوەندیم بە بەڕێزتەوە کرد، کە چوینە ناو ئەم دۆسیەیەوە ((کاك عەلی: وابوو))، یەکەمجار ئانرات دێتەوە هۆڵەندا تەلەفزیۆنێك بەناوی ئاین ڤەنداخ ((کاك عەلی: تڤی ڤەنداخ))، چاوپێکەوتنێك لەگەڵ ئانراتا دەکات، دواتر کریستا لە پارلەمانی هۆڵەندا ئەو بابەتە دەخاتە ڕۆژەڤەوە، وە دەڵێت من لە دڵسۆزی خۆمەوە بۆ کێشەی کورد ئەو بابەتەم جولاندووە و کاریگەری کەسم لەسەر نەبووە، ئەو ڕۆژەی کریستا لە ڕاگەیاندنەوە باسی کرد، بۆ شەوەکەی ئێمە قسەمان کرد لەسەر فرانس ڤان ئانرات بۆ ئەوەی چی بکەین و چی نەکەین ((کاك عەلی: بەڵێ وابوو))، فرێد تەیفن لە چاوپێکەوتنەکە باسی ئەوە دەکات وە خۆشمان لە دادگا گوێبیستی بووین وتی: کاتێك تەلەفزیۆنی نێت ڤێرك چاوپێکەوتنی لەگەڵ ئانراتدا کرد، حەتا هەندێك لە ڕۆژنامەنوسان لەگەڵ ئەوەدان کە ئەوە فیلێکی ڕۆژنامەنوسی بوو لە ئانرات کرا ((کاك عەلی: وابوو)) یەکێك لەو

کەناڵانەی کە چاوپێکەوتنی لەگەڵدا کردبوو هێنایانە دادگا خەریك بوو سەروژێری پرۆسەکە هەموو هەڵوەشێنێتەوە ((کاك عەلی: بەڵێ وابوو))، هەموو دادگا و وزارەت لەو بڕوایەدان لە دوای ئەو چاوپێکەوتنە فرێد تەیفن دۆسیەی لەسەر ئانرات کردەوە، ئێمە پێشتر لە دوای ئەوەی کریستا لە پارلەمان دۆسیەکەی خستە ڕۆژەڤەوە، هەوڵەکان چڕ بونەوە و کۆمیتەیەك پێکهێنرا بۆ بە دادگایی گەیاندنی فرانس ڤان ئانرات بە ناوی " کۆمیتەی بە دادگایی گەیاندنی فرانس ڤان ئانرات "، کە ئێمەش بەشدار بووین تیایدا، بانگەوازێکی زۆرمان کرد، بەڵام وەك هەموان دەزانن لەم وڵاتانە بانگەواز و بەیانامە نایخوات، تاکو هێزی قانونیت لە پشتەوە نەبێت دۆسیە ناکرێتەوە، پێویستە قەناعەت بە داواکاری گشتی و وزارەتی داد بێنیت بۆ ڕەوایەتی بەو کەیسە، دیارە بوونی کریستا و پارتەکەی ئێس پەی لە پارلەمان کە بە جدی داوای دادگایی تاوانباریان دەکرد زۆر گرنگ بوو، وە کاریگەری ئەو چاوپێکەوتنە لەسەر فرێد تەیفن بۆ قەناعەت پێهێنانی بە کردنەوەی دۆسییە دیسانەوە زۆر گرنگ بوو،بێشك ڕۆڵی ئەم دوو بەڕێزە لە سەر خستنی دۆسییەکە زۆر زۆر بەرز و گرنگە، ئێمە وەکو کورد قەرزار باریانین، ئەوە ڕاستییەکە و نابێت خۆمانی لێ لادەین.ڕۆڵی فرەید تەیفن و کریستا و ئەو کوردانەی چالاك بوون و هاوڕێی خۆشەویستمان مارتین و عگید نابێت هەرگیزا و هەرگیز لە یاد بکەین.

وەڵام: فرێد تەیفن دەڵێت کاتێك کە من سەیری تەلەفزیۆنم کرد بینیم ئەو کابرایە هێندە بێشەرمانە و بێ ترس و سڵەمینەوە باسی فرۆشتنی مادەی کیمیاوی دەکرد بە ئێراق و دروستکردنی، وە ئەو دیمەنە قێزەونە نامرۆڤانانەیە لە تەلەفزیۆنەوە نیشان دران، فرێد تەیفن هەر ئەو لەحزەیە دۆسیەی لەسەر ئانرات کردۆتەوەو بڕیاری گرتنی ئانرات دەدات، یانی فرانس ڤان ئانرات بازداشت دەکەن، وە لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا دەکەن، بۆ بەیانییەکەی کریستا ڤێلژن لە پارلەمان باسی لەسەر دەکات، دەتوانم بڵێم کە خۆ بە مەسئول زانین بەرامبەر بە مرۆڤایەتی وای لەو کرد ئەو کارە بکات.

یانی ئەو دوو کەسە ڕۆڵێکی زۆر گرنگیان هەبووە، جا هەر ئەوەیە وا دەکات بڵێم ئەو دوو مرۆڤە نەبوونایە ئیمکان هەبوو ئەمیش وەك جنایەتکارەکان دیکە قسەیان لەسەر نەکرێت، پێش ئانرات فرێد تەیفن پیاو کوژەکان ئەفغانساتنیشی دادگایی کردبوو و بە سزای خۆیان گەیشتبوون.

جا بۆیە من لێرە شەخسێکی دیکەشی بۆ ئیزافە دەکەم وارد فێردینانـدرس، هەروەها هەموو ئەوانەی بە دەموچاو دەیانناسم و ناویان نازانم، وەکو ئارنۆڵد بەرپرسی بەشی لێکۆڵینەوە لە پۆلیس و نوێنەری نەتەوەیەکگرتووەکان لە ئێراق بۆ چەکی کیمیاوی..... هەموو ئەوانە ڕۆڵیان هەبووە، بەڵام ڕۆڵی سەرەکی فرێد تەیفن بووە، وە هاندەر و پشتیوان کەریشی کریستا بوو، وە ئێمەش وەکو کوردەکانی هۆڵەندا و سکاڵاکەران توانیمان یارمەتیدەرێکی سەنگین بین بۆ ئەوەی پشتی فرێد تەیفن بگرین بۆ سەرخستنی پرۆسەکە. دەنا لە واقیعدا خوودی دەوڵەتی هۆڵەندی کە فرێد تەیفن بەو کارە هەڵسابوو بێ ئێمەش پرۆسەی دادگاییەکە هەر بەردەوام دەبوو، وەلێ بوونی ئێمە و کۆکردنەوەی مدارك بووە هۆی ئەوەی دادگاییەکە ڕۆڵێکی باشتر ببینێت. هەڵگرتنی وێنەی قوربانیان لە هەموو جیهان کاریگەری هەبوو. پێشتر ئەو وێنانە ((هەڵەبجە و سەردەشت و ئاڵوەتان)) حیزبی دەعوە بۆ خۆی بەکاری هێنابوو، زۆر لە وێنانە کاتی خۆی کۆماری ئیسلامی ئێران گرتبوونی، دەڵێن گوایە هاشم ڕەفسەنجانی جارێکیان وتبووی: هەڵەمان کرد وێنەکان هەڵەبجەمان بلاو کردەوە.حیزبی دەعوە هاوکاری کۆماری ئیسلامی ئێران بوو. وێنە و شایەدحاڵەکان ڕۆژهەلات کوردستان زۆر کاریگەر بوون بۆ مەحکومکردنی فرانس ڤان ئانرات.

پرسیار: وەکو بەڕێزت باستکرد، یەکێکی وەکو کاك بەختیار عارف وەرگێر بوو، هەرچەندە وەرگێڕ بێبەرامبەر کار ناکات، وەلێ ئەو زۆر ڕۆڵێکی گرنگی هەبوو، بە تایبەت لە کۆکردنەوەو ڕێکخستنی دۆکۆمێنتەکان، جاری وا هەبوو کاتژمێر ١ ی شەو تەلەفۆنی کردووە، بۆیە ڕۆڵی لە وەرگێڕ زیاتر بوو لەو دۆسیەیە، هەروەها هەموو

ئەوانەی جارێك لە جاران هاتوونەتە بەردەم دادگا، پارچە کاغەزێکیان پێشکەش بە دۆسیەکە کردووە، کۆمەکێکیان کردووە، ڕۆڵی خۆیان هەبووە.بە تایبەتیش شایەدحاڵەکان، سکاڵاکەران، وە ئەوانەی بەردەوام چەندین ساڵ لەگەڵ دۆسیەکەدا بوون. پێویستە لە یاد نەکرێن بۆ ئەوەی وەکو دۆکۆمێنتێك بمێنێت و بەرامبەر بە نووسینەوەی مێژوو بە ویژدانانە مامەڵە بکەین، لەبەر ئەوەی من و تۆ تاکە کەس بووین سەرجەم ڕۆژەکانی دادگا ئامادە بووین و یەکەم کەسیش کە تەلەفۆنم بۆی کردبێت تۆ بوویت، لە چرکە ساتە یەکەمەکانی بوونمان بە بەشێك لە پرۆسەی دادگاییەکە. بۆیە ئاگات لە هەموو گەورە و بچووکەکان هەیە و پێویستە باس بکرێن و بنووسرێنەوە.

وەڵام:ڕۆڵی کاك بەختیار عارف زۆر گرنگ بوو، ئەو هەم وەك وەرگێڕ کاری دەکرد، هەم وەك کوردێك دڵسۆزانە مامەڵەی لەگەڵ دۆسیەکە دەکرد، من ئێستا ناوی هەموو ئەو ئازیزانەم لەیاد نییە کە هاوکار بوون چونکە زۆریان خەڵکی باشوور بوون، بەداخەوە خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان کاك مستەفای بەهمەنی و هەورامان و یەك دوو کەسی دیکە لە دانمارکەوە هاتبوون کاك عومەر و کچەکەی. هەروەها کاك بارام گۆران کە بووە هۆی ئەوەی دۆسیەی زەردە بێتە ناو دادگاوە کە ئێمە ئاگاداری کیمیابارانکردنی ئەو شوێنە هەر نەبوین. ئەو نەبوایە زەردە هەر کەس باسی ناکرد، کۆماری ئیسلامی دەیشاردەوە، کاك بارام بوو هێنایە بەر باس، کاسێتێکی هێنا، ئێمە ئەو کاسێتەمان دایە کاك ئەمیر قادر، کاك ئەمیریش چۆن بەرپرسی پەیوەندی بوو لەگەڵ پارێزەرەکە، کاسێتەکەی دایە پارێزەرەکە، ئەوانیش داوایان لە پۆلیسی لێکۆڵینەوە کرد و بەدوایدا چوون، لە دوایدا برینداران زەردەیان هێنا، وە ڕۆڵێکی باشیان بینی، بۆ ڕونکردنەوەی بەکارهێنانی گازی کیمیاوی دژ بە خەڵکی ئەو ناوچەیە.

بۆیە پێویستە کاك بارام وەکو کەسێکی گرنگ و کاریگەر لە دۆسیەکە سەیر بکرێت، هەرچەندە لە لاوە کارەکانی کرد، بەڵام ڕۆڵێکی گەورەی چ لە ناساندنی دۆسیەی زەردە بە دەرەوە وە بە دادگا بینی، سەلماندی کورد لە هەموو ناوچەکان لە ڕۆژهەلأت ئامانجی چەکی کیمیاوی بەعس بووە.

کەسانی دی لە سکاڵاکەرانی سەردەشت کاك حاجی حەسەن واحیدی، ساڵەح عەزیز ئەقدەم، نەجیبە، مام قادر کە وتەکانی کاریگەری لەسەر تەواوی ئامادە بووانی دادگا دانا، جگە لە پارێزەرانی ئانرات و ئانرات هەموو ئەوانی دی بە دادوەریشەوە هێنایە گریان، هەموو ئەمانە لەسەر دادگا و ناساندنی دۆسیەی سەردەشت کاریگەری و ڕۆڵیان هەبوو.

من هەوڵمداوە بە غەیری دوا ڕۆژ کە بەهۆی سەکتەی دڵەوە نەمتوانی ئامادە بم، کەوتمە نەخۆشخانە، دەنا هەموو ڕۆژەکان دی زۆرجار پێکەوە ئامادە بووین، بە لەخۆبردووی بەسەر و ماڵەوە لە دادگا وەك ئەرکی مرۆڤانە و ویژدانی ئامادە بووم هەموو دەم، یەکەم ڕۆژ لە دادگاکە لە سەرەوە لەناو خەڵکەکە دانیشتبووم دادستان بانگی کردمە خوارەوە و ئامادەبوونمی بە گرنگ زانی لە دادگا،ئێستاش تەندرووستیم باش بێت ئامادەم بەسەرو ماڵەوە،وەلێ بەهۆی نەخۆشییەوە ناتوانم درێژەی پێبدەم وەکو جاران.

ئەوەندەی لە یادم بێت، ئەوانەی ڕۆڵیان لە دادگاییەکە هەبوبێت " خۆت عەلی مەحموود،خێزانت، بە تایبەتی خوناوی کچت کە بەو سەرمایە بەیانیان زوو ئامادە دەبوو وێنەکانی بەهەموو جیهان وەك نیشانەی دادگا بڵاو بووەوە، وە شەو نخونییەکان کاك ئەمیر قادر کە ئەو هەموو زەحمەتەمان پێکەوە کێشا، دۆسیەکەی ڕێکخست و هاوکاری پاریزەرەکەی کرد، دانیا عەلی و ڕێباز قادر کە سیەکانی لە دەست دابوو بەهۆیەوە زۆرجار نەیدەتوانی بێت بۆ دادگا زۆر ماندوو بوون، سکاڵاکەری سەرەکی بوون و ڕۆڵی گەورەیان بینی، هەروەها کاکە عگید کە پارێزەری بۆمان گرت

و یەکەم کۆبونەوەمان لە ماڵەکەیدا ئەنجامدا، وە مارتین تێلاخە کە زۆر ماندوو بوو بە ئامادەکردنی دۆسیەوە، خاتوو کریستا کە بڕبڕە پشتی دادگاکە بوو، کاك بەختیار عارف و حوسێن سنجاری و شەوکەت دۆسکی هەرسێکیان وەرگێڕ بوون، سەلاحە عارەب و کاك عەلی هەولێری و کاك پێشەواو و کاك شێروان و کاك دانا هەڵەبجەیی و کاك سیروان و کاك کامەران سۆرانی و کاك جەعفەر لە خولی دووەمی دادگا هەمیشە ئامادە بوو، وە زۆری دی ناویانم لەیاد نییە و نایان ناسم.

پرسیار: تاکو ئێستا دادگای باڵای تاوانەکان هیچ بڕیارێکی سەبارەت بە کیمیابارانکردنی شاری سەردەشت و ناوچە کیمیابارانکراوەکان دی ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەداوە.

وەڵام:قەزیەی سەردەشت لەگەڵ ئێران تێکەڵ نەکرێت، کەس نەمان بەستێت بە ئێرانەوە، کێشەی ئێمە کێشەیەکی کوردییە نەك ئێرانی. هیوادارین دادگای باڵای تاوانەکان دۆسیە بۆ ئەو تاوانانەش لە جەریمەکانی سەدام حوسێن بکاتەوە و قەرەبووی خەڵکەکە بکاتەوە.

پرسیار: ئایا خەرجی تێچووەکانی دادگا کێ کردی ؟.

وەڵام: خولی یەکەمی دادگا نزیك ٤٢ ملیۆن ئێرۆی تێچوو، تەواوی خەرجییەکەی وزارەتی دادگوستەری "داد" گرتییە ئەستۆی خۆی، یەکەم جار کە منیان بانگکرد بۆ دادگای ئاڕنهێم داستان پرسیاری لەمن کرد و وتی: ئامادەیت لەم دادگایە بەشدار بیت، ئێمە تەقەبولی خەرجییەکە دەکەین، دوای کۆپی نامەکەیانم نارد بۆ پارێزەرەکەم، تەواوی خەرجی لە ئەستۆی وزارەتی داد بوو، ئەوانەشی لە ئێرانەوە هاتن کۆماری ئیسلامی ئێران مەسروفیانی گرتە ئەستۆ، هەندێکیان یەك دوو سەفەر هاتن بۆ هۆڵەند و بانگ کران لە کاتی پێشکەشکردنی سکاڵاکانیان، وزارەتی دادی هۆڵەندی خەرجییانی گرتە ئەستۆ. تەنانەت پڕوپاگەندەیان کردبوو کە حکوومەتی ئێران مەسروفاتی منیشی کردووە، لێرەوە ڕایدەگەیەنم هیچ کەس و وڵاتێك جگە لە وزارەتی دادی هۆڵەندی

یەك سەنتی لەجیاتی من نەداوە.ئێران هیچ پەیوەندییەکی بە منەوە نییە من هاووڵاتییەکی هۆڵەندیم و ناسنامەی هۆڵەندیم هەیە. ئێستاش بەڵگەنامەکانم ماوە کە وزارەتی دادی هۆڵەندا خەرجی منی کێشاوە لە دادگا.

پرسیار: دوا وتەت ؟.

وەڵام:داوا لە دادگای بەرزی ئێراقی دەکەم ئێمەی سەردەشتییەکان دۆسیە بۆ دۆزەکەمان بکەنەوەو بانگهێشتی دادگامان بکەن، ئیمکانات بخەنە بەردەست خەڵکی سەردەشت بۆ ئەم مەبەستە. ڕێگە بدەن ئەو زوڵمەی لە بەرامبەرمان کراوە لە دادگا مەترەحی بکەین. پێویستە قوربانیانی کوردستانی خۆرهەڵات قەرەبوو بکرێنەوە.

داوادەکەم وەك هیرۆشیماو ناکازاکی باج لەسەر ناوچە کیمیا لێدراوەکان هەڵبگیرێت و گرنگیمان پێبدرێت. گرنگ ئەوەیە دۆسیە لە دادگا بکرێتەوە و مەزلومیەتی خۆمان بە جیهان بناسێنین. ئێمە یەکەم شار بووین لە دوای جەنگی جیهانی دووەم بە چەکی کیمیاوی لێمان درا.داوا دەکەم لە تەلەفزیۆنەکانەوە یادی سەردەشت بکرێتەوە، پەنجە بخەنە ئێش و ئازارەکانمان ، ئێمەش با دەنگێکمان هەیە، دەروازەیەك هەبێت قسەی خۆمانی تێدا بکەین.

سەردەشتییەکان چۆن لە دادگایی تاوانبار فرانس ڤان ئانرات بەشدار بوون و ئێستا چییان دەوێت؟

کەیسی کیمیابارانکردنی شاری سەردەشت و گوندی ڕەشە هەرمێ لە پاڵ کیمیابارانکردنی گوندەکانی ئالۆتان و زەردە و شاری شنۆ لە ڕۆژهەلاتی کوردستان و کەیسەکانی کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە و گوندی گۆپتەپە و بارەگای زێوەی حشع ئەو کەیسانە بوون بە فراوانی لە دادگای فرانس ڤان ئانرات لێکۆڵینەوەو بە دواداچونیان لەسەر کرا.

بۆ تیشك خستنە سەر بەشداریکردنی شاری سەردەشت لە دادگاکە,چاوپێکەوتنێکمان لەگەڵ دوو کەسی بنەماڵەی قوربانیانی ئەم شارە ئەنجام داوە کە بریتین لە هەر یەك لە بەڕێزان:حاجی ڕەحیمی کەریمی و ساڵەجی عەزیز پوور ئەقدەم.

پ:چۆن بەشداری دادگاتان کرد؟.

وەڵام:ساڵی ٢٠٠٤ کە ئێمە بۆ بەشداری کۆنفرانسی ساڵانەی ئۆ پی سی دەبلیو ئۆ هاتبووین بۆ وڵاتی هۆڵەندا،بە ڕێکەوت لە تەلەفزیۆنی نێت ڤێرکی هۆڵەندی هەواڵی گرتنی ئەومان گوێ لێبوو,ئێمەش لە ڕێگەی کاك عەلی ڕەحیمیەوە پەیوەندیمان بە پۆلیسی ئەنتەرپولەوە کرد,هەردووکمان پێکەوە بەڵێنی بەشداریکردنمان دا,لەو چاوپێکەوتنەدا ئەو بەڵگە و دۆکۆمێنتانەی کە پێمان بوو دامان پێیان وە وەڵامی پرسیارەکانیانمان دایەوە,پاشان کە تەواو بووین وتیان کارمان پێتان بوو بانگتان دەکەینەوە وەك سکاڵاکەرێك.پاش چەند مانگێك شاندێکی دادوەری بە سەرپەرشتی بەڕێز فرێد تەیفن و نوێنەری نەتەوە یەکگرتووەکان کە پسپۆڕ بوو لە بواری چەکی کیمیاوی و پۆلیسی لێکۆڵینەوە هاتن بۆ شاری سەردەشت,دوو ڕۆژ لە شاری سەردەشت مانەوە,سەرەتا بەشداری لە پیشانگای ئەنجومەنی بریندارانی کیمیاوی شاری سەردەشتیان کرد و پاشان سەردانی هەموو ئەو جێگایانەیان کرد کەوتبوونە بەر هێرشی کیمیاوی و دواتر چاوپێکەوتنیان لەگەڵ برینداران ئەنجامدا.ئەوەی شایانی باسە لەبەردەم پیشانگاکە پێشوازییەکی جەماوەری گەورەی لە شاندەکە کرا.

شاندەکە لە ماوەی ئەو ٢ ڕۆژەدا چاوپێکەوتنیان لەگەڵ١٦ کەس لە بەرکەوتوانی چەکی کیمیاوی کرد،ئەوەی شایانی باسە سەدان کەسی دیکە ئامادەییان هەبوو بۆ بەشداری کردن لە دادگاکە.لە کۆتاییدا بەڕێز تەیفن وتی لەبەر ئەوەی کاتمان کەمە ئەوەندە چاوپێکەوتنە بەسە و بۆمان ڕونە لە شاری سەردەشت تاوانی جەنگ ئەنجام دراوە،بەڵێنیشتان دەدەمێ لە سەر ئەو کارەساتە بەرگری بکەم و سزای تۆمەتبار بدەم. لەوانە ئەم ناوانە وەك سکاڵاکەر دیاری کران:ساڵح عەزیز پور ئەقدەم,حەسەن کەریمی واحێد,قادر مەولا ن پوور, لەیلا مەعروف زادە" وە هەروەها لەگەڵ قوربانییانی شاری شنۆ و ئاڵۆتی بانە دانیشتنی کرد,زەردەو خوڕەمشەهر و ئابادان و تاران لەوانیش چەند سکاڵاکەرێك دیاریکران.

پ: خەرجی سەفەر و پارێزەری ئێوە کێ دابینی دەکرد؟.

وەڵام:تەواوی خەرجییەکان لە لایەن دەفتەری حقوقی ریئاسەت کۆماری ئێرانەوە دابین کرا,وەلێ ئەوەندەی پێشوو هەموو ڕێکخراوەکەمان خۆی دابینی کردووە.شایانی باسە حاجی ڕەحیمی کەریم واحێد بۆ ماوەی زیاتر لە مانگێك بە ناونیشانی نوێنەری ئەنجومەن لەسەر خەرجی خۆی لە هۆڵەند مایەوەو وە لە جەلەسەکانی دادگادا بەشدار بوو.

پ:پرۆژەتان چییە بۆ بە دادگایی گەیاندنی ئەو کۆمپانیانەی ناویان لە دۆسیەکەدا هاتووە".

وەڵام:ئێمە هەر وەکو ئێن جی ئۆی مەدەنی بە تەنیای ناتووانین ئەو کارە گەورەیە بگرینە ئەستۆ,بە خاتری مەحدودیەتێك کە هەمانە ئەنجامی بدەین,ئەما ئەگەر سازمانە نێو نەتەوەییەکان وە ئین جی ئۆیە مەدەنییەکان وە دەولەتەکان هاوکارمان بن,دەتوانین لە تەواوی ئەو کۆمپانیا و خەڵکانەی کە لە سازکردن و فرۆشتن و گەیاندن و عەمبار کردن و بەکار هێنان و.... ڕۆڵیان هەبووە سکاڵا بکەین.

پ:لەکۆتاییدا چی دەڵێن بە خەڵکی کوردستان؟.

وەڵام:ئەم دادگاییە دەسکەوتێکی مرۆڤایەتی و نەتەوەیی وێنە نەبووە,لە لای ئێمەوە وەکو سکاڵاکەر و قوربانیان پێشکەش بە گەلەکەمان و بە مرۆڤایەتی و قوربانیانی چەکی کیمیاوی لە جیهانی دەکەین,کەسیش بە دەسکەوتی تایبەتی خۆی نەزانێت قوربانیان بۆ خۆیان خاوەندی ئەو دەسکەوتەن,وەلێ سوپاسگوزاریمان بۆ هەموو ئەوانە هەیە چ وەك ڕێکخراو وە چ وەك دادوەر و داواکاری گشتی،چ وەك پارێزەر وە چ وەك پارتی سۆسیالستی هۆڵەندی وە هەروەها ئەو کەسانەی لە ڕۆژانی دادگا لە گەڵماندا بوون و خانە خوێمان بوون نموونە "مام عەلی ڕەحیمی و زیبا خان،مارتین و عگید و عەلی مەحمود و کاك ئەمیر قادر و خوناو هەموو ماڵ و مناڵ و دۆستانیان و ئەوانەی جارێك هاتن بۆ دادگا.وە هیوادارین تەواوی ئەو کەسانە و کۆمپانیانەی هاوکاری ڕژێمی

بەعسی ئێراقیان داوە کە ببێتە خاوەنی چەکی کیمیاوی و کۆمەڵکوژ هەر وەك فرانس ڤان ئانرات بە دادگایی دادپەروەرانە بسپێردرێن وە بە سزای خۆیان بگەن,وە تەواوی ئەو وڵاتانەی کە چەکی کۆمەڵکوژیان هەیە بۆ خۆیان بە هاوکاری سازمانە نێو نەتەوییەکانی خەڵکی و دەوڵەتی چەکی کیمیاوییەکان لە بەین بەرن و جیهانێکی بێ چەکی کۆمەڵکوژمان هەبێت هەموو خەڵك لە هەر ڕەگەز و نەتەوەیەك بێت بە ئارامی ئاشتی و ئازادی پێکەوە بژێن.

عوزرایلەکەی فرانس ڤان ئانرات

بە هاوکاری گەزیزە بەهمەنی ڕاوێژکاری یاسایی ڕێکخراوی چاودێری کوردۆساید لە هۆڵەندا

فرێد تەیفن داواکاری گشتی دۆسیەی فرانس ڤان ئانراتە و ئێستا لەسەر کورسی پارلەمان دانیشتتوە" نوێنەری پارتی VVD ی ڕاستڕەوە",هەوڵی بێ پایانی دا بۆ سزادانی فرانس ڤان ئانرات و بە جینۆساید ناساندنی ئەنفال و هەڵەبجە,لە دوایدا داواکاری گشتی مینکس هەنگاوەکانی ئەوی بەرەو تەواو بوون برد,دیارە ئەگەر ئەنفال وەك سەرەتا بە جینۆساید ناسێنرا بەهەوڵی ئەم پیاوە هۆڵەندییە,بڕیارەکە وەك خۆی

بمایایەتـەوە ئـەوا دەتـوانرا بکرێـت بـە بڕیـاری هـەموو وڵاتـانی ئەنـدامی یـەکێتی ئەوروپا.لێرەدا چاوپێکەتنێکمان لەگەڵ بەڕێز فرێد تەیفن ئەنجامداوە,هیـوادارین کـەڵکی بۆ پرسی جینۆسایدی گەلی کورد هەبێت.

پرسیار:بەڕێز فرێد تەیفن١٧ مانگی جەنیوەری ساڵی٢٠١٠,دوا بڕیار لەسەر دۆسیەی کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە درا, لە دادگـا تاوانـەکان وەك تـاوانی دژ بـە مرۆڤایـەتی ناسـێنرا,بـەڵام خـەڵکی هەڵەبجـە لـەم بڕیـارە نیگـەرانن و داوا دەکـەن بـە جینۆسـاید بناسرێت,بەڕێزت پەیامت چییە بۆ خـەڵکی هەڵەبجـە و ڕێنوێنیـت چییـە بـۆ پـارێزەرانی دۆسیەکە؟.

وەڵام: بەڵی ئاگاداری بڕیارەکە هەم,ئەوە بڕیاری دادگای باڵای ئێراقە,من هیچ لەسـەر بڕیارەکە نالێم,بەڵام من بۆ خۆم پێم وایە ئەو تاوانە جینۆسایدە.

لە بارەی قانوونیەوە زۆر گرنگ نیە بۆ خەڵکی هەڵەبجە جینۆساید بێت یان تـاوانی دژ بـە مرۆڤایـەتی,گـرنگ ئەوەیـە لـە نـاوخۆو دەرەوە کۆمـەك بکـرێن,کـەڵك وەربگـرن لـە بڕیارەکـــان بـــۆ بوژانـــەوەی ناوچـــەکەیان و چارەســـەرکردنی برینـــدارەکانیان و قەرەبووکردنەوەی زەرەر و زیانی خەڵکەکە.

پ٢رسـیار: لـە ئۆکتۆبـەری پـار سـاڵ بـەڕێز Hirsch Ballin پرۆژەیـەکی دا بـە پارلـەمان بـۆ دادگـاییکردنی هـەموو ئەوانـەی تـاوانی جـەنگ و تـاوانی جینۆسـایدیان ئەنجامداوە لە دەرەوەی هۆڵەندا لە ساڵی١٩٦٦ەوە، ئێستا لـە هۆڵەنـدا دەژێـن دادگـای هۆڵەندا دادگاییان بکات, ئایا ئەم پرۆژەیـە بـە کـوێ گەیشت؟,ئایـا تاوانکـارانی کـوردە گرێتەوە ئەگەر لە هۆڵەندا بژێن؟.

وەڵام:بـەڵی پێـشنیارێکی وا هەیـە و قەراریـشە جـێ یـەجێی بکـەن, هـەر کەسـێك ناسنامەی هەرچیەك بێت تاوانیان ئەنجام دابێت بە پێـی ئـەو یاسایە دادگـایی دەکرێـت ئەگـەر کـوردێکی وا هـەبێت دەیگرێتـەوە,مـن نـەم بیـستووە کـوردی وا لـە هۆڵەنـدا

هەبێت,وەلیٚ لە باری تیۆرییەوە ئیمکانی هەیە کوردیش بێت و دادگایی بکرێن,بەلاٚم ئەفغانی و زائیری و.. هەیە،هەر کەسێك لەو ماوەیە تاوانی کردبێت،ئەگەر بڕیارەکە پەسەند بکرێت ئەوا دەیگرێتەوە.

پرسیار٣:لە دادگا وتت فرانس ڤان ئانرات لە گەلٚ کانالی نێت ڤێرك چاوپێکەوتنی کرد پاش ئەوە دۆسیەم لە سەری کردەوە,یانی ئەو تاوانبارە ئەگەر ئەو چاوپێکەوتنەی نەکردایە بەو تاوانبارییەشیەوە دادگایی ناکرا؟.

وەلاٚم: دۆسیەکە لەسەر ئەساسی ئەو چاوپێکەوتنە کرایەوە,بەلاٚم سەختە بۆ من بلێیم ئەو چاوپێکەوتنە نەبوایە دادگایی ناکرا,شایەد ببوایە یان نەبوایە.

پرسیار:ڕۆژنامەنووسێك بە ناوی ئارنۆلد کە زۆر لەسەر کەیسی ئانرات کاری کردووەو هاوکاریشتی کردووە لە دۆسیەکە, لە نووسینێکدا دەلێت: لەبەر ئەوەی فریس بۆلکستاین وەزیری ئابووری بووە لە کاتی فرۆشتنی چەکی کیمیاوی لە لایەن کۆمپانیا هۆلەندییەکانەوە بە عێراق,ناوبراو سەر بە پارتەکەی خۆتە بۆیە کۆمپانیا هۆلەندییەکانت نەداوە بە دادگا؟,ئایا سیاسەت ڕۆلی هەبووە لە بە دادگایی نەگەیاندنی کۆمپانیا هۆلەندییەکان؟.

وەلاٚم:ئەو شتە وا نییە کە وا دەلێین,لە سالی ١٩٨٠ بۆ ١٩٨٤ بۆلکستاین کە وەزیری ئابووری بووە,فرۆشتنی چەکی کیمیاوی لە بەرواری١٥-١٠-١٩٨٤ قەدەغەکراوە تا بەرواری ١٤-١٠-١٩٨٤ ناتوانرێت لێپێچینەوەی یاسایی لەو کۆمپانیایانە بکرێت,ئەو کۆمپانیایانە پێشتر ئەو چەکانەیان فرۆشتووە,ناوبراو پێش ئەو مێژووە وەزیر بووە نەك دواتر,من دەلیلی قانوونیم پیٚ نییە بۆ تاوانبارکردنی ئەو کۆمپانیایانە,دەلیلی سیاسی و ئینسانی ڕۆلٚ نابینێت,لە ڕوی یاساییەوە ناکرێت ئەو کارە بکرێت.پێش ئەو مێژووە١٥-١٠-١٩٨٤ ناتوانین بەرامبەر بەو کۆمپانیایانە هیچ بکەین.چونکە لە پێش ئەو مێژووەوە هیچ کارێکی نایاسایی نەکراوە.

منيش وەك ئەوانەی تۆمەتبارم دەکەن لە باری ئینسانیەوە پێم وایە ئەوەی ئەو کۆمپانیایانە کردوویانە قێزەونە،ئەوانە خراپ لەمن تێگەیشتوونە,منیش لە ڕوی مرۆڤایەتییەوە وەك ئەوان بیر دەکەمەوە بێز دەکەم لەو کۆمپانیایانە و کارەکەیانم زۆر پێ ناڕەوایە،وەلێ لە ڕوی قانوونییەوە ئیمکانی نییە ئەو کۆمپانیایانە تاوانبار بکەیت و بیاندەیتە دادگا و سەرکەوتوو بیت،وەك قانون لەوکاتە پێشێلی یاسا نەکراوە چونکە هەناردەکردنی ئەو مادانە بۆ ئێراق یاساغ نەبووە،وەلێ لە بواری ئینسانییەوە هەڵەی کوشندەیان کردووە.

پرسیار: کورد هەولۆێستی تۆی پێ بەرزە لەو دۆسیەیە.

وەڵام:من قەت ئەو کارەم بۆ بۆلکستاین نەکردووەو دەمەوێت ئەمە لە خۆم دوور بخەمەوە.

پرسیار:ئایا لە هۆڵەندا شانسێك هەیە بۆ بە دادگایی گەیاندنی کۆمپانیا هۆڵەندییەکان,بە هۆی فرۆشتنی چەکی کیمیاوی بە ئێراق؟.

وەڵام:لە بواری قانوونییەوە ئیمکانی سکاڵا تۆمار کردن هەیە,بەڵام سەرکەوتنی ئەستەمە,چونکە هیچ پەیوەندیەك نییە لە نێوان کۆمپانیاکان و دادگایی ئانرات,لە ڕوی یاساییەوە تەنها کۆمپانیای مەڵخەم کە تاکە کۆمپانیای هۆڵەندییە دوای ئەو بەرواره ١٥-١٠-١٩٨٤بڕێك بچووك چەکی کیمیاوی فرۆشتووە بە ئێراق ئەویش دادگایی کرا کاتی خۆی بە پێشێلکاری یاسای هەناردە تۆمەتبار کراو سزا درا.ئەو ماوەیەی دوای قەدەغەکردنی هەناردەی چەکی کیمیاوی کرا کەم بوو لە ناوەڕاستی ئۆکتۆبەری ١٩٨٤ەوە بۆ ١٩٨٥,من نەمتوانی بیسەلمێنم ئەو مادانە لەو چەکانە بەکار هاتووە کوردی پێ کیمیاباران کراوە.

پرسیار: کۆمپانیای الکۆلاك زۆر ناوی لە دادگای فرانس ڤان ئانرات هاتە پێشەوەو پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە دۆسیەی فرانس ڤان ئانراتەوە هەبوو,ئێستا کوردەکان لە

ئامەریکا سکالآیان لەسەر کۆمەڵێك کۆمپانیا تۆمار کردووە یەکیان ئەم کۆمپانیایەیە,پرسیار ئەوەیە ئایا شانسی سەرکەوتنی ئەم سکالآیە هەیە؟.

وەلآم:بەڵێ ئیمکانی هەیە,بارەگای ئەو کۆمپانیایە لە شاری بۆستنی ئامەریکایە,کوردەکان دەبێت لەوێ سکالآی خۆیان تۆمار بکەن,من ناتوانم هیچ بڵێم چونکە ئاگاداری قانوونی ئەمەریکا نیم.

پرسیار:ئایا حکوومەتی هۆڵەندا خۆی ئانراتی دادگایی کرد,یان لە ژێر پاڵەپەستۆدا ئەوەی کرد؟.

وەلآم:بەڵێ هاری ڤان بۆمڵ و خاتوو کریستا لە پارتی ئێس پەی فشاری زۆریان هێناو زۆر ئیلحاحیان کرد بۆ بە دادگایی گەیاندنی فرانس ڤان ئانرات,من زۆر ڕێزم بۆیان هەیە و کۆڵیان نەدا,بەلآم دەتوانم ١٠٠٪بڵێم ئەو کارەی کردم لە بەر خاتری ئەوان نەبوو,تەنها ئەو چاوپێکەوتنە بوو لە نێت ڤێرك بلآو بوەوە هۆکارەکەی بوو.

پرسیار:ئایا دادگای هۆڵەندا بڕیاری دا ئەنفال جینۆسایدە؟"سەرەتا لە ٢٣-١٢-٢٠٠٦,بڕیاری ئەوە درا ئەنفال جینۆسایدە و تاوانی کیمیابارانکردنی هەڵەبجە تاوانی جەنگە,وەلێ دواجار لە ٣٠-٦-٢٠٠٩ لەوەی ئەنفالیش پاشگەزبوونەوە".

وەلآم:لە یەکەم بڕیاری دادگا وترا جنۆسایدە,بەلآم لە دوا بڕیاردا بە تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی ناسێنرا,بە داخەوە پاشەکشەی پێکرا.

بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ناساندنی تاوانی هەڵەبجەو ئەنفال سەردانی ئەم لینکەی خوارەوەبکەن:

http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/HogeRaad/Actualiteiten/Conviction+Van+A.+for+supplying+raw+materials+for+mustard+gas+to+the+Hussein+regime.htm

فرانس ڤان ئانرات وەك تاوانباری جەنگ سزا درا

ڕۆژی ٣٠-٦-٢٠٠٩ دوا بڕیار لەسەر سزای فرانس ڤان ئانرات لە لایەن دادگای باڵای هۆڵەندییەوە درا, بە باشمان زانی چاوپێکەوتن لە گەڵ کۆمەڵێك کەسایەتی پسپۆری کورد لەو بوارە   لە وڵاتی هۆڵەندا ساز بکەین,بۆ خوێندنەوەی زیاتری ئەو ئەزموونەو هەنگاو نان بۆ کاری باشتر لە ئایندە.

تاوانبارانی جینۆسایدی کورد ئەوانەی تاوانکارن بە ئەنجامدانی تاوانە گەورەکان بەشێکیان هاندەران بۆتە شوێنی هەڵاتنیان لە دەست دادپەروەری،بە ئەزموون وەرگرتن لەم دادگاییە دەتوانرێت هەنگاوی باشتر بنرێت لە ئایندە.

هاوڕێ باخەوان لە ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان لە کەیسی یوگسلافیا کار دەکات و شارەزایە لە بواری پرسی جینۆساید و دادگایی تاوانکاران. بۆ زانیاری زیاتر بە پێویستمان زانی سەبارەت بە دوا بڕیاری دادگا کۆمەڵێك پرسیاری ئاراستە بکەین.

پ١: چۆن دەڕوانیتە دەقی دوا بڕیار ؟, ئایا ئانرات بە ئەنجامدانی چ تاوانێك سزادراوە ؟.

وەڵام: کەیسی فرانس ڤان ئانرات, یەکێك بوو لەو کەیسە ئاڵۆزانەی کە لەم چەند ساڵەی دواییدا دادگای هۆڵەندیی لە شاری لاهایدا بەخۆیەوە خەریککردبوو. کەیسەکە ئەگەرچی لەباری نێودەوڵەتییەوە گرنگییەکی ئەوتۆی پێنەدرا, بەڵام ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان بێئاگا نەبوو لێی و دەتوانم بڵێم تاڕادەیەك چاودێریی دەکرا, چونکە ئەگەرچی ئەم کەیسە سیفەتێکی هۆڵەندی و بۆ هۆڵەندا نێوخۆیی وەرگرتبوو لە ڕووی یاساوە, بەڵام لە ڕاستیدا پەیوەندییەکی گرنگی هەبوو بە چەندین دەوڵەتەوە کە بەرگێکی نێونەتەوەیی پێ بەخشیبوو, لەوانە ئێراق و ئێران. لەسەر ئاستی کوردستانیش, گرنگییەکی زۆری هەیە. لەبەرئەوەی هەزاران کەس قوربانیی دەستی بازرگانییە چەپەڵەکانی کەسانی وەکو ئانراتن.

لە تاوانبار ئانرات, تاوانباری جەنگە و ئەمەش بە ڕوونی لە بڕیاری دادگای هۆڵەندیدا هاتووە. هەڵبەت سزای ئانرات ڕۆژێك بێت یان زیندانی هەتاهەتایی ئەو گرنگە نییە, بەڵکو ئەوەی گرنگ بوو لە دادگاییەکەدا ئەوە سەپا کە نێوبراو وەك بازرگانێکی مەرگ بەشداریی کردووە لە کوشتنی کەسانی سیڤیلی کوردا و لە دەقی بڕیارەکەش بە ئاشکرا ناوی شوێنەکانی وەك هەڵەبجە و زێوێ و گۆپتەپە هاتووە کە لەلایەن داگیرکەری ئێراقییەوە بەو گازەی کە ئانرات بۆیی بەدەستخستوون, ژەهربارانکراون*.

ئانرات بازنەیەکی گرنگی نێوان کۆمپانیا خۆرئاواییەکان و داگیرکەری ئێراق بوو بۆ وەدەستهێنانی مادەی کیمیاویی بۆ مەبەستی دروستکردنی چەکی کۆکوژ لەلایەن

داگیرکەری ئێراقییەوە. ئەو چەکانەش لە هەڵمەتی جینۆسایدی کوردا بەکارهاتن. هەربۆیە دەبووایە تاوانبار سەرباری تاوانباری جەنگ, لەسەر تاوانی جینۆسایدیش دادگایی و بڕیاری لەسەربدرایە.

پ٢: ئەو تاوانانەی لێرەدا هاتۆتە پێشەوە زۆر کەمترە لە تاوانی ئەو شوێنانەی کە بەعس کیمیابارانی کردون,چی بکرێت بۆ ئەوەی لە داهاتوودا هەر دادگایەکی لەم چەشنە هاتە پێشەوە بتوانرێت کەیسێکی گشتی ئامادە بکرێت,کێ موقەسرە بەرامبەر بەمە.

وەڵام: لەراستیدا تاوانەکان زۆر لەوە زۆرتر بوون, من لە بڕیارەکەدا تەنها ناوەکانی هەڵەبجە و زێوێ و گۆپتەپەم بینی. ئەمەی کۆتاییان لە دەقی بڕیارەکەدا بە هەڵە نووسرابوو گوک تەپە.

هەڵبەت کەمتەرخەمییەکان لە هەموو لایەکمانەوەیە, ئێمە شارەزاییەکی ئەوتۆمان لەو پرۆسانەدا نەبووە و ئەوەشی کراوە دەبێتە سەرەتایەك تاوەکو لە داهاتوودا باشتر خۆمان بۆ هەر کارێکی لەو جۆرە ئامادە بکەین. من هەر کەمتەرخەمییەك لە کەیسی ئەم تاوانبارەدا دەگێڕمەوە بۆ دەستەڵاتی کوردی. ئەوان دەبووایە گرنگییەکی تەواویان پێی بدایە و هەموو بەڵگەیەکی تەواویان بخستایەتە بەردەمی دادگاکە, لەوانە دۆکومێنت و هێنانی چەندین شاهێدحاڵ لە کوردستانەوە بۆ لاهای و زۆریتر کە دەبوونە باشتر خستنەڕووی ئەو تاوانە دزێوەی کە کەسێکی وەکو ڤان ئانڕات لە دژی خەڵکی سیڤیلی کورد کردوویەتی. بۆ کەیسی ئەم تاوانبارە دەستەڵاتی کوردی بەلایەنی کەمەوە دەبووایە چەندین ئاماری ئەو ناوچانەی کە بەر شاڵاوی گازی کیمیاویی کەوتوون و ژمارەی قوربانییەکان و بەڵگە مادییەکانیانی پێشکەشی دادگا بکردایە. بەڵام ئەوان دادگای ئەنفال و هەڵەبجە لە بندەستیاندا بوو, چیی واهییان نەکرد, دەبێت بۆ ئەمە چییان لێ چاوەڕوان بکرێت!.

پ٣:چـی بکرێـت بـۆ ئـەوەی پرسـی جینۆسـاید لـە دادگایـەکی ئـەوروپی,یـان پارلەمانێکی ڕۆژئاوایی بە فەرمی بناسرێت,ئایا لەم بوارەدا دادگای ئـانرات ئامانجەکـەی نەپێکا؟.

وەڵام: کێشەی ئێمە, کێشەی نەبوونی دۆکومێنتەیشنە. ئێمە دەیان ساڵە دەڵێین کەرکوك کوردستانە, کەچی تاوەکو ئێستا دوو کتێبی باشمان لەسەر ئەو رەوشە نییە!. بۆ پرسـی جینۆسـایدیش دەبێـت هەرچـی هەیـە و نییـە تۆمـاری بکـەین و بـە زمـانی پەرلەمانەکانی ئەوروپا بیانخەینەڕوو. هەوڵەکانیش دەبێت بەردەوام بن و دیسان دەبێت دەستەڵاتی کوردی باشتر بیر لە گرنگیی ئەو کارەبکاتەوە.

ناتوانم بڵێم دادگایی ئـانڕات ئـەو ئامانجـەی پێکـاوە, چـونکە خـودی دادگاییکردنەکـە پەیوەندیی بە ململانێی حیزبە هۆڵندییەکانیشەوە هەبوو. ئـەو دادگاییـەش جینۆسـایدی گەلی کوردی نەسەلماندووە, بەڵکو وەکو تاوانبارێکی جەنگ سەیری تاوانباری کـردووە. ئەگەر دادگای هۆڵندا هێرشەکانی ئـەنفالیش بـە جینۆسـاید نـاوزەد بکـات, هێشتا هـەر بـەس نییـە و پێویـستە لەسـەر ئاسـتی بـەرزتری وەك پەرلـەمانی ئـەوروپا هەوڵـەکان چڕبکرێنەوە.

پ٤:ئەو وڵاتانە کێن بە پێی ئەم دۆسیەیە دەچنە پـای هاوکـارانی بەعسەوە لـە قـڕ کردنی کورددا.

هـەموو ئـەو وڵات و کۆمپانیـا بازرگانییانـەی بەشـێوەیەك لـە شـێوەکان پـشتگیریی لۆجیـستییان پێـشکەشی داگیرکـەری بـەعس کـردووە لـە قڕکردنـی کـوردا, تاوانبـارن و دەبێت هەوڵی دادگاییکردنیان بدرێت. پشتگیرییەکانیش هـەر تـەنها بـە پێشکەشکردنی گازی کوشندەوە نییە, بەڵکو ریسێپتی چۆنێتیی دروستکردنیشی هەر دەچێتە خانـەی تاوانەوە. لەو رووەوە کۆمپانیاگەلێکی وڵاتانی ئەڵمانیا و هۆڵندا دەبێت دادگایی بکرێن.

پ٥:پەند و ئەزمونێك لەو دادگاییەوە.

وەك پێشتر گووتم, ولآتانی ئەوروپا, ولآتی تۆمار و بەلگە و رۆتینن. دەبێت بۆ هەر کارێکی ئایینده باشتر پلانی ئەو شتانە دابنرێت و دەستەلآتی کوردیش بۆ هەر کارێکی واهی کە دێتە پێشەوە, ژوورێکی عەمەلیاتی پسپۆری بۆ دابینبکات و کە کەسانێکی پسپۆڕ بەرێوەبیەرن بۆ سەرکەوتنی ئەو کارەی کە هاتووەتە پێش. چونکە بەڕاستی لەگەلٚ رێز و پێزانین بۆ رێکخراوی چاك و هەموو ئەو کەسانەی بوونە هۆی دروستکردنی ئەو بڕیارە, ئەوانە بەس نین و دەبێت ئەو کارانە لەلایەن دەستەلآتی کوردییەوە بە فەرمی پشتیوانیی لێبکرێت.

هاوڕێ باخەوان

٠٨-٠٧-٢٠٠٩

لاهای – هۆلٚندا

- ئەو سێ جێگەیە تەنها لە باشوور،لە دادگا کیمیابارانکردنی شاری سەردەشت, گوندی ڕەشە هەرمێ,زەردە و ئالۆت و شاری شنۆ و شاری مەحمەرە کەیسەکانی ڕۆژهەلآتی کوردستان و ئێران بوون لە دادگا.

پارتی سۆسیالست دەیەوێت هەموو ئەوانەی لەگەڵ ئانرات تاوانبار بوونە بداتە دادگا

بە هاوکاری کاك یونس گۆران

کریستا ژنە پەرلەمانتار لە زۆر بۆنە و خۆپیشاندانی کوردەکان ئامادەیە، تاکو ئەو باسی ئانراتی لە پارلەمانی هۆڵەندا نەهێنایە ڕۆژەڤەوە، ئەم پیاوە تاوانبارەمان نەناسیبوو، منیش لە ڕێگەی ئەمەوە ناوی ئەو پیاوەم بیست، یەکەم کەس بوو لە مینبەری پارلەمانەوە داوای دادگایی ئانراتی کرد، لێرەوە لە هەواڵی کریستاوە لە پارلەمان ڕاگەیاندنی کوردی باسی ئانراتی هێنایە ناو ڕۆژنامەکانەوە، کە ڕۆژنامەنووس کامەران ئەحمەد سلێمان ڕا پۆرتەکەی کردە کوردی. ئانراتیش لە ڕێگەی چاوپێکەوتنە تەلەفزیۆنیەکانییەوە خۆی خستە داوی دادگاوە و بەڵگەی تاوانباری دا بە دەستەوە.

"پرۆفایل: لە ١٥-٩-١٩٧٤ لە فریزلاند لە دایك بووە، زانستی سروشتی خوێندووە، ٥ساڵ یاریدەدری پەرلەمان بوو، ٥ ساڵیشە ئەندام پەرلەمانە لەسەر لیستی پارتی سۆسیالست. بەرپرسی لیژنەی بەرگرییە لە پارلەمانی هۆڵەندا، هەروەها داد و لە بەشی بیناسازیشە".

پ: سەبارەت بە دانی چەکی کیمیاوی لە لایەن هەندێك کارخانەی هۆڵەندییەوە، قسە و باسەکان لەمرۆژانە گەرمن، ئایا لە پارلەمان لێکۆڵنەوە کراوە لەسەر ئەو دۆزە ؟.

وەڵام: نەخێر لێکۆڵینەوە نەکراوە لە پارلەمان، فرانس ڤان ئانرات یەك تاکە کەس بوو دادگایی کرا، پارتی سۆسیالست " ئێس پەی " دەیەوێت ئەوانەی دیکەش بدرێنە دادگا، کەوا بەشدار بوونە لەو تاوانە.

ئەو کاتەی ئانرات دەژیا و کاری دەکرد و کیمیاوی دەدا بە عێراق، کابینەی حکوومەت ئیجرائاتی لە دژی نەکردووە، لە ساڵی ١٩٨٣ ەوە زانیویانە کەچی فرۆشتنی چەکی کیمیاویان بە عێراق قەدەغە نەکردووە.

لە ساڵانی ١٩٨٢ و ١٩٨٣ وەزیرێکی سەر بە پارتی VVD وەزیری دەرەوەی هۆڵەندا بوو، ئاشکرا بوو عێراق دژ بە ئێران چەکی کیمیاوی بەکار دەهێنێت، کەچی نەیویست قەدەغەی بکات، کە وەك پارتی سۆسیالست ئێستا داوا دەکەین، ئەو پارتانە ناهێڵن ئەو شەخسانە بدەینە دادگا. لەم داوایەدا پارتی چەپی سەوز لەگەڵمانە، وەلێ پارتی کار نایەوێت.

لەو کاتە باڵوێزی هۆڵەندا لە عێراق وتی: ئەم چەکانە دژ بە گەلی عێراقی بەکار دەهێنرێت، بۆ زانین لە ساڵی ١٩٨٢فریس بۆلکستاین وەزیری دەرەوەی هۆڵەندا بوو، کە سەر بە پارتی VVD یە. ئەم پیاوە چووە لای سەدام و تەوقەی لەگەڵدا کرد.

لە ناو عێراقەوە هەواڵ دەهات کە ئەم چەکانە دژ بە گەل و ئێران بەکار دەهێنرێت، کەچی وەزیری ناوبراو سەفقاتی دەکرد بۆ کۆمپانیاکان، ڕاستە هۆڵەندا زیرەکە لە بازرگانی، وەلێ جار جارە لە پێناو قازانج چاو دەنوقێنن. لە ئەبریلی ١٩٨٤ حکوومەتی هۆڵەندا بڕیار دەدات قەدەغەی ناردنی چەند مادەیەك

بکرێت بۆ عێراق. فرانس ڤان ئانرات بۆیە حوکمدرا چونکە دوای ئەو بڕیارە مادەی ناردبوو بۆ عێراق، چونکە پێشتر بڕیاری وا لە ئارادا نەبوو کە ناردنی چەکی کیمیاوی بۆ عێراق قەدەغە بکات.

پێش ٣ هەفتە فایلێك ئاشکرا بوو، ناوی کۆمپانیا هۆڵەندییەکانی تێدا هاتووە بە دانپێنانی خودی سەدام حوسێن، کە مادەی کیمیاویان داوە بە عێراق. سەدام یارییەکی ژیرانەی دەکرد، وای نیشان دەدا کە دەیووت: ئێوە من تاوانبار دەکەن بە شتێك کە خۆتان داوتانە پێم، ئەو لیستە لەوانەی هەڵەی تێدا هەبێت، وەلێ دانپێنانی خودی سەدامە.

پ: خودی سەدام، یان دەزگایەکی سەر بە سستەمەکەی ؟.

وەڵام: نازانم، لەوەیا تەئکید نیم. با بێینەوە سەر هۆڵەندا و نەچینە سەر نێونەتەوەیی، مەڵخەمی تاوانبارکرا بە ناردنی بڕێکی بچووك دوای ئەو بڕیارە.

پ: چۆن زانرا بڕەکە بچووك بوو ؟.

وەڵام: دوای ساڵی ١٩٨٤ یەك وەجبەی دیکەیان ناردووە، وەجبەی تریان نەناردووە، کەی بی ئێس هیچی نەناردووە، بۆیە حوکم نەدرا، ئێستا دەمەوێت باسی شتێکی دیکە بکەم و پێویستیم بە هاوکارییە، ئەویش بەڵگەنامە لەسەر ئەم کۆمپانیایانەی چەکی کیمیاویان ناردووە بۆ عیراق.

پ: یارمەتی چیت دەوێت ؟.

وەڵام: لە عێراق دادگایی دەکرێت، ئەوانەی تۆمەتبارن بە دانی چەك قەول وایە بانگ بکرێن بۆ دادگا.

پ: کێ بانگیان دەکات ؟.

وەڵام: دادگا.

ئەوەی من دەمەوێت لە ئەرشیف فاکس و وەرەقە هەیە، پێویستە دادگای ئێراقی زانیاریمان بدەنێ هەرچییەکیان لایە.

پ: ئەوان مامەڵە لەگەڵ دەزگای فەرمییا دەکەن، وزارەت بە نموونە.

وەڵام: با بیان دەنێ، باشە. من لێرە لە ڕێگەی ئەم ڕۆژنامەیەی ئێوەوە داوا لە هەموو لایەك دەکەم کە چی لە ئارشیفیانە، هەر شتێك هەیە تایبەتە بە کۆمپانیا هۆڵەندیەکان بۆمان بنێرن، تاکو ئێمە بتوانین ئەو کۆمپانیایانە حوکم بدەین. ئەو کەسانەی پەیوەندییان بەو کۆنتراکتەکانەوە هەبووە لەو کاتە با بیان دۆزینەوە، کەڵك لە زانیارییەکانیان دەبینین، ئەوانەی ئەو زانیاریانە دەبەخشن حوکم نادرێن.

پ: ئایا پێت وا نییە ئەم کارە پێویستی بە هاوکاری هەموو کورد دەبێت لە هۆڵەندا ؟.

وەڵام: بەڵێ پێویستیم بە هەموو هاوکارییەك هەیە. بەڵام لە ئانرات کە خۆی دانینابوو بە تاوانەکەیدا، ئاسایی بوو بە ئاشکرا کار بکرێت، وەلێ لێرە وا نییە، ناتوانرێت بەو شێوەیە کار بکرێت.

پ: چۆن بیستت ئانرات گەیشتۆتە هۆڵەندا ؟.

وەڵام: لە ڕێگەی تەلەڤزیۆنەوە، کەناڵی ئەین فەنداخ.

پ: کە زانیت چیت کرد ؟.

وەڵام: پێشتر ناویم بیستبوو، ناوی دەهاتە پێشەوە، کە بینیم هاتە سەر تەلەفزیۆن، یەکسەر دەستمان بە ئیجرائات کرد.

پ: ئەو ئیجرائاتانە چی بوون ؟.
وەڵام: دوای ئەوە یەکسەر هاتم لە پەرلەمان داوام کرد کە ئەم مرۆڤە پێویستە دادگایی بکرێت.

پ: نازانیت بەروارەکەی کەی بوو ؟.
وەڵام: نەخێر نازانم لە یادم نەماوە.

پ: کێ داوای لێت کرد، ئەم هەنگاوە بنێیت ؟.
وەڵام: کەس داوای لێم نەکرد، بۆخۆم کردم. ئەو تاوانبار بوو بە ناردنی چەکی کیمیاوی بۆ عێراق، بەس تێناگەیشتین بۆ مخابەراتی هۆڵەندی دەیان پاراست، هەر ئەمەش بوو وایکرد حکوومەت تاوانبار بکەین. کابینێتی ئەوات نایە ویست هیچ بکات، چونکە دەیووت دۆزەکە کۆن بووە، دۆنەر وەزیر داد بوو لە پارتی سی دی ئای. وەزیری داد دەیووت: کۆن بووە، بەرژەوەندی ئابوورییە، منیش وتم: نابێت ئەوە شتێکی مرۆڤانەیە، خەڵکی کوشتووە، یارمەتی سەدامی داوە، هەموو کات لەسەر ئەوە قسەم دەکرد.

پ: وەك لە دادگا هەموو گوێبیستی بووین بە بەڕێزیشتەوە، کە چاوپێکەوتنی تەلەفزیۆنی ئانرات لەگەڵ کەناڵی تەلەفزیۆنی " نێت ڤێرك " بووە سەرچاوەی بە دادگایی گەیاندنی ئانرات، کە فرێد تەیفن بەو کارە هەڵسا ؟.

وەڵام: فرێد تەیفن بەرپرسیارێتی لە ئەستۆ بوو، بەڵگەنامە کۆ بکاتەوە، ئەو لەناو دادگا بوو، داواکاری گشتی بوو. تا لە پارلەمانەوە گڵۆپی سەوز هەڵنەکرایا بۆ دادگاییکردنی ئەو نایتوانی هیچ بکات. دەزانین ئەو کاری زۆری کرد، هەردووکمان ڕۆڵمان هەبوو، ئەمە ڕاستە.

پ: دەتوانین بڵێین حکوومەتی هۆڵەندا خۆی ئانراتی دایە دادگا؟.

وەڵام: حکوومەتی هۆڵەندا دوای ئەوە قایل بوو، کە پارتی سۆسیالست پاڵە پەستۆی زۆری کرد بۆ بە دادگایی گەیاندنی، کەچی ئێستا هۆڵەندا دەڵێت سەیرکەن ئێمە چەندە مرۆڤایەتین هاووڵاتی خۆمانمان دادگاییکرد.

پ: ئایا ئێس پەی لە بۆچوونێکی مرۆڤایەتییەوە ئەمەیکرد، یان کەسێك، لایەنێك کاریگەرییان لەسەری دانا بۆ ئەوەی ئەم هەنگاوە بنێت ؟.

وەڵام: ئەم هەموو پەیوەندییە باشەی هەمان بوو لە گەڵ کورددا، ئەو هەموو ئازارەی بە کورد گەیشتبوو، وایکرد ئەمکارە بکەین. ئەگەر من وەك پەرلەمانتارێك بزانم ئەم تاوانە کراوە چۆن ئەبێت بێدەنگ بم بەرامبەری، ئەمە باشترین کار بوو بیکەم بۆ کورد، خۆم دەبوایە بمکردایە، بە قسەی کەس و هیچ لایەنێك نەمکردووە. ئێمە وەك پارتێك هەست بەوە ناکەین بۆ پارت کارێك بە قازانجە و باشە ئەوسا بیکەین، بەڵکە ئێمە بۆ مرۆڤایەتی ئەمکارەمان ئەنجامداوە. دەبوایە هەر بمانکردایە، ئەمە باوەڕمانە.

سەیرکەن مۆگابی دژ بە گەلەکەی کیمیاوی لە وڵاتەکەی بەکارهێناوە، ئەمە وا دەکات ئیجرائات وەربگرم لە دژی، مەسەلەکە کورد نییە، مەسەلە لێرە مرۆڤایەتییە، ئێستا بیر لەوە دەکەمەوە و پرسیاری ئەوە دەکەم، ئایا کێ کیمیاوی داوە بە مۆگابی ؟، جارێکی دیکە بەڵگە هەیە کە دەلالی هۆڵەندی داوییەتی، بۆیە

بە قسەی هیچ کەس و لایەنێك ئەو کارەم نەکردووە، ئەو کارە لە باوەڕو ویژدانەوە بووە.

پ: ئەی بەرامبەر تاوانبارانی دی، ئەوانەی ڕاستەوخۆ دەستیان لە تاواندا هەبووە ؟.

وەڵام: لێرە سیستەمی ئێف یەك هەیە، بزانن ئەوەی تاوانی کردووە، ئەوە لێکۆڵینەوەی تایبەتی بۆ دەکەن، بە پێی ئەو یاسایە ئەوەی خۆی تاوانبار بێت، ئەوا وەچەکانیشی لە مافی بوون بە هۆڵەندی بێبەری دەبن، ئەمە خراپە، منداڵ نابێت باجی باوکی بدات. لە جەنگی جیهانی دووەم زۆر هۆڵەندی بەشدارییان کرد لە تاوانەکانی هیتلەر، کە باوکەکان حوکمدران ئەوەندە بۆ منداڵەکان بەس بوو ە باوکیان سزا دراوە، ئێستا پێویستە وا بێت، مناڵەکان بۆ دەبێت لە گەڵ باوکیان سزا بدرێن.

لە کۆتاییدا ئێوە دەتوانن زۆر هاوکاریمان بکەن، وەك چۆن لە دادگای ئانرات ئەو فاکسەی هێناتان لەسەر ئەو، کاریگەری زۆری لەسەر حوکمدانەکەی هەبوو، سزاکەی قورستر کرد، ئێستاش پەیداکرنی بەڵگەنامە گرنگە بۆ کارەکان.

پۆلیسی هۆڵەندی هەوڵی زۆری دا ئەنفال و کیمیابارانکردنی هاووڵاتیانی کوردستان بە جینۆساید بناسرێت.

بە هاوکاری ئەندازیار و نووسەر و چالاکڤان نیهاد قازی کە سەدان کم ڕێگای بڕی بۆ ئەنجامدانی ئەم چاوپێکەوتنە

فرانس ڤان ئانرات یەکەم تاوانکار بوو لە بەرامبەر هاوبەشیکردنی لە ئەنجامدانی تاوانی مەزن بەرامبەر بە گەلی کورد دادگایی کراو بە شانزە ساڵ و نیو زیندانی سزا درا، بە تاوانی ئەنجامدانی تاوانی جەنگ.

لەم چاوپێکەوتنەدا گفتوگۆ لە گەڵ دووان لەو بەڕێزانەی پشکنینی جدیان لەسەر ئەو دۆسیەیە دوور لە چاوی کامێراکان و بڵاو کردنەوەی ناو وێنەیان ئەنجامدا ((کە لەم چاوپێکەتنەشدا نەمان توانی وێنەیان بڵاو بکەینەوە)).

پرسیار: پۆلیس لە کوێوە بەشداری پرۆسەی دادگاییکردنی فرانس ڤان ئانراتی کرد، ئیعازی لە کوێوە بۆ هات ؟.

وەڵام:پاش ئەوەی چاوپێکەتنی لە گەڵ تەلەفزیۆنی نێت ڤێرك لە ساڵی٢٠٠٣ دا ئەنجام دا،باسی لەوە کرد یارمەتی سەدامی داوە بۆ بە دەست خستنی چەکی کیمیاوی،لە سەر ئەو بنچینەیە دەستمان کرد بە ئەنجامدانی پشکنین لەسەر وتەکانی،دوایی رون بووەوە لە چەندین رۆژنامە و گۆڤاری دیکەش باسی کردووە و چاوپێکەوتنی ئەنجام داوە، ئەمە هۆکاری دادگاییەکە بوو.ڕاگەیاندنی ئەمەریکیش پێشتر باسی کردبوو،بە پێی ڕاگەیاندنی ئەمەریکی لە کۆتایی هەشتاکان،فرانس ڤان ئانرات مادەی کیمیاوی ناردووە بۆ ئێراق،لو بارەیەوە گومرگی ئەمەریکی زانیاری وردی بەخشی پێمان.

گومرگی ئەمەریکی دەستی کرد بە پشکنین لە خانوو کۆمپانیاکـان ئـانرات، لـە دوای ئەم چاوپێکەوتنە زانیاری تەواو وەرگرترا لە سەر هەناردە کردنـی مـادەی کیمیـاوی لـە لایەن فرانس ڤان ئانراتەوە بۆ ئێراق. پۆلیسی هۆڵەندی زانیاری وردی لەسـەر هـەناردە کردنی مادەی کیمیاوی لە لایەن ڤان ئانراتەوە بـۆ ئێـراق لـە ئامـەریکا وەرگـرت. تـەنها ناردنی مادەی کیمیاوی نەك شتی دی، لەو چوار چێوەیە دۆسیەیەکی گەورە لە هەزاران بەڵگەنامە ئامادە کرا، موتابەعەی سەرجەم مەلەفەکە، کاغەز بە کاغەز، خاڵ بـە خـاڵ، بەڵگە نامە بە بەڵگە نامە بە وردی کرا. لە گەڵ پۆلیسی گومرگی هۆڵەندی گفتوگۆی چڕ ئەنجامدرا،لە سەر ئەو زانیاریانە،ئاشکرا بوو کە فرانس ڤان ئانرات لە سـەرەتای سـاڵانی هەشتاکانەوە تاکو کۆتایی دەیەی هەشتاکان مەوادی ئەوەلی چەکی کیمیـاوی هـەناردە کردووە بۆ ئێـراق. داوای ئـەو مـادە کیمیاویانـەی کـردووە دوو بـەکار هێنـەر بوونـە، لـە پیشەسازی سڤیل و درووست کردنی چەکی کیمیاوی بەکار هاتوونە. کۆی گشتی تەنها مادەی (T D G) ١٤٠٠ تەنی بۆ عێراق پەیدا کردووە. بەم ئەنداوە زۆرە لە مادەکان زانرا ئەو مادانە بۆ کاری دیکە بەکار هاتووە نەك بۆ پیشەسازی سڤیل، واتا بۆ کاروباری سەربازی.

پسپۆرەکان لەو بوارەدا چاودێری مادەکانیان کرد، پشکنینیان لەسـەر کـردن بـزانن ئەو مادانە چین و چۆن بەکار هاتوون وە بۆچی بەکار دێن ؟.

لە ژاپۆن و ئەمەریکا زۆربەیان کڕابوون، بـە ئیتاڵیایـا ڕەوان کرابـوون بـۆ بەنـدەری عەقەبە لە ئوردن لەوێشەوە بە ترێلە نێردراون بۆ عێراق و شاری بەغدا.

لێکۆڵینەوە لەسەر پرۆسەی چۆنیەتی ناردنی ئەو مادانـە بـۆ عێـراق ئـەنجام درا.لـە ناوەڕاستی مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٨٤ یاسایەك دەرکرا،بازرگانیکردن بەم مادانەوە قەدەغە کرا. پۆلیـسی هۆڵەنـدی پەیوەنـدیکرد بـە نەتـەوە یـەکگرتووەکان (یونـسکۆم) ەوە، بۆ ئەوەی بزانین چییان زانیووە لە سەر فرانس ڤـان ئـانرات و بازرگـانیکردنی بـە مادەی کیمیاوییەوە، ئاشکرایان کرد کە ١٤٠٠ تەن کەرەسـتەی خـاوی مـادەی کیمیـاوی

TDG هـەنارده کـردووه بـۆ ئێراق،کەرەسـتەی خـاوی دیکەشـی نـاردبوو بـۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی ((سارین _ تابون))، بە قەبارەیـەکی زۆر زۆر.هاوکـات لـە گومرگی هۆڵەنداش زانیاری تەواو پەیدا کرا، کە دەیسەلمێنێت ئەو زانیاریانە ڕاستن.

FFCD و   TNO دۆسـیـەیان ئامـادە کـرد, لەسـەر کـات و بـڕی نـاردەی کەرەستەکان،لە ڕاپۆرتەکانیاندا هەموو زانیارییـەکانی بـە وردی تێدایـە. لـەو ئامارانـەوە دەرکـەوت کـە فـرانس ڤـان ئـانرات و کۆمپانیاکـانی چـەندە کەرەسـتەی خـاوی درووستکردنی چەکی کیمیاوی هانارده کردووه بۆ عێراق. لەو دۆسییەوە زانرا کە عێـراق چی و چەند جۆر مادەی کیمیاوی هاوردە کردووە و وەری گرتووە و هەیبووە.

دەرکەوت بڕەکەش بە ئەندازەیەك زۆر بوو،رون و ئاشکرایە بۆ درووست کردنی چەکی کیمیاوی و لە کاروباری سەربازی بەکار دەهێنرێت.

بۆیە ئاشـکرابوو پرۆسـەکە بـەم شـێوەیە چۆتە پێشەوە، یەکـەم جـار ئامـادە کـردن دوایی بەکار هێنانی، هەموو ئەو پرۆسەیە بە دورو درێژی بە وردی لە دۆسیەکەدا هەیە.

لە دوای ئەوەی مەلەفاتی پێویست بـە دەسـت خـرا، دەسـتمان کـرد بـە هێنـان و پەیدا کردنی شایەد حاڵ و خەڵك. ئەو شایەدانە سەلماندیان گـازی خـەردەل لـە لایـەن ئێراقەوە بەکار هاتووە،کە ئەوانە بۆ خۆیان لە دارودەسـتەی سـەدام بـوون و کاریـان لـە گەڵیان کردبوو و نزیك بوون لە گەیشتن بە زانیارییە هەستیارەکان. شایەدەکان زانیـاری هەستیاریان بەخشی لە نێوان ساڵانی سەرەتاو کۆتایی هەشتاکان،لە سەر پەیدا کـردن و درووست کردن و بەکار هێنانی چەکی کیمیاوی، گواستنەوەو گەیاندنی لە ئێراقدا.

دوای ئـەوە لێکۆڵینـەوەمان کـرد کـەی بـەکار هاتووە،مێـژووی بـە کـار هێنـانی، لـە ڕێکخـراوی سـتیختینگی چـاك و کۆمیتـەی هەڵەبجـە زانیاریمـان وەرگـرت، لـە سـەر قوربانییـەکان و جـۆری ئازاریـان، زۆربـەی قوربانییـەکان کـە چـاومان پێیـان کـەوت و مامەڵەمان لە گەڵیان کرد بە گازی خـەردەل برینـدار ببـوون.ئـەوەش خـراپترین جـۆری مادەی کیمیاوییە کە گاریگەری لەسەر مرۆڤی زامدار دادەنێت تا قۆناغی مردن.

یەکێك لە قوربانیەکان باسی ئەوەی کردووە کە خەردەل لێت بدات،کە گازی ژەهراوی لێت بدات چەندە ئازاری زۆرە، تا مردن پێوەی دەناڵێت و رزگارت نابێت لە دەستی.

ئێمە بەردەوام بووین لە پشکنین،حکوومەتی هۆڵەندی یارمەتی یاسایی قوربانیانی کرد بۆ سکاڵا تۆمار کردن.هاوکات ئێمە پشتوان و پشتگیری گەلی کورد دەکەین لەم کێشەیە،بە خەڵکمان ڕاگەیاند ئەم میلەتە چەوساوەتەوە،بە گازی کیمیاوی لێی دراوەو بە کۆمەڵ کوژراوە.

پشتگیری گەلی کورد دەکەین بەو ئیسپاتاتەی کە هەمانە بە ئەنجامدانی دادگایەکی جدی و دادپەروەرانە بەرامبەر بەم تاوانبارە.

لێکۆڵینەوەمان کرد لە سەر تاوانەکانی هەڵەبجە، گۆپتەپە، زێوە، فرجینی، رۆیشتین بۆ شاری سەردەشت، لەسەر داواتی حکوومەتی ئێران وە پشتیوانی حکوومەتی ئێرانی چووین بۆ شاری سەردەشت بۆ ئەوەی پشکنین و لێکۆڵینەوەی خۆمان بکەین،چاومان بە قوربانییەکان کەوت و دیدارمان لە گەڵیان ئەنجام دا.

ئاشکرا بوو بۆمان لە کاتی شەڕی عێراق– ئێراندا چەکی کیمیاوی لە لایەن عێراقەوە بەکار هاتووە دژ بە ئێرانییەکان،لێکۆڵینەوەمان کرد لە شاری محەمەرە، پشکنینی زەوییەکەی نەك خەڵکەکەی،چووینە ناوچەی عەبادان، بە وردی گوێمان لە شایەدەکان گرت، جێگاکانی بە کار هێنانی چەکی کیمیاویمان لێی بینی، دەرکەوت چەکی کیمیاوی لەو ناوچەیە بەکار هاتووە.

پاشان دۆکۆمێنتی زیاترمان پەیدا کرد، راپۆرت و نووسراو لەسەر ئەنفال نووسرابوون، بەکار هێنانی چەکی کیمیاوی، رۆڵی عەلی حەسەن مەجید، ڕاپۆرتی حوسێن کامل، فەرمانی بەکار هێنانی چەکی کیمیاوی، ڕاپۆرتی هیومان رایت وۆچ، دەنگی عەلی حەسەن مەجید لەو کاتانەی داوای کوشتنی کوردەکان دەکات، گەورەترین پشکنین لەم کەیسە پۆلیس و وزارەتی داد ئەنجامیان دا.

ئەوەی زۆر دڵمان پێی خۆش بوو و هیوامان لەسەر بنیات نا ئەوە بوو دادگا یەکەمجار بڕیاری دا ئەوەی لە ئەنفال و کیمیابارانـدا بەسـەر کـورددا هـاتووە کـردەی جینۆسایدە،وەلێ دواتر لە پرۆسەی پێداچونەوە ئەم بڕیارەی بەتاڵ کردەوە و دانی نەنا بەوەی ئەم پرۆسانە جینۆساید بن، پۆلیس پێی خۆش بوو یەکەمجار ئەو بڕیارە درا،بەڵام زۆر پێی ناخۆش بوو دادگا بڕیاری خۆی لەسەر هەقیقەتی تاوانەکە لە جینۆسایدەوە گۆڕی.

پرسیار: چۆن فرانس ڤان ئانرات گیرا ؟.

وەڵام: لە دوای ئەوەی تۆمەتباری لەسەر فرانس ڤان ئانرات ساغ بوەوە، خرایە ژێر چاودێرییەوە،بۆ ئەوەی بزانین لە گەڵ کێ پەیوەندی دەبەستێت، گفتوگۆ دەکات، بۆ کوێ دەچێت، چی دەکات و دەیەوێت چی بکات ؟, واتا خرایە ژێر چاودێری وردەوە، لە بەرواری ٦-١٢-٢٠٠٤ کە زانرا دەیەوێت هۆڵەندا بەجێ بهێڵێت، لە ماڵەکەی خۆی بە جانتاکانیەوە گیرا.

پرسیار: دەتوانین بڵێین ئەگەر راگەیاندن ئەو چاوپێکەوتنەیان لە گەڵ نەکردایە، ناگیرا؟.

وەڵام:نا ناتوانین وا بڵێین، چونکە هەموو قەزیەیەك بە شێوازێك دیاریکراو جیا دوای دەکەوین، ڕاستە لێرەدا میدیا هۆکاری سەرەکی دادگایەکە و گرتنی و حوکم دانی بوو.

پرسیار: ئایا کاریگەری هیچ لایەنێك نەبوو لە سەر ئێوەو وزارەت بۆ دادگایی کردنی ؟,حیزب، ڕێکخراو، پارلەمان ؟.

وەڵام:ئیتلاقەن وا نییە و نەبووە، ئێمە جیاوازین لەوان،بڕیارەکە لە خۆمانەوە بوو وە پاش چاوپێکەوتنەکە لە گەڵ تەلەفزیۆنی نێت ڤێرك وەك ئاماژەی پێ درا دۆسیەی بۆ کرایەوەو دادگایی کرا.

پرسیار: لە حالەتێکدا ئەگەر فرانس ڤان ئانرات هۆڵەندی ڕەسەن نەبوایا، هەر دادگایی دەکراو سزا دەدرا ؟.

وەڵام: بەڵێ سێ خاڵ گرنگە بۆ دادگایی کردن:

١- هۆڵەندی بێت((ناسنامەی هۆڵەندی هەبێت)).

٢- ئەگەر تاوان بەرامبەر بە هۆڵەندی ئەنجام بدات.

٣- ئەگەر لە ناو هۆڵەندا تاوانەکە ئەنجام بدات.

تاوان پەیوەستە بە مێژووی ئەنجام دانی تاوانەکەوە، بۆ تاوانی جینۆساید دەگەڕێینەوە بۆ ١٩٧٠.لەم ٣ حالەتەدا تۆمەتبار دادگایی دەکرێت و سزا دەدرێت.

پرسیار: ئەگەر فرانس ڤان ئانرات سزای سەپاو بەسەریدا تەواو کرد، ئایا ژیانی ئاسایی خۆی دەست پێ دەکاتەوە ؟.

وەڵام:هەر تاوانکارێك یەکجار لەسەر تاوانەکەی سزا دەدرێت،لای ئێمە زانراوە چی کردووە، دوای سزاکەی ژیانی ئاسایی خۆی دەست پێ دەکاتەوەو دەگەڕێتەوە ناو کۆمەڵگا.

جرائم حرب:
يرجى إبلاغنا عنها!

فريق ألجرائم ألدولية

KLPD

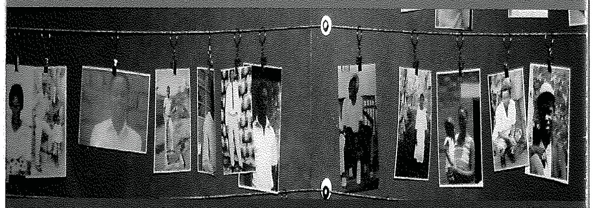

جرائم حرب: يرجى إبلاغنا عنها!

لقد هربتم من بلد قد يكون يمر بحالة حرب، فإن ما شهدتموه في بلدكم الأصل من تجارب ان تعود لنا بالفائدة والتي يمكنكم التعرف من خلالها على مجرمي حرب متواجدين حالياً في هولندا.

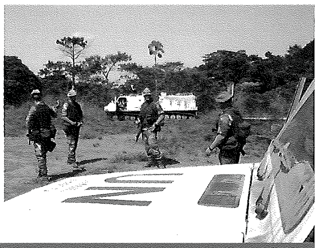

هل أنتم على دراية بأشخاص متورطين بارتكاب جرائم حرب؟

إن كنتم على دراية أن شخصاً ارتكب جرائم حرب ولا تعلمون ما (TIM) يقوم بتكليف من قبل النيابة العامة بالتحقيق يجب القيام به بشأن هذه المعلومات، نود إعلامكم بأن فريق الجرائم الدولية في موضوع جرائم الحرب, الإبادة الجماعية, التعذيب وجرائم ضد البشرية. حيث يمكن المباشرة في التحقيق بهذا الشأن في حالة تواجد مجرم الحرب هنا سواء في هولندا او ان يكون قد هرب الى بلد آخر.
وتضمنت التحقيقات التي اجريناها في السنين الماضية رواندا, افغانستان, يوغوسلافيا, سيراليون, ليبيريا و كونغو حيث استصدر القضاء الهولندي احكاماً بالسجن بحق عددا من مجرمي الحرب.

من هم مجرمي الحرب؟

مجرمي الحرب هم الأشخاص الذين يقوموا بإرتكاب أعمال تحرمها قواعد خوض الحروب مثل قتل الأسرى و/أو المواطنين, تجنيد الأطفال, الأغتصاب, النهب, التعذيب, الأيذاء وأستخدام الأسلحة المحظورة مثل الغاز السام.
أحياناً ما يكون مجرم الحرب قد أرتكب جرائم الحرب هذه بنفسه أو ان يكون قد أمر بأرتكابها. وفي حالات أخرى يكون وضيفياً مسؤولاً على الجرائم المرتكبة بأعتباره قادراً على الحيلولة دون ارتكابها.

لماذا يرغب فريق الجرائم (TIM) إطلاعكم على هذا الموضوع: الدولية

من اجل اقتصاء أثر مجرمي الحرب نكون بحاجة الى معلوماتكم حيث يُحتمل ان تكونوا على دراية بوجود هولنديين متورطين بحروب ما، أو ان تكونوا أنفسكم قد وقعتوا كضحايا لجرائم حرب ما. في كل الأحوال يرجى منكم وبدون أي الزام بذلك الإتصال بنا. حيث سنقوم بدراسة مايمكن فعله بمعلوماتكم هذه والتي سيتم التعامل معها بسرية وذلك من قبل فريق التحقيق.

ماهو سبب قيام فريق الجرائم (TIM) بالتحقيق في هذه القضايا؟ الدولية

تعتبر جرائم الحرب من أخطر أنواع الجرائم. حيث نؤمن بضرورة معاقبة مرتكبيها أينما وجدوا، في حين ترفض هولندا ان تكون مرسى أمن لمجرمي الحرب. علاوة على ذلك تسعى الحكومة للحيلولة دون مواجهة اللاجئين الهاربين من حالة الحرب الى هولندا لهؤلاء المجرمين المتسببين بهربهم هذا.

في حالة حصولك على معلومات عن جرائم الحرب، أبلغنا بها:

فرقة هيئات الشرطة الوطنية Korps Landelijke Politiediensten
هيئة المباحث الوطنية **Dienst Nationale Recherche**

العنوان البريدي:

P.O. Box 11, 3970 AA Driebergen, The Netherlands
هاتف: 54 53 53 343 31+ / 16 77 91 11 6 31+
فاكس: 82 64 53 343 31+
بريد إليكتروني: warcrimesunit@klpd.politie.nl
الإنترنت: www.warcrimes.nl

وكالة الشرطة الهولندية
فريق مكافحة الجريمة الوطني

مطبوعة KLPD هذه لغرض المعلومات فقط.
لا يمكن الحصول على أي حقوق من خلال هذه المحتويات.
أغسطس 2009
التصميم، Het Lab-grafisch ontwerpers BNO, Arnhem
الصور، Midden Nederland unit, ANP

قوربانیانی کیمیاوی داوای قەرەبوو لە تاوانبار فرانس ڤان ئانرات دەکەن

تایبەت بە کوردۆساید

WWW.KURDOCIDE.COM

فرانس ڤان ئانراتی تاوانبار بە هاوبەشی تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی بەرامبەر بە گەلی کورد سزا دراوە،کە ئێستا لە هۆڵەندا١٦،٥ زیندانی بەسەر دە بات.
به پێی وتەی یەکێك لە قوربانیان مام عەلی ڕەحیمی کەسایەتی دیاری ڕۆژهەڵات و ئەندامی ناسراوی کۆمیتەی ڕۆژهەڵاتی چاودێری کوردۆساید ڕایگەیاند کە پارێزەری قوربانیان داوای٢٥٠٠٠ئیرۆی بۆ هەریەك لەو قوربانیانە کردووە،قوربانییەکان ١٣یان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ئێرانەوەن و ٣شیان ناسنامەی هۆڵەندیان هەیە,کە دوانیان "دانیا عەلی و ڕێباز قادر" خەڵکی شاری هەڵەبجەن و مام عەلی ڕەحیمی خەڵکی شاری سەردەشتە.

وزارەتی دادی هۆڵەندی بەدوای ئەوەدا دەگەڕێت پارەکانی فرانس ڤان ئانرات بدۆزێتەوە بۆ ئەوەی قەرەبووی قوربانیانی پێ بکاتەوە.
ئێستا ئەم دۆسیەیە لە دادگای عالی هۆڵەندایە. کەدادگای سڤیلە بۆ قەرەبووکردنەوەی بریندارانی چەکی کیمیاوی.
ئەوەی شایانی باسە بودجەی پارێزەران لەسەر حیسابی خودی قوربانیانە.
کاك عەلی ڕەحیمی داوای ئەوەی لە پارێزەرەکەی کردووە کە داوای قەرەبووکردنەوە بۆ هەموو زامدارانی چەکی کیمیاوی سەرجەم شارەکانی کوردستان بە تایبەتیش سەردەشت و زەردە بکرێتەوە.
ئەوەی شایانی باسە قەرەبووکردنەوە تەنها ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە سکاڵایان لە سەر فرانس ڤان ئانرات لە ساڵی٢٠٠٤ تۆمار کردووە.
قەرەبووکردنەوە ڕەمزییە,ئەنجامی سکاڵاکەران تەنها دەسکەوتی سیاسی و یاساییە بۆ دۆزی قوربانیانی چەکی کیمیاوی لە کوردستان,مام عەلی ڕەحیمی گەشبین نییە بە ئاکامی هەوڵەکان,بەڵام بە ئومێدی دەسکەوتی سیاسی و یاساییەوە درێژە بە هەوڵەکانی دەدات.
مخابن مام عەلی ڕەحیمی بە هۆی نەخۆشی سەکتەی مەغزییەوە ئەمساڵ نەیتوانی بەشداری مەراسیمی هەڵەبجە ببێت,ئەوە بۆ چوار مانگ و نیو دەچێت لە سەر جێگا کەوتووە

دادگای ئەوروپا تێهەڵچوونەوە بۆ سزای سەر ئەو بازرگانە ناکات کە کیمیاوی دابووە سەدام. دادگای یەکێتی ئەوروپا داواکارییەکی ئەو بازرگانە هۆڵەندییەی رەتکردەوە کە پێکهاتەکانی چەکی کیمیاوی فرۆشتبووە رژێمی بەعس.

ئەمە لە کاتێکدایە بەرپرسی کۆمپانیا هۆڵەندییەکە "فرانس ئەدریانوس" ئەو پێکهاتانەی داوەتە رژێمی بەعس کە چەکی کیمیاوی پێ ئامادە دەکرا و لە ماوەی ١٩٨٠-١٩٨٨ دژی کورد بەکارهێنراوە.

بە گوێرەی هەواڵی رۆژنامەی ئەلسەباح، ئاژانسی هەواڵی "ئەی ئێن ئێڵ" بڵاویکردەوە، بەرپرسی کۆمپانیا هۆڵەندییەکە رایگەیاندوە ئەو سزایەی کە لەلایەن دادگای ئەوروپاوە بەسەریدا سەپێنراوە بەوەی بەشداری تاوانەکانی جەنگی کردوە، ناعادیلانەیە.

جێی ئاماژەیە لە ساڵی ٢٠٠٥ دادگای ئەوروپا ١٥ ساڵ زیندانی بەسەر ئەو سەرمایەدارە هۆڵەندییەدا سەپاند، دواتر تێهەڵچوونەوە بۆ بڕیارەکە کرا و لە ساڵی ٢٠٠٧دا دوو ساڵی دیکەش خرایە سەر حوکمەکە بەوەش زیندانیەکەی بووە ١٧ ساڵ.

ساڵی ٢٠٠٩ داوای لە دادگا کرد تێهەڵچوونەوە بۆ ئەو بڕیارە بکات، بەڵام دادگای هۆڵەندا رەتیکردەوە.
لەم چەند رۆژەی دواییشدا دادگای ئەوروپا بۆ مافەکانی مرۆڤ داواکاری ئەو سەرمایەدارە هۆڵەندییەی رەتکردەوە بە تێهەڵچوونەوە بە بڕیاری سزاکانی سەری.

جێی ئاماژەیە "فرانس ئەدریانوس" کە خاوەنی کۆمپانیایەکی هۆڵەندییە و پێکهاتەکانی چەکی کیمیاوی داوەتە رژێمی بەعس، تا لە بەهاری ١٩٨٨دا ئەو چەکە دژی خەڵکی کوردستان بە تایبەتی هەڵەبجە بەکارهات.